

ა. გოსოჩიაძე

მევენახეობა-მელვინეობა ძველ
საქართველოში არქეოლოგიური
მასალების მიხედვით

АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ С С Р

Институт истории имени И. А. Джавахишвили

თბილისის
საისტორიო ინსტიტუტი

А. В. Бохочадзе

Виноградарство и виноделие в древней Грузии по археологическим материалам

(С древнейших времен до XII—XIII вв н. э.)

Издательство Академии наук Грузинской С С Р

Тбилиси—1963

ა. ბოსორაძე

მევენახეობა-მელვინეობა ძველ საქართველოში არქეოლოგიური მასალების მიხედვით

(ძველესი დროიდან ახ. წ. XII—XIII საუკუნეებამდე)

წინამდებარე ნაშრომში მოცემულია მევენახეობა-მელენეობის წარმოშობა და შემდგომი განვითარება საქართველოში არქეოლოგიური გათხრებით მოპოვებული მასალების მიხედვით. უძველესი დროიდან ახ. წ. XII—XIII საუკუნემდე მოცემულია ცნობები ელტერული მევენახეობის სამშობლოს შესახებ. განხილულია ვაზის ელტერის განვითარების ძირითადი საფეხურები, ამ საფეხურებისათვის შესატყვისი მევენახეობის ფორმები და ვენახის სხელასთან დაკავშირებული სასხლავი იარაღები, გათხრების დროს მოპოვებული ყურძნის წიპწები, რომელთა შესწავლითაც შახლოებითაა დადგენილი ძვ. წ. I ათასწლეულის შუა ხანებში საქართველოს ტერიტორიაზე გავრცელებული ზოგიერთი ვაზის გიში.

მელენეობასთან დაკავშირებით განხილულია მელენეობისათვის აუცილებელი ინვენტარ-ჭეოჭელი; საწნახელი, მისი ძირითადი ტიპები; საქაჩავი; თაღარი და ღვინის დასადუღებელ-შესანახი ჭურჭელი — ქვეერი. შესწავლილია განათხარი მარნები და მისი ტიპები. მოკლე ცნობების სახით მოცემულია მევენახეობა-მელენეობასთან დაკავშირებული ზოგი არქეოლოგიური და ეთნოგრაფიული მასალები.

გათხრებით მოპოვებული მატერიალური ნაშთების შესწავლის საფუძველზე ავტორი იძლევა რიგ ახალ მოსაზრებებს და თარიღებს მევენახეობა-მელენეობის წარმოშობისა და განვითარების შესახებ საქართველოში.

К 297.167
3

წინასიტყვაობა

საქართველო შორეული წარსულისა და დიდი კულტურის მქონე ქვეყანაა. იგი თავის არსებობის მანძილზე არ შემოფარგლულა მარტო პოლიტიკურ-სოციალური და კულტურული ასპარეზით, არამედ მეურნეობის განვითარების სფეროში, კერძოდ კი გარეულ მცენარეთა ხელოვნური შერჩევისა და მოშინაურების საქმეშიც ერთ-ერთი მოწინავეთაგანი იყო.

როგორც უახლესი მეცნიერული მონაცემებით ირკვევა, საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრებ ხალხს გარკვეული წვლილი აქვს შეტანილი საკაცობრიო საუნჯის შექმნაში როგორც კულტურის, ისე მეურნეობის სხვადასხვა დარგის წარმოქმნისა და განვითარების საქმეში.

მეურნეობის ერთ-ერთ უძველესს, ღონიერსა და განვითარების გარკვეული საფეხურიდან წამყვან დარგს წარმოადგენდა მევენახეობა-მეღვინეობა. ვაზი ერთ-ერთი უძველესი და ყველაზე უფრო სასარგებლო კულტურული მცენარეა, ამიტომაც მევენახეობა უძველესი დროიდანვე აინტერესებდა ადამიანს არა მარტო ვაზის ღამაში შესახედაობისა, არამედ იმ ნაყოფის გამო, რომლისგანაც სხვადასხვაგვარი პროდუქტების მიღება სურდა.

წინამდებარე ნაშრომი წარმოადგენს პირველ ცდას, არქეოლოგიური მასალების საფუძველზე, რომლის გვერდით გამოყენებულია ეთნოგრაფიული მასალაც, წარმოდგენა ვიქონიოთ მევენახეობა-მეღვინეობის წარმოქმნასა და განვითარებაზე ჩვენში.

ნაშრომის მთლიანად გამოქვეყნება ჩვენგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო ვერ მოხერხდა, იგი ძალზე შეკვეცილად დაისტამბა და მისი მთლიანობაც ნაწილობრივ დაირღვა.

მიუხედავად ასეთი შემცირებისა, წიგნს შეუძლია მეტნაკლებად სწორი წარმოდგენა შეუქმნას მკითხველს საქართველოს ტერიტორიაზე მევენახეობა-მეღვინეობის დარგის წარმოშობისა და განვითარების საკითხების შესწავლის დროს.

ავტორი დარწმუნებულია, რომ წიგნს, როგორც პირველ ცდის, ვერ ექნება სისრულისა და საკითხის გადაწყვეტის პრეტენზია, რომ იგი დაზღვეული არ იქნება ნაკლისაგან, ამიტომ ავტორი მადლობას გრძნობთ მიიღებს ყველა საქმიან შენიშვნას და გაითვალისწინებს მას წიგნის შევსებულ, შესწორებულ და მისი მთლიანი გამოცემის დროს.

ავტორი დიდადაა დავალებული აკად. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის არქეოლოგიის ტექნოლოგიის ლაბორატორიის გამგის ი. გძელი შვილისაგან, რომლის უშუალო რჩევით და მითითებებით იქნა დაწყებული აღნიშნულ ნაშრომზე მუშაობა. ავტორი ასევე დავალებულია პროფ. მ. რამიშვილისაგან, რომელმაც ხელნაწერში წაიკითხა ზოგიერთი პარაგრაფი და საყურადღებო მითითებებიც მოგვცა. ავტორი განსაკუთრებით დიდადაა დავალებული ალ. კალანდაძისაგან, რომელმაც დიდი სამუშაო იტვირთა და წინამდებარე წიგნს რედაქცია გაუკეთა არაერთი მითითება და განმარტება მოგვცა მუშაობის პროცესში. ავტორი ასევე დავალებულია არქეოლოგთა მთელი კოლექტივისაგან, რომელიც წიგნზე მუშაობის დროს მას გულუხვად სთავაზობდა არქეოლოგიურ მასალებს და მონაწილეობდა ზოგიერთი ნაწილის განხილვაში.

წინამდებარე გამოცემისათვის ნახაზები შესრულებულია მხატვარ ვ. კანდელაკის, ხოლო ფოტოსურათები მ. კოზლოვსკისა და ი. ნესკოროდიევის მიერ.

ავტორი

შესავალი

კულტურული მცენარეულობა განუყრელადაა დაკავშირებულ კაცობრიობის მატერიალურ კულტურასთან, ამიტომ კულტურული მცენარეების ისტორია წარმოადგენს კაცობრიობის ისტორიის ნაწილს¹ და მისი შესწავლა საზოგადოების განვითარებისაგან მოწყვეტით, დამოუკიდებლად შეუძლებელია.

იმ ხანისათვის, როდესაც დამწერლობა არ არსებობდა, როგორც საზოგადოების, ისე მიწათმოქმედების საწყისისა და მისი შემდგომი განვითარების ისტორიის გარკვევა მხოლოდ შემორჩენილი შრომის იარაღების შესწავლითაა შესაძლებელი, რადგან, «რა მნიშვნელობაც ძელების ნაშთების აგებულებას აქვს გამჭრალი ცხოველების გვარობათა ორგანიზაციის შესასწავლად, ისეთივე მნიშვნელობა აქვს შრომის საშუალებათა ნაშთებს გამჭრალი საზოგადოებრივ-ეკონომიურ ფორმაციათა შესასწავლად»², ამ მხრივ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება არქეოლოგიური გათხრების დროს მოპოვებულ მასალებს, რომლის მიხედვითაც შესაძლებელია საზოგადოების განვითარების პროცესის აღდგენა და მეურნეობის ამა თუ იმ დარგის საწყისი საფეხურებისა და შემდგომი განვითარების შესწავლა.

საქართველოში მევენახეობა-მელვინეობის დარგის შესასწავლად დიდი მნიშვნელობა აქვს აკად. ივ. ჯავახიშვილის ფუნდამენტალურ ნაშრომს—«მევენახეობა», რომელიც საქართველოს ეკონომიური ისტორიის მეორე წიგნის დიდ ნაწილს მოიცავს (315 გვ.)³ მართალია, ნაშრომში არქეოლოგიური მასალები არ არის განხილული, მაგრამ იგი წარმოადგენს ადგილობრივ და უცხოურ წერილობით

¹ П. М. Жуковский, Культурные растения и их сородичи. М., 1950, стр. 5.

² ი. ჯავახიშვილი, კაპიტალი, ტ. I, თბილისი, 1954, გვ. 230.

³ ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიური ისტორია, წიგნი მეორე, თბილისი, 1935, გვ. 289—604.

წყაროებზე დამყარებულ საფუძვლიან გამოკვლევას, მასში წარმოდგენილია მევენახეობის განვითარება და შესწავლილია მევენახეობის ბასთან დაკავშირებული ყველა პროცესი: გამოკვლეულია ვაზის მუცლის შეების ასაკი და მათი სადაურობა; აღწერილია საქართველოს ტერიტორიაზე ცნობილი ვაზის ყველა ტიპი და წარმოდგენილია მათი ამპელოგრაფია. ნაშრომში განხილულია ჩვენში გავრცელებული გარეული ვაზის ქართული სახელები: კ რ ი კ ი ნ ა, უ ს უ რ ვ ა ზ ი, ძ ლ უ ა მ ლ ი, ბ უ რ ძ ლ უ მ ი (პერეთში, საინგილოში), მ ო რ ც ხ უ ლ ა (გურიაში), ბ უ რ ე ხ ი და შ ხ უ რ ი ჩ ი (სამეგრელოში). აქედან ყველაზე გავრცელებულია ძ ლ უ ა მ ლ ი, რომელიც ძველ ქართულშიაც იყო და თანამედროვეშიც არის შერჩენილი. გამოკვლეულია ვაზის გასხვლის ძველი წესები და სასხლავი იარაღები (საეაზე, სასხლავი, წალდი და ბურჭული); ვაზის ძირისა და მისი ნაწილების სახელები, რომლებიც მევენახეობის სხვა ტერმინებთან ერთად უცხო ენიდან შეთვისებული არ არის. მასვე განხილული აქვს, როგორც თვით სხვლა, ასევე მოსაპრელი იარაღისა და რქების სახელები: ს ა ს ხ ლ ა ვ ი, წ ა ლ დ ი, ს ა ვ ა ზ ე, ს ა მ ა მ უ ლ ე ანუ ს ა წ ი ნ ა ო რ ქ ა, ს ა კ ა ვ ე ბ ე ლ ი, ს ა ყ უ რ ძ ნ ე რ ქ ა და გ ა ბ მ უ ლ ა, დაასრულ თვით ნ ე კ ი ც — ყველა მათგანი ნამდვილი ქართული სიტყვებია¹.

წარმოებულმა კვლევამ, მევენახეობასთან დაკავშირებული სახელებისა და სახელწოდებათა ლინგვისტურმა ანალიზმა, ადგილობრივი ვაზის ჯიშების სიმრავლემ (420 ჯიში), მკვლევარი იმ დასკვნამდე მიიყვანა, რომ საქართველო მევენახეობის ერთ-ერთ მთავარ ცენტრად მიიჩნია².

აღნიშნული ნაშრომის მეცნიერული ღირებულება ფასდაუდებელია ქართული მევენახეობის შესწავლის საქმეში. აკად. ივ. ჯავახიშვილს, რომელმაც მეცნიერების მრავალ დარგს ჩაუყარა საფუძველი და მათ შესწავლას კაპიტალური ნაშრომები მიუძღვნა, არც შეურნეობის აღნიშნული დარგი გამორჩა მხედველობიდან და მისი შესწავლა საფუძვლიანი გამოკვლევით თანამედროვე მოთხოვნილებას სიმაღლემდე აიყვანა.

პირველი მკვლევარი, რომელმაც არქეოლოგიურ მასალებში მევენახეობასთან დაკავშირებული სასხლავი იარაღი გამოიკნო, ა. აფაქიძე იყო. მან ურიათებანში შემთხვევით აღმოჩენილ, ხოლო ბაკურციხეში მის მიერვე გათხრილ მასალებში ნამკვლების ერთი

¹ ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 360.

² იქვე, გვ. 603.

წყება გამოყო და ვაზის კულტურას დაუკავშირა. ამ რიგის იარაღი ძლიერ ჰგავს ნამგალს, „სავაზე ნამგალს“ ან „სასხლავ ნამგალს“⁶ რიგი ფაქტების და ცნობების მოშველიებით ავტორს დასტურდება მიაჩნია, რომ ბაქურციხეში აღმოჩენილი იარაღი ნამგალი კი არ არის, არამედ სასხლავია, უფრო სწორად — „სასხლავი ნამგალია“, გამოყენებული მევენახეობის კლასიკურ ადგილას უძველეს ხანაში⁷ აღნიშნული იარაღის შესწავლის საფუძველზე ავტორი სამართლიანად დაასკვნის, რომ ა) საქართველოში უძველესი დროიდანვე განვითარებული იყო მევენახეობა, ბ) ვენახის სხვლა ძველ ქართველებს ქრისტიანული წელთაღრიცხვის წინათაც სკოდნით, გ) სასხლავად ძველ დროში ნამგლისებური იარაღები ჰქონიათ, რომელიც მე-19 ს. დასასრულამდე შემორჩაბა საქართველოს ყველა კუთხეში⁸.

მევენახეობასთან დაკავშირებული კიდევ ერთი მანამდე უცნობა სასხლავი იარაღის არსებობა დაადსტურა ა. აფაქიძემ. ეს იარაღი გავრცელებული ყოფილა სამეგრელოში და „ცხემლარი“ ეწოდება. მას მრგვალი, მოკლე ტარი, მკრელი ფხა და ყოველთვის კაუჭა ნისკარტი აქვს. გარდა ვენახის სხვლისა, მისი დანიშნულება იყო „კანტარუა“ და „ცხოტუა“. — ტოტების ბელვა⁹.

მევენახეობასთან დაკავშირებული რიგი საკითხებისა განხილული აქვს პროფ. ბ. კუფტინს, ა. აფაქიძის მიერ აღმოჩენილი და „სასხლავ ნამგლებად“ მიჩნეული იარაღების განხილვის დროს.¹⁰

საეურნეო დანიშნულების იარაღი—წალდი წვრილი ტყის, ვკალობარდების და ბუჩქნარის გასაკაფავად იხმარებოდა. იგი მევენახეობასთან არის დაკავშირებული და ნავარაუდევია მისით მილლარი ფორმის ვენახის გასხვლა. პროფ. ბ. კუფტინი დაბლაგომში აღმოჩენილი გვიანბრინჯაოს ხანის იარაღის შესახებ, რომელიც მან წალდად მიიჩნია, აღნიშნავდა, თუ ამ შემთხვევაში დავუშვებთ, ამ წალდასაც მევენახეობასთან დაკავშირებული ფუნქცია ჰქონდა, შეიძლებოდა დაბლაგომის წალდი მიგვეჩნია იმის მოწმედ.

⁶ ა. აფაქიძე, ბაქურციხის არქეოლოგიური ძეგლები, საქანდიდატო ლ-ნერტაცია, თბილისი, 1940 წ. მანქანაზე ნაბეჭდი. 66.

⁷ იქვე, 83-73.

⁸ იქვე, 73.

⁹ იქვე, 73.

¹⁰ Б. А. К у ф т и н, К вопросу о древнейших корнях грузинской культуры на Кавказе по данным археологии, საქ-საზღვრისწიფო მეზღუდის ნომბე, ტ. XIV—В. თბ., 1944.

რომ ნაციზმის ფერდობზე გვიან ბრინჯაოს ხანაში ვენახები ყოფი-
ლა გაშენებული.¹¹

პროფ. ბ. კუფტინის განხილული აქვს დასავლეთ საქართველოში აღმოჩენილი ე. წ. მოხრილი დანებიც,¹² მაგრამ მათ იგი სასხ-
ლადად არ მიიჩნევს, რადგან ავტორის მიხედვით დასავლეთ საქარ-
თველოში სავენახე იარაღებს სხვაგვარი გენეზისი აქვთ აქ მაღლარი
ვენახების არქაული კულტურის გამო. იქ დღემდე ტარგობელი წალ-
დი-სასხლავეები თამაშობს მევენახეთა უნივერსალური იარაღის
როლსაც.¹³

დაბლაგომში აღმოჩენილი ქვევრსამარხები შესწავლა ნ. ხოშ-
ტარიამ. მისი მოსაზრებით ქვევრებს თავდაპირველად სამეურ-
ნეო მიზნებისათვის, ღვინის, მარცვლეულობის და სხვათა შესანა-
ხად იყენებდნენ.¹⁴

ნ. ხოშტარიას მიერვე იქნა შესწავლილი ჩხოროწყუში აღმოჩე-
ნილი არქეოლოგიური მასალები, რკინის მოხრილი დანები მან
ყურძნის საკრეფ იარაღად მიიჩნია.¹⁵ ნისკარტიანი და დაჩვრეტლ-
ყელიანი ჭურჭლები მაჭრის სასმისებად, ქვევრები კი ღვინის შესა-
ნახავად. ავტორის დასკვნით, ჩხოროწყუს ადგილას ძველთაგანვე
ყოფილა მოსახლეობა. ძვ. წ. III—I სს. სხვა სასოფლო-სამეურნეო
კულტურებთან ერთად იცნობდნენ უკვე ისეთ ინსტენსიურ კულ-
ტურასაც, როგორც ვენახია, რასაც მოწმობს პატარა ფარ-
თობზე აღმოჩენილი რკინის დანები და ქვევრები¹⁶.

მევენახეობა-მელღვინეობასთან დაკავშირებული მასალები აღმო-
ჩნდა აგრეთვე სოფ. არხილოსკალოს მიდამოებში, ალაზნის ველზე.
აქ მოპოვებული მასალები ძველი და ახალი წელთაღრიცხვის მიჯ-
ნით თარიღდება. აღსანიშნავია რკინის მოხრილი დანა, სასხლავე¹⁷.

¹¹ Б. А. Куфтин, Материалы к археологии Колхиды, т. II, Тбилиси, 1950, стр. 117.

¹² Б. А. Куфтин, Материалы к археологии Колхиды, т. I, Тбилиси, 1949, стр. 40, т. II, стр. 37.

¹³ Б. А. Куфтин, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 37—38.

¹⁴ Н. В. Хоштария, Древнее поселение в Даблагومي. *საკანდიდატო დისერტაცია*, მანქანაზე ნაბეჭდი, თბ. 1941, стр. 14.

¹⁵ Н. В. Хоштария, Чхороцку-могиальник с трупосожжением (захоронение в урнах) и остатки поселения, *მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის*, თბ., 1941, ნაკ. II, გვ. 80.

¹⁶ იქვე, გვ. 87, 88, 91—92.

¹⁷ გ. ნიორაძე, ალაზნის ველის გათხრები, თბილისი, 1940, გვ. 20, ტაბ. XIIIკ, ტაბ. XIIIნ.

ნისკარტიანი, საწურიათი ხელადა-სასმისები¹⁸ და სხვა. პროფ. გ. ნიორაძე აღნიშნავდა, რომ ამ კერამიკის მქონე ხალხს კარგად სჭონდა განვითარებული მიწათმოქმედება, იცოდნენ ვაზის მოვლა და ცხენების დაც მიგვიითიბებს სხვადასხვა სახის საღვინე ჭურჭელი.¹⁹ შიშლინიძე

მ. ივანიშვილიც გამოთქმული აქვს მოსაზრება, რომ ამიერკავკასიაში სამარხად გამოყენებული ჭურჭლები განკუთვნილი იყო უმთავრესად ღვინისა და სხვა სამეურნეო პროდუქტების შესანახავად (სამეგრელოში — „ლაგვანი“, იმერეთში — „ჭური“, აღმოსავლეთი საქართველოში — „ქვევრი“, აზერბაიჯანში — „ქაღები“, სომხეთში — „კარასი“).²⁰ იგივე მკვლევარი სამთავროს სამაროვანზე აღმოჩენილი ქვევრსამარხის ქვევრებს საღვინე ჭურჭლებად მიიჩნევდა და მიუთითებდა, რომ ისინი მარცვლეულისა და სხვა პროდუქტების შესანახავადაც გამოიყენებოდა.²¹

მევენახეობის ისტორიის შესწავლას არქეოლოგიური მასალების მიხედვით სპეციალური ნაშრომი მიუძღვნა გ. ცქიტიშვილმა. მან პირველმა აღნიშნა, რომ ქვევრსამარხის ქვევრი მის მებატრონეს ეკუთვნის და ქვევრში მევენახე მიწის მუშა უნდა იყოს დამარტული.²² მანვე აღძრა საკითხი მიწის კერძო საკუთრების შესახებ მევენახეობა-მეღვინეობასთან დაკავშირებით, რაც დაახლოებით ძვ. წ. III—II საუკუნეებისათვის ივარაუდა. მან ყურადღება მიაქცია საღვინე ქვევრების გამოცნობას რეცხვის დროს წარმოქმნილი ქვევრის გვერდის ხაოიანობის მიხედვით. მანვე მევენახეობა-მეღვინეობის საწყისები ძვ. წ. II ათასწლეულში გადაიტანა.

რამდენადმე უფრო ადრე, პროფ. კ. მოდებაძემ არქეოლოგიური მასალების გამოყენებით საქართველოს ტერიტორიაზე კულტურული მევენახეობა ივარაუდა ბრინჯაოს ხანისათვის, ძვ. წ. II ათასწლეულისათვის.²⁴ თუმცა მის ნაშრომში დაშვებულია ზოგიერთი უზუსტობა არქეოლოგიური მასალების განხილვის დროს.

¹⁸ გ. ნიორაძე, აღზნის ველის ვახტრები, თბილისი, 1940, გვ. 75.

¹⁹ იქვე, გვ. 95.

²⁰ М. Ивашенко, Кувшинные погребения Азербайджана и Грузии, Изв. АН Аз. ССР, Баку, 1947 г., № 1, გვ. 73.

²¹ М. Ивашенко, Кувшинные погребения Грузии, рукопись, გვ. 103 — 107.

²² გ. ცქიტიშვილი, მევენახეობის ისტორიისათვის საქართველოში არქეოლოგიური მასალების მიხედვით, ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. IV, ნაკ. 2, 1959, გვ. 144.

²³ იქვე, გვ. 145.

²⁴ К. В. Модебадзе, Истоки виноградарства и виноделия Грузии, Виноделие и виноградарство СССР, Москва, 1948, № 6, გვ. 46.

მევენახეობა-მელენეობის ისტორიას შეეხო ვ. ს. ციციანი²⁵ რომელსაც არქეოლოგიური მასალებიც აქვს გამოყენებული. სწორედ ხაროდ, ავტორს ამ მიმართებით პროფესიული განათლებების ნაკლებობის, რის გამოც არასწორად, ზოგჯერ კი დამაბინჯებელი წარმოდგენილი ამა თუ იმ მასალის ინტერპრეტაცია, დასაბუთებული არ არის არქეოლოგიური მასალები, რაიმე გარკვეული საკითხის მიხედვით. იგი ზოგჯერ გეთავაზობს ისეთ არქეოლოგიურ მასალებსაც, რომლებიც საექვო ან აღმოჩენილი არ არის, და მათზე დაყრდნობით თამამი დასკვნები გამოაქვს.²⁶

მევენახეობა-მელენეობის საწყისი საფეხურების ისტორიულ მიმოხილვას მიეძღვნა პროფ. გ. ბერიძის ნაშრომები, ერთი მათგანი დაბეჭდილია მეზალობის, მევენახეობისა და მელენეობის ინსტიტუტის შრომებში²⁶, ხოლო მეორე წარმოადგენს მონოგრაფიის პირველ და საკმაოდ მოზრდილ თავს²⁷. ორივე ნაშრომი თითქოს ემყარება არქეოლოგიურ და ისტორიულ მასალებს, მაგრამ მათი გამოყენებისას ავტორი სამწუხაროდ ბევრ უზუსტობას უშვებს, ამდენად მათი მეცნიერული ღირებულება ძალზე დაბალია.

არქეოლოგიური მასალების მიხედვით მევენახეობა-მელენეობასთან დაკავშირებული რიგი საკითხებია განხილული გ. ციციანის²⁸ დ. ხახუტაიშვილის²⁹ ლ. კილაშვილის³⁰ შრომებში, რომლებიც ჯერ კიდევ გამოუქვეყნებელია.

1959 წ. გამოვიდა ავტორთა კოლექტივის მიერ შედგენილი საქართველოს არქეოლოგიის სახელმძღვანელო, სადაც სათანადო თავებში გაშუქებულია მევენახეობა-მელენეობასთან დაკავშირებული საკითხები და გაცემებულია მნიშვნელოვანი დასკვნები.³¹

²⁵ ვ. ს. ციციანი, მასალები მევენახეობისა და მელენეობის ისტორიისათვის საქართველოში, თბილისი, 1960, გვ. 26—58.

²⁶ გ. ბერიძე, მევენახეობის საწყისების მოკლე ისტორიული მიმოხილვა საქართველოში, მეზალობის, მევენახეობის და მელენეობის ინსტიტუტის შრომები, ტ. XIII, თბ., 1961, გვ. 473—491.

²⁷ Г. Беридзе, Вина Грузии, Тбилиси, 1962, გვ. 3—30.

²⁸ გ. ციციანიშვილი, შორაშნის ქვევანა ანტიკურ ხანაში (ქართლის სამეფოს ისტორიული გეოგრაფიიდან), 1961.

²⁹ დ. ხახუტაიშვილი, ახალი მასალები ელინისტური ხანის ქართლის ქალაქების შეურენობის ისტორიისათვის, გამოქვეყნდა ზეჭღვის პროცესში.

³⁰ ლ. კილაშვილი, ურბნისის ნაქალაქარის არქეოლოგიური გათხრები, მოკლე ანგარიში, 1959.

³¹ საქართველოს არქეოლოგია, თბილისი, 1959.

ბოლოს, უნდა აღინიშნოს ქართველი არქეოლოგების ის ნაშრომები, რომლებშიც განხილულია წლების მანძილზე გათხრებით მოპოვებული მასალები, მოცემულია ამ მასალების მეცნიერულ ანალიზი და გაშუქებულია მრავალი საკითხი საზოგადოებრივი მიწათმოქმედების განვითარებას რომ შეეხება. მკვლევარებიდან შეიძლება დავასახელოთ: ა. აფაქიძე,³² გ. გობეჯიშვილი,³³ ალ. კალანდაძე,³⁴ გ. ლომთათიძე,³⁵ ლ. მუსხელიშვილი,³⁶ ლ. ჭილაშვილი³⁷ და სხვ. აღნიშნულ ავტორებს თავიანთ შრომებში მევენახეობა-მელვინეობასთან დაკავშირებული საკითხები სპეციალური კვლევის საგნად არ გაუხდიათ, მაგრამ განათხარი მასალების შესწავლისას გაშუქებულია ამ დარგთან დაკავშირებული მნიშვნელოვანი საკითხებიც.

სამწუხაროდ, ზემოთ დასახელებულ ავტორთა ნაშრომების ფართო განხილვა, ჩვენგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო, ვერ მოხერხდა, თუმცა ასეთი ხასიათის ნაშრომები წინამდებარე შრომაში საქმოდ ვრცელადაა გამოყენებული და სათანადოდაც არის შეფასებული.

³² ა. აფაქიძე, საქართველოს უძველესი კულტურა ახალ არქეოლოგიურ აღმოჩენათა შუქზე, თბ., 1956.

ა. აფაქიძე, მცხეთა ქართლის სამეფოს ძველი დედაქალაქი, თბილისი, 1959.

³³ გ. გობეჯიშვილი, არქეოლოგიური გათხრები საბჭოთა საქართველოში, თბ., 1952.

³⁴ ალ. კალანდაძე, სოხუმის შიის არქეოლოგიური ძეგლები, სოხუმი, 1953. ალ. კალანდაძე, მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1957 წ. კომპანიის შედეგები (ხელნაწერი), 1958.

ალ. კალანდაძე, მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1958 წ. შემოღობის ძირითადი შედეგები (ხელნაწერი), 1959.

³⁵ გ. ლომთათიძე, საქართველოს მოსახლეობის სოციალური და კულტურული დამახასიათებლის ახალ წელთაღრიცხვი I—III საუკუნეებში, ისტ. ინსტ. შრომები, ტ. 1, თბ. 1955.

გ. ლომთათიძე, რუსთაველი წარმოებული არქეოლოგიური თხრის უმნიშვნელოვანესი შედეგები, მასალები საქართველოს და კავკასიის არქეოლოგიისთვის, ტ. 1, თბ. 1956.

Г. Ломтатидзе, Археологические раскопки Мухета, Тбилиси, 1955.

³⁶ ლ. მუსხელიშვილი, დმანისი, ქალაქის ისტორია და ნაქალაქარის აღწერა, შოთა რუსთაველის ეპოქის მატერიალური კულტურა, თბ. 1938 წ.

ლ. მუსხელიშვილი, ვუდარები, თბილისი, 1954.

³⁷ ლ. ჭილაშვილი, ქალაქი რუსთაველი, თბ. 1958 წ.

თავი პირველი მიმდინახეობა

ზოგადი ცნობები ვაზის კულტურის საფუძვლის შესახებ

ყველა მცენარეს თავისი წარმოშობისა და განვითარების ისტორია აქვს, ასეთივე ისტორია აქვს ვაზის წარმოშობასა და მის განვითარებას. ეს პროცესი მით უფრო საინტერესოა ჩვენთვის, რომ მრავალ მკვლევარს, რომლებიც კულტურული ვაზის წარმოშობის საკითხს ეხებიან, კავკასია და, კერძოდ, საქართველო ერთ-ერთ ისეთ გეოგრაფიულ კუთხედ მიაჩნიათ, სადაც შორეულ წარსულში მოხდა ველური ვაზის ფორმიდან მის კულტურულ ჯიშებზე გადასვლა.

თვით ვაზის, როგორც მცენარის წარმოშობა შორეულ გეოლოგიურ ეპოქას მიეკუთვნება და ჩვენგან რამდენიმე ათეული მილიონი წლითაა დაშორებული. მისი წარმოშობის შესახებ ჩვენ შეგვიძლია ვიმსჯელოთ პალეონტოლოგიის მონაცემების მიხედვით, რომელიც განმარხებულ ცხოველებს და მცენარეულობას სწავლობს.¹

ზედაცარცულ პერიოდში არსებობდა მცენარე, რომლის ფოთლის მოყვანილობა ძლიერ ჰგავს თანამედროვე ვაზის ფოთოლს. მესამეულ პერიოდში კი (რამდენიმე ათეული მილიონი წლის წინათ) ვაზი გავრცელებული იყო აზიისა და ევროპის ჩრდილოეთ ნაწილში და კუნძულ გრენლანდიაზე. მესამეულის მიწურულში, ზედა პლიოცენში, ევროპაში ჩნდება ვაზის სახე *V. vinifera* ssp. *silvestris* Gmel., რომელიც შემონახული იქნა მეოთხეულ პერიოდშიც.²

¹ A. M. Негруль, Виноградарство с основами ампелографии и селекции, Москва, 1956, გვ. 20.

² იქვე, გვ. 20.

კულტურული ვაზი *Vitis vinifera* L. მიეკუთვნება ოჯახს *Vitaceae* Lindl. ანუ *Ampelideae* Kunth., რომელიც 600-დე სახეს ითვლის. უდიდესი უმრავლესობა ამ სახეებისა იზრდება ლურ პირობებში, მხოლოდ მისი უმნიშვნელო ნაწილია კულტურაში,³ ზოგი სახე გამოყენებულია როგორც დეკორატიული მცენარე. გარეული ვაზის სახეები გავრცელებულია თითქმის ყველა ქვეყანაში, რომლებიც მოქცეულია ცხელ და ზომიერ სარტყლებში, ჩრდილოეთ განედის 52° და სამხრეთ განედის 43° შორის.⁴ *Vitaceae* ვაზის ოჯახის სახეები იზრდებიან დაბურულ ტყეებში, მინდვრებსა და მთების კალთებზე.⁵ ვაზის ოჯახიდან მხოლოდ 20 სახეა გაკულტურებული, ყველა ისინი მიეკუთვნებიან ერთ ჯიშს *Vitis*.⁶

ჯერ კიდევ შორეულ გეოლოგიურ ეპოქაში, როდესაც კონტინენტების ჩამოყალიბება მოხდა, ვაზის ჯიში *Vitis* აღმოჩნდა დანაწილებული და დღეისათვის წარმოადგენს სამ განცალკავებულ ჯგუფს. 1. ჩრდილოამერიკული ჯგუფი, რომელშიაც ვაზის 28 სახე შედის, აქედან კულტურული სახეებისათვის გამოსადეგია 18; 2. აღმოსავლეთ აზიური ჯგუფი, მასში 40-ზე მეტი სახეა, რომლიდანაც თანამედროვე კულტურისათვის გამოსადეგია მხოლოდ ერთი სახე *V. amurensis* Rupr.; 3. ევრაზიული (ევროპა, ჩრდილოეთ აფრიკა, დასავლეთ აზია) ერთი სახე *V. vinifera* L., რომელიც იყოფა ორ ქვესახედ: ველური ვაზი subp. *silvestris* Gmel (*prosp*) და კულტურული ან გაგარეულებული ვაზი subp. *sativa* D. C. ამ სამი განცალკავებული ჯგუფის ჩამოყალიბების შემდეგ ვანვლო რამდენიმე ასეულმა ათასმა წელმა.⁷

³ A. M. Негруль, დასახ. ნაშრ., გვ. 18; A. M. Негруль, Семейство Vitaceae Lindley (Ampelideae Kunth.). Ампелография СССР, т. 1, Москва, 1946, გვ. 45; П. М. Жуковский, Культурные растения и их сородичи, Москва, 1950, გვ. 369; ს. ო. ზ. ხ. ო. ვ. შ. ვ. ი. დ. ი. მივენახეობის სახელმძღვანელო, წიგნი I, ზოგადი ნაწილი, თბილისი, 1937, გვ. 7.

⁴ A. M. Негруль, Семейство Vitaceae Lindley (Ampelideae Kunth.) Ампелография СССР, т. 1, Москва, 1946, გვ. 45.

⁵ იქვე, გვ. 45.

⁶ A. M. Негруль, Виноградарство с основами ампелографии и селекции, Москва, 1956, გვ. 19.

⁷ A. M. Негруль, Происхождение культурного винограда и его классификация. Ампелография СССР, Москва, 1946, т. I, გვ. 161; A. M. Негруль, Виноградарство с основами ампелографии и селекции, Москва, 1956, გვ. 20.

კულტურაში გავრცელებულია *V. vinifera* L., უშუალო, პირდაპირ წინაპარს ამჟამად ვერსად ვერ ვხვდებით. გეოპისა და აზიის ტყეებში გავრცელებული *V. silvestris* მხოლოდ მონათესავეა კულტურული ვაზისა. ვაზის ველური რეზიდეტები გადაშენდნენ და ამგვარად ჩვენ წინაშეა თავისი წარსულიდან მოწყვეტილი, ადამიანის მიერ შექმნილი სახეობა.⁸

Vitis-ის ჯიშის ვაზის სახეობანი გავრცელებულია სუბტროპიკულ და ზომიერ ჩრდილოეთ სარტყელში; ისინი მრავალწლიანი ლიანებია, რომლებიც ველურად იზრდებიან ტყეებში, დაბლობებზე და ხევებში, მდინარეთა ხაპირებზე. ველური ვაზი გვხვდება უზარმაზარ ტერიტორიაზე ესპანეთიდან ვიდრე კოპეტ-დაღამდე (თურქმენეთის სსრ), დიდი რაოდენობითაა გავრცელებული კავკასიის შავი ზღვის სანაპირო ზოლში, დაღესტანში, ყუბანსა და მთელ ამიერკავკასიაში, ფოთლოვან ტყეებში, ზღვის დონიდან 1500-მდე მეტრის სიმაღლემდე.⁹ ველური ვაზი დიდი რაოდენობით გვხვდება დასავლეთ საქართველოში, აგრეთვე ყუბაში (აზერბაიჯანის სსრ), სადაც ვაზი იმდენია, რომ მოსახლეობა ყურძენს კრეფს კიდევ.¹¹

რთული და საინტერესოა საკითხი კულტურული მევენახეობის შესახებ, ე. ი. საკითხი იმის შესახებ, თუ დედამიწის რომელ გეოგრაფიულ კუთხეში მოხდა პირველად გარეული ვაზის მოშინაურობა, სად და როდის ისწავლა ადამიანმა ყურძნის წვენიდან ღვინის დაყენება. აღნიშნული საკითხის გამო მეცნიერებაში აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს, თუმცა მკვლევართა უმრავლესობა, ვაზის კულ-

⁸ В. А. Комаров, Происхождение культурных растений, М.-Л., 1938. ნ. კეცხოველი, მ. რამიშვილი, დ. ტაბიაე, საქართველოს ამპელოგრაფია, თბილისი, 1960, გვ. 4; П. М. Жуковский, დასახ. ნაშრომი, გვ. 369, 371.

⁹ А. М. Негруль, Виноградарство с основами ампелографии и селекции. Москва, 1956, გვ. 19.

П. М. Жуковский, დასახ. ნაშრომი, გვ. 369.

¹⁰ А. М. Негруль, Семейство Vitaceae Lindley (Ampelideae Kunt.). Ампелография СССР, т. 1, Москва, 1946, გვ. 69.

П. М. Жуковский დასახ. ნაშრომი, გვ. 369, 371, 375. სოფ. ნოდო-ყაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 7.

¹¹ ნ. კეცხოველი, მ. რამიშვილი, დ. ტაბიაე, საქართველოს ამპელოგრაფია, თბილისი, 1960, გვ. 1.

П. М. Жуковский, დასახ. ნაშრომი, გვ. 376—377.

ტურაში შეყვანის ადგილად, ე. ი. მის უძველეს საშობლოდ წინა აზიას ასახელებს, ვინაიდან მცირე აზიის კლიმატური პირობებში მისი გეოგრაფიული მდებარეობა, უძველესი ისტორიული და ველური ვაზის დიდი რაოდენობით არსებობა ამ მხარეში, სწორედ ასეთი ცენტრის აქ არსებობის სასარგებლოდ ლაპარაკობენ. ადგილი, სადაც ვაზი იქნა მოშინაურებული, ცნობილი არ არის. ისტორიული ცნობები მოწმობენ, რომ ყველაზე უძველესი კერა კულტურული ვაზისა არის წინა აზია. ველური ვაზი *silvestris* Gmel. ყველაზე მეტად გავრცელებულია ამიერკავკასიისა და მცირე აზიაში, კასპიის ზღვის ირგვლივ მდებარე რაიონში. უნდა ვივარაუდოთ, რომ პირველად ვაზი ამ ადგილების მახლობლად იქნა მოშინაურებული.¹²

3. ქუკოსკის კულტურული ვაზის წარმოშობის საკითხი, ერთ-ერთ, ჭარბად გადაუჭრელ პრობლემად მიიჩნია. მისი აზრით, იგი წარმოიქმნა ძველ ქვეყნებში და ამერიკული ველური ვაზის სახეებს, მიუხედავად მრავალრიცხოვნებისა, არავითარი მონაწილეობა არ მიუღიათ V. *vinifera*-ს წარმოქმნაში, მევენახეობა-მეღვინეობის ძველსა და საშუალო ისტორიაში. ყველაზე უფრო ბუნებრივი იქნება V. *vinifera* -ს განვითარების ისტორიის დაკავშირება ევრაზიულ ველურ სახესთან, კრიკინასთან — V. *silvestris* -თან, რომელსაც უზარმაზარი არეალი აქვს, გიბრალტარიდან კოპეტ-დაღამდე თუ ტიანშანამდე.¹³

როდესაც ვაზის კულტურის წარმოშობასა და მის განვითარებაზე მსჯელობა, მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ სხვა კულტურული მცენარეებიც, რომლებიც ადამიანმა ასევე შორეულ წარსულში მოაშენა და თავის მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად ველური სახიდან კულტურულ ჯიშად აქცია. ამ მხრივ წინა აზიის, როგორც კულტურულ მცენარეთა წარმოქმნის ერთ-ერთ უძველეს და უძლიერეს კერას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა.

მოშინაურებულ მცენარეთა და ცხოველთა ყველაზე მეტი რაოდენობა მოგვცა აზიამ, რომელსაც ხმელეთის თითქმის 1/3 უჭირავს, აზიური კულტურული მცენარეულობის წარმოშობა დაკავშირებულია უმთავრესად შემდეგ ქვეყნებთან: ჩინეთი, ინდოეთი, პაკისტანი,

¹² А. М. Негруль, Происхождение культурного винограда и его классификация, Ампелография СССР, т. I, М., 1946, стр. 197.

¹³ П. М. Жуковский, დასახ. ნაშრ., გვ. 375.

ინდო-ჩინეთი, ინდონეზია, სსრ კავშირის შუააზიური ნაწილი, ავსტრალია, ნესტანი, ირანი, წინა აზია და ამიერკავკასია. საამისო ფაქტობრივად მეცნიერებას მიაჩნია ამ ქვეყნების „მძლავრი მთავრების“ ნაწილები, ნების, ფერდობები, ვაკეები, ხეობები და ნაირნაირი მთიანეთები, ნოტიო, ტროპიკული, სუბტროპიკული და ზომიერი“.¹⁴ ამიერკავკასია თავისი ბუნებითაც და ისტორიითაც განხილული უნდა იქნას როგორც კულტურულ მცენარეთა წარმოქმნის კერა, რომელსაც დიდი დამოუკიდებელი მნიშვნელობა აქვს. შავიზღვისპირა და კასპიისპირა ვრცელ დაბლობებს წარსულში არ უნდა ჰქონოდათ არსებითი მნიშვნელობა კულტურულ მცენარეთა ევოლუციაში. ამიერკავკასიის მთის წინა ზოლსა და ვაკეებში (ქართლის, მუხრანის, ალაზნის, ყუბის) საგრძნობლად განვითარდა მემცენარეობა კავკასიური საწყისი მასალების საფუძველზე. სახელგანთქმული კახური დვინოები ძველთაგანვე მიიღება *Vitis vinifera*-აში შემავალი ჯიშებისაგან.¹⁵

კულტურულ მცენარეთა წარმოშობის შესახებ საინტერესოა ი. ვავილოვის მოსაზრებაც. მან მრავალი მასალა შეკრიბა, რომელთა გაანალიზების საფუძველზე გამოკყო კულტურულ მცენარეთა წარმოშობის 11 ცენტრი, რომლებმაც მისცეს კაცობრიობას მთელი თანამედროვე კულტურული მცენარეულობა. აქედან კულტურულ მცენარეთა მეოთხე კერას წარმოადგენს წინა აზია, რომელშიაც შედის შიდა, მცირე აზია, ამიერკავკასია, ირანი და მთიანი თურქესტანი.¹⁶ კულტურულ მცენარეთა წარმოქმნის ამ ცენტრმა კაცობრიობას მისცა შემდეგი კულტურული მცენარეები: 1. მარცხელეული კულტურები; 2. საკვები მცენარეულობა; 3. ზეთოვანი მცენარეულობა; 4. ეთერზეთოვანი, ალკალოიდური და თრიმლოვანი მცენარეულობა; 5. გოგროვანი (გოგრა, კვახი, აყირო, ხაბი) მცენარეულობა; 6. მწვანილეული მცენარეულობა; 7. მსხმოიარე მცენარეულობა (ხეხილი), *Vitis vinifera* L. ვაზი (უამრავი სხვადასხვა ფორმის), 8. სურნელოვანი და საღებავი მცენარეულობა.¹⁷ ამგვარად, წინა აზიაში კონცენტრირებულია მსოფლიო პოტენციური მებრუნებისა, იგი სამშობლოა ვაზისა, მსხლის, ალუჩის, ბლის, ბროწეულის, ბერძნული კაკლისა, კომშის, ნუშის და ლეღვისა. ხეხილის

¹⁴ П. М. Жуковский, დას. ნაშრ., გვ. 15—16.

¹⁵ П. М. Жуковский, იქვე, გვ. 23.

¹⁶ Н. И. Вавилов, Селекция как наука. Сборник. Теоретические основы селекции растений, т. I, М.-Л., 1935, გვ. 42.

¹⁷ Н. И. Вавилов, იქვე, გვ. 42—46.

პირველი ბაღები უმეტესად მიეკუთვნება წინა აზიას. საქართველოს და სომხეთში აქამდე შეიძლება თვალი ვადევნოთ მეხილეობის კულტურულ ევოლუციურ ფაზებს, გარეული მცენარიდან კულტურულ ნარემდე ან კულტურული ხეხილის წარმოქმნამდე.

კულტურული ვაზის სამშობლოდ ნ. ვავილოვს სწორედ წინა აზია მიიჩნია, მის ნაშრომში უახლესი მონაცემებით ნაჩვენებია, რომ მთელი მსოფლიოს მევენახეობა, ძირითადი ასორტიმენტი ვაზისა მიღებულია წინა აზიიდან, სადაც აქამდე ვაზი იზრდება ველურ პირობებში, რომელიც სრულიად ვარგისია კულტურული ჯიშების გამოსაყვანად.¹⁸

დ ე კ ა ნ დ ე ლ ი ს (1885) მიხედვით კულტურული ვაზის სამშობლო არის დასავლეთ აზია, ამიერკავკასია და ხმელთაშუა ზღვის ოლქი¹⁹. კ უ ზ ნ ე ც ო ვ ი (1891) მევენახეობის სამშობლოდ თვლიდა ამიერკავკასიას, ხოლო შარდენმა და ჰენმა ლინგვისტური ძიების საფუძველზე მევენახეობის აკვნად ჩათვალეს წინა აზია და განსაკუთრებით კი კასპიის ზღვის სანაპირო.²⁰

ს. კ ო რ ე ი ნ ს კ ი ს გამოთქმული აქვს მოსაზრება, რომ მევენახეობა პირველად დაიწყო სადღაც მცირე აზიაში და აქედან გავრცელდა შემდეგ სხვა ქვეყნებში.²¹

მევენახეობის სახელმძღვანელოში, რომელიც ა. ნეგრულს ეკუთვნის, ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ დე კანდელისა და ნ. ვავილოვის გამოკვლევებით შეიძლება გადაწყვეტილად ჩაითვალოს, რომ კულტურული ვაზის სამშობლოდ ითვლება ჩვენი ქვეყნის სამხრეთი, კავკასიის რესპუბლიკები, შუა აზია და აგრეთვე აღმოსავლეთით მდებარე რაიონები (ირანი, ავღანისტანი, აღმოსავლეთ ჩინეთი, მცირე აზია). ჩვენამდე მოღწეული მატერიალური კულტურის ძეგლები, დამწერლობის, მხატვრობის, სკულპტურის მონაცემები და რელიქვიები მოწმობენ, რომ კასპიის, შავი და ხმელთაშუა ზღვის რაიონები წარმოადგენენ უძველეს ცენტრებს კულტურული ვაზისა. დაახლოებით 5—7 ათასი წლის წინათ ვაზი კულტივირებული იქნა ამიერკავკასიაში, შუა აზიაში, აგრეთვე სირიასა, მესოპოტამიასა და

¹⁸ Н. И. Вавилов, *იქვე*, გვ. 46.

¹⁹ А. М. Негруль, Происхождение культурного винограда и его классификация, *Ампелография СССР*, т. I, Москва, 1946, გვ. 193; Брокгауз и Ефрон, *Энциклопедический словарь*, т. VI, II, гв. 436.

²⁰ А. М. Негруль, *დასახ. ნაწილი*, გვ. 193.

²¹ *იქვე*, გვ. 193.

ეგვიპტეში. დაახლოებით 3 ათასი წლის წინათ მევენახეობა უკიდურესად დასავლეთში და აქედან დაიწყო გავრცელება ხმელეთის გზით სანაპიროზე დასავლეთით, რომში (იტალია) და, შედარებით ადრე, საფრანგეთში.²²

კულტურული ვაზის წარმოშობასა და მის თავდაპირველ სამშობლოს საკითხს მრავალი მკვლევარი შეეხო. ბევრ მათგანს გაინაღიზებული აქვს ფაქტობრივი მასალები და გამოთქმული აქვს შეხედულება, რომ ვაზი პირველად შეყვანილი იქნა კულტურაში დასავლეთ აზიაში, კერძოდ იმ ადგილებში, რომლებიც კასპიისა და შავ ზღვას სამხრეთიდან ეკვრინან, მათი უმრავლესობა კულტურული მევენახეობის სამშობლოდ ამიერკავკასიისა და ასახელებს. მკვლევარებს შორის შეიძლება დავასახელოთ: შარდენი, პიკტე, ენგლერი, პენნი, ბეკეტოვი, ბაზერმან-ლორდანი, ბიბერშტეინი, პორტე და რუი-სენი, ვილა და ვერმორელი, კობი, მენდელეევი, შოუ, ბალასი და სხვა მრავალი. როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, ვაზის წარმოშობისა და განსაკუთრებით მისი კულტურის პირველი სამშობლოს საკითხი რთული და ამავე დროს ფრიალ მნიშვნელოვანია. ამიტომაც ამ საკითხის შესწავლა მრავალმა მკვლევარმა სცადა და სინტერესო მოსაზრებებიცაა წამოყენებული, თუმცა იგი საბოლოოდ ჯერ კიდევ არაა გადაწყვეტილი და ამდენად ღიად რჩება. მიუხედავად ამისა, ერთი მაინც ცხადია, რომ კავკასიას და განსაკუთრებით საქართველოს კულტურული ვაზის წარმოქმნის სფეროში ფრიალ მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს. ამას თვალნათლივ დავინახავთ ქვემოთ, როდესაც განხილული იქნება საკითხი კულტურული მევენახეობის წარმოქმნის შესახებ საქართველოს ტერიტორიაზე უახლესი მეცნიერული მონაცემების მიხედვით.

ერთ-ერთი ძირითადი ფაქტორი ვაზის განვითარებისათვის არის კლიმატური პირობები.²³ იგი სითბოსა და სინათლის მოყვარე მცენარეა. სხვადასხვა ბუნებრივ პირობებში მოხვედრის შედეგად ვაზმა, როგორც მცენარემ, ცვლილებები განიცადა, ვაზს მუხლებზე, ფოთლის პირდაპირ უვითარდება პუკლები, რომლითაც იგი ეხვევა საყრდენს და ამგვარად ჰკიდებს ზედ თავის მიწისზედა ნაწილს. ისინი ყვავილედის მეტამორფოზებს წარმოადგენენ განვითარებულ

²² А. М. Негруль, Виноградарство с основами ампелографии и селекции, Москва, 1956, გვ. 8.

²³ А. М. Негруль, დასახ. ნაშრომი, გვ. 83.

ზედა ნაწილებში.²⁴ თავდაპირველად ვაზის წინაპრები ღია მზვარეში იზრდებოდა და პწკლები არ ჰქონდა. ეოცენიდან მოკიდებული, პაყი სულ უფრო ნოტიო ხდება და ტყეები ბატონდება. ვაზის წინაპრები ექცევიან ტყის პირობებში. მზის სინათლისადმი ლტოლვით უფრო უფრო მათ, ზემოდან მოექცნენ ტყეს და ისინიც მზვარეები ხდებიან. ტყეში საზრდოს უქმარობის გამო ყვავილედის რტოების სტერილიზაცია ხდება და ისინი იქცევიან პწკლებად. ეს უკანასკნელი ხეებთან შეხებისას მათზე შემოხვევას იწყებენ. ბუნებრივმა შერჩევამ შემოინახა ვაზის წინაპართა ის ფორმები, რომელთაც გამოიმუშავეს ამგვარი თვისებები, მზვიარა ტანი და რქებზე პწკლები. მათ ტყის თავზე შექმნეს უზარმაზარი ფოთლოვანი, ასიმპლაციური ზედაპირი, ხოლო ნიადაგში მძლავრი შემწოვი და მომმარაგებელი ფესვთა სისტემა. ამგვარმა ვაზმა მიიქცია ადამიანის ყურადღება, რომელსაც იგი უხვად აწვდიდა ყურძენს, უკანასკნელი დამქნარიც კარგი იყო, რადგან ძალზე ტკბებოდა და არ ფუჭდებოდა. ადამიანმა გამოსტაცა ვაზი ტყიურ გარემოს და დააბრუნა იგი პირვანდელ გარემოში, ღია განათებულ მზვარეში, სადაც პატარა ბუჩქებად აშენებს, ან სარებზე, რკალზე ან მართულზე უშვებს. კულტურულმა ვაზმა ადვილად გადაიტანა ტყიდან მოწყვეტის ოპერაცია, ვინაიდან იქაც სინათლისაკენ მტოლვარე მცენარე იყო.²⁵

ვაზი საქართველოს ტერიტორიაზე შორეულ წარსულში არსებობდა. ხოლო, იგი შემდეგ ადამიანმა კულტურაშიც შეიყვანა, ამისათვის აქ ყოველგვარი ხელსაყრელი ბუნებრივი პირობები არსებობდა.

ამიერკავკასია და განსაკუთრებით საქართველო მდიდარია გარეული ვაზით. ველურად ხშირად გვხვდება ფორმები, რომლებიც ძალიან წააგავენ *V. vinifera* L. ან კიდევ პირდაპირ გარდამავალ საფეხურს წარმოადგენენ კულტურული ვაზიდან გარეულზე (კრიკინაზე). ეს იმიტომ, რომ კულტურული ვაზი ძალიან ადვილად ველურდება და ჯვარედინდება ველურთან, რის შედეგადაც ჰიბ-

²⁴ П. А. Баранов, Приспособительная эволюция винограда, Москва, 1949.

²⁵ П. М. Жуковский, Культурные растения и их сородичи. М., 1950, гл. 371—373.

რიდებს ქმნის²⁶. ზოგიერთი ბოტანიკოსი კულტივირებულ ვერა-
ზიულ ვაზის სახეს *V. vinifera* L.-ს მიაკუთვნებს, ხოლო ველურ
ვაზს, რომელიც ფართოდაა გავრცელებული, *V. silvestris*
Gmel.-ს. უკანასკნელ ხანებში მეცნიერებაში მიღებულია, რომ
კულტურული და ველური ვერაზიული ვაზი განხილული იქნას,
როგორც ერთი სახე — ორი ქვეჯგუფით: გარეული ვაზი *V. silve-*
stris Gmel. და კულტივირებული ვაზი *subsp. sativa* D. C.²⁷.

ტიპურ ველურ ვაზს აქვს მორჩილი, თითქმის მთელი, დაუნა-
წევრებელი ფოთოლი, ქვედა მხრიდან თხელი, აბლაბუდას მაგვარ-
ი ბუსუსებით, შიშველი რქა, პატარა მტევანი, მარცვლები წვრი-
ლი, მრგვალი, შავი. იზრდება ველურად. მას შეიძლება შევხვდეთ
შუა და სამხრეთ ევროპაში, ჩრდილოეთ აფრიკაში, დასავლეთ აზია-
ში. სსრ კავშირში იზრდება დუნაის, პრუტის, დნესტრის, ბუგის და
დნებრის ნაპირებზე, ყირიმსა და ყუბანში, კავკასიის შავი ზღვის
სანაპიროზე, დაღესტანში, ამიერკავკასიაში, უმეტეს შემთხვევაში
ფოთლოვან ტყეებში 1500 მ სიმაღლემდე ზღვის დონიდან.²⁸

კულტურული ვაზის წინაპრის უახლოესი მონათესავე *V. silve-*
stris Gmel. ამიერკავკასიაში ფართოდ გავრცელებული მე-
ნარეა, იგი გვხვდება კოლხეთის ტყეებში, აღმოსავლეთ საქართვე-
ლოში გავრცელებულია უფრო ტიპურად ქალასა და ვაკის ტყეებ-
ში, მდ. მტკვრის ხეობაში, თვით მტკვრისა და მისი შენაკადების
ქალებში (ალაზნის, იორის, არაგვის, ლეხურის, ქსნის, ლიახვის,
ფრონის, ქციის, ალგეთის, ვერეს, კავთურის, ძამის და სხვათა).
კრიკინა აღინიშნა შირაქის უროიანი ველის ცენოზში, პანტიშარასა
და ვაშლოვანის ჩასავლებში 800 მ. სიმაღლეზე. კრიკინას მრავალ-
ნაირი ფორმა გვხვდება ალაზნის პირის ქალებში — ალენ-ნაფა-
რეულ-ლაგოდეს-საინგილოს მხარეში.²⁹

²⁶ А. М. Негруль, Происхождение культурного винограда. Амбело-
графия СССР, т. I, Москва, 1946, гл. 188. А. М. Негруль, Эволюция
культурных форм винограда. Доклады АН СССР, т. XVIII, № 8, Мос-
ква, 1938.

²⁷ ნ. კეცხოველი, მ. რამიშვილი, დ. ტაბიძე, საქართველოს
ამბელოგრაფია, თბილისი, 1960, გვ. 1.

²⁸ А. М. Негруль, Виноградарство с основами амбелографии и се-
лекций, Москва, 1956, гл. 22.

²⁹ А. М. Негруль, დასახ. ნაშრომი, გვ. 23.

³⁰ ნ. კეცხოველი, მ. რამიშვილი, დ. ტაბიძე, დასახ. ნა-
შრომი, გვ. 2; П. М. Жуковский, დასახ. ნაშრომ., გვ. 376.

გარეული ვაზის სიმრავლე თვალში საცემია განსაკუთრებით მთა ვი ზღვის სანაპირო ზოლში, მას ძლიერი პოლიმორფიზმი ახასიათებს. ფილოქსერასა და სოკოვან დაავადებათა გაჩენამდე (1858 წლიდან) საუკუნის შუა წლებში) ძველ კოლხეთში კიდევ უფრო დიდ რაოდენობით იყო ველური ვაზი. სტრაბონი წერდა, რომ სასაზღვრო გორებზე კოლხები იღებენ დიდი რაოდენობით გარეულ ხილს, განსაკუთრებით ყურძენს და სხვას; მათ ადამიანები ტყეში ნახულობენ მთელი წლის განმავლობაშიო. მიუხედავად ფილოქსერისა და სოკოვანი დაავადებისა, ველური ვაზი ამ მხარეში მრავლად შეშონახული,³⁰ ვაზის ღეროს სიმსხო აქ ზოგჯერ 30 სმ აღწევს.³¹

დეტალური შესწავლის საფუძველზე დამტკიცებულია, რომ შავი ზღვის სანაპიროზე გაერცელებულია ტიპური გარეული ვაზი *subsp. silvestris* Gmel., მაგრამ ამ ტიპური გარეული ვაზის გვერდით გვხვდება ვარდამავალი ფორმებიც და აგრეთვე გაგარეულებული ვაზი მიტოვებულ ძველ ბაღებში³².

ტიპური გარეული ვაზი — *subsp. silvestris* Gmel. იზრდება აგრეთვე კახეთში და მტკვრისა და არაქსის ხეობაში. თუ დასავლეთ საქართველოში (აფხაზეთსა და იმერეთში) სქარბობს შებურვილი ტიპის ვაზი, სამაგიეროდ ქართლში და კახეთშიც ველურსა და კულტურულ ფორმებშიც ჩნდება შებუსვილფოთლიანი მრავალი ფორმა, ან ისეთი, რომელთაც ჯაგრისებრი შებუსვა აქვთ. ჯერ კიდევ კოლენატიმ (Kolenati, 1846) გამოყო ამიერკავკასიაში ველური ვაზის ორი ქვესახეობა (*V. vinifera anebophylla* — შიშველი და აბლაბუდისებრი ბუსუსოვანი ფოთლებით და *trychophylla* — ჯაგრისებრი შებუსვიით) და დაახასიათა ამ ვაზის კავშირი ადგილობრივ კულტურულ ჯიშებთან.³³

როგორც მკვლევარები ვარაუდობენ, კულტურულ მევენახეობაზე გადასვლა მოხდა იმ ადგილებში, სადაც მრავლად მოიპოვება ველური ვაზი და აგრეთვე ველური ვაზიდან კულტურულ ვაზზე გარდამავალი ფორმები. ამ მხრივ საკითხის კვლევას კვლავ მოვ-

³⁰ А. М. Негруль, Происхождение культурного винограда и его классификация. Ампелография СССР, т. I, М., 1946, стр. 188.

³¹ П. М. Жуковский, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 376.

³² А. М. Негруль, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 188.

³³ ნ. კეცხოველი, მ. რამიშვილი, დ. ტაბიძე, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 1-2; А. М. Негруль, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 189.

ყვეართ კავკასიაში, რადგან ყველაზე მჭიდრო კავშირი ველურ და აბორიგენულ ვაზის ჯიშებს შორის შეინიშნება დასავლეთ საქართველოში (აფხაზეთი, გურია, აჭარა, იმერეთი), აზერბაიჯანის რაიონში, მთიანი ყარაბაღი, ნახიჭევანის ასსრ), აგრეთვე თურქმენეთის (დასავლეთ კოპეტ-დაღი) ზოგიერთ მოსაზღვრე რაიონში.³⁴

გარდამავალი ფორმების სიუხვით, მკვლევართა ყურადღებას მაინც ამიერკავკასია და განსაკუთრებით საქართველო იპყრობს. საქართველოში (ძველ კოლხეთსა და კახეთში) და აზერბაიჯანში იზრდება ველური ვაზი *subsp. silvestris* და აგრეთვე გარდამავალი ფორმები (როგორც ჩანს, პიბრიდული) ადგილობრივ კულტურულ ვაზზე. აქედან კარგად ჩანს, რომ ამ მხარეში ველურად მზარდ და კულტურულ ვაზს შორის შეიძლება მოიძებნოს გარდამავალი ფორმები *subsp. silvestris* -ისა.³⁵ პალიბინის აზრით, რომელსაც ვათვალისწინებელი აქვს მთელი რიგი ცნობებისა, სსრ კავშირის სამხრეთის ბევრი რაიონი უძველესი დროიდანაა კერები კულტურული ვაზისა, აქ მისი წვენიდან იღებდნენ ღვინოს.³⁶

ბუნებრივი პირობები ხელს უწყობდა ფორმათა ბუნებრივ შერჩევას და ველური ვაზის გადაჯიშებას, რომელიც იძლეოდა მასალას ხელოვნური შერჩევისათვის.³⁷ აღსანიშნავია, რომ ადგილობრივი ასორტიმენტის ვაზის ჯიშები (ჩერქეზული, აფხაზური და სხვა) მიეკუთვნებიან საღვინე ჯიშების კატეგორიას *Proles pontica subproles georgica* Negr -ს, მათ შორის გაველურებულ მცენარეულობაში არის ისეთივე ტიპის ლიანები. გარდამავალ

³⁴ А. М. Негруль и Я. Ф. Кац. История ампелографических исследований, Ампелография СССР, т. I, М., 1946, стр. 37.

საქართველოს ტერიტორიაზე გავრცელებული გარეული, გარდამავალი ფორმებისა და გაგარეულებული ვაზის ჯიშები თავმოყრილია და ფართოდაა შესწავლილ პროფ. მ. რ. ა. შ. ე. ი. ს. შიერ. იგი ამ საკითხებთან დაკავშირებით აწვდის მონოგრაფიულ გამოკვლევას, რომელიც ახლო მომავალში გამოვა. ნაშრომში გაშუქებულია მოცემული საკითხები უაზღესი მეცნიერული მონაცემების და საქართველოს ტერიტორიაზე ახლად აღმოჩენილი გარეული და გაგარეულებული ვაზის ფორმების ანალიზის საფუძველზე.

³⁵ И. В. Палибин, Палеонтология виноградной лозы, Ампелография СССР, т. I, М., 1946, стр. 153.

³⁶ იქვე, გვ. 155.

³⁷ А. М. Негруль, Происхождение культурного винограда и его классификация, Ампелография СССР, т. I, Москва, 1946, стр. 188.

ფორმებს დაკავებული აქვთ შუალედი ზოლი ტიპურ ვაზულ ვაზსა subp. silvecstris tinica Negr-ს და კულტურულ ვაზს subp. sativa proles pontica subproles georgica Negr-ს შორის. ე. ი. კავკასიის შავი ზღვის სანაპიროს ლავინდება განსაზღვრული კავშირი ველურსა და კულტურული ვაზის ჯიშებსა და სახეებს შორის.³⁸ ძიებანი, ექსპერიმენტული ცნობები ამტკიცებენ, რომ კავკასიისა და ევროპის საღვინე ჯიშები უძველესი წარმოშობისა არიან და ახლო იმყოფებიან ველურ ვაზთან subp. silvestris Gmel. — თან, ვიდრე სამხრეთის სასუფრე ჯიშები, რომლებიც მიღებული არიან ხანგრძლივი ხელოვნური შერჩევის გზით.³⁹

საბჭოთა მეცნიერმა ა. ნეგრულმა საფუძვლიანად დაამუშავა კულტურული ვაზის დიფერენციული (სახის შიგნით) სისტემატიკა. იგი ემყარება გეოგრაფიულ-ეკოლოგიურ პრინციპს; ასახავს ადგილობრივი სორტიმენტების ისტორიას და გვიჩვენებს, რომ ისინი ჩამოყალიბდნენ ძირითადად კულტურული ვაზის ადგილობრივი წინაპრებისაგან.⁴⁰ აბორიგენული ვაზის ჯიშების დეტალური შესწავლის საფუძველზე გამოყოფილი იქნა სამი ძირითადი ეკოლოგიურ-გეოგრაფიული ჯგუფი:

1. Proles pontica Negr. (პონტოს ჯგუფი), საქართველო, მცირე აზია, საბერძნეთი, ბულგარეთი, უნგრეთი, რუმინეთი, მოლდავეთი (ბესარაბია).

2. Proles occidentalis Negr. (დასავლეთის ჯგუფი), საფრანგეთი, გერმანია, ესპანეთი, პორტუგალია.

3. Proles orientalis Negr. (აღმოსავლეთის ჯგუფი), შუა აზია, ავღანისტანი, ირანი, სომხეთი, აზერბაიჯანი.

პონტოს ჯგუფს (და, მაშასადამე, საქართველოსაც (ა. ბ.) ახასიათებს: საშუალო სიდიდის, მკვრივი (სასუფრეს მეჩხერი) მტევანი, მრგვალი, იშვიათად ოვალური, საშუალო სიდიდის ან წვრილი მარცვალი, წვნიანი ზორცი; თეთრი, ვარდისფერი და შავი ჯიშების თანაბარი რაოდენობრივი შეფარდება; წვრილი, საშუალო სიდიდის, თითქმის უნიკარტო წიპწა, სანაყოფე კვირტებისა და მტევნების სიმრავლე; თეთრი ჯიშების ყინვაგამძლეობა, საღვინე ჯიშების (ზა-

³⁸ А. М. Негруль, დასახ. ნაშრომი, გვ. 189

³⁹ იქვე, გვ. 236.

⁴⁰ П. М. Жуковский, დასახ. ნაშრ., გვ. 374—375.

რისხოვანი და რაოდენობრივი) სიმრავლე და სასუფრეთა-ნაკლებობა; ყურძნის მომეავეობა; შაქარი 18—20%, სიმეავე 6—10%.

პონტოს, ანუ შავი ზღვის აუზის ჯგუფის ვაზის ჯიშების უმეტესობა ლეზულია დასავლეთ საქართველოში (ძველი კოლხეთი) და მცირე ნაწილი ხასიათდება შემდეგი ნიშნებით: ფოთოლი ქვემოდან დაფარულია აბლაბუდას მაგვარი ბუსუსით და ატარებენ ზემოთ ჩამოთვლილ ნიშნებს. ამ ჯგუფის ვაზის ჯიშები აღმოცენდნენ ადგილობრივი კარეული ვაზის შერჩევის შედეგად ხანგრძლივი დროის განმავლობაში. მორფოლოგიური ნიშან-თვისებებით ახლოს დგანან ველურ ვაზთან, ხასიათდებიან გრძელი სავეგეტაციო პერიოდით, უფრო ყინვაგამძლე ჯიშებია, ნაკლებად იტანენ გვალვას.⁴²

შავი ზღვის ჯგუფის საღვინე ვაზის ჯიშების წარმოშობის ძირითადი რაიონი არის დასავლეთი და აღმოსავლეთი საქართველო (კახეთი და ძველი კოლხეთი) და მცირე აზია. აქედან შევენახეობა გავრცელდა სხვა რაიონებში; მათ შორის საღვინე ჯიშები, ტიპისა და ასორტიმენტის მიხედვით დასავლეთ საქართველოსთან მიახლოებული, კულტივირებული და შემონახულია დღემდე ბალკანეთში (საბერძნეთსა და ბულგარეთში), უნგრეთში, რუმინეთში და სსრ კავშირში (მოლდავეთში). *Proles pontica*-ს ჯგუფის ვაზებს არა აქვთ ფართო გავრცელება (როგორც სხვა ჯგუფის ჯიშებს). ამ ჯგუფში უმთავრესად შედიან მაღალმოსავლიანი საღვინე ჯიშები; თუმცა კავკასიის ზოგიერთი ჯიში (საფერავი, რქაწითელი და სხვა) დიდ ყურადღებას იქცევს და კულტივირებულია სხვა რაიონებშიც. ზოგიერთი ჯიშის მოსავლიანობა აღწევს 40-სა და მეტ ცენტნერს ერთ ჰექტარზე. მთელი შავი ზღვის აუზის ჯგუფი გეოგრაფიული ნიშნების მიხედვით იყოფა ორ ჯგუფად: ქართულ — *subprol. georgica* Negr. და ბალკანურ — *subprol. balcanica* Negr. ჯიშებად.⁴³

ძვ. წ. VII—VI სს მილეტის კოლონისტები დასახლდნენ შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე და შექმნეს კოლონიები. ეს იყო

⁴² А. М. Негруль, დასახ. ნაშრომი, გვ. 182—183; П. М. Жуковскии, დასახ. ნაშრომი, გვ. 374—375.

⁴³ А. М. Негруль, Виноградарство с основами ампелографии и селекции, Москва, 1956, გვ. 26.

⁴⁴ А. М. Негруль, Происхождение культурного винограда и его классификация, Ампелография СССР, т. I, Москва, 1946, გვ. 183.

გზა, რომლის მეშვეობითაც ძველი ბერძნები ვაჭრობას აწარმოებდნენ ცენტრალურ აზიასა და ინდოეთთან. ბერძნებს კავკასიაში დახვდათ შესანიშნავი ვენახები და მალაღი ხარისხის ღვინოებიც. ფონტეს ცნობით თანამედროვე საქართველოს მიდამოებში ინახავდნენ თიხის ჭურჭლებში, ქვევრებში. პომპროსის ოდისევსს და მის მზღებლებს კოლხეთში ცირცეა გაუმასპინძლდა კარგი ღვინით. ეს ცნობები და აგრეთვე ვაზის თავისებური მრავალმრავი ასორტიმენტის არსებობა ყოველ პატარა რაიონში ამტკიცებს, რომ მევენახეობა დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოში, აგრეთვე აზერბაიჯანის ზოგ რაიონში აღმოცენდა დამოუკიდებლად, ადგილობრივი ველური ვაზის რესურსების გამოყენების საფუძველზე.⁴⁴ საქართველოდან მევენახეობა გავრცელდა ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე (საბერძნეთში), აქედან კი რომში (იტალია), სიცილიასა და სხვაგან.⁴⁵ არც ისაა გამორიცხული, რომ ვაზის მოშინაურება მოხდა ერთდროულად და ერთმანეთის დამოუკიდებლად რამდენიმე ადგილზე დასავლეთ აზიაში,⁴⁶ თუმცა ამისთვის საჭიროა ყველა ის პირობა, რომელიც მცენარის სახეთა წარმოქმნაში თამაშობს უდიდეს როლს.

კულტურული მევენახეობის ისტორია შორეულ წარსულს მიეკუთვნება. ძვ. წ. IV ათასწლეულში ეგვიპტეში ცნობილი იყო ვაზის რამდენიმე ჯიში. საქაჯავის აღმნიშვნელი იეროგლიფი ნახმარია I დინასტიის ხანაში⁴⁷. დაახლოებით ამავე ხანაში მევენახეობა-მეღვინეობას მისდევდნენ მცირე აზიის ხალხები, მაგალითად ხეთები, III ათასწლეულში საბერძნეთის ტერიტორიაზე მევენახეობა-მეღვინეობა ფართოდ იყო გავრცელებული.⁴⁸ მაგრამ აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მესოპოტამიის, სირია-პალესტინის, ეგვიპტისა და საბერძნეთის როლი მცირეა კულტურულ მცენარეთა სახეების წარმოქმნის პროცესში.

⁴⁴ А. М. Негруль, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 172—173; *ს. კეცხოველი*, *მ. რამიშვილი*, *დ. ტაბიძე*, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 2; *П. М. Жуковский*, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 379.

⁴⁵ *ს. კეცხოველი*, *მ. რამიშვილი*, *დ. ტაბიძე*, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 2.

⁴⁶ А. М. Негруль, *დასახ. ნაშრ.*, გვ. 197; *ს. კეცხოველი*, *მ. რამიშვილი*, *დ. ტაბიძე*, *დასახ. ნაშრ.*, გვ. 2.

⁴⁷ А. Лукас, *Материалы и ремесленные производства Египта*, Москва, 1958, გვ. 55.

⁴⁸ А. М. Негруль, *Происхождение культурного винограда*, გვ. 171—172; *П. М. Жуковский*, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 379.

ძველი სამიწათმოქმედო კულტურები ვითარდებოდა უდვილთა-
რივი წარმოშობის მცენარეთა გამოყენების გზით. ამ კერათა რესურს-
ები სრულიადაც არ იყო ტოლფასი და ამას ძალიან დიდფრუდუდობა
მოსდევდა. მოშინაურებულ მცენარეთა და ცხოველთა მრავალფეროვნება
გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა ძველი მემცენარეობისა და მე-
ცხოველეობის გეოგრაფიისათვის⁴⁹, სახეთა წარმოქმნისა და მათ
შიგნით მიმდინარე დიფერენციაციის ძირითად არეებს. შეადგენს
მთიანი რაიონები. სწორედ მთაში დაადგინეს საბჭოთა მეცნიერებმა
გასაოცარი ფაქტები (მაგ.; ხორბლის სახეები ყველაზე მეტი არსე-
ბობს საქართველოსა და სომხეთში და მათი ნახევარი ენდემურია)⁵⁰.
მცირე აზიის ნახევარკუნძულის დასავლეთი სანაპიროდან სამხრეთ
ჩინეთამდე — მთელი წინა, შუა და აღმოსავლეთ აზიის გავლით —
გადაქიშული დიდი მთიანი ტერიტორია, დიდ მდინარეთა ხეობებთან
ერთად, წარმოადგენს სწორედ ძველი ქვეყნის კულტურულ მცენა-
რეთა დიდი უმეტესობის წარმოშობის ბოტანიკურ-გეოგრაფიულ
არეს. მცირე აზიის კულტურული მცენარეები და მათი ველური
ნათესაეები აშკარა კავშირს იჩენენ სხვა აზიურ კერათა და აგრეთვე
ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნების კერათა მცენარეებთან.⁵¹ თუ ზემოთ
აღნიშნულ გარემოებას გავითვალისწინებთ, შესაძლებელია ხაზი
გავუსვათ ბუნებრივ-გეოგრაფიულ გარემოს, რომელშიაც უძველეს
ხანაში ხდებოდა ველური ჯიშებიდან კულტურული მცენარეულობის
და მათი სახეების მიღება. ამისათვის აუცილებელი ჩანს მთავორიანი
გეოგრაფიული მდებარეობა, სადაც დღემდე შემონახული რო-
გორც ველური სახეები, ისე გარდამავალი ფორმები თანამედროვე
კულტურული მცენარეულობისა. ამდენად სახეთა წარმოქმნის წი-
ნააზიურ კერაში საკმაოდ დიდი როლი უნდა ეთამაშა კავკასიის და
კერძოდ საქართველოსაც, რადგან ეს მხარე წინა აზიისა უდიდეს
მთათა სისტემებშია მოქცეული და მისი კლიმატური პირობებიც
მრავალფეროვანია.

სირია, პალესტინა და მესოპოტამია უძველესი მიწათმოქმედების,
უძველეს ცივილიზაციათა ტერიტორია იყო (შუმერი, აკადი, ტინი-
კია და სხვა). შუმერული და კავკასიური ენების მონათესაობის სა-
კითხი სპეციალისტების საქმეა. არქეოლოგები არ ეჭვობენ, რომ
შუმერები მთებიდან არიან ჩასული ორმდინარეთში. შესაძლოა,

⁴⁹ იქვე, გვ. 13.

⁵⁰ იქვე, გვ. 23—24.

⁵¹ Жуковский, დასახ. ნაშრომი, გვ. 24.

მესოპოტამიის სამდინარეო ცივილიზაცია მონაცვლე — მეგვიდონი
იყოს ამიერკავკასიის მთიელთა უფრო ძველი სამთო მიწათმოქმედ-
ბისა. ტიგროსისა და ეფრატის მოდიდება შემერეთში (სამხრეთში)
მესოპოტამია) ქმნიდა ნოყიერ ალუვიურ ნიადაგებს; სარწყავი
სისტემა მძლავრად იყო განვითარებული. ძვ წ. V ათასწლეულში
(ალბათ, უფრო ადრეც) იქაურ პურეულში მთავარი ადგილი ეჭირა
ქერს, მოჰყავდათ აგრეთვე ასლი, სელი, კენკუთი; განვითარე-
ბული იყო მევენახეობა, ფინიკის ხილეულისა და ბოსტ-
ნეულის მოყვანა. თითქმის ყველაფერი ნასესხები
იყო სხვა ქვეყნებიდან, ამიერკავკასიიდან,
ინდოეთიდან და სხვა. კულტურულ მცენარეთა
წარმოშობაში მესოპოტამიის თავისთავადი
მნიშვნელობა დიდი არ არის. შეიძლება ეს იმიო
აიხსნებოდეს, რომ აქ მთიანი მასივები არაა.⁸²

დიდ მთათა სისტემები ხელს უწყობდა და აჩქარებდა სახეთა
წარმოქმნის პროცესს, რადგან ასეთ ადგილებში დიდი რაოდენობით
მოიპოვებოდა სახეთა წარმოქმნისათვის საჭირო, საწყისი მასალები.
აღნიშნულ ფაქტორს გადამწყვეტი მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა,
რადგან დაბლობებსა და ვაკე ადგილებში მაინცდამაინც სავარაუ-
დებელი არ არის კულტურულ მცენარეთა წარმოშობი კერების
არსებობა. დაგროვილი მასალების შესწავლის საფუძველზე პ. ეუ-
კოვსკი ერთხელ კიდევ ხაზგასმით აღნიშნავს ამ ფაქტორის მნიშვნე-
ლობას: რადგან მესოპოტამიისა და ეგვიპტის ცივილიზაციები მცირე
დროს იყვნენ დაკავშირებული მთის პირობებთან, იქ არ მოიპოვებო-
და აბორიგენული საწყისი მასალა და სარგებლობდნენ შემთხვევითი,
უცხოური მასალით, ხოლო ეს უკანასკნელი ერთდროვან ეკოლო-
გიურ ვითარებაში ექცეოდა, აქ ვერც ვხედავთ კულტურულ მცენა-
რეთა ფორმების მნიშვნელოვან მრავალფეროვნებას.⁸³

თუ აქვე მოტანილ მასალებსა და მკვლევართა დაკვირვებებს მი-
ვიღებთ მხედველობაში, შეიძლება ასეთი დასკვნა გავაკეთოთ: ის
მთავორიანი ადგილები, სადაც როგორც ველური, ისე კულტურულ
მცენარეთა სახეების მრავალფეროვნება არსებობს და ახლაც არის
შესაძლებელი ველური სახიდან კულტურულ სახეზე გარდამავალი

⁸² Жуковский И., დასახ. ნაშრომი, გვ. 25.

⁸³ იქვე, გვ. 32.

ფორმების მოძებნა, მიხნეული უნდა იქნას კულტურულ მცენარეთა სახეთა წარმოქმნის უძველეს კერად.

როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, საქართველოში ფორმების დენობითაა გავრცელებული ტიპური ველური ვაზი — *stris Gmel.*, ხოლო შავი ზღვის სანაპიროზე დამოწმებულია გარდამავალი ფორმებიც. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ერთ-ერთი უდიდესი ცენტრი კულტურული ვაზის ჩამოყალიბებისა ამიერკავკასია და კერძოდ საქართველოა, საიდანაც ვაზის კულტურა ევროპაში შევიდა და გავრცელდა.⁵⁴

ძველად ჩვენში, ვენახსა და ტყეს შორის საზღვარი ძალიან ხშირად იკარგებოდა, ვენახი ტყის პირიდან იწყებოდა: გარდა ამისა, ჩვენში ვენახის პირის და ღობის ძირის თავისებური გამოყენება იცოდნენ. აქ ირგვებოდა უმთავრესად „წვრილი ხილი“: ტყემალი, ქლიავი, დამასხი, ჭანჭური, კურკამძვრაღა, შენდი, თხილი, აგრეთვე მსხალი, ვაშლი და კაკალიც. ამ ხეებზე ძალიან ხშირად გაშვებული იყო ბაბილოც, შექმნილი იყო ტყიდან ვენახზე თავისებური გარდამავალი საფეხური. რადგან ვენახი ხშირად ესაზღვრებოდა ტყეს, ამის გამო ბაბილოთა შორის ხშირად იყო კრიკინაც.⁵⁵

ის ფაქტი, რომ ამჟამად გავრცელებულია 20000-ზე მეტი ჯიში ვაზისა, ერთ-ერთი დამადასტურებელი საბუთია იმისაც, რომ მევენახეობის განვითარების დამოუკიდებელი ცენტრი რამდენიმე იყო: შუა აზიისა, ჩინეთისა, დასავლეთ აზიისა და სხვა. ამათგან კულტურული ვაზის წარმოშობისა და მეღვინეობის განვითარების მხრივ ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ცენტრი იყო და არის საქართველო, სადაც ჩამოყალიბდა 500-ზე მეტი ჯიში, ანუ მსოფლიოს მთელი ასორტიმენტის 2,5%; ამის ერთერთი საბუთი ისიცაა, რომ საქართველოში ვაზის ჯიში 2,5-ჯერ მეტია ვიდრე აზერბაიჯანში (200 ჯიში), 5,5-ჯერ მეტი, ვიდრე სომხეთში (90 ჯიში), 2,5-ჯერ მეტი, ვიდრე შუა აზიაში (200 — ჯიში), 3,5-ჯერ მეტი, ვიდრე დაღესტანში (150 ჯიში), მთელ საბჭოთა კავშირში ცნობილია 1180 ჯიშამდე, აქედან ქართული ჯიში 500-ზე მეტია, რაც 42%-ს სჭარბობს.⁵⁶

ამ ჯიშთა შექმნა-გამოყვანა მსოფლიოს სოფლის მეურნეობის საუნჯეში ქართველი ერის მიერ შეტანილ ერთ-ერთ დიდ წვლილთაგანია და თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ ხენა-თესვის საქმეშიც

⁵⁴ ნ. კეცხოველი, მ. რამიშვილი, დ. ტაბიძე, საქართველოს ამბლოგრაფია, თბილისი, 1960 წ. № 1, გვ. 2.

⁵⁵ იქვე, გვ. 1.

⁵⁶ ნ. კეცხოველი, მ. რამიშვილი, დ. ტაბიძე, დასახ. შრ., გვ. 2.

ცოტა არა გვაქვს გაკეთებული, რომ, სახელდობრ, ქარდველში მხვნელ-მთესველმა პურის მრავალი ჯიში გამოიყვანა და სხვა, შეგვიძლია თამაზად ვთქვათ, რომ საქართველო იყო მოწინავე, *ქარდველში მხვნელ-მთესველმა პურის მრავალი ჯიში გამოიყვანა და სხვა, შეგვიძლია თამაზად ვთქვათ, რომ საქართველო იყო მოწინავე,* ზენა-თესვის ქვეყანა.⁵⁷

ივ. ჯავახიშვილს 413 ვაზის ჯიში ჰქონდა აღნიშნული.⁵⁸ ამემად კი საქართველოში 500-ზე მეტი ჯიშია აღრიცხული, სახელდობრ: კახური — 80 ჯიში, ქართლური — 72, იმერული — 75, რაჭულ-ლეჩხუმური — 50, მეგრული — 60, გურული — 53, აჭარული — 52, აფხაზური — 58 და სხვა.⁵⁹

საქართველოს ვაზის ჯიშობრივი შემადგენლობა საუკუნეთა განმავლობაში ყალბდებოდა. საწარმოო ასორტიმენტის ჩონჩხს შეადგენს ჰავისა და ნიადაგურ პირობებთან კარგად შეგუებული ადგილობრივი ვაზის ჯიშები. საქართველოს რელიეფის განსაკუთრებულ სირთულეს, ნიადაგისა და ჰავის პირობების სწირ ცვალებადობას შედარებით მცირე სივრცეზე არ შეეძლო არსებითი გავლენა არ მოეზღინა ვაზის ჯიშობრივ შემადგენლობაზე.

ეკოლოგიური პირობების აღნიშნული ცვალებადობის შესაბამისად საუკუნეთა განმავლობაში გამოიშვა ვაზის დიფერენცირებული ასორტიმენტი, რომელიც არ სცილდებოდა (ზშირად ახლა არ სცილდება) პირველწარმოშობის ადგილს. ვაზის ჯიშების ასეთი თავმოყრა მევენახეობის ცალკეული რაიონების მიხედვით სრულ უფლებას გვაძლევს მივიჩნიოთ ისინი კახეთის, იმერეთის, ქართლის, სამეგრელოს, რაჭა-ლეჩხუმის, გურიის, აფხაზეთის, აჭარისა და სხვა რაიონების ვაზის ადგილობრივ ჯიშებად. ეს ჯიშები ხანგრძლივი ბუნებრივი და ხელოვნური შერჩევის წყალობით კარგად შეეგუენ თავისი გავრცელების პირვანდელ რაიონს და ამრიგად მოაღწიეს დღევანდლამდე.⁶⁰

ივ. ჯავახიშვილი, რომელმაც მეცნიერული საფუძველი ჩაუყარა ქართული მევენახეობის შესწავლას და ამ საკითხის გარკვევას კაპიტალური ნაშრომი მიუძღვნა, სხვადასხვა სახის მასალების დრმა მეცნიერული ანალიზის შედეგად მივიდა დასკვნამდე: რ ო მ ძ ვ ე ლ

⁵⁷ ნ. კეცხოველი, მ. რამიშვილი, დ. ტაბიძე, დას. ნაშრ. გვ. 2.

⁵⁸ ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიური ისტორია, წიგნი II, თბილისი, 1935 წ.

⁵⁹ ნ. კეცხოველი, მ. რამიშვილი, დ. ტაბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 2.

⁶⁰ ნ. კეცხოველი, მ. რამიშვილი, დ. ტაბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 25.

საქართველოში მევენახობა უაღრესად გავითარებული ყოფილა... მევენახეობის მთავარ ცენტრთაგან უცილობლად ლოცუნდა იქნეს მიჩნეული.⁶¹ მევენახეობის უძველეს ცენტრად, ე. ი. იმ ადგილად, სადაც წარმოიშვა კულტურული მევენახეობა და მოხდა ველური ვაზის მოშინაურება, საქართველოში მიჩნეული აქვთ სხვა მკვლევარებსაც.⁶² რომლებიც ამ დასკვნამდე არსებული მასალების და უახლესი მეცნიერული მონაცემების საფუძველზე მივიდნენ.

განხილული მონაცემების საფუძველზე შესაძლებლობა გვეძლევა გავაყეთოთ შემდეგი დასკვნა: საქართველოში უხსოვარი დროიდან არსებობდა ხელსაყრელი ბუნებრივი პირობები და დიდი რაოდენობით საწყისი მასალა სახეთა წარმოქმნისათვის. ვითვალისწინებთ რა საქართველოში უძველეს სამიწათმოქმედო კულტურას, რომელიც მტკიცეა და დაკავშირებული აქვს მოსახლე ტომების ისტორიასთან, დასაშვებად მიგვაჩნია, რომ საქართველო წარმოადგენს კულტურული მევენახეობის ერთ-ერთ სამშობლოს, სადაც არსებობდა მევენახეობის წარმოქმნის ორი ძირითადი კერა, დასავლური — კოლხეთისა და აღმოსავლური — იბერიისა. შესაძლებელია აღნიშნულ კერებში მევენახეობა წარმოიშვა და განვითარდა ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად.

⁶¹ ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიკური ისტორია, წიგნი მეორე, თბილისი, 1935, გვ. 603.

⁶² ნ. კეცხოველი, შ. რამიშვილი, დ. ტაბიძე, საქართველოს აბელოგრაფია, თბილისი, 1960.

ს. ჩოლოყაშვილი, მასალები საქართველოს XII—XIII საუკ. ვაზის ჯიშების საკითხისათვის. კრებულ შოთა რუსთაველის ეპოქის მატერიალური კულტურა, თბილისი, 1938.

ს. ჩოლოყაშვილი, მევენახეობის სახელმძღვანელო, წიგნი პირველი. ზოგადი ნაწილი, თბილისი, 1937. К. М о д е б а д з е, Истоки виноградарства и виноделия Грузии, Виноделие и виноградарство СССР, Москва, 1948, № 6

შ. რამიშვილი, ვ. ქანთარია, საქართველოს მევენახეობა, თბილისი, 1951. შ. რამიშვილი, გურიის, სამეგრელოს და აჭარის ვაზის ჯიშები, თბილისი, 1948 წ. დ. ტაბიძე, ვაზის ახალი ჯიშები საქართველოში, თბილისი, 1954. ვ. სიჭინავა, მასალები, მევენახეობისა და მეღვინეობის ისტორიისათვის საქართველოში, თბილისი, 1960. გ. ცქიტიშვილი, მევენახეობის ისტორიისათვის საქართველოში არქეოლოგიური მასალების მიხედვით, ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. IV, 11, თბილისი, 1956. კ. შოლუბაძე, მეღვინეობა, თბილისი, 1948. გ. ბერიძე, მეღვინეობის საწყისების მოკლე ისტორიული მიმოხილვა საქართველოში, მებაღეობის, მევენახეობისა და მეღვინეობის ინსტიტუტის შრომები, ტ. XIII, თბილისი, 1961. და სხვა.

როგორც წინა პარაგრაფში განხილული მონაცემებიდან გამომდინარე, მიერკავკასია და განსაკუთრებით საქართველო ფრიალ მნიშვნელოვან გეოგრაფიულ კუთხეს წარმოადგენს, სადაც ვაზი, როგორც მცენარე, უხსოვარი დროიდან ხარობდა, ხოლო შედარებით მოგვიანო ხანაში ამავე ადგილებში იგულისხმება ვაზის ნაყოფის — ყურძნის წვენისაგან ღვინის მიღება, დაყენება. ე. ი. აღნიშნული მხარე მკვლევართა მოსაზრებებს მიხედვით სამშობლოა კულტურული მევენახეობისა, თუმცა, როგორც ჭეშმით იქნება განხილული, მეღვინეობა წინ უსწრებდა კულტურულ მევენახეობას.

ვაზი რომ კავკასიის ტერიტორიაზე უხსოვარი დროიდან იყო ვაზრცელებული, ამას კარგად მოწმობს ველური ვაზის ჯიშის *V. silvestris* ფოთლის ანაბეჭდის აღმოჩენა მდ. არაქსის ხეობაში, ნახიჭევანის ასსრ. რომელიც მიეკუთვნება ზედა პლიოცენს. *V. silvestris* ენაღვ იზრდება ველურ პირობებში შავი და ზმელთა შუა ზღვების აუზში, ამ სახემ მისცა დასაბამი კულტურული ვაზის ევრაზიულ ჯიშებს.¹

ვინაიდან მეცნიერებას დღეისათვის პირდაპირი მასალები არ მოეპოვება ამ კულტურის განვითარების საფეხურების დასადგენად, ამიტომ ზოგიერთი მოსაზრების გამოთქმა, მხოლოდ ლოგიკური მსჯელობისა და მოვლითი გზითაა შესაძლებელი. ანგარიში უნდა გაეწიოს საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილ მატერიალური კულტურის ძეგლებს, რომლებიც გარკვევით ახასიათებენ საზოგადოების განვითარების ხანგრძლივ პროცესს, მიწათმოქმედებისა და მეურნეობის სხვა დარგების წარმოშობასა და განვითარებას. განსაკუთრებული მნიშვნელობა. ამ მხრივ მიწათმოქმედებას ენიჭება, რადგან მისი დასაწყისი და განვითარება მჭიდროდაა დაკავშირებული, ერთი მხრივ, მცენარეულობის მოშინაურებასთან, ხოლო, მეორე მხრივ, თვით საზოგადოების განვითარებასთან. საზოგადოებისა და მიწათმოქმედების განვითარების ხანგრძლივი პროცესი ისეთ ურთიერთკავშირში იმყოფებიან, რომ მათი განხილვა ერთმანეთისაგან მოწყვეტით, უმართებულო იქნებოდა.

¹ А. М. Негруль, Виноградарство с основами ампелографии и селекции, Москва, 1956, стр. 20.

განვითარების გარკვეულ საფეხურზე პირველყოფილი ადამიანი მივიდა იმ ზღვრამდე, როდესაც მან ბუნებრივ პირობებში კულტურ ფორმებში მზარდი მცენარეულობა მოიშინაურა, დაგროვების შესაძლებლობა შეძლევდა, რაც ადამიანმა ისწავლა მიწის დამუშავება და მარცვლეული კულტურების თესვა. აღმოჩენა ამ პროცესისა ძნელი იყო, ხოლო შემდგომი მისი განვითარება და სრულყოფა შედარებით ადვილ საქმეს წარმოადგენდა. თანდათანობით ადამიანს დაუგროვდა ცოდნა, გათოუმუშავდა ჩვევები, რომელიც შემდეგ ტრადიციად იქცა. სწორედ ამ პერიოდთან ერთმანეთს გადაეჭაჭვა საზოგადოების და მიწათმოქმედების განვითარების პროცესი. რაც უფრო წინ მიდიოდა საზოგადოების განვითარება, მით უფრო სრულყოფილი ხდებოდა მიწათმოქმედება, ხოლო მიწათმოქმედების პრიმიტიული ყორმებიდან შედარებით რთულ ფორმაზე გადასვლა, სხვადასხვა სახის მარცვლეული კულტურების მოშინაურება, ასევე სხვადასხვა ჩვევების გამომუშავება და მათი დეგროვება, საზოგადოების კიდევ უფრო გათვითცნობიერებას და მისი განვითარების ახალ საფეხურზე ასვლას უწყობდა ხელს. უდიდეს მოვლენად უნდა ჩაითვალოს ის გარემოება, რომ მიწათმოქმედების დაწყებამ ხელი შეუწყო პირველყოფილი ადამიანის ერთ ადგილზე ხანგრძლივი დროით ცხოვრებას, რომ მიწათმოქმედი ხალხები უმეტეს შემთხვევაში ბინადარ ცხოვრებას ეწევიან.²

ბინადარ ცხოვრებაზე გადასვლამ კიდევ მეტი საშუალება მისცა ადამიანს დაკვირვებოდა მის გარშემო არსებულ სამყაროს, გამოეცნო ბუნებაში ისეთი სახის მცენარეები და ცხოველები, რომლებიც მას გამოადგებოდა. პირველყოფილი ადამიანი ჯერ კიდევ მანამდე იცნობდა ბუნებაში არსებულ მცენარეებს, რომელიც მას მზამზარეული ნაყოფით უმასპინძლდებოდა, მაგრამ მის მოყვანას, მოვლაპატრონობას არ მისდევდა. ერთ-ერთი ასეთი მცენარეთაგანი ვაზიც იყო. ვაზი ფართოდ იყო გავრცელებული ტყეში, რომელიც ადამიანის საცხოვრებელს გარს ეკრა. ამგვარმა ვაზმა მიიქცია ადამიანის ყურადღება, რომელსაც იგი უხვად აწვდიდა ყურძენს, უკანასკნელი დამკვნიარიც კარგი იყო, რადგან ძალზე ტკბებოდა და არ ფუჭდებოდა.³

² გ. გ. ბ. ე. შ. ვ. ი. ლ. ი. ანტილოგიური გათხრები საბჭოთა საქართველოში, გვ. 46.

³ П. М. Жуковский, Культурные растения и их сородичи, Москва, 1950, сс. 372.

სავარაუდოა, რომ ვაზის ნაყოფს — ყურძენს პალეოლოგიური ადამიანიც იცნობდა და მას საკვებად იყენებდა, ხოლო მომდევნო პერიოდში, როდესაც ადამიანი ბინადარ ცხოვრებაზე გადავიდა, მისი მიტიული მიწათმოქმედება და მარცვლეული კულტურების მრავალფეროვნება დაიწყო, არ შეიძლება ვაზისთვის ყურადღება არ მიექცია, როგორც გემრიელი ნაყოფის მომსახველი მცენარისათვის. მაგრამ, რადგან ვაზი ტყეში იზრდებოდა და მისი ტანიც საკმაოდ მოზრდილი იყო, რომელიც ხეს იყო შემოხვეული და ტოტები ხის წვეროებზე ჰქონდა გაფანტული, ამდენად მისი მოშინაურობის ცდა მიწათმოქმედების აღრეულ საფეხურზე შეუძლებელი იყო. რადგან ადამიანს არ შეეძლო ხიდან მისი ჩამოყვანა და ხელოვნურად გამრავლება, ამ პირობის გამო ვაზი კიდევ დიდხანს დარჩა ტყეში, ბებზე, თუმცა მას ადამიანი იცნობდა და მის ნაყოფს იყენებდა კიდევაც.

ვაზი მრავალწლოვან მცენარეთა ჯგუფს მიეკუთვნება, მისი გამრავლება ნაყოფით, ამ შემთხვევაში წიწვებით. შესაძლებელია, მაგრამ იგი მიწათმოქმედების საწყის საფეხურზე ეფექტის მომცემი არ უნდა ყოფილიყო, ხოლო მარცვლეული კულტურები, რომლებიც ადამიანმა მოიშინაურა, ერთი სეზონის განმავლობაში კიდევ ითესებოდა და ნაყოფს — მოსავალსაც იძლეოდა. ნეოლითში, უფრო კი მისი მეორე ნახევრიდან, როდესაც მიწათმოქმედება გარკვეულ განვითარებას განიცდის, როდესაც ადამიანმა თიხისაგან სხვადასხვა სახის ჭურჭლების კეთება დაიწყო, ადამიანის ცოდნამ და გამოცდილებამ იმ საზღვარს მიაღწია, რომ, საფიქრებელია, მას სასმელების მომზადებაც ესწავლა სხვადასხვა მცენარეული ნაყოფისგან დაყენების გზით. რა თქმა უნდა, პირველ რიგში აქ ყურძენის წვეწვინისგან მიღებული სასმელი უნდა ვივარაუდოთ, რადგან ყურძენი ყველა სხვა ნაყოფზე შედარებით უხვი წვეწვინის მომცემი იყო და დიდი რაოდენობითაც მოიპოვებოდა ტყეებში. ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ მელვინეობა წინ უსწრებს მევენახეობას, რადგან ყურძენს ადამიანი ჯერ კიდევ დიდი ხნის განმავლობაში ტყეში, ველურად მზარდი ვაზისგან იღებდა. აქედან გამომდინარე შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ველური ვაზის ყურძენის წვეწვინისგან ადამიანმა სასმელის მომზადება ე. ი. ღვინის დაყენება, ამ 5—6 ათასი წლის წინათ ისწავლა, თუმცა ვაზი მოშინაურებული არ ჰქონია. ეს საკითხი უფრო დაწვრილებით ქვემოთ, მელვინეობასთან დაკავშირებით იქნება განხილული, აქ ჩვენ მხოლოდ ვაზის მოშინაურობის და მისი ხელოვნური გამრავლების საწყისები გვიანტერესებს.

ნეოლითის და განსაკუთრებით კი მის გვიანდელ საფეხურზე,

როდესაც მიწათმოქმედება შემდგომ დაწინაურებას განიცდის, როდესაც ტყეების ნაწილი გაიჩეხა და ახოებად იქნა აღებული, როდესაც მიწის დიდი ფართობების დამუშავება ვახდა შესაძლებელი სახეწელი იარაღისა და გამწვევი ძალის — ხარის გამოყენების საშუალებით, იმ ადგილებში, სადაც ადამიანი სახლობდა, გარეული ვაზის რაოდენობა უნდა შემცირებულყო. ამ ხანაში ადამიანს უნდა გადაედგა გარკვეული ნაბიჯი ვაზის მოსაშინაურებლად, რადგან მას უკვე დიდი ცოლნა და გამოცდილება ჰქონდა დაგროვილი არა მარტო მცენარეულობის მოშინაურების, არამედ მეურნეობის სხვა დარგებშიც. ამ დროისათვის ველური ვაზი, რა თქმა უნდა, დიდი რაოდენობით არსებობდა, მაგრამ იგი საკმაოდ იყო დაშორებული ადამიანის საცხოვრებელ ადგილს, რასაც მისთვის, ერთი მხრივ, დაბრკოლება უნდა შეექმნა, ხოლო, მეორე მხრივ, სტიმული მიეცა ვაზი ტყიდან გადმოეტანა და ეხლა თავის საცხოვრებელი ადგილის მახლობლად გაეშენებია ან, სადაც ვაზის ყველაზე ხშირი დაჯგუფება იყო, გარკვეული რაოდენობის ტყე გაუჩეხავე დაეტოვებია. ამავ პერიოდიდან შესაძლებელია ვაზი, როგორც ნაყოფის მომცემი მცენარე, ადამიანის მზრუნველობის და მოვლა-პატრონობის სავანო ვახდა. როგორც აღნიშნული იყო, ფაქტიური მასალა, ვაზის მოვლა-პატრონობას რომ შეეხება, ამ ხანისათვის არ მოგვეპოვება. ხოლო ასეთი ვარაუდის გამოთქმის შესაძლებლობას ამ ხანის დაწინაურებული მიწათმოქმედება და მეურნეობის სხვა დარგების განვითარება გვაძლევს. ჩვენ არ ვამტკიცებთ, არამედ მხოლოდ დასაშვებად მიგვაჩნია, რომ ენეოლითის გვიანდელ საფეხურზე ადამიანმა ვადადგა ნაბიჯი ვაზის მოშინაურების საქმეში, რომელსაც ის ძალიან ადრეული ხანიდან იცნობდა.

უტყუარი მასალები ამ საკითხის გასაშუქებლად არც ადრე და შუა ბრინჯაოს ხანისათვის მოგვეპოვება, თუმცა ვაზის მოშინაურების და მისი ჯიშების ხელოვნური შერჩევის საქმეში აშკარად დაწინაურება უნდა მომხდარიყო. შესაძლებელია, ეს იმითაც აიხსნებოდეს, რომ ამ ხანის ნამოსახლარი ადგილები ჩვენში ნაკლებადაა შესწავლილი, ხოლო სამარხეულ მასალებში კი ამ პროცესმა თავისი ასახვა სრული სიცხადით ვერ ჰპოვა.

აღიარებული ფაქტია, რომ მეტალურგიის განვითარებამ ხელი შეუწყო მიწათმოქმედების და მეურნეობის სხვა დარგების დაწინაურებას. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ასევე განვითარდა და დაწინაურდა მევენახეობის საქმეც. ამ ხანაში ყოველგვარი პირობები არსებობდა მევენახეობის განვითარებისათვის. ვენახები ალბათ ისევ

მალლარს წარმოადგენდა, მაგრამ უნდა ყოფილიყო რამდენიმე შერჩეული, რომელსაც ადამიანი გარკვეულ მოვლა-პატრონობას აკლებდა და რომლიდანაც ცოტა უფრო მოგვიანებით ჩამოვლილნი დადღისათვის კარგად ცნობილი ქართული ვაზის რამდენიმე ჯიში. სავარაუდოა, რომ კულტურული მევენახეობის საწყისები ენეოლითის ხანაშიც არსებობდა.

კულტურულ მევენახეობაში ვეგულისხმობთ შემდეგ გარემოებას: ადამიანმა ვაზი, როგორც გარეული მცენარე, საბოლოოდ გადმოასახლად ტყიდან და თავისი საცხოვრებლის მახლობლად გააშენა. შემდეგ ჩამოიყვანა ხეებიდან, დაადაბლა და პირველ ხანებში გარკვეული სიმაღლის საყრდენებზე გაუშვა, შესაძლებელია, აქ ოლიხნარის მსგავსი მევენახეობა ვიგულისხმობთ. მის მოვლას ეხლა რეგულარულად აწარმოებს, აცლის ან აჭრის ზედმეტ, გამზმარ ან მოტეხილ რტოებს და თავისი სურვილისამებრ აძლევს ვაზს მიმართულებას. ამავე ხანებში კიდევ უფრო ინტენსიურ დაკვირვებას აწარმოებს მის მსხმოიარობაზე, ყურძნის გემოზე, ფერზე და ბოლოს ღვინის ხარისხზედაც. არჩევს საუკეთესოს და უგულებს მას ახალ გარემო პირობებს. ამ დროს ჩაეყარა საფუძველი კულტურულ მევენახეობას და მისი საწყისები ძვ. წ. III ათასწლეულის შუა ხანებში უნდა ვეძიოთ. ამ ხანიდან იწყება მეურნეობის ამ დარგის სწრაფი განვითარება და ძველი წელთაღრიცხვის II და I ათასწლეულების მიჯნაზე განვითარების მაღალ საფეხურს აღწევს. ახალ საფეხურზე საგულვეტელი ჩანს დაბლარი მევენახეობის წარმოშობა, რომელთანაც დაკავშირებულია ვენახის გასხვლა, მწვანე ოპერაციები, მიწის საგანგებო დამუშავება და, ყველა ამასთან დაკავშირებით, მოსავლიანობისა და ღვინის ხარისხის გაზრდა. ამავე ხანაში ცნობილი უნდა ყოფილიყო ვაზის რამდენიმე ჯიში, რომელიც ხანგრძლივი ხელოვნური შერჩევის შედეგად იქნა მიღებული.

კულტურულ მევენახეობაზე გადასვლა მოხდა ისეთ ადგილებში განსაკუთრებით მდინარეების სანაპირო ზოლში, სადაც ამისათვის ხელსაყრელი ბუნებრივი პირობები, უაღრესად განვითარებული მიწათმოქმედება და მჭიდროდ დასახლებული სოფლები თუ პუნქტები არსებობდა. ასეთი კი მრავალი იყო როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე, განსაკუთრებით კი მთის წინა ზოლში.

მევენახეობამ თავისი არსებობის ხანგრძლივი დროის მანძილზე განვითარების სამი ძირითადი პერიოდი განვლო. განვითარების თითოეულ პერიოდს მევენახეობის გარკვეული ფორმა შეესაბამება:

მალლარი, ოლიხნარი და დაბლარი. ე. ი. განვითარების პირველ საფეხურზე გვაქვს მალლარი, მეორე საფეხურზე გარდამავალი ფორმა, ოლიხნარი და მესამე საფეხურზე დაბლარი მევენახეობის განვითარების პირველ საფეხურზე მევენახეობის მხოლოდ ერთი ფორმა — მალლარი არსებობს, მეორე საფეხურზე კი მალლარის გვერდით გარდამავალი ფორმა, ოლიხნარია გავრცელებული, ხოლო მესამე საფეხურზე მევენახეობის სამივე ფორმაა გავრცელებული, რაც გამოწვეულია როგორც ბუნებრივი პირობების, ისე სხვა მიზეზების გამო. დაბლარმა მევენახეობამ მისი წინამორბედი ფორმები: მალლარი და ოლიხნარი საბოლოოდ XIX საუკუნის დასასრულს განდევნა მევენახეობიდან და ერთადერთი გაბატონებული ფორმა თითონ დარჩა. ამასაც გარკვეულმა მიზეზებმა შეუწყო ხელი, უპირველეს ყოვლისა, XIX საუკუნის შუა წლებიდან გავრცელებულმა ვაზის სხვადასხვა სახის სოკოვანმა დაავადებამ.

მალლარი ფორმის მევენახეობაში მისი განვითარების პირველი საფეხურია სავარაუდო, რადგან თავისთავად ცხადი უნდა იყოს, რომ მალლარი (დობილო, ბაბილო, დობირო) მევენახეობის უძველესი, არქაულთან დაახლოებული ფორმაა და თავისი განვითარების უმაღლეს საფეხურზედაც ნაკლებად ინტენსიურია, ხოლო თავდაპირველად, გასაგებია, ექსტენსიურ ფორმას წარმოადგენს.⁴ მალლარი მევენახეობა, თავისთავად ისეთი ფორმის მევენახეობაა, რომელიც ადამიანის ჩაურევლად, მისი შრომის გარეშე არსებობს. ამ ფორმის მევენახეობა ადამიანმა პირდაპირ გადმოიტანა ბუნებიდან, რადგან ტყეებში იგი საკმაო რაოდენობით ზედებოდა ვაზს და მისი ნაყოფითაც სარგებლობდა. მაგრამ ტყესთან განსხვავებით ადამიანი, მევენახეობის განვითარების ამ საფეხურზე, თითონ რგავდა ვაზს თავისი საცხოვრებელი ადგილის მახლობლად, თუმცა მის სათანადო მოვლაზე ჭერ კიდევ არ ზრუნავდა. ამავე საფეხურზე, მის დასაწყისს სტადიაზე, ადამიანმა პირველად სცადა ვაზის მოშინაურება და, რა თქმა უნდა, მას ველურ გარემოში უნდა შეერჩია ყველაზე საუკეთესო იმ ვაზთა შორის, რომელსაც ის იცნობდა. ველური გარემოდან ვაზის გადმოტანა საცხოვრებელი ადგილის მახლობლად ჭერ კიდევ არ ნიშნავდა ვაზის მოშინაურებას, ეს პროცესი ხანგრძლივად მიმდინარეობდა და საბოლოოდ რამდენიმე ვაზის ჯიშის ჩამოყალიბებით უნდა დამთავრებულიყო გვიანბრინჯაოს ხანაში.

⁴ პ. გ. უ. გ. უ. ვ. ი. ლ. მევენახეობა საქართველოსა და ამიერკავკასიაში 1801—1920 წწ., ეკონომიკის ინსტიტუტის შრომები, თბილისი, 1951., გვ. 294.

მევენახეობის განვითარების ადრეული საფეხური ენეოლითი დასასრულისას უნდა წარმოქმნილიყო, რადგან ამ ხანისათვის მიწათმოქმედება საკმაოდ განვითარებულია, მოშინაურებულ ცვლადი კულტურების რამდენიმე სახე; მაგალითად, „დიხა გუძუბაში“ კულტურულ მცენარეთაგან აღმოჩენილია ფეტვი, ხორბალი და სვლი. კულტურული მცენარეების გვერდით ტყის ნაყოფის მარაგის ნაშთებიცაა აღმოჩენილი: წაბლი, წიწიბო, თხილი, რკო (ქერქ-შემოცილი). ამავე ფენაში გვაქვს ვაზის ღერებიც.⁵ ვაზის ღერების აღმოჩენა ამ ფენაში გვაფიქრებინებს, რომ ვაზით ადამიანის დაინტერესება დიდი ხანს, მის ნაყოფს იგი იყენებს სხვა ნაყოფის გვერდით, თუმცა ამ შემთხვევაში გამორიცხული არ არის ველური ვაზის ღერების აქ მოხვედრაც.

„დიხა გუძუბაში“ უძველეს ფენაში კულტურულ მცენარეთა ნაშთები მოწმობს მიწათმოქმედების მაღალ განვითარებას, რასაც მიგვითითებენ აგრეთვე მიწის დასამუშავებელი ქვის იარაღები და მრავალრიცხოვანი ხელსაწყოები. კოლხეთის დაბლობში ამ უძველეს დროში მიწათმოქმედების ასეთი მაღალი განვითარების სურათი მოულოდნელი არ უნდა იყოს ჩვენთვის, რადგანაც აქ აღმოჩენილი კიდევ უფრო ძველი დროის ძეგლები, ნეოლითური სადგომები, უკვე საკმაოდ განვითარებული მიწათმოქმედების სურათს გვიჩვენებენ.⁶ თუ საერთოდ გავითვალისწინებთ მიწათმოქმედების განვითარებას ძველ საქართველოში, მაშინ მოულოდნელი არ უნდა იყოს ენეოლითის გასულისათვის მევენახეობის განვითარების საწყისები და არქაული ფორმის მაღლარი მევენახეობა ვიგულოთ.

ხეზე გაშვებულს, დიდი ტანის მზვიარა მცენარედ გაზრდილ ვაზს მაღლარი ვენახი ერქვა.⁷ ვახუშტი ხეზე გასულ ვაზს მაღლარად იხსენიებს; სვირს ზევით მრავალი იყო ვენახი ხეთა ზედა ასულნი. რომელსაც უწოდებენ მაღლარსა-ო.⁸ მაღლარს შეესატყვისება უძველეს ძეგლებში არსებული ტერმინი ბ ა ბ ი ლ ო, რომელიც, ს. ორბელიანის განმარტებით, მაღალი ვენახია.⁹ მისი ნაშრომის უძვე-

⁵ ნ. ხ. ო. შ. ტ. ა. რ. ი. ა., დიხა გუძუბა, კოლხეთის დაბლობის ძველი მოსახლეობა, საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის მოამბე, ტ. V, № 2, თბილისი, 1944 წ., გვ. 210.

⁶ იქვე, გვ. 210—211.

⁷ ი. ვ. ქ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, საქართველოს ეკონომიური ისტორია, წიგნი მეორე, გვ. 308.

⁸ ვ ა ხ უ შ ტ ი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსი, თ. ლომოურის და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, თბილისი, 1941, გვ. 163.

⁹ ს უ ლ ხ ა ნ - ს ა ბ ა ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, სიტყვის კონა ქართული, რომელ არს ლექსიკონი, თბილისი, 1949, გვ. 42.

ლეს, C რედაქციაში ეს სიტყვა ასეა აბსნილი: ბ ა ბ ი ლ ო „ხე ვე-
ნახი, გინა ვრძელი ვაზი, დ ო ბ ი ლ ო“ არისო.¹⁰ მალღაბრე ვენახს
ალმნიშენელი ეს სიტყვა გვხდება დაბადების ქართულ ენაში
ქართლის მოქცევაში, ვახუშტისთან და სხვა.¹¹

მიუხედავად იმისა, რომ მალღარი მევენახეობა მისი განვითარე-
ბის საწყის საფეხურზეა წარმოქმნილი, იგი ხანგრძლივად არსებობს
საქართველოში და ზოგიერთ რაიონში მას მნიშვნელობა გასული
საუკუნის დასასრულამდეც არ დაუკარგავს. თუ ადრეულ საფეხურ-
ზე მალღარი ვენახი ადამიანის მზრუნველობის გარეშე უნდა ყოფი-
ლიყო, მევენახეობის განვითარების მომდევნო საფეხურებზე იგი
გარკვეულ ყურადღებას იმსახურებს, რადგან სწორედ ამ ფორმის
მევენახეობის განვითარებას უნდა გამოეწვია გარკვეული ვაზის ჯი-
შების შერჩევა და გამოყოფა იმ საერთო მარაგიდან, რომლებიც
მრავლად მოიპოვებოდა ველური ფორმებით ბუნებაში.

დიდი ხნის გასვლის შემდეგ დაგროვილი იქნა ცოდნა და გამოც-
დილება ვაზის მოვლისა და მოშენების გარშემო. ადამიანის ცოდნა
გამდიდრებულია სხვა სახის მცენარეთა მოშინაურებისა და მოშენე-
ბის გამოცდილებითაც. დაგროვილი ცოდნისა და გამოცდილების
საფუძველზე ადამიანმა გადადგა გარკვეული ნაბიჯი ვაზის მოშინაუ-
რების მიმართულებით. ვაზის მოშინაურება სხვა მცენარეულ კულ-
ტურებთან შედარებით რთული საქმეა და იგი ხანგრძლივი პროცესი
უნდა ყოფილიყო. ისეთი მხვიარა ლიანა, მრავალწლიანი მცენარე,
როგორც ვაზია, ადვილი მოსაწყვეტი არ იყო ველური გარემოდან,
ხოლო, მეორე მხრივ, სიძნელე უნდა წარმოექმნა მისი ხიდან ჩამო-
შორების და დადაბლების პროცესსაც. ყველა ეს სიძნელე თავისთა-
ვად დაპირისპირებული აღმოჩნდა ყურძნისა და განსაკუთრებით კი
ღვინის დიდ მოთხოვნილებასთან, რამაც განაპირობა კარდინალურ
ღონისძიებათა გატარება მეურნეობის ამ დარგში, რომელმაც ვაზის
კულტურა განვითარების ახალ ფაზაში შეიყვანა და წარმოშვა ახალი
ტიპის მევენახეობა — ოლიხნარი, რომლის გვერდით ტალავერის,
ხეივანის ფორმის მევენახეობაც არის საგულვებელი.

XIX საუკუნის საქართველოში ალბათ კიდევ იყო დაცული კულ-
ტურული მევენახეობის ყველა ფორმა — არქაულიდან მოყოლებუ-
ლი.¹² ასეთ პირობებში შედარებით ადვილი შესასწავლია მევენა-

¹⁰ ი. ვ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 308.

¹¹ დაწვრილებითი ცნობები მალღარის, დობილის და ბაბილო-ს შესახებ, იხ.
ი. ვ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი-ს, საქართველოს ეკონომიური ისტორია, წიგნი მეორე,
გვ. 308—309 ვა სხ.

¹² კ. გ უ გ უ შ ვ ი ლ ი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 303.

ხეობის დაბალი ფორმიდან მაღალი ფორმებისკენ გარდამავალი ფეხურები. სწორედ ასეთ გარდამავალ საფეხურად და მევენახეობის განვითარების ახალ ეტაპად შეიძლება გამოვეყოთ ოლიხნარი მის გვერდით კი ტალავური და ხეივანი.

შ. მ. ბ. ლ. ი. მ. ე. კ. ა.

ოლიხნარი თავისი ფორმით და შინაარსით უახლოვდება მაღლარ მევენახეობას, მაგრამ გარკვეული ტენდენცია აქვს დაბლარად გადაქცევისაც და განვითარების ახალ, უმაღლეს საფეხურზე, კიდევ გადაიქცა დაბლარად. როგორც ჭვემით მოტანილი აღწერილობიდან ირკვევა, ე. ნაკაშიძეს მაღლარიდან დაბლარისკენ გარდამავალ ერთ-ერთ საინტერესო ფორმად სწორედ ოლიხნარი მიაჩნია. ამ შემთხვევაში ყოველ ვაზთან დარგულია ახალგაზრდა ხე, რომელზედაც შემდეგში ვაზი იქნება შეშვებული. იმისათვის, რათა მაღლარი დაბლარად გადააქციონ, სეებს სჭრიან, ხოლო მათზე შეშვებულ ვაზებს დაწიდენის მეოხებით ამრავლებენ ტოტების შესაბამისად.¹³ ოლიხნარი რომ მაღლარი მევენახეობის შინაარსის მატარებელი ჩანს, ხოლო ფორმით იგი დაენიებულია, კარგად ჩანს ხსენებული ავტორის აღწერილობიდან: ამ ფორმის მევენახეობის დროს, მსგავსად მაღლარისა, ვაზი შეშვებულია მაღალ 4—5 არშინის სიმაღლის ხის დიდ სარზე, ან ბოძზე, რომელსაც შერჩენილი აქვს შედარებით ძლიერი ტოტები, რათა მათზე ვაზის ტოტებიც გაიშალოს და ყურძნის კრფის დროს კაციც შედგეს. ოლიხნარის ვაზი მიშვებულია აგრეთვე დაბალ, ხელოვნურად გაფორმებულ, ცოცხალ ხეზედაც.¹⁴ ამ ფორმის მევენახეობაში, ტყეში არსებული ხე, რომელიც ნებისმიერი სიმაღლისა იზრდება და ვაზიც მის სიმაღლეს თან მიყვება, შეცვლილია გარკვეული სიმაღლის მქონე დიდი სარით ან ბოძით, ეს უკანასკნელი დიდი ხის იმიტაციას წარმოადგენს, რადგან მასაც შერჩენილი აქვს ტოტები, რომელზედაც ვაზი ეხვევა. მაგრამ ამ შემთხვევაში შეზღუდულია ვაზის ზრდა. იგი დაექვემდებარა და დამორჩილა ადამიანის ნება-სურვილს. ვინაიდან ვაზი სწრაფად იზრდება, დიდი სარი ან ბოძი მისი რტოების, რქების მთლიანად გაშლის საშუალებას მოკლებული აღმოჩნდა, ხოლო ვაზის ზრდისათვის გარკვეული საზღვარია დადებული. ამიტომ ადამიანს სწორედ ამ ხანაში უნდა ესწავლა ვაზისათვის რქების წვერების წაჭრა, ხოლო შემოდგომისა ან გაზაფხულზე თვით ვაზის გასხვლაც, რა თქმა უნდა, ამ ხანის ვაზის გასხვლაში ზეენ მხოლოდ ზედმეტი რქების მოცილებას ვგულისხმობთ, რაც

¹³ CCBBK, III, გვ. 17—18; პ. გუგუშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 304.

¹⁴ CCBBK, III, გვ. 17—18; ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 309, პ. გუგუშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 304.

გრძელტარიანი და ნისკარტიანი იარაღით იქნებოდა შესაძლებელი ამ ფორმის მევენახეობას საფუძველი დაახლოებით შუა ბრინჯაოს ხანაში უნდა ჩაყროდა და განვითარების გარკვეული საფეხურისათვის გვიანბრინჯაოს ადრეულ საფეხურზე მიედწია. ამავე ხანაში ნისკარტი წარმოშობილიყო მევენახეობის ისეთი ფორმები როგორც არის ტალავერი და ხეივანი. აქაც ვაზის ზრდა შეზღუდულია და მას აღამიანი უშვებს გარკვეული სიმაღლის ბოძებზე, რომლებიც ერთმანეთთან პორიზონტალურად გადებული ბეგებითაა დაკავშირებული. ამ ფორმის მევენახეობას უფრო დეკორატიული ხასიათი უნდა ჰქონოდა და მისი წვლილი, მევენახეობის განვითარებაში მცირე უნდა ყოფილიყო.

როგორც აღნიშნული იყო, მევენახეობის განვითარების მეორე საფეხურზე გარდამავალი ფორმა—ოლიხნარი ჩნდება, დასაბამი დაედო ვენახის გასხვლას. სასხლავ იარაღად გამოყენებული უნდა ყოფილიყო ნისკარტიანი იარაღი, რომელსაც გრძელი ტარი დაეგებოდა. ასეთ იარაღად გვიანბრინჯაოს ხანის, დასავლურ ქართულ კულტურაში გვევლინება წალდი, რომელიც დღესაც გავრცელებული ამავე სახელწოდების და მოყვანილობის იარაღის წინაპარი იყო. გვიანბრინჯაოს ხანის წალდებს ოვალური მოყვანილობის სატარე ხერელი, ორფერდა ყუა, წაგრძელებული, წინ მოკუტული ზურგი, გორდა პირი და მოზრილი ნისკარტი ჰქონდა (სურ. 1). მათი დანიშნულება, როგორც ამას მკვლევარები აღიარებენ, ბუჩქნარის, წვრილი ტოტების, ეკალბარდების გაკაფვა იყო. გამოიყენებოდა აგრეთვე ვენახის სასხლავადაც.¹⁵

წალდი, ეს მეტად თავისებური სამეურნეო იარაღი, მხოლოდ დასავლურ-ქართულ კულტურაშია გავრცელებული. როგორც მართებულად აღნიშნავს ალ. კალანდაძე, თუ შესაძლებელია იარაღის ესა თუ ის ფორმა ამა თუ იმ ეთნიკურ წარმონაქმს, ტომს, ხალხს დაუკავშირდეს, ძველი კოლხებისა და წალდას ერთიერთობა ამ კავშირის თვალსაჩინო მაგალითი იქნებოდა. წალდი წარმოშვა კოლხების სამეურნეო საჭიროებამ. ამ ტიპის იარაღს კოლ-

¹⁵ Б. А. Куфт и н. К вопросу о древнейших корнях грузинской культуры на Кавказе по данным археологии, საქ. სახელმწიფო მუზ. მთაბმე, ტ. XIV B, თბილისი, 1944, გვ. 322. Б. А. К у ф т и н, Материалы к археологии Колхиды, т. I, Тбилиси. 1949, გვ. 213—214.

ა ლ. კ ა ლ ა ნ დ ა ძ ე. სუბუმის მთის არქეოლოგიური ძეგლები, სუბუმი, 1953, გვ. 42.

ბ. რ ე ვ ე ი ა შ ვ ი ლ ი, მკვდლობა რაქაში, თბილისი, 1953, გვ. 151. Б. А. К у ф т и н, Материалы к археологии Колхиды, т. II, გვ. 117.

ხემა მიაგნეს ჯერ კიდევ II ათასწლეულის გასულს ან I ათასწლეულის დასაწყისში, როდესაც იგი ჯერ კიდევ ბრინჯაოსაგან უკეთებიან.¹⁶ წალდი იმდენად უცხოა სხვა კულტურის ტერიტორიისათვის, რომ სტ. პშევორსკიმ ორდუს განძის დასაწვდომად დროს,¹⁷ ვერ იცნო განძში შემავალი ბრინჯაოს წალდი, და როგორც ბ. კუფტინმა შენიშნა, იგი დაზიანებულ, ნაკლებ იარაღად მიიჩნია.¹⁸

ფრ. 1. წალდი ბრინჯაოსი, სოფ. ვევი (აფხაზი)

კოლხური კულტურის გავრცელების სამხრეთ რაიონებში მიწათმოქმედების განვითარებას, გარდა თოხისა, მოწმობს აგრეთვე აქ გავრცელებული სხვა სამიწათმოქმედო იარაღები. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია ბრინჯაოს წალდი. სადღეისოდ არსებული მასალებიდან ჩანს, რომ ეს იარაღი გვიანბრინჯაოს ხანაში გავრცელებული იყო დასავლეთ საქართველოს ბარში, უპირატესად მის

¹⁶ ალ. კალანდიაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 43.

¹⁷ Stef. Przeworski, Der Grottentund von Ordu. Ein Beitrag zu den Kleinasiatisch-Kaukasischen Beziehungen am Ende der II. Jh. v. Chr. B. Archiv Orientalni. vol. 7, Praha, 1935, გვ. 408.

¹⁸ Б. А. К у ф т и н., დასახ. ნაშრ., გვ. 214. Б. А. К у ф т и н., Материалы к археологии Колхиды, т. II გვ. 117.

სამხრეთ ნაწილში. ყველაზე მეტად ცნობილია წალდი გულორიდან. მისი გავრცელების სამხრეთი საზღვარი საკმაოდ შორს მიდის, ჩრდილოეთის საზღვარი კი არ სცილდება სოფ. მწვენიანს ნეთს, რომლის განძშიაც იპოვეს ამ იარაღის ერთი ცალი. შესაძლოა ბრინჯაოს წალდი, თოხის მსგავსად, ძირითადად ჰოროხის მეტალურგიული ცენტრისათვის ყოფილიყო დამახასიათებელი. ამ იარაღის გავრცელება აქ, ალბათ, ძირითადად, რაიონის თავისებურებით იყო გამოწვეული. კოლხეთის ეს რაიონი ხშირი ტყეებით იყო დაფარული და წალდს ტყისა და ბუჩქების მოსაკაფავად იყენებდნენ.¹⁹

ბრინჯაოს წალდების გავრცელების არე მთის წინა ზოლს ემთხვევა, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, თავიკ დროზე ეს ზოლი წარმოადგენდა მიწათმოქმედებისა და მევენახეობის განვითარების ძირითად რაიონს. ამდენად ერთხელ კიდევ უნდა გავსვას ხაზი იმ გარემოებას, რომ აღნიშნულ ზოლში მევენახეობის განვითარებისათვის უაღრესად ხელსაყრელი პირობები არსებობდა და წალდის წარმოშობაც შესაძლებელია მასთან იყოს დაკავშირებული.

სხვა წალდებისაგან განსხვავებულია დაბლაგომში აღმოჩენილი წალდი. მისი პირის ზედა ბოლოს წინ მცირედ გაღუნულობა უნდა აიხსნას ხმარებისგან მისი გაცვეთით, რის გამოც ზედა ბოლო დამოკლებულა და შეეწროვებულა, თუმცა ამ იარაღს სხვა მხრივაც განსხვავებული ხასიათი აქვს (მასიური ყუა და სხვა), მაგრამ არ შეიძლება არაერთგვაროვანი დაეკვივება, რომ დაბლაგომის იარაღი წარმოადგენს სწორედ წალდის პროტოტიპს და არა ჩვეულებრივ ცულს (როგორც მუზეუმის დავთარში წერია) ამ ფაქტს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ბრინჯაოს წალდების გავრცელებისას, მაინც. როდესაც თანამედროვე რკინის წალდები, სპეციფიკური დასავლურ-ქართული იარაღი, რომელიც ერთდროულად ემსახურებოდა ტყე-ბუჩქის კაფვასაც და მილარის სხელსაც — გავრცელდა ჩრდილოეთით და აღმოსავლეთით, რიონის მთელ აუზში, მთის რაკამდე, თუ ამ შემთხვევაში დავეუფლებთ, რომ მევენახეობასთან დაკავშირებული ფუნქცია ქონდა ბრინჯაოს წალდსაც. შეიძლებოდა, დაბლაგომის წალდი მიგვეჩინა იმის მოწმედ, რომ ნაციხვრის ფერდობზე, გვიანბრინჯაოს ხანაში ვენახები ყოფილა გაშენებული.²⁰

¹⁹ საქართველოს არქეოლოგია, გვ. 148 — 149.

²⁰ Б. А. Куфтин, დასახ. ნაშრომი, გვ. 117.

წალდების გავრცელების არეს ძირითადად შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთი სანაპირო ზოლი წარმოადგენს. ისინი შემთხვევით აღმოჩენილი განძებში, ბათუმის მიდამოებში, ორდუში, ზენაის მხარეში და სხვა ადგილებშია აღმოჩენილი. მათგან ერთი ცალი გამოქვეყნებული აქვს ა. იესენს,²¹ ხოლო მეორე წლის დეკემბერში, ჩოხატაურის რაიონის სოფ. ზევიდან, სხვა ნივთებთან ერთად წალდები ჩამოიტანა ალ. კალანდაძემ. მოგვიანო ხანის წალდები იმავე ალ. კალანდაძის მიერ აღმოჩენილი იქნა სოხუმის მთაზე წარმოებული არქეოლოგიური გათხრების დროს.²²

წალდების რაოდენობრივი სიმცირე იმით უნდა აიხსნას, რომ ამ ხანის ძეგლები ნაკლებად არის გათხრილი და შესწავლილი, მათ უმეტესობა შემთხვევითაა აღმოჩენილი, ამიტომ მათი გავრცელების არეც ჭერ კიდევ სათანადოდ არ არის დაზუსტებული.

XIX საუკუნის მეორე ნახევრისათვის, საქართველოს ზოგიერთ თემში მევენახე ვაზს წალდით სხლავდა. მაგ. ქართლში, არაგვის ხეობის დასავლეთის სანაპირო თემში ვაზის სასხლავად, სწორედ წალდი იხმარებოდა.²³ გურიაში ვაზის სასხლავად მევენახეს ერთადერთ იარაღად წალდი ჰქონია. ამასვე ხმარობდნენ სამეგრელოშიც, სადაც წალდს ბურჭული ეწოდებოდა.²⁴ ბურჭული ამჟამად მხოლოდ მეგრულსა და ჭანურშია დაცული, მაგრამ საგვარეულო სახელი ბურჭულაძე ცხადყოფს, რომ ეს ტერმინი წინათ ლიხთიმერეთის სხვა თემებშიაც უნდა ყოფილიყო.²⁵

ს. ორბელიანის განმარტებით, წალდი ფიჩხის საკაფი იარაღია²⁶ და მისი მნიშვნელობა, როგორც ამას ივ. ჭავჭავაძის აღნიშნავს, საქართველოს ზოგიერთ თემში ეხლაც ასევე ესმით.²⁷

წალდის სამეურნეო დანიშნულება და ფუნქცია, როგორც აღნიშნული იყო, სხვადასხვანაირია. მას იყენებენ წვრილი ხეების, ტოტების, ეკალბარდების, ლიანების, ბუჩქნარის და სხვა მსგავსთა გასაკაფავად. უკანასკნელ საუკუნეში იგი გამოყენებული იყო ვენახის სასხლავ იარაღად, ზოგიერთ რაიონში, მაგ., გურიაში იგი

²¹ А. А. Иессен. К вопросу о древнейшей металлургии меди на Кавказе. Изв. ГАИМК, вып. 120, М.-Л., 1935, стр. 122-123, 14.

²² ალ. კალანდაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 42-43, სურ. 17, ტაბ. X, სურ. 7-10.

²³ ОВКССК, III, 250.

²⁴ ССВВК, IV, 79.

²⁵ ივ. ჭავჭავაძის აღნიშნული, დასახ. ნაშრ., გვ. 331.

²⁶ ივ. ჭავჭავაძის აღნიშნული, იქვე, გვ. 331.

²⁷ ს. ორბელიანი, სიტყვის კონა, გვ. 442.

²⁸ ივ. ჭავჭავაძის აღნიშნული, დასახ. ნაშრ., გვ. 331.

ვენახის სასხლავი ერთადერთი იარაღია. თუ გავითვალისწინებთ წალდის ფუნქციურ დანიშნულებას, მოყვანილობას, როგორც ნისკარტიანი იარაღისა, შესაძლებლობას, რომ მას გრძელხაზურ უწყობაშია, მაშინ შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ მევენახეობის განვითარების მეორე საფეხურზე (ოლიხნარი, ხოლო მის გვერდით სავარაუდოა ტალავერისა და ხეივნის ტიპის მევენახეობაც, რომელიც ასურეთშია დამოწმებული ძვ. წ. VI საუკუნეში,²⁸ ხოლო ძვ. წ. III საუკუნეში კოლხეთშიც ყოფილა გავრცელებული),²⁹ იგი წარმოადგენდა ერთადერთ იარაღს, რომლის საშუალებითაც სწარმოებდა ვაზის გასხვლა, მისთვის რქების წაჭრა, წაყაფვა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ წალდს, როგორც სამეურნეო იარაღს, სხვა დანიშნულებაც უნდა ჰქონოდა და შესაძლებელია მოზრდილ ცალებს გვიან ხანაში, როგორც ამას ალ. კალანდაძე ვარაუდობს, ცელის მოვალეობაც შეესრულებია.³⁰ ეს მით უფრო სავარაუდოა, რომ პროფ. ა. ჩიქობავას მიერ გამოქვეყნებულ ჰანურ მასალებში აღნიშნულია, რომ „ბრინჯიში ყონა პწალდუფთ“ — ბრინჯის ყანას ვწალდაეთ-ო,³¹ რის საფუძველზედაც ა. აფაქიძემ სამართლიანად შენიშნა, რომ ბრინჯის საჭრელად, სამკალად, საწალდად ჰანებს სამკალი კი არა, სასხლავი იარაღი — წალდი გამოუყენებიათ.³²

ამგვარად, ზემოთ აღნიშნულიდან შეიძლება შემდეგი დასკვნა გავაკეთოთ: წალდი, როგორც სამეურნეო იარაღი, მევენახეობის განვითარების მეორე საფეხურზე, სხვლის მოთხოვნასთან დაკავშირებით წარმოქმნილი იარაღია. მისი პირველადი დანიშნულება და სამეურნეო ფუნქცია ოლიხნარისა და ტალავერ-ხეივანის ფორმის ვაზის გასხვლა იყო. შემდეგ ხანებში მას სხვა სამეურნეო ფუნქციების შესრულებაც დაეკისრა, თუმცა თავის პირვანდელ დანიშნულებას წალდი საქართველოს ზოგიერთ რაიონში ამჟამაც ასრულებს.

ვაზს განსაკუთრებული მოვლა და ხელის შეწყობა სჭირდება. ამიტომ დროთა განმავლობაში მევენახეობის წესები შემუშავ-

²⁸ К. В е р м а н, История искусства, т. I, гл. 232—233.

²⁹ აპოლონიოს როდოსელი, არგონავტიკა, თბილისი, 1948, გვ. 116.

³⁰ ალ. კალანდაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 43.

³¹ ა. ჩიქობავა, ჰანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, თბილისი, 1938, გვ. 139.

³² თ. აფაქიძე, ბაკურციხის არქეოლოგიური ძეგლები. საკანდიდატო დისერტაცია, ხელნაწერი, 1940, გვ. 81.

და. თავისი ბუნებით ვაზი ხვიარა მცენარეა, სხვა ხეებს ეხვევა და მალღაც ადის, იქ კი, სადაც ასეთი შესაძლებლობა არ არის, დაბალ მიწაზე გართხმულ, ბარდიან ბუჩქად იზრდება ხოლმე, მაგრამ ნამდვილ მცენარის ბუნებისა და ზოგიერთი თვისების შესწავლის მიზნით ადამიანი დარწმუნდა, რომ მისი საშუალო ტანის ბუჩქად დაყენება ეკონომიურად, მოსავლიანობის თვალსაზრისით, სჯობდა. ამიტომ დაბლარი ვაზის კულტურაც გაჩნდა.³³ დაბლარი საერთოდ მევენახეობის ყველაზე ინტენსიური ფორმაა და ამგვარი სისტემის მეურნეობაში ყველაზე გავრცელებულიც არის. იგი თავისთავად უკვე მევენახეობის განვითარების მაღალი, იქნებ უმაღლესი დონის მაჩვენებელია და, ცხადია, მაღლარიდან რიგი გარდამავალი საფეხურების გზით უნდა წარმოქმნილიყო.³⁴

დაბლარი მევენახეობის წარმოქმნა იმ ხანაში მოხდა, როდესაც მიწათმოქმედების განვითარება მაღალ საფეხურზეა აყვანილი, როდესაც ადამიანს ძირითადად შესწავლილი და შეცნობილი აქვს გარემო პირობებში არსებული თითქმის ყველა სასარგებლო მცენარე, დაგროვილი აქვს ჩვევები და გამოცდილება, შემუშავებული აქვს აგრონომიული წესები და ცდილობს მცენარიდან მეტი ნაყოფი მიიღოს, გაზრდილი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად.

ხანგრძლივი დაკვირვების შემდეგ ადამიანმა შენიშნა, რომ ვაზი მტევნებს ახლად ამოსულ რქის დასაწყის ნაწილში იხზამა, ხოლო დანარჩენი დიდი ნაწილი უნაყოფო, მტევანი მეჩხერი, მარცვლო წვრილი და ნაკლებ შაქრიანი იყო. გამოცდილებამ იგი დაარწმუნა, რომ რქების წაჭრა ვაზისათვის, ე. ი. მისი გასხვლა უფრო ხელსაყრელი იყო, რადგან ვაზი ზედმეტი რქებისგან თავისუფლდებოდა, ხოლო ახლად ამოსული რქების თავის წაყვეთა კიდევ უფრო შედეგიანი აღმოჩნდა, რამაც გამოიწვია მტევნების შეკვრა, მარცვლის გამსხვილება და სიტკბოს მომატება. ეს იყო ის ხანა, როდესაც ადამიანმა მთლიანად შეიცნო ვაზის საიდუმლოება და მის გასხვლასთან ერთად დაიწყო მწვანე ოპერაციების ჩატარებაც.

მევენახეობის განვითარების საფეხურებს მაღლარიდან დაბლარისაკენ უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა და პროგრესიული მოვლენა იყო. ოლიხნარის ტიპის მევენახეობაზე გადასვლა

³³ ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 307.

³⁴ ზ. გუგუშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 307.

წინ გადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენდა მაღლართან შედარებით ადამიანი ცდილობდა, ის საზრდო და ენერჯია, რაც ვაზის უნაყოფო რტოების ზრდისათვის იხარჯებოდა, ნაყოფის განვითარებას კენ მიემართა და ამით გაეზარდა როგორც მოსავლის მდგრადობა ისე მისი ხარისხი, რასაც მან ნაწილობრივ განვითარების მეორე საფეხურზე მიაღწია კიდევ.

ოლიხნარის ფორმის მევენახეობაზე გადასვლის შემდეგ, მევენახე დარწმუნდა, რომ შესაძლებელია ვაზის კიდევ უფრო დადაბლება, რომელიც ხელმისაწვდომი ჩანდა მოსავლელად, ამავე დროს, დაბლარი ფორმის ვაზის ბუჩქი, ნაყოფიერებითაც უფრო შედეგიანი აღმოჩნდა, ხოლო ღვინის ხარისხი საგრძნობლად გაუმჯობესდა. ვენახის ასეთ ფორმაზე გადასვლის დროს ადამიანმა კვლავ მიმართა ვაზის იმ ჯიშებს, რომლებიც მან ადრევე შეარჩია და თავისი საცხოვრებლის მახლობლად ხელსაყრელ ადგილზე გააშენა. ამ ჯიშებიდან კვლავ საუკეთესონი იქნა აღებული და დაბლარ მევენახეობაში გამოყენებული. ამ ხანისთვის მან უკვე იცოდა ვაზის რქების თვისება, რომ იგი გამოსადეგი იყო ვენახის გასამრავლებლად, დასამაგინებლად, მიწაში ჩაყრის წესით, რადგან იგი ამ წესით ამრავლებდა ჯერ მაღლარს, ხოლო შემდეგ ოლიხნარს, ტალავერს თუ ხეივანს, იცოდა ვაზის გასხვლავ და ზოგიერთი მწვანე ოპერაციის ჩატარება, რაც მოზარდი ვაზის რქების წვერების წაჭრა უნდა ყოფილიყო. ამრიგად არსებობდა ყველა წინაპირობა დაბლარი მევენახეობის წარმოქმნისათვის, რასაც, მეორე მხრივ, ხელი შეუწყო მეტალურგიის აყვავებამ და განსაკუთრებით რკინის იარაღების გამოჩენამ მეურნეობაში.

აქვე უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ მევენახეობის ახალ ფორმაზე — დაბლარზე გადასვლა ერთბაშად და მთელ ტერიტორიაზე კი არ მომხდარა, არამედ მას ფრიალ ლოკალური ხასიათი უნდა ჰქონოდა. დაბლარი მევენახეობა ისეთ ადგილებში უნდა წარმოქმნილიყო, სადაც ამისათვის საჭირო ყველა წინაპირობა არსებობდა, რომელსაც ხელს უწყობდა ბუნებრივი პირობები და, რაც მთავარია, საზოგადოების განვითარება იქამდე იყო მისული, რომ გვაროვნული წყობა უკვე ირღვეოდა და საფუძველი ეყრებოდა მიწის კერძო მფლობელობას. რადგან მევენახეობის უმაღლეს საფეხურზე, დაბლარზე გადასვლა, მიწის ასეთი მფლობელობის გარეშე შეუძლებელი ჩანს. ჩვენ ვვარაუდობთ, როგორც ამას ჰქვემოთ დავინახავთ, რომ დაბლარი მევენახეობის საწყისები

უკვე ჩანს ძვ. წ. II ათასწლეულის მიწურულში და I ათასწლეულის დასაწყისისათვის. ამ ფორმის მევენახეობის განვითარება და მისი გავრცელება ძვ. წ. I ათასწლეულის პირველ საუკუნეში მოხდა. გავრცელების არეს ისევე მდინარეების სანაპირებში წარმოადგენდა და მას ძალიან ფართე ხასიათი არ უნდა ჰქონოდა. ამავე ხანებში და ამავე რაიონებში, მიწებზე, რომლებზედაც დაბლარი ვენახი იყო გაშენებული, მიწის აერძო მფლობელობა უნდა ჩამოყალიბებულიყო. დაბლარი მევენახეობა იმდენად შრომატევადია და ყოველდღიურ თვალყურის დევნებას მოითხოვს, რომ იგი წარმოქმნისა და განვითარების პირველსავე ხანებში უნდა გამოყოფოდა მიწათმოქმედებას და ერთ-ერთ დამოუკიდებელ დარგად ქცეულიყო.

დაბლარი მევენახეობა, როგორც ამას თვით სახელწოდება გვიჩვენებს, ვაზის დაბალ ბუჩქებად გაშენებას გულისხმობს. მისთვის საერთო დამახასიათებელი თვისება იმაში მდგომარეობს, რომ ეხლა ვაზი სარზეა ასხმული, ისე, რომ მიწაზე მდგომ ადამიანს შეუძლია ვაზის გასხვლა, აყვლევა, თავის გადაჭრა, გაფურჩქვნა, სხვა სახის მწვანე ოპერაციების და მასთან დაკავშირებული სამუშაოების შესრულება. ასეთი ფორმის მევენახეობის აღმნიშვნელ სინონიმად დასავლეთ საქართველოში ხელნაშენი იხმარებოდა²⁵ და რვა გოჯიდან ერთ ალაბამდე სიმაღლის მქონე ვაზს ეწოდებოდა.²⁶ ამ ფორმის ვაზს სხვა ნაყოფის მომცემ ხეებზე გაცილებით მეტი მოვლა და მზრუნველობა სჭირდებოდა. როგორც ივ. ჯავახიშვილს აქვს გამორკვეული, ეს გარემოება ძველ საქართველოშიც კარგად ესმოდათ და ამის შესახებ ქართულ საისტორიო თხზულებებშიც კია აღნიშნული.²⁷

დაბლარი ფორმის მევენახეობა იმთავითვე ვაზის გასხვლას გულისხმობს, რადგან ასეთი ოპერაციის გარეშე ვაზი სწრაფად გაიზრდება და ისევე ღიანად იჭყევა. ვაზისთვის ამ საშუალების მოსპობის ერთადერთი გზა მისი ყოველწლიურად გასხვლა იყო, ხოლო შემდეგ იმ მწვანე ოპერაციების განხორციელება, რაც ასეთი ფორმის მევენახეობასთან არის დაკავშირებული. ადამიანმა ეს პროცესი ხანგრძლივი დაკვირვების შედეგად შეიმუშავა და იგი

²⁵ CCBBK III, გვ. 14.

²⁶ ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 306.

3. გუგუშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 307.

²⁷ ი. ბ. ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 325 — 327.

წესად აქცია. ყველა ამ პროცესის შესრულება, რომელსაც ვაზის საყრდენის დამზადებაც ემატებოდა, დიდ შრომასთან იყო დაკავშირებული და მთელი სეზონის განმავლობაში მუშაობას მოითხოვდა. ის, ვინც მევენახეობას მისდევდა, დროის დიდ რაოდენობას ეხლა მასთან დაკავშირებულ სამუშაოებს ანდომებდა. ამ ვითარებას უნდა გამოეწვია აღნიშნული დარგის გამოყოფა მიწათმოქმედებისაგან და ამავე დროს ბიძგი მიეცა, მიწაზე, რომელზედაც დაბლარი ვაზი იყო გაშენებული, კერძო მფლობელობის ჩამოყალიბებისათვის, რაც აგრეთვე ხანგრძლივი პროცესი იყო და ბოლოს მიწის კერძო საკუთრებითაც დაგვირგვინდა. ე. ი. მიწის მფლობელობის წარმოშობა, ჩვენი ვარაუდით, მტკიცედ უკავშირდება დაბლარი მევენახეობის წარმოქმნას და მის შემდგომ განვითარებას.

ვაზის გასხვლა ნაყოფიერების გამამდიდრებელ და ღირსების გამაუმჯობესებელ საშუალებათაგან ერთი უმნიშვნელოვანესი აგროტექნიკური ღონისძიებაა. ინტენსიური მეურნეობის წარმოება მევენახეობაში არსებითად ვაზის დაბლარი კულტურისა და გასხვლის უმოდების შემდეგ შეიქმნა შესაძლებელი. ამიტომ ორივე გარემოება ამა თუ იმ ქვეყნის მევენახეობის დაწინაურებისა და ინტენსივობის ყველაზე უფრო საიმედო საზომს წარმოადგენს.²⁸ წერილობითი ცნობები ამ ხანის მევენახეობის შესახებ არ მოგვეპოვება და ერთადერთი ძირითად წყაროდ არქეოლოგიური გათხრებით მოპოვებული მასალები გვრჩება.

დაბლარი ფორმის მევენახეობა რომ ძვ. წ. II და I ათასწლეულების მიჯნაზე წარმოიშვა, ამას უნდა მოწმობდეს ამ ხანისათვის დამახასიათებელი მრავალფეროვანი და მრავალრიცხოვანი სასმისი და საღვინე ჭურჭლები, რომლებიც აღმოჩენილია საქართველოს ტერიტორიაზე, საზოგადოებისა და მიწათმოქმედების განვითარების საერთო დონე და ამ ხანის მატერიალური კულტურის ძეგლებში მეტად თავისებურ ბრინჯაოს იარაღის, ე. წ. „სახსლავი ნამგლების“ აღმოჩენა.

გათხრებით აღმოჩენილი მასალების მიხედვით, ლითონის ნამგალი ამიერკავკასიაში, კერძოდ კი საქართველოში, გვიან ბრინჯაოს ხანაში შემოდის, მაგრამ ლითონის ნამგლის შემოსვლისთანა-

²⁸ ივ. ჯავეახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 343.

ვე ხმარებიდან არ გამოსულა კაეის ნამგალი,³⁹ რომელიც ჩვენს ნეოლითის პერიოდიდან არის ცნობილი. ეგვიპტის, სირიისა და წინა აზიის სხვა ქვეყნების მსგავსად აქაც მან თავი რკინის ხანაში შექმნილი მოინახა,⁴⁰ თუმცა ლითონის ნამგალი საქართველოს ტერიტორიაზე ენეოლითის დასასრულისათვის უკეთებიათ. სპილენძის ნამგალი აღმოჩნდა ახალციხის მახლობლად, „ამირანის გორაზე“ წარმოებულნი გათხრების დროს⁴¹. გვიანბრინჯაოს ხანაში ლითონის ნამგალის გავრცელებას ბ. კუფტინი ახალი პურეული კულტურის შემოსვლასთან აკავშირებს, რომელიც ხმელთა შუა ზღვის აუზიდან უნდა შემოსულიყო.⁴²

ნამგლების წარმოშობისა და განვითარების პროცესი, რომელიც ორგანულად უკავშირდება მარცვლეული კულტურების მოშინაობას, და მიწათმოქმედების განვითარებას, ცალკე კვლევის საგანს წარმოადგენს. ჩვენ ამ შემთხვევაში ბრინჯაოს ნამგლების, მოზრდილი თუ მრუდე დანების ერთი ჯგუფი გვიანტერესებს, რომელმაც თავის დროზე მიიქცია მკვლევართა ყურადღება (ა. აფაქიძე, ბ. კუფტინი) და ვენახის „სასხლავ ნამგლებად“ იქნა აღიარებული. სასხლავ ნამგლად წოდებული იარაღი განსხვავდება იმავე ხანის ნამგლებისგან ფორმით, დამზადების ტექნიკით, სიდიდით და ამდენად მისი სამუშაო ფუნქციაც განსხვავებული უნდა ყოფილიყო.

გვიანი ბრინჯაოს ნამგლების წარმომადგენლად ჩვენ თრიალეთში, ბეშთაშენის გზის — საფარ-ხარაბას მახლობლად № 4 და № 13 ორმოსამარხებში აღმოჩენილი ნამგლები მიგვაჩნია.⁴³ აქ აღმოჩე-

³⁹ Б. А. Куфтин, К вопросу о древнейших корнях грузинской культуры на Кавказе по данным археологии, გვ. 324. თ. ჯაფარიძე, მიწათმოქმედების იარაღები დასავლურ-ქართულ კულტურაში, გვ. 204; საქართველოს არქეოლოგია, გვ. 150; თ. ჯაფარიძე, ქართველთა ტომების ისტორიისათვის ლითონის წარმოების ადრეულ საფეხურზე, გვ. 242.

⁴⁰ Б. А. Куфтин, К вопросу о ранних стадиях бронзовой культуры на территории Грузии КСИИМК, VIII, 1940, გვ. 9.

⁴¹ ტ. ჩუბინიშვილი, ახალციხის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1959 წლის მუშაობის ძირითადი შედეგები, სამეცნიერო სესია მიძღვნილი 1959 წლის საველე-არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგებისადმი, თბილისი, 1960წ, გვ. 26.

⁴² Б. А. Куфтин, К вопросу о древнейших корнях грузинской культуры на Кавказе по данным археологии, გვ. 325—326.

⁴³ Б. А. Куфтин, Археологические раскопки в Триалети, Тбилиси, 1941, გვ. 69, ტაბ. XLIV და XLVII.

ნილი ნამგალი (ტაბ. I, სურ. 4) ბრინჯაოს ბრტყელ ფირფიტაზე წარმოადგენს, სიფართე 3,5 სმ აღწევს; ბოლოში ორი ნახვრეტი აქვს გაკეთებული, რაც ხის ან რკინის ტარზე მანქვლით მამგრებლად იყო განკუთვნილი. იგი თავისი ფორმით და ღამ-ზადების ტექნიკის მხრივაც სათიბ იარაღს წარმოადგენს.

სრულიად განსხვავებული ხასიათის იარაღს წარმოადგენს „სასხლავი ნამგლების“ ჯგუფი. ამ ჯგუფის ნამგლების ტიპიურ წარმომადგენლად მიჩნეულია ბაკურციხეში აღმოჩენილი იარაღები, რომლებიც ჯერ შემთხვევით, ხოლო შემდეგ არქეოლოგიური გათხრების დროს იქნა მოპოვებული.⁴⁴

1926 წელს ურიათუბანში შემთხვევით იქნა აღმოჩენილი ამ ტიპის იარაღი (ინახება საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში. საინვ. №1—29—13, ტაბ. I, 21). იგი წარმოადგენს ბრინჯაოს ფირფიტას, რომელსაც ერთი გვერდი ბრტყელი აქვს, ხოლო მეორე ზედა გვერდზე გაუყვება ქედი. იარაღი წვერისკენ მოხრილია და თავი ირიბად აქვს წაკვეთილი. სატარეზე ერთი ნახვრეტი აქვს მანქვლის ვასაყრელად, ცალპირლესულია, სიფართე 1,5 სმ აღწევს.

ბ. კუფტინს გამოთქმული აქვს მოსაზრება, რომ ამ ფორმის ნამგლებს ტარი არ ეგებოდა და ნახვრეტი თითქოს სარტყელზე ჩამოსაკიდებელი ზონარის ვასაყრელად იყო განკუთვნილი.⁴⁵ ეს მოსაზრება მართებული არ უნდა იყოს, რასაც ქვემოთ ვნახავთ.

მეორე ნამგალი გათხრების დროსაა აღმოჩენილი ბაკურციხეში (ტაბ. I, 1). ისიც ბრინჯაოს ბრტყელი ფირფიტისაგან არის დამზადებული, რომელსაც ერთი გვერდი ბრტყელი აქვს (ამ შემთხვევაში ბრტყელი გვერდები ძირსაა მოქცეული), ხოლო ზედა გვერდზე ქედი გასდევს, სატარესთან ფართეა, წვერისკენ ვიწროვდება, სატარის შემდეგ თანდათანობით მოხრილი ხდება, წვერისკენ კვლავ სწორია. ყუა გათხრებული აქვს, ცალპირლესულია, სატარის ადგილზე გაკეთებული აქვს ერთი ნახვრეტი, რომლის საშუალებით ტარზე მანქვლით მამგრდებოდა.

იარაღის სიგრძე 14,8 სმ; სიფართე ტართან 2,9; შუა წელში 2,2 სმ; წვერთან 1,6 სმ; ყუის სისქე 2 მმ; წვერთან 1 მმ. უდრის.

ბაკურციხეში აღმოჩენილია სულ ხუთი ნამგალი, მათ შორის ერთი რკინისაა, ყუენწიანი და ნამგლის მინიატურულ სახეს წარ-

⁴⁴ ა. ა. ჯ. ა. ქ. ბ. ბაკურციხის არქეოლოგიური ძეგლები, საკანდაღატო დისერტაცია, მანჯანზე ნაბეჭდი, თბილისი, 1940., გვ. 63—69.

⁴⁵ Б. А. К у ф т и н. К вопросу о древнейших корнях грузинской культуры на Кавказе по данным археологии, гв. 325, ტაბ. IX, 6.

მოადგენს. მას თანამედროვე ნამგლის ფორმა, მრგვალი
 თის მქონე ყუნწი, წესიერად მორკალური, შუა წელში გაფართოვ-
 ბული პირი, სქელი ყუა და გაღესილი მჭრელი ფხა აქვს.

ნამგლის სიგრძე ყუნწიანად 11 სმ, პირის სიფართე 1 სმ, ყუის
 სისქე კი 2 მმ უდრის.

ბაკურციხეშია აღმოჩენილი ნამგალი, რომელსაც ფრინველის
 სტილიზებული სახე აქვს.

საქართველოს ტერიტორიაზე ბრინჯაოს ნამგლები სხვა რაიონებშიც გვხვდება, თუმცა მათი უმრავლესობა შემთხვევით მონაპოვარს წარმოადგენს. აღმოჩენის ადგილებიდან შეიძლება დასახელებული იქნას: ჩურისხევი (ტაბ. I, 5), მელაანი, ვაზისუბანო, მცხეთა,⁴⁶ წოისი,⁴⁷ დასავლეთ საქართველოში ამ ტიპის იარაღი საკმაოდ გავრცელებული ყოფილა. ციხისძირის განძში სამი ნამგლის ფრაგმენტი აღმოჩნდა,⁴⁸ ზენითის განძში — 2,⁴⁹ ოფშკეთის განძში — 4,⁵⁰ ცაგერის განძში — 2 (ტაბ. I, 3),⁵¹ ქვიშარის განძში — 1,⁵² სოფ. მახარაისთან აღმოჩენილი განძში — 1⁵³.

საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილ ბრინჯაოს ნამგლებს ზოგიერთი ნიშანი საერთო აქვთ. ისინი ჩამოსხმულია, ყველა უყუნწოა, სატარესთან 1—3 ნახვრეტი აქვთ გაკეთებული, მაგრამ განსხვავდებიან რიგი ნიშნების მიხედვით, რაც მათ სამეურნეო დანიშნულებას უნდა შეესაბამებოდეს.

როგორც აღნიშნული იყო, თრიალეთში აღმოჩენილი ბრინჯაოს ნამგალი (ტაბ. I, 4) ბრტყელი ფირფიტისაგან არის გაკეთებული. სხვა ნამგლებთან შედარებით დიდი, მისი სიფართე 3,5 სმ უდრის. მიუხედავად ამისა, გვერდზე არაერთი შემაღლება, ქელი არ გასდევს, ეს მისთვის არც იყო საჭირო, რადგან იგი მხოლოდ თიბვისათვის უნდა ყოფილიყო განკუთვნილი და სხვა სახის ფუნქ-

⁴⁶ საქართველოს არქეოლოგია, გვ. 182.
⁴⁷ Б. А. Куптнн. Археологическая маршрутная экспедиция 1945 года в Юго-Осетию и Имеретию, Тбилиси, 1949, გვ. 26, таб. VIII.
⁴⁸ თ. ჯ ა ჟ ა რ ა ძ ე, მიწათმოქმედების იარაღები დასავლეთ-ქართულ კულტურაში, გვ. 206, სურ. 7 და სურ. 10.1.
⁴⁹ А. А. Иессен, დასახ. ნაშრ., გვ. 122, სურ. 145.
⁵⁰ Б. А. Куптнн. К вопросу о древнейших корнях грузинской культуры на Кавказе по данным археологии, სურ. 20, ტაბ. X.
⁵¹ Б. А. Куптнн, იქვე, გვ. 340.
⁵² გ. ნ ი ო რ ა ძ ე, ქვიშარის არქეოლოგიური ძეგლები, გვ. 14, სურ. 11.
⁵³ А. А. Иессен, დასახ. ნაშრ., გვ. 125.

ციის შესრულება მისგან გამორიცხული ჩანს. ამავე დროს მხედ-
ველობაშია მისაღები აღმოჩენის ადგილიც.

რაც შეეხება მეორე ჯგუფის ნამგლებს, პირველთაგანშია
ბით პატარა ზომისანი არიან, მათი სიგრძე, სატარე ნაწილის ჩათვ-
ლით 15 სმ არ აღემატება. შედარებით ვიწროებია, 3 სმ-დე
აღწევს სიფართით, ისიც მხოლოდ სატარესთან. წვერისკენ თან-
დათან ვიწროვდებიან, გასქელებული ყუა აქვთ და ბრტყელ გვერდ-
ზე, პირსა და ყუას შორის შემადლებული ქედი გაუყვებათ. ყველა
ცალპირლესულია. ამ ჯგუფის ნამგლები, განსაკუთრებით 1-
ურიათუბანში აღმოჩენილი იარაღი (ტაბ. 1, 2) სხვა დანიშნულე-
ბის მატარებელი ჩანს. მათი სამეურნეო დანიშნულება ვაზის
გასხვლა უნდა ყოფილიყო. წარმატებით შეიძლებოდა მათი გამო-
ყენება მებაღეობაშიც, ხეხილისათვის სხვადასხვა წვრილი რტოე-
ბის შესაჭრელად.

ყურადღება გვინდა გავამახვილოთ ამ იარაღების ზოგიერთ
თავისებურებაზე, რომლებიც უბრალო თიბვისათვის განკუთვ-
ნილ ნამგალს, არ ახასიათებს. ადრევე იყო შენიშნული რომ ამ
ჯგუფის ნამგლებს გასქელებული ყუა აქვთ და ყუასა და პირს
შორის ქედი გასდევთ⁵⁴. ასეთი აღნაგობა იარაღისათვის, რო-
მელიც მუშაობის პროცესში უფრო მეტ სიმაგრეს, სიმკვრივეს
ხვდება, აუცილებელი ჩანს, ვიდრე უბრალო ნამგლისათვის, რომე-
ლიც ჩვეულებრივ სათიბავ იარაღად არის გამოყენებული. თუ და-
ვუშვებთ, რომ ასეთი იარაღებით მართლაც ვაზს სხლავდნენ, ან
ბაღში მუშაობდნენ, მაშინ ისინი, ამ საქმისათვის შესაფერისად
გამოიყურებიან, რადგან გასქელებული ყუა და იარაღის გვერდზე
არსებული შემადლებული ქედი, მას საკმაოდ მტკიცე და ღონიერ
იარაღად ხდიდა. ასეთი იარაღით ადვილი იქნებოდა ვაზისათვის
რქის შეჭრა და მისი პირის დრეკადობა სიმკვრივესთან შეხების
დროს შემცირებული იყო.

ყველა ასეთ იარაღს 1 ან 2 ნახვრეტი აქვს. როგორც ჩანს, მათ
ხის ან რქის მოკლე ტარი ეგებოდა და ტარში მანქვლებით

⁵⁴ Б. А. К у ф т и н, დასაბ. ნაშრ., გვ. 325.

იყო დამაგრებული. ამ ხანისათვის დაბლარი მევენახეობა არის ნაგვლისხმევი, ხოლო ასეთი იარაღი სასხლავ ნამგლადაა მიჩნეული. ამიტომ თუ ასეთი იარაღი სასხლავად იყო გამოყენებული, ცილებლად მოკლე ტარი უნდა ჰქონოდა, რადგან ადამიანს სასხლავი ვაზის რქისათვის ძირიდან უნდა მოედვა და თავისკენ მოეზიდა. ამ პროცესის დროს ვრძელი ტარის არსებობა სრულიად გამორიცხვლია, ხოლო მანველებით ტარში სასხლავი იარაღის კარგად დამაგრება აუცილებელი იყო, რადგან რქის გაქრას საკმაო ძალა სჭირდებოდა და ასეთი სამუშაოს შესრულება ხანგრძლივად, ტარში იარაღის კარგად გამაგრების გარეშე, არ მოხერხდებოდა. ამდენად ყუნწიანი იარაღის სასხლავად გამოყენება ამ საფეხურისათვის შეუძლებელი ჩანს და ჩვენში, ისე როგორც წინა აზიაში, უყუნწო ნამგლებია ვავრცელებული, რომლებიც მებაღეობა-მევენახეობასთან უნდა იყოს დაკავშირებული.

აქვე იზაღება კითხვა: რატომ მივიჩნიეთ თრიალეთში აღმოჩენილი ნამგალი სათიბავ იარაღად, როდესაც მასაც სატარზე ორ ნახვრეტი აქვს მანველებისათვის? ჯერ ერთი, თრიალეთში აღმოჩენილი ნამგლები შედარებით დიდები და ფართეები არიან, უფრო წესიერად არიან შორკალური, მეორეც, მათ არც გასჭვლებული ყუა აქვთ და არც ქედი გაუყვებათ ბრტყელ გვერდზე, ამდენად ისინი სასხლავად არ გამოდგებოდნენ. ხოლო რაც შეეხება მათ უყუნწობას, ეს ყველა ნამგლისათვის ერთი და იგივე დამახასიათებელი ნიშანთვისებაა.

აქვე უნდა აღინიშნოს კიდევ ერთი გარემოება, რომელიც აღნიშნულ იარაღებს და მათ სამეურნეო დანიშნულებას—„სასხლავ ნამგლებად“ გამოყენებას — უფრო მეტ საბუთიანობას შემატებს. ბაკურციხეში აღმოჩენილი ნამგლები, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, ვენახის სასხლავ იარაღად არის მიჩნეული. გამოთქმული დებულების თანახმად, ბაკურციხეში აღმოჩენილი ბრინჯაოს იარაღი ნამგალი კი არ არის, არამედ სასხლავია, უფრო სწორედ, „სასხლავი ნამგალია“, გამოყენებული მევენახეობის კლასიკური ადგილას უძველეს ხანაში.⁶⁶ ე. ი. ამ დებულების გამოთქმის შესაძლებლობაში ავტორს აღმოჩენის ადგილის ბუნებრივი პირობებიც დაეხმარა, რადგან ბაკურციხე მევენახეობის კლასიკური ადგილია და აქ ეს კულტურა უძველესი დროიდან უნდა ყოფილიყო ვავრცელებული. ანალოგიური აზრია გამოთქმული „სასხლავი ნა-

⁶⁶ ა. ა. აქიძე, ბაკურციხის არქეოლოგიური ძეგლები, გვ. 67—68, 73.

მკვლევარების“ შესახებ საქართველოს არქეოლოგიის“ სახელმძღვანელოშიც, სადაც ვკითხულობთ: ბრინჯაოს ნამგალთა შორის გამოიჩინება ერთი სერია მცირე ზომის იარაღებისა, რომელთაგანია ანტიკური ავტორებისა (ა. აფაქიძე, ბ. კუფტინი) სრულიად მართებულად სასახლავად მიიჩნევენ. ასეთი განსაზღვრა ამ იარაღებისა მით უფრო სარწმუნოა, რომ თითქოს ყველა ისინი კახეთშია ნაპოვნი. ჩვენი აზრით, ეს გარემოება პირდაპირი მოწმობა უნდა იყოს მევენახეობის მაღალ დონეზე დგომისა იორ-ალაზნის შუამდინარეთში⁵⁶ ამ დებულების გამოთქმასთან უაღრესად დიდი როლი იარაღთა აღმოჩენის ადგილმა და მისმა ბუნებრივმა პირობებმა შეასრულა. რადგან იარაღი მევენახეობით განთქმულ რაიონშია აღმოჩენილი, ადვილი შესაძლებელი ვახდა მისი ამ კულტურასთან დაკავშირება და სასხლავ იარაღად გამოცხადება.

როგორი მდგომარეობა გვაქვს ამ მხრივ დასავლეთ საქართველოს მიმართ? ასეთი დებულების წამოყენებაზე ბ. კუფტინმა მოგვიანო ხანის მასალების განხილვის დროსაც კი შეიკავა თავი. დაბლაგომში აღმოჩენილი „ნამგლისებური დანა“, რომელსაც ბრტყელი სატარე უქნწი და მანქვლისათვის განკუთვნილი ნახვრეტი აქვს, ვანის თოფრახ-ყალასა და სმელას ყორღანებში აღმოჩენილ რკინის დანებს შეადარა. ამგვარი რკინის მრუდე დანები არაერთგზისაა ნაპოვნი ამიერკავკასიის ანტიკური დროის სამარხებში, ეშერში, ბანძაში, მანგლისში, გურჯაანში და სხვ. ეს უკანასკნელი უფრო ძლიერ არის მოღუნული და ჩანს, სპეციფიკური სავენახეა, თან ახლავს რკინის ნამდვილი ნამგალი და სამაჯურები. რაკი ამგვარი დანები ასე ფართოდ ყოფილა გავრცელებული, მათი ფუნქციური დანიშნულება შეიძლება ფრიად სხვადასხვაგვარი ყოფილიყო. ამიტომ ბუნებრივად დაბადებული აზრი დაბლაგომის დანის სავენახე ნამგლად მიჩნევის შესახებ დაბრკოლებას აწყდება იმ მხრივ, რომ დასავლეთ საქართველოში სავენახე იარაღებს სხვაგვარი გენეზისი აქვთ — აქ მაღლარი ვენახების არქაული კულტურის გამო. იქ დღემდე ტარგობელი წალდი-სასხლავები თამაშობს მევენახეთა უნივერსალური იარაღის როლს.⁵⁷ აქედან კარგად ჩანს, ის, რაც დასაშვებია კახითისათვის, გამორიცხულია კოლხეთისათვის. რაკი კახეთი უმთავიოვე მიჩნეულია მევენახეობის რაიონად, აქ აღმოჩენილი ნამგლების სასხლავად აღიარება უფრო ადვილი და შესაძლებელი აღმოჩნდა, ვიდრე კოლხეთში აღმოჩენილი სასხლავი იარაღისა, გაცილებით მოგვიანო

⁵⁶ საქართველოს არქეოლოგია, გვ. 182.

⁵⁷ Б. А. К у ф т и н, материалы к археологии колхиды, т. II, гв. 37—38.

ხანაშიც კი. ვფიქრობთ, რომ ზემოთ წამოყენებული მოსაზრება სწორედ მართლეს არ შეეფერება.

როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, დაბლარი მევენახეობის წინაპარს მკვნიისათვის რიგი წინაპირობაა საჭირო. აღნიშნული პირობები კოლხეთშიც არსებობდა და ამდენად აქაც უნდა წარმოქმნილიყო ამ ფორმის მევენახეობა. თუ ვავიხსენებთ, რომ წალდი მევენახეობასთან დაკავშირებული იარაღია და იგი მალღარიდან დაბლარზე გარდამავალი ფორმის, ოლიხნარის, სხელის საჭიროებიდან წარმოიშვა, ხოლო ამ იარაღის გავრცელება ძირითადად ემთხვევა ბრინჯაოს ნამკვლების გავრცელების არეს დასავლეთ საქართველოში, მაშინ უნდა ვივარაუდოთ, რომ მთის წინა ზოლში, სადაც ყოველგვარ პირობა იყო შექმნილი მიწათმოქმედებისა და მევენახეობის განვითარებისათვის, ეს დარგები განვითარების მაღალ დონეზე იყო ასული გვიანი ბრინჯაოს ხანაში. არსებობდა გარდამავალი ფორმის მევენახეობა. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ამავე ხანაში, როდესაც დასავლეთ საქართველოში გავრცელებული იყო ბრინჯაოს ნამკვლები, დაბლარი ფორმის მევენახეობაც იყო და აღნიშნული იარაღი აქაც „სასხლავად“ გამოიყენებოდა. დაბლარ მევენახეობას, რა თქმა უნდა, ფრიადლოკალური ხასიათი უნდა ჰქონოდა. მალღარი ალბათ წამყვანი ფორმა იყო და კიდევ დიდხანს დარჩა მევენახეობაში.

კოლხურ კულტურაში გავრცელებული ბრინჯაოს ნამკვლები აღმოჩენილია სწორედ მთის წინა ზოლში, ისეთ ადგილებში, რომლებიც თავიანთი ბუნებრივი პირობების მიხედვით ხელსაყრელია მევენახეობის განვითარებისათვის. საერთოდ კი, საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ამ ტიპის იარაღები, თრიალეთის გარდა (სადაც ისინი სათიბავ ნამკვლებს წარმოადგენენ), მევენახეობისათვის ხელსაყრელ ადგილებშია მოპოვებული. ამრიგად კიდევ ერთი საბუთი უნდა მივმატოს მოსაზრებას აღნიშნული ჯგუფის იარაღების „სასხლავ ნამკვლებად“ მიჩნევის შესახებ.

აღნიშნული იარაღის ძირითად ფუნქციას ვაზის გასხვლა წარმოადგენდა, როგორც სამართლიანად არის შენიშნული, ბაქურციხეში სასხლავად გამოყენებული ნამკვლისებური იარაღი სხვა ადგილას, განსაკუთრებულ პირობებში, შესაძლებელია მკისთვის ყოფილიყო გამოყენებული. ეს შეეხება პირველ რიგში იმ რაიონებს, სადაც უძველესი დროიდანვე გავრცელებული ყოფილა ხორბლეულის კულტურა.⁵⁸ თუ ბრინჯაოს ნამკვლების აღმოჩენის ადგილებს ვავითვალისწინებთ, დავინახავთ, რომ ისინი ისეთ რაიონებშია ნაპოვნი,

⁵⁸ ა. აფაქიძე, ბაქურციხის არქეოლოგიური ძეგლები, გვ. 80—81, 87.

რომლებიც მიწათმოქმედების განვითარებისათვის უაღრესად საყრელი პირობებით ხასიათდებიან. ამავე დროს, ამ ადგილებში მევენახეობაც უნდა ყოფილიყო განვითარებული და ნამგლისებურად ექლოთ სხვადასხვა დანიშნულების სამუშაო შეესრულებინათ. რიცხული არ ჩანს მათი გამოყენება თავთავიანი მარცვლეული კულტურების მკის დროს. მართებული ჩანს წამოყენებული მოსაზრება, რომ ახალი ფუნქცია ნამგლისა სრულიადაც არ გამოირიცხავს ამ იარაღის გამოყენებას სამკალად. პირიქით, იქ, სადაც მევენახეობა სხვა დარგებთან თანაბარი მნიშვნელობისა იყო, იარაღი სხვადასხვა ფუნქციას შეასრულებდა. თემებში, სადაც უფრო მეტად მარცვლეულ კულტურებს მისდევდნენ, ბუნებრივ პირობებთან შედარებით, ნამგალი ადრე უნდა განვითარებულიყო ცელამდე. იქ კი, სადაც „თემი უაღრესად დასპეციალდა“ მევენახეობაში, სასხლავი ნამგალი ადრე უნდა განვითარებულიყო „სავაზემდე“. ამრიგად სასხლავი იარაღის გამოყენების და განვითარების შემდეგი სახე უნდა წარმოვიდგინოთ:

1. სასხლავი ნამგალი *Falx putatoria*, სასხლავი, სავაზე, ცხემლარი, წალდი და ბურჭული — სხელისათვის.

2. ნამგალი, ცელი და წალდი — მკისა და ცელისათვის.⁸⁰

მაშასადამე, ძვ. წ. II ათასწლეულის გასულისა და I ათასწლეულის დასაწყისისათვის საქართველოს ტერიტორიაზე, მთის წინა ზოლში და მდინარეების სანაპიროზე მიწათმოქმედება უაღრესად განვითარებულია. ჩნდება ახალი ფორმის მევენახეობა — დაბლარი და ამ ტიპის მევენახეობასთან დაკავშირებული ნამგლისებური დანები — სასხლავი. დაბლარი ფორმის მევენახეობის განვითარებამ ხელი შეუწყო გვაროვნული საზოგადოების დაშლის პროცესს და დააჩქარა მიწაზე კერძო მფლობელობის წარმოშობა. განვითარებული დაბლარი მევენახეობა თავისი ხასიათით შეუთავსებელი ჩანს გვაროვნულ საზოგადოებასთან, როდესაც მიწა საზოგადო მფლობელობას წარმოადგენს და გვარის ყველა წევრს ერთნაირად ეკუთვნის. ხოლო მიწიდან მიღებულ მოსავალს ერთნაირად ინაწილებს. დაბლარმა მევენახეობამ მეურნეობის ამ დარგში დასპეციალება მოითხოვა, ამიტომ იგი მიწათმოქმედებას გამოეყო და ცალკე, დამოუკიდებელი დიდი დარგი გახდა მეურნეობისა. ამ დარგის შემდგომმა განვითარებამ ადამიანი მიწაზე კერძო საკუთრების ჩამოყალიბებამდე მიიყვანა. ზოგ ავტორს მიწაზე კერძო საკუთრების ჩამოყალიბება ძვ. წ. III საუკუნეში უკვე მომხდარ ფაქტად მიაჩნია, რადგან

⁸⁰ ა. ა. ჯიქია, ბაქურციხის არქეოლოგიური ძეგლები, გვ. 87.

ქვევრში დაკრძალვის ფაქტები; გაგებული იქნა როგორც იმის გამო-
მხატველი, რომ ქვევრსამარხებში დამარხულთ საკუთარი ვენახი
ქჷონდათ. ე. ი. მიწაზე კერძო საკუთრება, იმ ხანიდან მაინც, რა ხა-
ნიდანაც ჩვენში ქვევრსამარხები ჩნდება, უკვე მომხდარი-
ამას კი ხელს შეუწყობდა სოფლის მეურნეობის ისეთი დარგები,
როგორცაა მევენახეობა-მეღვინეობა.⁶⁰

„სტრაბონი თავის აღწერილობაში იბერიის მოსახლეობის „მესა-
მე გენოსის“ სახელით იხსენიებს—„მიწათმოქმედნი და მეომრები“,
ფენა, რომლის ქართული სახელი, როგორც სამართლიანადაა აღნიშ-
ნული მკვლევართა მიერ, „ერი“ უნდა ყოფილიყო. ისინი, საფი-
ქრებელია, ჭერ კიდევ სასოფლო თემებში იყვნენ გაერთიანებულნი,
ძნელია თქმა, რამდენად განვითარებული იყო მეთემეთა შორის კერ-
ძო საკუთრების, კერძოდ, მიწაზე კერძო საკუთრების ინსტიტუტი.
ფორმალურად შეიძლება მიწა კვლავ თემის საკუთრებად ითვლებო-
და, მაგრამ ფაქტიურად იგი უკვე, უეჭველია, ცალკეულ ოჯახების
ინდივიდუალურ საკუთრებას წარმოადგენდა. აქაც უნდა გავიხსენ-
ოთ მეურნეობის თავისებური ხასიათი საქართველოში, კერძოდ,
უკვე უძველეს ხანებში განვითარება მიწათმოქმედების ისეთი ინტე-
ნსიური დარგებისა, როგორცაა მევენახეობა და მეღვინეობა. ...ჩვენ
გვაქვს უკვე ყურძნის მატერიალური ნაშთები — ყურძნის წიპწები,
ნაპოვნი ძვ. წ. IV—III სს ფენებში (საგარეგოს რაიონში, სოფ. ნი-
ნოწმინდაში — ნ. კალაძის მასალები, აგრეთვე ცხინვალის ნაცარ-
გორასთან 1948 წ. ნაპოვნი სამარხში). მევენახეობის განვითარება კი
როგორც უკვე აღნიშნული იყო ზემოთ, თემური მიწათმოგლობლო-
ბის რღვევისათვის ხელისშემწყობი ერთი ფაქტორი უნდა ყოფი-
ლიყო“.⁶¹ აკად. ნ. ბერძენიშვილს ერთ-ერთ თავის ნაშრომში გამოთქ-
მული აქვს მოსაზრება, რომ „ბარის ბუნებრივი პირობები (ეს იგი-
ვეა, რასაც ჩვენ მთის წინა ზოლში ვგულისხმობთ. ა. ბ.) მეურნეო-
ბის შემდგომი განვითარებისათვის შეუღარებლად მეტ საშუალე-
ბას იძლეოდა, ვიდრე მთა. სწორედ აქ, ბარში წარმოიქმნა განვითა-
რებული კულტურები მეზობლობაში (ძველი, ადგილობრივი პრი-

⁶⁰ გ. ცქიტიშვილი, შორაპნის ქვევანი ანტიკურ ხანაში, გვ. 68.
გ. ცქიტიშვილი, მევენახეობის ისტორიისათვის საქართველოში არქეოლო-
გიური მასალების მიხედვით, ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. IV, ნაკვ. II,
თბილისი, 1956, გვ. 144 — 145.

⁶¹ გ. მელიქიშვილი, საქართველოში კლასობრივი საზოგადოებისა და
სახელმწიფოს წარმოქმნის საკითხისათვის, თბილისი, 1955, გვ. 160.

მიტიული პურეულის ჭიშების გაუმჯობესებისა თუ უცხოურის ხა-
სესობის გზით), მევენახეობაში (დაბლარის ქართული თუ უცხო-
ური ჭიშები), მეხილეობა-მებოსტნეობაში და სხვ. მიზნის მიწინააღმდეგ
საამისოდ მეტად შეზღუდული იყო და მისი შემდგომი განვითარება
განვითარებად შეფერხებული იყო (ფშავი, ხევსურეთი, მთიულეთი,
ხევი, სვანეთი, თუშეთი).

აქ, ბარში, ამ სამეურნეო განვითარების დაკვალად ჩნდება კერძო
საკუთრება სავენახე, საბაღე თუ სხვა „ნალგაწ“ მიწაზე. ეკონომიუ-
რად დაწინაურდებიან სახლები და იქმნება სოციალური უთანასწო-
რობის წარმოქმნის ტენდენცია“⁶²

„ნალგაწ“ მიწებად აქ პირველ რიგში მიჩნეულია ისეთი მიწები,
რომლებიც ირწყვებოდა და საირიგაციო მეურნეობის მოწყობასთან
იყო დაკავშირებული. „მაგრამ აეტორს, კერძოდ, მხედველობიდან
არ გამორჩენია, რა თქმა უნდა, რომ მიწა კერძო საკუთრების ობი-
ექტად იქცა და პირველყოფილი თემური წყობილება კლასობრივად
ურთიერთობამ შეცვალა ისეთ ქვეყნებშიც, სადაც მორწყვას დიდი
სამეურნეო მნიშვნელობა არ ჰქონდა. მაგრამ ეს მხოლოდ იმას მოწი-
მობს, რომ სამიწათმოქმედო მეურნეობის განვითარება, რაც საფუძ-
ველია მიწაზე კერძო საკუთრების ინსტიტუტის გავრცელებისა, სხვა-
დასხვა პირობებში სხვადასხვა მომენტს ემყარება (მორწყვა, გაშრო-
ბა, გაწმენდა-გატეხა, მოქნა, დაეკება, გაპატივება, განაშენება, შე-
ლობვა, შეკავება და სხვადასხვა). ჩვენი მოსაზრება კი, რაც ამ შემ-
თხვევაში გვინტერესებს, ისაა, რომ აღმოჩნდა ისეთი საქარ-
თველოში მიწის მორწყვა იყო ის უმთავრესი მნიშვნელობის
მომენტი, რასაც ქართლის ინტენსიური მეურნეობის განვითარება
ძირითადად ემყარებოდა და რაც თავის მხრით, იყო მთავარი საფუ-
ძველი, როგორც მიწაზე კერძო საკუთრების გაჩენისა და კლასობ-
რივი ურთიერთობის წარმოქმნისა, ისე, განვითარების შემდგომ სა-
ფეხურზე, ფეოდალური ურთიერთობის გამარჯვებისა.“⁶³

მიუხედავად იმისა, რომ, აქ მიწაზე კერძო საკუთრების წარმოქმ-
ნის საქმეში მთავარი როლი მორწყვას აქვს მიკუთვნებული, იგი
ჩვენ მიერ წამოყენებულ მოსაზრებას სრულიადაც არ ეწინააღმდეგე-
ბა და კიდევ ერთ დამატებით საბუთს წარმოადგენს „ნალგაწ“ მი-
წებზე კერძო საკუთრების ჩამოყალიბების სასარგებლოდ. ე. ი. თუ

⁶² ნ. ბერძენიშვილი, ერთი ფერცული ისტორიულ-გეოგრაფიულ-
დღეიერიდან, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, I, თბილისი,
1960, გვ. 181—182.

⁶³ ნ. ბერძენიშვილი, დასაბ. ნაშრ., გვ. 183.

განვითარებული არ იყო მიწათმოქმედება, მარცვლეულისა და დაბლარი ვენახის კულტურა, მაშინ თავისთავად საირიგაციო მეურნეობაც საჭირო არ იქნებოდა. მალლარი მევენახეობა მორწყვას იჭირებდა, რადგან იგი სანახევროდ მაინც ტყიურ პირობებში იყო, ხოლო დაბლარი ვენახის გაჩენის შემდეგ მევენახე გამოცდილებით იმაშიაც დარწმუნდა, რომ გამომშრალი ნიადაგის მორწყვა სასარგებლო იყო და მას ასეთი ზერხისთვისაც უნდა მიემართა. რა თქმა უნდა, მორწყვის სისტემაზე დამყარებული დაბლარი ვენახის კულტურა კიდევ უფრო მცირე მოცულობისა უნდა ყოფილიყო, ვიდრე თვით დაბლარი მევენახეობის გავრცელების არე მისი წარმოქმნის პირველ საფეხურზე. ასეთი სახის მეურნეობა აღმოსავლეთ საქართველოს ზოგიერთ რაიონში იქნებოდა გავრცელებული, ხოლო დასავლეთ საქართველოში, ნალექების რაოდენობის სიდიდის გამო, საირიგაციო მეურნეობის მოწყობა გამორიცხული ჩანს და აქ მიწაზე კერძო საკუთრების ჩამოყალიბება სწორედ დაბლარი ფორმის მევენახეობის წარმოქმნასა და მის განვითარებასთან უნდა იყოს დაკავშირებული.

ორნახევარი ათეული წლის წინათ, იმ მცირე მონაპოვართა შესწავლის მიხედვით, რაც მაშინ არქეოლოგიას მოეძეოდა, ა. იესენმა, დასავლეთი საქართველო ტყით დაბურულ ქვეყნად მიიჩნია და აქ ტყის ტიპის მიწათმოქმედება ივარაუდა, ხოლო კახეთი განვითარების მიხედვით თითქმის წინა აზიის სახელმწიფოებთან, კერძოდ კი ურარტუსთან, გაათანაბრა. მან, აკად. მეშჩანინოვთან ერთად, ამ მხარეში, მიწათმოქმედება მეორე ხარისხოვან, ხოლო მესაქონლეობა კი ძირითად დარგად ჩათვალა,⁶⁴ რაც, ჩვენი აზრით, ვაყე რაიონებისათვის მართებული არ უნდა იყოს. აღმოსავლეთ საქართველოს დაბლობ რაიონებში მიწათმოქმედება ამ ხანისათვის, ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენების მიხედვით, მეურნეობის ძირითადი დარგი ჩანს, რომლის გვერდით განვითარებული მესაქონლეობაც იყო. თუმცა იგი აღნიშნულ რაიონებში გამოყოფილი უნდა ყოფილიყო მიწათმოქმედებისაგან.

ბაკურციხეში, სასხლავ ნამგლებთან ერთად აღმოჩნდა ფრინველად სტილიზებული ნამგალი, რომელიც ა. აფაქიძემ მევენახეობის და საერთოდ მებაღეობის აყვავების სიმბოლოდ მიიჩნია.⁶⁵ თუ ამ

⁶⁴ А. А. И е с с е н, დასაბ. ნაშრ., გვ. 113—115.

⁶⁵ ა. აფაქიძე, ბაკურციხის არქეოლოგიური ძეგლები, გვ. 84.

მოსაზრებას მართებულად ჩავთვლით, მაშინ ეს ნიშანი უკვე მიუთითებს
ლი მოწმე იქნება ამ მხარეში მიწათმოქმედების განვითარებისა.

ბრინჯაოს „სასხლავი ნამგლების“ შემდგომ განვითარებას უკვე
დევნო ხანაში რკინის მოხრილი დანები უნდა წარმოადგენდეს.
ასეთი დანები, სადღეისოდ ცნობილი მასალების მიხედვით, ძვ. წ.
I ათასწლეულის შუა ხანებიდან არის ცნობილი და საკმაოდ ფარ-
თოდაც არის გავრცელებული ისეთ რაიონებშიაც კი, სადაც მევენა-
ხეობა არც საგულვეტელია და მისთვის არც ხელსაყრელი ბუნებრი-
ვი პირობები არსებობს. ამიტომ ასეთი დანების დანიშნულება და
სამეურნეო ფუნქცია სხვადასხვა რაიონებში სხვადასხვა უნდა ყო-
ფილიყო. თუ მევენახეობის რაიონებში მათი გამოყენება სასხლავ,
სავაზე დანადაა შესაძლებელი და მიჩნეულიცაა, მთიან რაიონებში
იგი შესაძლოა ნეცხოველეობასთან იყოს დაკავშირებული. აღნიშნუ-
ლი ტიპის დანები შედარებით პატარა ზომისაა, სიგრძე 8—15 სმ,
სიგანე 1 — 3,5 სმ უდრის. სატარე სწორია და მასზე ორი-სამი, ზოგ
შემთხვევაში ერთი ნახვრეტია გაკეთებული მანკვლისათვის, პირი
მოხრილი აქვს, ყუა სქელი, ცალბირლესულია, წვეტიანი. დანებს,
როგორც ჩანს, ხის ან რქის ტარი ეგებოდა და მანკვლებით მაგრ-
დებოდა, რაც მას მოხდენილ და საიმედო სამუშაო იარაღად აქცე-
და. ასეთი იარაღით თავისუფლად შეიძლებოდა დაბლარი ვენახის
გასხვლა და სხვა სახის მწვანე ოპერაციების ჩატარება. გამოიყენე-
ბოდა ალბათ ყურძნის კრეფის დროსაც, როგორც ამას ზოგიერთი

⁶⁶ გვიანბრინჯაოს ხანის მასალებში კიდევ ერთი სახის იარაღი გვხვდება,
რომლის გამოყენებასაც ვერაუდობენ მევენახეობაში. ეს კომპინირებული იარა-
ღია და სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია ცულნამგლას სახელით. იგი
საქართველოში სულ ორი ცალია აღმოჩენილი, ერთი ცხინვალის მახლობლად,
მეორე კი ლუჩხუმში. ა. აფაქიძეს გამოთქმული აქვს მოსზრება, რომ მისი ფორმა
და მოყვანილობა გვიჩვენებს, ის სამკვლ იარაღად ანუ „სამკვლ ნამგლად“ არაი-
თარ შემთხვევაში არ გამოდგებოდა, ხოლო საყაფად და სასხლავად აღვილი სა-
მარი და ეფექტიური იქნებოდა. ა. აფაქიძე. ბაკურციხის არქეოლოგიური
იგულები, გვ. 82. ეს მოსაზრება შემდეგ გაიზიარა ბ. კუფ-
ტინი, К вопросу о древнейших корнях грузинской культуры на Кавказе
по данным археологии, გვ. 341. ვფიქრობთ, რომ ეს იარაღი მევენახეობასთან
ნაკლებ კავშირში უნდა იყოს, იგი უფრო მოხერხებული წვრილი ტყვს ან ეკალ-
ბარდების გაკაფვა-გაჩეხისათვის იქნებოდა. ხელსაყრელი იარაღი ჩანს იგი ახოს
ასაღებად, მისი ნამგლისებური პირი გამოდგებოდა მიწის ზევით საყაფად, ხო-
ლო ცულისებური—კუნძებისა და ფესვების საკრელად. ამიტომ იგი მევენახეობა-
სთან კავშირში არ უნდა იყოს და ამ თვალსაზრისით განზილული არა გვაქვს.

ავტორი ვარაუდობს. ამ დანების სასხლავ იარაღად გამოყენება მხოლოდ უფრო საგულვებელია, რომ ისინი ხშირად ქვევრსამარხის ინვენტარს წარმოადგენს. ხოლო ქვევრი, როგორც ამას ქვევრთუნიან ხავთ, მევენახის დასამარხავად გამოყენებულ ქურჭლად ამდენად სავარაუდოა, რომ მევენახეს საიმქვეყნოდ, სხვა ნივთებთან ერთად, სასხლავი იარაღიც გაატანეს. მეორეს მხრივ, ამ ხანაში ვენახის არსებობა ეჭვს აღარ იწვევს, სასხლავად გამოყენებული სხვა სახის იარაღი კი არ ჩანს, ხოლო ამ დანების განვითარებულმა ფორმებმა „სავაზისა“ და „სასხლავის“ სახელწოდებით თავი XX საუკუნის დასაწყისამდე შემოინახეს. ესეც ერთ-ერთი დამადასტურებელი საბუთი უნდა იყოს აღნიშნული დანების ადრევე სასხლავ იარაღად გამოყენებისა.

როგორც აღნიშნული იყო, მოხრილი რკინის დანები საქართველოს მთელ ტერიტორიაზეა გავრცელებული.

ბრილის VII — VI სს სამარხებში, აღმოჩენილ რკინის დანებს უმთავრესად საყოფაცხოვრებო დანიშნულება ჰქონდათ. თუმცა ზოგიერთი მათგანის სიდიდე ალბათ მიუთითებს მათ საბრძოლო თვისებებზეც. ბრილური დანები მოხრილია და ცალ გვერდზე ოდნავ ყუა შემადლებული. ამ დროის ზოგიერთ სამარხში აღმოჩენილია ბრინჯაოს, ხის ან ძვლისტარიანი, მეტად მოხდენილი დანები: ხემ და ძვალმა შემოინახა ტარის შემკულობის ნაშთები — ლამაზად ამოკვეთილი კონცენტრული წრეები და სპირალები.⁶⁷

ადრეანტიკური ხანის ეშერის სამაროვანზე, ურნაში აღმოჩენილი იქნა რკინის ნამგლისებური იარაღი (ტაბ. I, 6). იგი წარმოადგენს პატარა მრუდე პირს, რომელიც ჩამაგრებული იქნებოდა რკინის ან ძვლის ტარში, რკინის მანჭვლით და კიდევ შერჩენია ამ ნახვრეტს. მანჭვლის ზომა, სატარე ნაწილის სიფართო და სწორკუთხოვნება გამორიცხავს შესაძლებლობას, ვივარაუდოთ, რომ ტარი ხისა იქნებოდა. აუცილებელი ჩანს ვაცილებით მაგარი და მტკიცე მასალი, რომელიც მაინც გამჭარალა. ასეთი ყველაზე უფრო იქნებოდა რკარაც შეეხება დანიშნულებას, ეს იარაღი ალბათ წარმოადგენდა საბაღე მრუდე დანას, ვაცილებით უფრო მოლუნულს, ვიდრე ბანძის მრუდე დანა (ახ. წ. II ს.).⁶⁸

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ რკინის მრუდე ნამგლისებური დანები ეშერის სამივე სამარხში აღმოჩნდა რკალშეხნეილ სამაჯუ-

⁶⁷ საქართველოს არქეოლოგია, გვ. 193.

⁶⁸ Б. А. К у ф т и я, Материалы к археологии Колхиды, т. I, 33, 40, ტაბ. V, 10.

რებთან ერთად, რაც გვამცნობს, რომ ამ დროს გავრცელებული ყოფილა ამგვარი იარაღი, რომელსაც გურჯაანში მართლაც შევსწავლინამგლის შოვალეობა შეესრულებია სიდიდისა და ფორმის მხრივ ხედვით.⁶⁹

სიმბლირთეძე

ეს ოდნავ მოხრილი დანა, რომელიც ურნაში ჩაუდევით სამაჭურებისა და ამფორისკების ასორტიმენტთან ერთად, უეჭველია ეკუთვნოდა ქალს და ემსახურებოდა მას ალბათ ყურძნის საკრეფად. რა თქმა უნდა, არაა გამორიცხული შესაძლებლობა, რომ ამგვარი დანა გამოეყენებიათ მწიფე თავთავების მოსაჭრელადაც. მაგრამ თუ ასე იყო, მაშინ მისი ფორმა დაარღვევს ადგილობრივი ნამგლის განვითარების ყველაზე უფრო აშკარა მსვლელობას და ვერც სამკალი იარაღის ანტიკურ ფორმათა შორის ჰპოვებს ადგილს.⁷⁰

აღნიშნული დანა თავისი სამეურნეო ფუნქციით ბ. კულტინმა მაინც მევენახეობას დაუკავშირა, თუმცა იგი სასხლავ იარაღად არ მიიჩნია და ამის მიზეზი დაბლაგომის დანების განხილვასთან დაკავშირებით გამოთქვა. რაეი ამგვარი დანები ასე ფართოდ ყოფილა გავრცელებული, მათი ფუნქციური დანიშნულება ფრიად სხვადასხვეგვარი უნდა ყოფილიყო. ამიტომ ბუნებრივად დაბადებული აზრი დაბლაგომის დანის სავენახე დანად მიჩნევის შესახებ დაბრკოლებას აწყდება იმ მხრივ, რომ დასავლეთ საქართველოში სავენახე იარაღებს სხვადასხვეგვარი გენეზისი აქვთ, აქ მაღლარი ვენახის კულტურის გამო.⁷¹ ამ მოსაზრების შესახებ ზემოთ უკვე გვქონდა აღნიშნული და აქ მას აღარ გავიმეორებთ.

მოხრილი რკინის დანა აღმოჩნდა თეთრიწყაროს მახლობლად ქვევრსამარხში, რომელიც ძვ. წ. VI—V სს თარიღდება. აქ აღმოჩენილი დანა სატარესთან ოდნავაა მოხრილი, სიგრძე 8,5 სმ უდრის.⁷² მსგავსი დანები აღმოჩენილია თრიალეთში, ბეშთაშენის სამაროვანზე, რომელიც ამავე ხანას მიეკუთვნება.⁷³

⁶⁹ Б. А. К у ф т и н, материалы к археологии Колхиды, т. I, 33. 41.

⁷⁰ იქვე, 33. 40

⁷¹ Б. А. К у ф т и н, Материалы к археологии Колхиды, т. II, 33. 37.

⁷² ა. ბო ხო ნ ა ძ ე, ადრეანტიკური ხანის სამარხები თეთრიწყაროში, ასპირანტთა და ახალგაზრდა მეცნიერ მუშაკთა VIII სამეცნიერო კონფერენციის თეზისები, თბილისი, 1957, 33. 62.

⁷³ Б. А. К у ф т и н, Археологические раскопки в Триалети, Тбилиси, 1941, 33. 45.

იღნიშნული ტიპის დანები აღმოჩენილი იქნა კამარახევის სამაროვანზე, რომელიც ძვ. წ. V—III საუკუნეებით თარიღდება.⁷⁴ რკინის დანები სამეურნეო იარაღებს წარმოადგენენ და, შესაძლებელია სასხლავადაც კარგად გამოყენებინათ. ასეთ შემთხვევაში ვივარაუდოთ კამარახევაში მიწათმოქმედთა, კერძოდ, მევენახეთა სამარხებიც. ძველი დედაქალაქის ამ უბანზე მევენახეთა ცხოვრება მოულოდნელი არ უნდა იყოს. არაგვის მარცხენა ნაპირი მსხვილი მეურნეობის მოწყობის პირობებს ქმნიდა უთუოდ ძველადაც, ე. ი. მცხეთის დედაქალაქობის ხანაში, კერძოდ კი ძვ. წ. V—II საუკუნეებში, როგორც ამას კამარახევის სამაროვნის გათხრისას მოპოვებული მასალა გვიჩვენებს. ფეოდალური ხანის ვითარებაც ამ მხრივ თითქმის კარგადაა ცნობილი; ამ უბანზე საკმაოდ დიდი საწნახლის ნანგრევებია შენიშნული არქეოლოგიური ძიებისას და შენიშნულია ძველადვე გალავანშემოვლებული ზვარი „წიწამურის სერის“ ძირში.⁷⁵

„დიდი მცხეთის“ სარკინე უბანზე ჩატარებული გათხრების დროს აღმოჩენილი იქნა ლითონის საწერი და დასამუშავებელი სახელოსნოების ნაშთები. უნდა ვივარაუდოთ, რომ აქ არის დამზადებული კამარახევის სამარხებში აღმოჩენილი დანები (სავაზეები) და, საერთოდ, დედაქალაქობის ხანის მცხეთისა და მის მახლობლად აღმოჩენილი იარაღები.⁷⁶

მოხრილი რკინის დანების სიმრავლით ყურადღებას იპყრობს ჩხოროწყუ. აქ სულ 7 რკინის დანა აღმოჩნდა, მათ შორის ორი II და III სამარხში, მათი სიგრძე 10-დან 13 სმ-დე აღწევს. სატარე ყუნწებს ნახვრეტები აქვს და ზოგ მათგანში შემორჩენილია მანკვალი. ერთს შემორჩენია ძვლის ტარიც (სურ. 2). ეს დანები, როგორც ამას ავტორი ფიქრობს, ალბათ ყურძნის საკრეფად იხმარებოდა⁷⁷, ხოლო მსგავსი დანები სასოფლო-სამეურნეო იარაღებად აქვს მიჩნეული.⁷⁸

⁷⁴ რ. ა. მ. ი. შ. ე. ლ. ი. კამარახევის სამაროვანი, მასალები საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიისათვის, ტ. II, თბილისი, 1959 წ., გვ. 18, ტაბ. VII, 4, გვ. 24, ტაბ. X, 2, გვ. 24, ტაბ. XIV, 4.

⁷⁵ ა. ა. ფ. ა. კ. ი. ძ. ე. მცხეთა ქართლის სამეფოს ძველი დედაქალაქი, თბილისი, 1959, გვ. 60.

⁷⁶ ი. კ. ვ. ე. გვ. 75.

⁷⁷ Н. Хоштариа, Чхороцку, могильник с трупосожжением (захоронение в урнах) и остатки поселения, Мასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, თბილისი, 1941, ნაკვ. II, გვ. 80.

⁷⁸ ი. კ. ვ. ე. გვ. 81.

ალაზნის ველის გათხრების დროს №7 სამარხში აღმოჩნდა ერთი ცალი წვერმოტეხილი, რკალისებურად მოხრილი დანა,⁷⁹ რომელიც სასხლავ იარაღად იქნა მიჩნეული. ასეთივე ტიპის დანები აღმოჩენილია გურჯაანში,⁸⁰ მანგლისში,⁸¹ აჭაზეთში, ადგილ წაყვრიანებზე.

სურ. 2. დანისპირები რკინისა. სოფ. ჩხორთოქუ (სამეგრელო).

⁷⁹ გ. ნ. ი. რ. ა. დ. ე., ალაზნის ველის გათხრები, თბილისი, 1940, გვ. 20, ტაბ. XIIIk, ტაბ. XIIIm, ტაბ. XIIIe, ტაბ. XIIIi.

⁸⁰ Б. А. Кухтин, Материалы к археологии Колхиды, т. I, гв. 41, Б. А. Кухтин, დასახ. ნაშრ., ტ. II, გვ. 37; არქეოლოგიური მასალების კატალოგი, ტ. II, თბილისი, 1955, გვ. 82, ტაბ. XLVIII, 1

⁸¹ ლ. მ. ე. ლ. ი. კ. ს. ე. — ბ. გ. ე. ი., მანგლისის ნეკროპოლი, „ჩვენი მეცნიერება“, № 1 (13) ტფილისი, 1924, გვ. 82—87.

⁸² Т. И. Беленький, Дневник Археологической раскопки на 95-ой версте Поти-Тифлисской жел. дороги, вблизи речки Квирилы, Пятый археологический съезд в Тифлисе. Протоколы подготовительного комитета, Москва, 1882, гв. 487, 490, 492.

ბორში,⁸³ კლდეეთში,⁸⁴ ხოლო ფეოდალური ხანისა, რუსთავეში.⁸⁵

როგორც აღნიშნული იყო, მოხრილი რკინის დანები ფართოდ გავრცელებული არა მარტო საქართველოს ტერიტორიაზე, არამედ სამხრეთ და ჩრდილოეთ კავკასიაშიც. ამდენად მათი სამეურნეო ფუნქციაც სხვადასხვაგვარი უნდა ყოფილიყო ადგილისა და პირობების შესაბამისად. ეშერში აღმოჩენილ დანას პარალელი ვანის მახლობლად, თოფრაბ-ყალას⁸⁶ და ადრესკვითური ხანის სმელას ყორღანების მასალებში მოეძებნებათ.⁸⁷ გვიანანტიკური ხანის სასხლავ იარაღად წოდებული დანები აღმოჩენილი იქნა შავი ზღვის ჩრდილოეთ სანაპიროზე ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების დროს.⁸⁸ ისინი რამდენადმე განსხვავდებიან ფორმის მიხედვით, საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ამავე ხანის იარაღებიდან და უფრო მოგვიანო ხანაში გავრცელებულ სავაზე და სასხლავ იარაღებს მოგვაგონებენ.

აღნიშნული ტიპის სავაზე და სასხლავი დანები საქართველოში ფართოდ იყო გავრცელებული და იგი თანამედროვე ეთნოგრაფი-

⁸³ М. Ивашенко, Борн, 1943.

გ. ცქიტიშვილი, მევენახეობის ისტორიისათვის საქართველოში არქეოლოგიური მასალების მიხედვით, ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. IV, ნაკვ. II, თბილისი, 1959, გვ. 140.

გ. ცქიტიშვილი, შორაპნის ქვეყანა ანტიკურ ხანაში (ქართლის სამეფოს ისტორიული გეოგრაფიიდან) ხელნაბეჭდი, 1961 წ., გვ. 65.

⁸⁴ გ. ლომთათიძე, კლდეეთის სამაროვანი, თბ., 1957, გვ. 16, 17, სურ. 2, ტაბ. XXI, 1, ა; გ. ლომთათიძე, საქართველოს მოსახლეობის სოციალური და კულტურული დასახიარებისათვის ახ. წ. I—III საუკუნეებში, ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. I, 1955, გვ. 352, 358; საქართველოს არქეოლოგია, გვ. 317.

⁸⁵ გ. ლომთათიძე, რუსთავეში წარმოებულ არქეოლოგიური გათხრის უმნიშვნელოვანესი შედეგები, მასალები საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიისათვის, ტ. I, თბ., 1955, გვ. 188, სურ. 2.

ლ. ქილაშვილი, ქალაქი რუსთავი, თბილისი, 1957, გვ. 169, ტაბ. XXXVIII.

⁸⁶ C. F. Lehmann-Haupt, Materialien zur älteren Geschichte Armeniens und Mesopotamiens B: Abh. d. K. Gesellsch. d. Wiss. zu Göttingen. Ph. Hist. Kl. NF. Bd IX, Berl. 1907, გვ. 101, სურ. 72.

⁸⁷ А. А. Бобринский, Курганы и случайные находки из местечка Сماعيل, т. I, СПб. 189—2, გვ. 68, 75, 76.

⁸⁸ В. Б. Блаватский, Раскопки Пантикапея (1947 г.) КСИИМК, XXXVII, გვ. 214, სურ. 71, 1, გვ. 215. В. Ф. Гайдукевич, Раскопки Мирмекия в 1935—1938, гг, МИА, № 25, М.—Л, 1952, გვ. 184, სურ. 91. В. Ф. Гайдукевич, Виноделие на Боспоре, МИА, № 85, II, М.—Л, 1958, გვ. 361, სურ. 5.

ულ ყოფაშიც შემოინახა. სავაზე და სასხლავი დანები, მევენახეობასთან და სხვლასთან დაკავშირებული იარაღი, ფართოდ არის განხილული აკად. ივ. ჯავახიშვილის⁸⁹ და სხვათა შორის⁹⁰ ამიტომ მათ აქ ხელმეორედ განხილვას აღარ შეუვადგენიათ.

მასასადამე, მევენახეობის განვითარების უძველესი საფეხურების დადგენისა და შესწავლისათვის უდიდესი მნიშვნელობა არქეოლოგიური გათხრების დროს აღმოჩენილ მასალებს უნიჭებათ. ირკვევა, რომ ამ სამი ათასი წლის წინ ჩვენს წინაპრებს ისე განუვითარებიათ ვაზის კულტურა, რომ მისი სხვლაც სცოდნიათ.⁹¹ ამ საქირიებისათვის განსაკუთრებული სასხლავი იარაღები შეუქმნიათ. განვითარებული ფორმის სავაზე-სასხლავი იარაღები საქართველოს მევენახეობის ყველა რაიონში ყოფილა გავრცელებული და მათი ხმარებიდან გამოსვლა ვასული საუკუნის დასასრულიდან დაიწყო, როდესაც ხმარებაში სეკატორი შემოვიდა.

აკად. ივ. ჯავახიშვილმა გამოიკვლია ყველა ის ტერმინი, რომელიც ვაზის გასხვლასთან არის დაკავშირებული და ვენახის ამა თუ იმ ნაწილს ეწოდება. ყველა ტერმინი ქართული წარმოშობისა ჩანს და ნასესხები სხვა ხალხიდან ამ მხრივაც არაფერი გვქონია.⁹²

თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ საქართველოს მევენახეობის რაიონებში დღესაც დაცულია ძველი დროიდან შენარჩუნებული მეტად დიდი და თვალსაჩინო ხასიათის სპეციფიკურობა, ჩვენთვის ცხადი იქნება, რომ ივ. ჯავახიშვილის დასკვნა სავსებით სამართლიანია. ჩვენს მევენახეობაში სადღესოდ ხმარებული ტერმინები მეტად მდიდარი და დამოუკიდებელი წარმოშობისაა, თითოეული საქმიანობა, ვაზის ცალკეული ნაწილები ატარებენ სრულიად გარკვეულ და ჩამოყალიბებულ სახელებს, რომელიც გაცილებით უფრო მდიდარი და უკეთესი გამომხატველი არიან ობიექტისა და წარმოებისა, ვიდრე მევენახეობის მთელ რიგ სხვა ქვეყნებში ხმარებული ტერმინები. ასეთივე განსაკუთრებული სიმდიდრით ხასიათდება მეღვინეობაში ხმარებული ჰურქელი, მისი მო-

⁸⁹ ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიური ისტორია, წიგნი მეორე, გვ. 330 — 331.

⁹⁰ ა. ა. აქიძე, ბაქტრიის არქეოლოგიური ძეგლები, გვ. 63—89 და სხვ.

⁹¹ ა. ა. აქიძე, საქართველოს უძველესი კულტურა ახალ არქეოლოგიურ აღმოჩენათა შუქზე, თბილისი, 1956, გვ. 25.

⁹² აღნიშნული საკითხის ირგვლივ დაწერილებით იხილეთ — ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიური ისტორია, წიგნი მეორე, გვ. 343 — 348, 358 — 367.

ყვანილობა, ოდენობა და სახელწოდებანი. — ყოველივე ეს მო-
საყვრელია, ერთი დღის მონაპოვარი და შემთხვევითი ხასიათისა
როდია. საქართველოს მატერიალური კულტურის შესწავლის
ამ, ჯერ კიდევ „ცოცხალ“, ნაშთებს განსაკუთრებული ღირებულება
აქვს.⁹³

საქართველოს ტერიტორიაზე ამ მხრივ მასალა მრავალფეროვ-
ანია. შეკრებილია 430 ტერმინი, რომელშიაც არ შედის ყურძნის
ჯიშთა სახელწოდებანი და რთველთან დაკავშირებული ტერმინები.
ამათგან მევენახეობის 150 ძირითადი ტერმინი განსხვავებულია,
არა თუ კუთხეების, არამედ სოფლებისა და ზოგჯერ მთქმელების
მიხედვითაც. ამიტომ, ცხადია, საქართველოში არსებული, მევენ-
ახეობასთან დაკავშირებული, ყველა სიტყვის აღწერას ვაძლევთ.⁹⁴

ვაზის კულტურასთან დაკავშირებული ლექსიკის სიუხვე მოწ-
მობს, რომ ხალხს, რომელიც ძველთაგანვე მისდევდა მევენახეობას,
ზედმიწევნით ჩასწვდომია სოფლის მეურნეობის ამ დარგს. ვაზის
კულტურის მოვლა-დამუშავებისა და ყოველი მისი ნაწილის სახელ-
წოდებით გამოუხატავს ამა თუ იმ პროცესის მნიშვნელობა და ამა
თუ იმ ნაწილის ფუნქცია.⁹⁵

ვაზის მოვლასთან და მის ნაწილებთან დაკავშირებული ლექსი-
კური მასალა, რომელიც ქართული წარმომავლობისაა, უძველესი
დროიდან იქმნებოდა და ვაზის კულტურის წარმოქმნის ლოკალურ
რაიონებს შეესაბამება, რაც კიდევ ერთ დამატებით საბუთს წარ-
მოადგენს ამ კულტურის ადგილობრივი წარმოშობისა და შემდგომი
განვითარების სასარგებლოდ. თუ ლექსიკური მასალები აქ არ მო-
ვიტანეთ, რომლებიც აკად. ივ. ჯავახიშვილს აქვს განხილული და
ლ. ასათიანს საქართველოს ტერიტორიაზე შეგროვილი, ეს იმიტომ,
რომ ერთხელ კიდევ ავარიდეთ თავი უკვე შესწავლილი საკითხები-
სა და მასალების განმეორებას, იგი დაინტერესებულ მკითხველს
აღნიშნული ავტორების ნაშრომებში შეუძლია ნახოს.

⁹³ ს. ო. ნ. ო. ყ. ა. შ. ი. ლ. მევენახეობის სახელმძღვანელო, გვ. 56.

⁹⁴ ლ. ასათიანი, ვაზის კულტურასთან დაკავშირებული ლექსიკა ძველ
ქართულსა და თანამედროვე ქართულ დიალექტებში, საკანდიდატო დისერტაცია,
მანქანაზე ნაბეჭდი, თბილისი, 1950, გვ. 6.

⁹⁵ ი. ქ. ვ. გვ. 184.

არქეოლოგიური გათხრებით მოპოვებული მასალებიდან რომელიც უშუალოდ მოწმობს მევენახეობის არსებობას, ურძის წიპებიც მიეკუთვნება. წიპები აღმოჩენილია ძველ ნამოსახლარ ადგილებზე, სამარხებში და მარნის ქვევრებში.

აღმოჩენილი წიპები შეიძლება იყოს როგორც ველური, ისე კულტურული ვაზის ურძისა, მათი გამოცნობა შესაძლებელია წიპების მორფოლოგიური შესწავლის გზით, რადგან ველური და კულტურული ურძის წიპებს რიგი თავისებური ნიშნებისა ახასიათებს; ასევე განსხვავდებიან ისინი ერთმანეთისგან ეკოლოგიურ-გეოგრაფიული ჯგუფების მიხედვით.

ვაზის ჯიშის განსაზღვრისას, როგორც აღნიშნავს ა. ნეგრული, ამპელოგრაფები ასახელებენ ურძის წიპის ყველაზე მუდმივსა და დამახასიათებელ ნიშნებს. პირველ ყოვლისა, ესაა წიპის ტანისა და ნისკარტის ზომა — მოყვანილობა, ქალაქის ფორმა და მუცლის მხარეზე არსებული ღარების ხასიათი; მაგრამ ვაზის ჯიშის განსაზღვრა წიპის ამ ნიშნების მიხედვით თითქმის შეუძლებელია.¹

მოცულობა ურძის წიპებისა განისაზღვრება სიგრძისა და სიგანის ცვალებადობით. უკანასკნელ ხანებში ფართოდ არის გამოყენებული ინდექსი წიპების სიფართის შეფარდებისა სიგრძესთან (შტუმერის მეთოდი, გამოიყენა 1911 წ.), იმისათვის, რომ ვაჩვენოთ განსხვავება გარეული (*ssp. silvestris* Gmel.) და კულტურული (*ssp. sativa* D. C.) ვაზის წიპებს შორის.²

ურძის წიპები, რომლებიც უცილობლად მიეკუთვნებიან უძველეს რელიქტურ ფორმებს, სახისათვის დამახასიათებელ ნიშნებს გარდა, ხასიათდებიან რიგი საერთო ნიშნებით, სახელდობრ; სფერული მოყვანილობით, პაწია ტანით, მოკლე ნისკარტით (1 მმ-დე), მკაფიოდ გამოკვეთილი, მომრგვალებული, ცენტრში მოთავსებული ქალაქით.³

ტიპური ფორმა ველური ევრაზიული ვაზისა (*ssp. silvestris* Gmel.), რომლის წიპის საშუალო სიგრძე 5 მმ. (4 — 6 მმ) უდ-

¹ А. М. Негруль, Археологические находки семян винограда, Советская археология, Москва, 1960, т. 1, стр. 112.

² იქვე, გვ. 113.

³ იქვე, გვ. 113.

რის, ძალიან ახლოსაა *Vitis*-ის სხვა ჯიშებთან. ძირითად განმასხვავებელ ნიშნად ევრაზიული კულტურული ვაზისა (*ssp. sativa* D. C.) ველურისაგან (*ssp. silvestris* Gmel.) ითვლება წიწის მსხლისებრი მოყვანილობა, ტანის წაგრძელება 5—9 მმ-დე, ზედარებით გრძელი ნისკარტი, 1—2,5 მმ, ოვალური, ჩაზნექილი ქალაძა, წიპწის ზედა თავი ჩვეულებრივ გადაწეულია. წიპწის სიფართის დამოკიდებულება სიგრძესთან (შტუმერის მიხედვით) ველური ვაზისათვის 0,76—0,83, კულტურულისათვის 0,44—0,53.

კულტურულ და ველურ ვაზს შორის არსებობს გარდამავალი ფორმები, ასე, მაგალითად ველურ ვაზთან წიპწების ზომით ძალიან ახლოს დგას ზოგიერთი ძველი ჯიში, რაც სავსებით გასაგები იქნება, თუ გავითვალისწინებთ მათ წარმოშობას ველური ვაზიდან.

მრავალრიცხოვანი ვაზის ძველი ჯიშები *ssp. sativa* D. C. ა. ნეგრულის მიერ დაყოფილია ეკოლოგიურ-გეოგრაფიულ ჯგუფებად, რომლებიც წიპწების საშუალო ზომით განსხვავდებიან; დასავლეთ-ევროპული ჯგუფი (*Prol. occidentalis* Negr.)—5-8 მმ, შავი ზღვის აუზის ჯგუფი (*Prol. pontica* Negr.)—6,1 მმ, აღმოსავლური საღვინე (*Prol. orientalis subprol. caspica* Negr.)—6,8 მმ, აღმოსავლური სასუფრე (*Subprol. antasiatica* Negr.)—7,2 მმ.⁴

ყურძნის წიპწები მიწაში ხანგრძლივი დროის ყოფნის გამო შევდება. მაგალითად, X—XII საუკუნის წიპწები ჯერ კიდევ ინახავენ ყავისფერს, II—V საუკუნეებისა მურა ყავისფერია, ხოლო უფრო ძველ წიპწებს მიღებული აქვთ შავი ფერი. წიპწები აღმოჩენილი ნახანძრალ, დანახშირებულ ადგილზე ნაკლებ სანდოა, ზოგ შემთხვევაში ისინი იმყოფებიან სხვა დანახშირებულ ნაყოფებთან და შესაძლებელია მათგან ადვილად გაირჩეს. საერთოდ განათხარი წიპწები 5 ათასი წლის მანძილზე ინახებიან კარგად.

სპეციალური ცდებით დადგენილია, რომ ტიგელში გამოწვის შედეგად წიპწის სიგრძე მცირდება საშუალოდ 0,6 მმ-ით (8—10% მთელი სიგრძისა), სიფართე 0,25 მმ-ით, ხოლო ნისკარტის სიგრძე კი 0,2 მმ-ით.⁵

⁴ А. М. Негруль, Эволюция культурных форм винограда, Доклады АН СССР, Москва, 1938, т. 18, № 8; А. М. Негруль, Происхождение культурного винограда и его классификация, Амбелография, СССР, Москва, 1946, т. I, сс. 182—183; А. М. Негруль, Археологические находки семян винограда, СА, I, 1960, сс. 113.

⁵ А. М. Негруль, დასაბ. ნაშრომი, გვ. 112.

აღნიშნული ნიშან-თვისებებისა და ეკოლოგიურ-გეოგრაფიული არის მიხედვით შესაძლებელი ხდება აღმოჩენილი წიპწებით მიახლოებითი განსაზღვრა ვაზის ჯიშისა.

ამიერკავკასიაში მოპოვებული მასალები გვიჩვენებენ ბრინჯაოს ხანაში, წიპწები თავისი ტიპის მიხედვით მიეკუთვნებიან ველური ვაზის (*ssp. silvestris* Gmel.) სახეს, გვხვდება აგრეთვე წიპწები *ssp. sativa* D. C. მოშინაურებული ვაზისა.⁶

ხანლართან გათხრილ ძველ ნამოსახლარში, რომელიც ძვ. წ. I ათასეულის დასაწყისს მიეკუთვნება, ერთ-ერთი ნასახლარის გაქმენდისას აღმოჩნდა იატაკში ჩადგმული დიდი ზომის კურკელი (ქვევრი). მასში აღმოჩნდა ყურძნის (*Vitis vinifera* -ს) წიპწები. ეს აღმოჩენა მოწმობს მევენახეობა-მელენეობის დიდ სიძველეს ამიერკავკასიის ტერიტორიაზე,⁷ ყურძნის წიპწები აღმოჩენილი იქნა კარმირბლურზე, ციტადელის გათხრების დროს⁸, და ისინი მიეკუთვნებიან კულტურული ვაზის ჯიშებს. ყურძნის წიპწები ცნობილია უზერლიკ-თეფედან (კ. კუშნიაროვას გათხრები) და ყაზახიდან (ი. ნარიშანოვისა და დ. ხალილოვის გათხრები), ისინი ბრინჯაოს ხანას მიეკუთვნებიან და საკმაოდ დიდი ზომით და ნისკარტით ხასიათდებიან.⁹

ყურძნის წიპწები აღმოჩენილია საქართველოს ტერიტორიაზეც, მაგრამ ისინი გაცილებით გვიან ხანისა ჩანან, ვიდრე ჩვენში კულტურული მევენახეობა და მელენეობა საგარაუდო. ადრეული ხანის წიპწების არარსებობა ჩვენში, უპირველეს ყოვლისა, ამავე ხანის ნამოსახლარი ადგილების შეუსწავლელობით უნდა აიხსნას, რადგან ამ ჯგუფის მასალები სწორედ ასეთი ადგილებიდან არის მოსალოდნელი და სამარხებში მათი აღმოჩენა შემთხვევითი ხასიათისაა.

საქართველო ეკოლოგიურ-გეოგრაფიული არის თვალსაზრისით პონტოს ჯგუფში შედის. ამ ჯგუფის ვაზისათვის დამახასიათებელია მთელი რიგი ნიშნებისა, რომლებიც მას სხვა ჯგუფის ვაზებისგან ანსხვავებს. ზემოთ ჩამოთვლილ სხვა ნიშნებთან ერთად ამ ჯგუფის

⁶ А. М. Негруль, დას. ნაშრ., გვ. 117.

⁷ Б. Б. Пиотровский, Археология Закавказья, Ленинград, 1949, 71.

⁸ З. М. Касабян, Переработка сельскохозяйственных продуктов в Урарту по материалам раскопок Кармир-Блура, автореферат кандидатской диссертации, Ереван, 1960, гл. 8.

⁹ А. М. Негруль, დასაბ. ნაშრომი, გვ. 117.

ყურძენს ახასიათებს წვრილი, საშუალო სიდიდის, თითქმის უნის კარტო კურკა.¹⁰

პროფ. ლ. დეკაბრელებიჩს ერთ-ერთ ნაშრომში აღნიშნულია, რომ დასავლეთ საქართველოში ხიმინჯებიანი შენობების ნარჩენებში ნაპოვნია ხორბლისა და სხვა კულტურულ მცენარეთა მარცვლები, ყურძნის წიპწები, წიფლის წიწიბო, რკო და აგრეთვე მარცვლის დასაფხვნელი ქვები. ეს ნაპოვნი ენეოლითს ეკუთვნის.¹¹ სამწუხაროდ, ავტორი ზუსტად არ მიუთითებს აღმოჩენის ადგილსა და დროს, არქეოლოგიურ ექსპედიციას, აღმოჩენის ვინაობას. ვ. სიჭინავას ენეოლითის ხანის ყურძნის წიპწები დიხა-გუძუბას ქვედა ფენაში აღმოჩენილად მიაჩნია და შეცდომით უთითებს ნ. ხოშტარიას ნაშრომს, სადაც წიპწების შესახებ არავითარი ცნობა არ არსებობს.¹²

მეორე ადგილზე იგივე ავტორი ერთხელ კიდევ ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ „საქართველოში ვაზის კულტურა გაშენებული იყო ენეოლითის პერიოდში. ამ მოსაზრებას სავსებით ადასტურებს აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ენეოლითური პერიოდის ყურძნის წიპწების აღმოჩენა. მართალია, ეს წიპწები მეცნიერულად შესწავლილი არ არის, მაგრამ ეს ჩვენ უფლებას არ გვაძლევს არ მივიჩნიოთ ისინი კულტურული ვაზის ყურძნის წიპწებად. ამასთან უნდა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ ეს წიპწები აღმოჩენილია ენეოლითური პერიოდის საოჯახო ინვენტართან ერთად, რაც კიდევ უფრო გვარწმუნებს, რომ მაშინდელ საქართველოში ვაზის კულტურა გაშენებული იყო და იმდროინდელ მოსახლეობაში ყურძენი და აგრეთვე ღვინო მოწონებით სარგებლობდა.“¹³

ავტორის ასეთი პრეტენზიული განცხადება უსაფუძვლოა, რადგან ენეოლითის ხანის მასალებში, არც აღმოსავლეთ და არც დასავლეთ საქართველოში, ყურძნის წიპწები ჯერ-ჯერობით ცნობილი არ

¹⁰ А. М. Негрұль. Происхождение культурного винограда и его классификация, стр. 182—183

¹¹ ლ. დ. დეკაბრელებიჩი, შოთა რუსთაელის ეპოქის მინდვრის უმთავრესი კულტურები, შოთა რუსთაელის ეპოქის მატერიალური კულტურა თბილისი, 1938, გვ. 6, 35.

¹² ვ. სიჭინავა, მასალები მევენახეობისა და მეღვინეობის ისტორიისათვის საქართველოში, 1960, გვ. 28.

¹³ ვ. სიჭინავა, მასალები მევენახეობისა და მეღვინეობის ისტორიისათვის საქართველოში, 1960, გვ. 32 — 33.

არის და ამდენად ავტორისეული დებულებაც მოკლებულია ველგვარ საფუძველს.

საქართველოს ტერიტორიაზე უძველესი წიბნები უფლისციხეში, სამოსახლო ბორცვის გათხრების დროს აღმოჩენილია კუთვნილება ძვ. წ. I ათასეულის დამდეგს.¹⁴ აქ საკურობეველთან ჩადგმულ ჭურჭელში (კოქობში) აღმოჩნდა:

1. ფშატის კურკები და
2. ყურძნის წიბნები.

აღნიშნული მასალა, როგორც სხვა დანარჩენიც, შესწავლილია საქართველოს სსრ სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის მებაღეობის, მევენახეობისა და მეღვინეობის სამეცნიერო კვლევით ინსტიტუტში პროფ. მ. რამიშვილის მიერ.¹⁵

უფლისციხის ზონაში ფშატი, როგორც გვალვის ამტანი მცენარე, ძველთაგანვე გავრცელებულია და დღესაც გვხვდება ცოცხალი ღობეების სახით. კურკების შემოწმებით დასტურდება, რომ ფშატის ერთ ფორმასთან გვაქვს საქმე.

ყურძნის წიბნები მორფოლოგიური აღნაგობის მიხედვით 4 ჯგუფად იყოფა. ყველას ნათლად ემჩნევა დამახასიათებელი ნისკარტი (მოკლე), ზურგის მხარეზე ქალაძა და მუცლის მხარეზე ორი ღარი.

ხანდაზმულობის გამო, როგორც ფშატის, ისე ყურძნის წიბნებს განუცდიათ დეფორმაცია, რის გამოც ძნელდება ზუსტად დავადგინოთ წიბნები კულტურულია (*v. sativa*) თუ გარეულია (*v. silvestris*) ვაზისა.

აღნიშნული წიბნები შესაძლოა ველურიდან კულტურულ ვაზზე გარდამავალ ფორმასაც მიეკუთვნებოდეს. თუმცა, როგორც დასკვნაშია აღნიშნული, გარკვევით რაიმეს თქმა შეუძლებელია წიბნების დეფორმაციისა და ხანდაზმულობის გამო.

¹⁴ დ. ხახუტაიშვილი, უფლისციხეში 1959 წ. წარმოებულ არქეოლოგიური თხრის შედეგები, სამეცნიერო სესია, მიძღვნილი 1959 წლის საველურ არქეოლოგიური კვლევების შედეგებისადმი, მოხსენებათა ანოტიცებები, თბილისი, 1960, გვ. 56.

¹⁵ დასკვნები ყურძნის წიბნების შესახებ, რომელიც გაცემებულია პროფ. მ. რამიშვილის მიერ, იხილება ანტიკური და ფეოდალური ხანის არქეოლოგიის განყოფილების არქივში. წიბნების აღწერილობა, მათი მორფოლოგიური დახასიათება და ვაზის ჯიშის განსაზღვრა ამოღებული გვაქვს პროფ. მ. რამიშვილის მიერ გადმოგზავნილი დასკვნებიდან.

შედარებით მოგვიანო ხანის წიპწები აღმოჩენილია 1951 წელს ნინო ბერძენიშვილის მიერ საგარეჯოში, სოფ. ნინოწმინდაში ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების დროს, ერთ-ერთ სამარხში ჩატარებულ დოქში, რომელიც ძვ. წ. IV—III საუკუნეებით თარიღდება. წიპწები შესწავლილი და განსაზღვრულია პროფ. მ. რამიშვილის მიერ.

ნინოწმინდაში აღმოჩენილი 5 ცალი წიპწის მორფოლოგიური აღნაგობა მიგვითითებს, რომ ყველა კულტურული ვაზის ტიპური წარმომადგენლებია და ვაზის ორ კულტურულ ჯიშთან გვაქვს საქმე.

I. ერთი ცალი წიპწა — რომლის მთლიანი სიგრძე ნისკარტის ჩათვლით 6 მმ-ია, სიგანე 3,5 მმ; ნისკარტის სიგძე 1 მმ. ნისკარტი კონუსისებური, ქალაძა ჩაღრმავებული და მოგრძო ოვალური, მუცლის მხარეზე ორი ღარის მკვეთრი გამოსახულებით, ქალაძის ბოლოდან ჩასდევს საკმაო ღრმა ღარი. ამ ნიშნების მიხედვით იგი წააგავს ვაზის უძველეს ჯიშს ბუდეშურს.

II. ოთხი ცალი წიპწა — რომელთა სიგრძე 5,8 მმ; სიგანე — 3,4 მმ; ნისკარტის სიგრძე 0,6 მმ, ნისკარტი მოკლე, მოკვეთილი ცილინდრული; ქალაძა მომრგვალო ჩაღრმავებული. მუცლის მხარეზე ღარები საკმაოდაა გამოსახული. ამ ნიშნებით ემსგავსება აღმოსავლეთ საქართველოში გავრცელებულ მწვანეს.

მიუხედავად იმისა, რომ წიპწების შესწავლით აბსოლუტურა განსაზღვრა ვაზის ჯიშისა არ ხერხდება, სასურველად მიგვაჩნია მოკლე ამპელოგრაფიული დახასიათება ვაზის იმ ჯიშებისა, რომელსაც ნიშნების მიხედვით იგი წააგავს. ზევით აღწერილი წიპწების მიხედვით ერთი ჯიში ბუდეშურს უახლოვდება.

ივ. ჯავახიშვილი ბუდეშურს მხოლოდ და მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს ჯიშად გულისხმობს, მისი სახელი ოდესღაც საქართველოში არსებული გეოგრაფიული სახელისგან უნდა იყოს წარმომდგარი. მისი კვალის წარბოცილობის გარემოებაც ამ უტრძნის ჯიშის საპატიო ხსიერების გამომკლავნებელია.¹⁷

¹⁶ გ. ცქიტიშვილი, მცვენახეობის ისტორიისათვის საქართველოში არქეოლოგიური მასალების მიხედვით, გვ. 138.

¹⁷ ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიური ისტორია, წიგნი მეორე, გვ. 525; ნ. კეცხოველი, მ. რამიშვილი, დ. ტაბიძე, საქართველოს ამპელოგრაფია. თბილისი, 1960, გვ. 113.

ბუდეშური წითელი, ადგილობრივი ვაზის ჯიშია, წარმოსობილია კულტურული ვაზის ჯიშების ფორმათა წარმოქმნის ადგილობრივი კერიდან. ეკოლოგიურ-გეოგრაფიული კლასიფიკაციის კატეგორიის რომელიც პროფ. ა. ნეგრულმა შეიმუშავა, მიეკუთვნება *Prolepontica*, Subprol. *georgica* Negr. ჯგუფს. ძველად იგი გავრცელებული ყოფილა მესხეთში. იგი საკმაოდ ძველი ჯიში ჩანს. ებლა იშვიათად არის გავრცელებული.¹⁸

მწვანე-კახური ადგილობრივი ვაზის ჯიშია, იგი წარმოქმნილია კულტურული ვაზის ჯიშების ფორმათა წარმოშობის ადგილობრივი კერიდან. ამის სასარგებლოდ ლაპარაკობს ჯიშის მორფოლოგიური, სამეურნეო თვისებები და შედარებითი ამპელოგრაფიის მონაცემები, რომელთა მიხედვით იგი ძლიერ ემსგავსება სხვა ადგილობრივი ვაზის ჯიშებს და მათთან ერთად მიეკუთვნება ვაზის ჯიშების *Prol. pontica*, subprol. *georgica* Negr-ის ეკოლოგიურ-გეოგრაფიულ ჯგუფს. ბიოლოგიური ნიშნების მიხედვით იგი უძველეს ჯიშად უნდა მივიჩნიოთ და რქაწითელზე "გაცილებით ადრეული ჯიში უნდა იყოს."¹⁹ რქაწითელი კი ივ. ჯავახიშვილმა V ს-ის ახლა დროში წარმოშობილ ვაზის ჯიშად მიიჩნია.²⁰

სოხუმის ციხის ტერიტორიაზე წარმოებული გათხრების დროს, ძვ. წ. IV — III საუკუნეების ფენაში აღმოჩენილი იქნა ყურძნის წიპწები.²¹

სოხუმიდან წარმოდგენილ ნიმუშში აღმოჩნდა მხოლოდ ერთი ჯიშის ყურძნის წიპწები. წიპწის საშუალო სიგრძე მერყეობს 5—6,5 მმ-დე, სიგანე 3—4 მმ-დე, ნისკარტის სიგრძე 0,7—1,0 მმ-დე.

მუცლის მხრიდან აბასიათებს ორი ღრმა ღარი, მომრგვალო და ხშირად ამობურცული ქალაძა. ამ ნიშნებით, აგრეთვე წიპწის ფორმით, იგი კულტურული ვაზის ტიპური წარმომადგენელია და უახლოვდება ქართული ვაზის უძველეს ჯიშს კაჭიკს.

კაჭიკი გავრცელებულია აფხაზეთსა და სამეგრელოში. მორფოლოგიური და სამეურნეო ნიშანთვისებებით იგი ადგილობრივ ჯი-

¹⁸ საქართველოს ამპელოგრაფია, გვ. 119.

¹⁹ საქართველოს ამპელოგრაფია, გვ. 238.

²⁰ ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 530.

²¹ А. М. Апакидзе, О. Д. Лордкипანიдзе. Отчет о работах причерноморской археологической экспедиции в 1959 г. სამეცნიერო სესია მიძღვნილი 1959 წლის საველე-არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგებისადმი, მოხსენებათა ანოტაციები, თბ., 1960, გვ. 41.

შებს უახლოვდება და ამტკიცებს მის კოლხეთის ფორმათა წარმოშობის კერაში წარმოშობის საკითხს.²²

ყურძნის წიპწები აღმოჩენილია ურბნისში „ხიზანანთ ვუჩქიხუეულში“ აქ აღმოჩენილი წიპწები შეისწავლეს პროფ. ა. ნეგრულმა რამიშვილმა. ვინაიდან ს. ნადიმაშვილისეული დათარიღება წიპწებისა ექვს იწვევს, ამიტომ მოვიყვანთ დაწვრილებით მონაცემებს აღნიშნულ წიპწებზე, ორივე მკვლევარის განსაზღვრიდან.

აღმოჩენის ადგილი	თარიღი	წიპწების საშუალო სიგრძე მილიმეტრებში	ნისკარტის საშუალო სიგრძე მილიმეტრებში	ქალაქის ტიპი
საქართველო ურბნისი	ძვ. წ. III ათასწლეულის დასაწყისი	6,4 ± 0,14 (5,5—7,0)	1,5 ± 0,03 (0,75—2,0)	ქალაქის ზედა ნაწილი ოვალური, შუაში კი მომრგვალებული

პროფ. ა. ნეგრულის დასკვნის მიხედვით ს. ნადიმაშვილის მიერ შეგროვილ ყურძნის წიპწებს ურბნისიდან, რომელიც დათარიღებულია ენეოლითით (ძვ. წ. III ათასწლეული), აქვს მურაყავის ფერი, ზომით აღწევს 7 მმ., ხოლო ნისკარტის სიგრძე 2 მმ, აქვს ოვალური ზედა ქალაქი. ეს ფაქტი თავისთავად გვავალებს გადავხედოთ დათარიღების სისწორეს, თუმცა აზერბაიჯანში მოპოვებული წიპწები ბრინჯაოს ხანისა უზერლიკ-თეფე (შეგროვილია კ. კუშნიაროვას მიერ) და ყაზახიდან (შეგროვილია ი. ნარიმანოვისა და დ. ხალილოვის მიერ). ხასიათდებიან საკმაოდ დიდი ზომებით და ნისკარტით.²³

პროფ. მ. რამიშვილის „დასკვნაში“ აღნიშნულია: არქეოლოგ ს. ნადიმაშვილის მიერ ვადმოგზავნილი ყურძნის წიპწები, მისივე განმარტებით, ნაპოვნია ძველი ნაქალაქარის—ურბნისის ტერიტორიაზე, ე. წ. „ხიზანანთ გორა“-ზე, ადგილობრივ კოლმეურნეთა მიერ მიწის სამუშაოების დროს, სამლოცველო ნაგებობის თიხატყეპნილში, იატაკის ინვენტართან ერთად. პრეპარაცია ჩატარებულია თვით ს. ნადიმაშვილის მიერ. მისი განმარტებით იგი უნდა ეკუთვნოდეს ენეოლითის პერიოდს (III ათასწლეული ჩვ. წელთაღრიცხვამდე).

წარმოდგენილი 11 ცალი წიპწის მორფოლოგიურმა შემოწმებამ ცხადყო, რომ ვაზის მხოლოდ და მხოლოდ ერთ ჯიშთან გვაქვს

²² საქართველოს ამპელოგრაფია, გვ. 192.

²³ А. М. Негруль, Археологические находки семян винограда, СА.

საქმე, რაც მტკიცდება წიპუების ქვემოთ მოყვანილი მორფოლოგიური აღნაგობით.

ეროვნული
მეცნიერებათა

წიპუების რიცხვი	სიგრძე მმ-ებში	სიგანე მმ-ებში	ნისკარტის სიგრძე მმ-ებში	ჭალაძის აღნაგობა	მუცლის ღარების აღნაგობა
1.	6	4,5	2	კვერცხისებრი, საშუალო სიღრმის	ჭალაძიდან ნისკარტისაკენ გასდევს მცირე ზომის ერთი ღარი; მუცლის მხარეზე გამოსახულია ორი ღარი.
2.	5	4,5	1,3	მომრგვალო, მცირედ ჩახნეკილი	ჭალაძიდან ნისკარტისაკენ გასდევს მცირე ზომის ღარი; მუცლის მხარეზე ორი ღარი.
3.	6	4,5	2	კვერცხისებრი; საშუალო სიღრმის	" "
4.	6	4,5	2	კვერცხისებრი, საშუალო სიღრმის	ჭალაძიდან ნისკარტისაკენ გასდევს მცირე ზომის ღარი; მუცლის მხარეზე ორი ღარი.
5.	5	4	2	კვერცხისებრი, მცირედ ჩალრმავებული	" "
6.	6	4,5	2	კვერცხისებრი, საშუალო სიღრმისა	" "
7.	4,5	3,2	1,2	" "	ჭალაძიდან ნისკარტისაკენ გასდევს მცირე ზომის ერთი ღარი; მუცლის მხარეზე გამოსახულია ორი ღარი.
8.	5,3	2,8	1,0	" "	" "
9.	5,4	3,3	1,6	" "	" "
10.	5,1	4,0	1,2	" "	" "
11.	4,1	3,5	1,2	" "	" "

როგორც ამ მონაცემებიდან ჩანს, წიპწების მორფოლოგიური აღნაგობა ურთიერთ მსგავსია; განსხვავდებიან ერთმანეთისგან მხოლოდ სიდიდით, რაც ჯიშის ფარგლებში დასაშვებად არის მიჩნეული. ამ ნიშნების მიხედვით, ნაპოვნი წიპწები უახლოვდება ჯიშის გაგრძელებულ უძველეს ჯიშს ბუდეშურს.

აქვე აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ წიპწებს არ დაუკარგავია თავიანთი მორფოლოგიური სახე, რაც ერთდაგვარად ექვეს ბადებს მათ პეტად ხანდაზმულობაში. და თუ დათარიღება სწორია (არქ. ს. ნადიმაშვილის განმარტებით — ენეოლითის პერიოდისა) შესაძლოა წიპწები ინახებოდა პერმეტიულად დაბურულ ჭურჭელში.

როგორც ვნახეთ, ორმა სპეციალისტმა მკვლევარმა ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად შეისწავლეს ურბნისში აღმოჩენილი წიპწები და მათი ხანდაზმულობის შესახებ ეჭვი გამოთქვეს. პროფ. მ. რამიშვილის განსაზღვრით, ასე შორეული ხანის წიპწების მოღწევა დაუზიანებლად ჩვენამდე მხოლოდ პერმეტიულად დაბურულ ჭურჭელში იყო შესაძლებელი, რაც თვით ს. ნადიმაშვილის მონაცემებს არ შეეფარდება. აქ საქმე უნდა გვქონდეს კულტურული ფენების აღრევასთან.

აღნიშნულ გორაზე ჩატარებული გათხრების დროს დადგენილი იქნა ორი ფენის არსებობა. აქ ენეოლითურ ფენას ზემოდან უშუალოდ ანტიკური ხანის კულტურული ფენა ადევს, და ყურძნის წიპწებიც ამ ფენიდან უნდა მომდინარეობდეს. წიპწები ადგილობრივ კოლმეურნეთა მიერაა აღმოჩენილი მიწის სამუშაოების შესრულებისას და ამ დროს ფენების გამოყოფა ერთმანეთისგან შეუძლებელი იქნებოდა. ბუდეშურთან მიახლოვებული ვაზის ჯიშის არსებობა შიდა ქართლში, ანტიკურ ხანაში სავსებით შესაძლებელია და წიპწების აღმოჩენაც მოსალოდნელი.

ყურძნის წიპწები აღმოჩნდა აგრეთვე ცხინვალის ნაცარგორასთან 1948 წ. გათხრილ ერთ-ერთ სამარხში, რომელიც ძვ. წ. IV — III საუკუნეებს მიეკუთვნება.²⁴ სამწუხაროდ, ეს წიპწები ჯერ-ჯერობით შესწავლილი არ არის და ამდენად ვერ ვიტყვით, მიეკუთვნებიან თუ არა ისინი კულტურულ ვაზს.

²⁴ გ. ცქიტიშვილი, მევენახეობის ისტორიისათვის საქართველოში არქეოლოგიური მასალების მიხედვით. გვ. 138; გ. მელიქიშვილი, საქართველოში კლასობრივი საზოგადოებისა და სახელმწიფოს წარმოქმნის საკითხისათვის, გვ. 160; ე. სიჭინავაძე, დსახ. ნაშრ., გვ. 47.

ურბნისში ჩატარებული გათხრების დროს, ადრეფეოდალური ხანის ქალაქის ტერიტორიაზე, მევენახეობა-მელდინეობასთან დაკავშირებული მრავალნაირ ინვენტართან ერთად აღმოჩენილი უურძნის წიპწებიც.

ბიზლიცისე

მევენახეობა-მელდინეობასთან დაკავშირებული შუაფეოდალური ხანის მასალები აღმოჩენილია რუსთავის ნაქალაქარის გათხრების დროს. მესამე თბილისის № 3 ოთახში მდებარე ქვევრში აღმოჩენილი უურძნის წიპწები მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან ქართლ-კახეთში გავრცელებული ვაზის ამორიგენული ჯიშებისაგან. აქაური წიპწა ზომით მოკლეა და განიერი, პატარა ნისკარტით. მუცლის მხრიდან მცირედ აქვს გამოსახული ღარები. აღნიშნული ნიმუშები უფრო უახლოვდება მოსავლის მომცემ ველური ვაზის ფორმებს, რომელთა წარმომადგენლები ამჟამადაც ფართოდ არის გავრცელებული ალგეთის, ქცია-მაშავრის, იორ-ალაზნის ხეობებში (კახის, ზაქათალას, ბელაქნის, ლავოდების, ყვარლის, საგარეჯოს, მარნეულის, ვარდაბნის, თეთრიწყაროს, ბოლნისისა და დმანისის რაიონებში). დასახელებულ რაიონებში ნაპოვნი ველური და გაველურებული ვაზის ფორმის უურძენი ფერით მეტ წილად წითელია ან შავი, წვრილმარცვალა და ორ-სამ-წიპწიანი. როგორც პროფ. მ. რამიშვილი გადმოგვცემს, აღნიშნული ვაზის ჯიშები მაღლარს წარმოადგენდა, ხეებზე ისე იზრდებოდა, რომ ადამიანის ზრუნვას არ ყოფილა მოკლებული. მათი გასხვლა ხდებოდა ხოლმე გრძელტარხანი წალდებით და ვაზებს გაუდაბურების საშუალება არ ეძლეოდათ. სხვათაშორის აღნიშნული გარემოების გამო რუსთავში აღმოჩენილი ორი ცალი წალდი (ყოველ შემთხვევაში პატარა მაინც) შეიძლება სასხლავ წალდებად მივიჩნიოთ.²⁵

²⁵ ლ. კილაშვილი, ქალაქი რუსთავი, ისტორიულ-არქეოლოგიური ნარკვევი, თბილისი, 1958, გვ. 169. ტაბ. XXXVII.

თავი მეორე

მ ე ლ ვ ი ნ ე ო ბ ა

საწნახელი

როდესაც მეღვინეობის დარგის ხანდაზმულობაზე და მის განვითარებაზე გვაქვს მსჯელობა, არ შეიძლება მხედველობიდან გამოვუშვათ მასთან დაკავშირებული ინვენტარი. ასეთი ინვენტარის ერთ-ერთ შემადგენელ კომპონენტს — საწნახელი წარმოადგენს. იგი თავისი სამეურნეო დანიშნულებით იმდენად ახლო კავშირშია მეღვინეობასთან, რომ ადამიანს ღვინის დაყენების დაწყებასთან ერთად პირველი საწნახელიც უნდა გაეკეთებია. ვენახის ნაყოფისგან — ყურძნისგან რომ ტკბილი მიეღოთ, ამისათვის მარცვლების დაწყლეტა, დაწურვა იყო საჭირო, ხოლო დასაწყლეტ-დასაწურავად კი რაიმე ჭურჭელი. რა, ფორმისა და მასალისაც არ უნდა ყოფილიყო ეს ჭურჭელი, იგი — პირველი საწნახელი იყო. საბაზა მიერ საწნახელი „ყურძნის საწყლეტ“-ად¹ არის განმარტებული, ე. ი. იმ ჭურჭლად, რომელშიაც ხდება ყურძნის მარცვლების დაწყლეტა, დაწურვა და ამ გზით ტკბილის მიღება. აღნიშნული უფლებას გვაძლევს, რომ მეღვინეობის კულტურისა და საწნახლის წარმოშობა ერთდროულად ვივარაუდოთ.

სახელწოდება საწნახელი, ზმნის „წნეხვას“-ს აწყობ დროის მიმდევობას წარმოადგენს, საწნეხ-ელი, და განსაზღვრავს იმ ჭურჭლის რაობას, რომელშიაც ყურძნის დაწურვასთან, დაწნეხასთან დაკავშირებული პროცესი მიმდინარეობს.

ჩვენ არ ვიცით, თუ რა ხანიდან ეწოდება აღნიშნულ ჭურჭელს სახელი საწნახელი, მაგრამ იგი საკმაოდ ძველი წარმოშობისა ჩანს.

¹ ს უ ლ ხ ა ნ ს ა ბ ა ო რ ზ ე ლ ი ა ნ ი, სიტყვის კონა, გვ. 309.

ქართული ხელნაწერების ჯრუჟისა და პარხალის რედაქციის მიერ აღდილას მოხსენებულა „და მოუწოდა კაცად-კაცადსა, თანამღვდისა/ უფლოსა თვისისა, და პრჭეუა პირველსა მას: რაოდენი თანამღვდისა/ ლისა ჩემისა? ხოლო მან თქვა: ასი საწნეხელი ზეთისა“² ჯგეგეშვიძის ვაში საუბარია სითხის ჭურჭელზე, მის საზომ ერთეულზე. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეს სახელწოდება X საუკუნეზე ვაცილებით ადრეც არსებობდა და ამ სახელით აღნიშნული ჭურჭელი, არა მარტო ყურძნის დასაწურავ საშუალებას, არამედ სითხის საზომ ერთეულსაც წარმოადგენდა. ამ საკითხს დაწვრილებით განვიხილავთ ქვემოთ, როდესაც მარანზე გვექნება მსჯელობა.

ცნობილია, რომ ხის ჭურჭელს დიდი ხნის ისტორია აქვს. საფიქრებელია, რომ პირველად სწორედ ხის ჭურჭელი უნდა გამოეყენებია ადამიანს ყურძნის დასაწურავად, თუმცა საგანგებოდ გაკეთებული ვერ იქნებოდა. იგი პატარა და ყოველდღიურად სახმარებელი უნდა ყოფილიყო.³ გ. ჯ ა ლ ა ბ ა ძ ე ს დასავლეთ საქართველოს მევენახეობაში გამოყენებული ყურძნის საკრეფი მარტივი კოდი ყურძნის ჩასაწურ პირველყოფილ საშუალებად მიაჩნია.⁴

სათანადო მასალების სიმცირის გამო, ძნელია იმის გარკვევა, თუ რა სახის ჭურჭელი გამოიყენა ადამიანმა ყურძნის დასაწურავ საშუალებად, საწნახელად მელვინეობის წარმოქმნისა და განვითარების პირველ საფეხურზე. ასეთი დანიშნულების ჭურჭელი შეიძლება ხისა და სხვა მასალითაც ყოფილიყო. მართებული ჩანს მ. გ ე გ ე შ ი ძ ი ს მოსაზრება საწნახელის წყლის ტრანსპორტთან, ერთ ხეში (მორში) ამოკვეთილ ნავთან დაკავშირების შესახებ⁵. მართლაც და პატარა ზომის ნავი სანიმუშო იქნებოდა დამწყები მელვინისათვის, რომ იგი ყურძნის დასაწურავ ჭურჭლად გამოეყენებია, მით უმეტეს, იმ შემთხვევაში, აუ ტუბალის დადუღება და ღვინის დაყენება ერთ და იმავე ჭურჭელში ხდებოდა.

ქართულ ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში ყურძნის დაწურვის მრავალი პრიმიტიული ხერხია დამოწმებული: ტყავზე დაწურვა,

² ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით (897, 936 და 978 წწ.), გამოსცა ა. შანიძემ, თბილისი, 1945. ლუკა, 16, 5—6 (DE).

³ მ. გ ე გ ე შ ი ძ ე, მელვინეობის ხის იარაღ-ჭურჭელი დასავლეთ საქართველოდან, საქ. სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, XIX—E, თბილისი, 1956. გვ. 144.

⁴ გ. ჯ ა ლ ა ბ ა ძ ე, ავღ. ს. ჯანაშვილის სახ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, XIX—E, 1956; მასალები საქლოს ეთნოგრაფიისათვის, X, თბილისი, 1959, გვ. 216.

⁵ მ. გ ე გ ე შ ი ძ ე, დასახ. ნაშრ., გვ. 146—147.

გოდორში, პურის სახელ ვარცლზე, ტომრებში გამოწურვა და სხვა
ყურძნის წურვა ტყავზე, რომელიც ძველ წესადაა მიჩნეული, და
დასტურებულია მცხეთის რაიონის სოფ. წილკანში⁶. ჩამოთვლილი
ხერხებით ყურძნის დაწურვის შემდეგ ტაბილს აგროვებენ⁷
სხვა ჭურჭლებში გადაქონდათ, სადაც დადუღებასთან დაკავშირე-
ბული პროცესები და ღვინის დაყენება ხდებოდა.

თანამედროვე ყოფაში შემორჩენილი დაწურვის მეტ-ნაკლებად
სრულყოფილი ხერხებისა და სხვადასხვა ჭურჭლის ან ინვენტარის
არსებობის მიუხედავად, ერთი რომელიმე მათგანის უპირველესად
აღიარება სადღეისოდ უმართებულო იქნებოდა, ხოლო არსებული
წესებისა და საშუალებათა აღნიშვნა კი სასურველი იყო.

საწნახლის არსებობის ხანგრძლივი დროის მანძილზე, ქართულ
ისტორიულ სინამდვილეში შეინიშნება მეღვინეობასთან დაკავშირე-
ბული ამ აუცილებელი ელემენტის სამი ძირითადი სახეობა-ტიპი,
რომელიც განისაზღვრება მის ასაგებად გამოყენებული მასალის ხა-
სიათით.

1. ყურძნის დაწურვის მრავალ ხერხსა და მრავალ ჭურჭელს—
ინვენტარს შორის, ერთ-ერთი ძირითადი ხისგან გაკეთებული საწნა-
ხელი და მასში ყურძნის დაწურვის წესი უნდა ყოფილიყო, რომე-
ლიც თავისი პრიმიტიული და ჩვეთვის უცნობი ფორმიდან, დღემდე
არსებული საწნახელის განვითარებული და სრულყოფილი სახით
მოვიდა. ამდენად, საწნახელის თავდაპირველი ტიპი ხანგრძლივი და
ძირითადი ჩანს. დროთა განმავლობაში ვითარდებოდა, იხვეწებოდა
მევენახეობის კულტურა, ღვინის დაყენების ტექნოლოგია და მასთან
ერთად საწნახელის ფორმაც. სამწუხაროდ, უძველესი დროის საწ-
ნახლებმა ჩვენამდე ვერ მოაღწია, აქედან სავარაუდოა, რომ უძვე-
ლესი დროის, ეს, ყურძნის დასაწურავი ჭურჭლები და ინვენტარი
ხისგან იყო ნაკეთები.

2. საწნახელის მეორე ტიპად კლდეში ნაკვეთი მთლიანი საწნახ-
ლები უნდა მივიჩნიოთ. ამ ტიპის საწნახლები, როგორც ამას უკა-
ნასკნელი ხანის არქეოლოგიური გათხრები ადასტურებენ, ძვ. წ.
IV—III საუკუნეებიდან მაინც უნდა ყოფილიყო საქართველოს ტე-
რიტორიაზე ცნობილი, ხოლო განვითარების და გავრცელების უმაღ-
ლეს დონეს მათ შუაფეოდალური ხანის საქართველოში მიაღწიეს.

⁶ ვ. ქ ა ლ ბ ა ძ ე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 216.

⁷ ი. ნ ა ნ ო ზ ა შ ვ ი ლ ი, ვახის ძველი კულტურა ქიზიყში, თბილისი,
1960, გვ. 121.

⁷ ი. ნ ა ნ ო ზ ა შ ვ ი ლ ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 122.

3. მესამე სახეობას კი კირხსნარითა და ქვებით ნაშენი სახეობები წარმოადგენენ. კირხსნარით ნაგები საწინახლების დღემდე კლდეში ნაკვეთ და ხის საწინახლებს იმეორებენ, ზოგიერთ შემთხვევაში ნელო ცვლილებებით. არსებობას იგი, როგორც ამას ვინაობის მოწმობს, შუაფეოდალური ხანიდან იწყებს და დღევანდელ ყოფაშიც ფართოდ არის გავრცელებული.

უძველესი დროიდანვე ხის საწინახელის არსებობა ექვეყარება. ასევე შეიძლება ვივარაუდოთ ყურძნის წურვის სხვადასხვა პრიმიტიული ხერხის არსებობაც. იმ ადგილებში, სადაც მევენახეობა-მეღვინეობა განვითარებული იყო, საწინახლებს ხელმისაწვდომი მასალისაგან ამზადებდნენ; ზოგან მას კლდეში კვეთდნენ, უმრავლეს შემთხვევაში კი ხისგან აკეთებდნენ, ხოლო შუაფეოდალური ხანიდან ორივეს გვერდით კირხსნარით საწინახლების შენებაც შემოვიდა პრაქტიკაში.

საწინახლების განვითარების გარკვეულ საფეხურზე უნდა იყოს წარმოშობილი „საქაჯავი“, რომელიც მეღვინეობის დარგის განვითარების ერთ-ერთ დამადასტურებელ ფაქტორად არის მისაჩნვევი. ყურძნის დაწურვის ხელოვნება იმდენად წინაურდება რომ ამ პროცესში ეხლა უკვე ტექნიკას იყენებენ. საქაჯავი განკუთვნილია საწინახელში ფეხით დაწურული ყურძნის ქაჭიდან, მასში დარჩენილ ტკბილის გამოწურვისათვის. ასეთი გამოსაწურავი მოწყობილობის, წნების, შექმნა გამოწვეულია ყურძნიდან ტკბილის გამოსავლიანობის გაზრდის მიზნით, როცა ფეხით დაწურული ყურძნის წვენი საკმარისად აღარ არის მიჩნეული და სხვა საშუალებაა მისთვის გამოძებნილი. საქაჯავი აღნაგობით რთული ტექნიკური მოწყობილობაა, რომელიც ქვემოთ ცალკე იქნება განხილული.

ხის საწინახელი, როგორც აღნიშნული იყო, უძველესი ჭურჭელ-ინვენტარია, რომელშიაც ყურძნის დაწურვა ხდებოდა. ზოგიერთი მკვლევარის მიერ ღვინის დაყენება სწორედ საწინახელთანაა დაკავშირებული; იგი არა მარტო ყურძნის დასაწურავი, არამედ ღვინის დასაყენებელ-დასადუღებელ ჭურჭლადაცაა მიჩნეული.⁸

დღევანდლამდე შემორჩენილი ხის საწინახლები ძირითადად ერთი ტიპისაა, ხოლო ისინი ფორმებით განსხვავდებიან ერთმანეთისგან და ამდენად მათში რამდენიმე ქვეტიპის ან სახის გამორჩევა შეიძლება. ამ მხრივ საყურადღებოა დასავლეთ საქართველოს ტერიტორია-

⁸ ვ. ვევეტიძე, დ.ს.ხ. ნაშრომი, გვ. 136, 143.

ოიაზე თანამედროვე ყოფაში გავრცელებული საწნახლის ფორმება შუაში ამოთლილი მორი (ტაბ. 11, 1); შუაში ამოთლილი რომელსაც თავები გამოყენებული აქვს; შუაში ამოთლილი რომელსაც თავები ჩადგმული აქვს, თავები შედგენილია ჩვეულებრივ სამი ნაწილისაგან; შუაში ამოკვეთილი და გარედან გაკუთხული საწნახელი. ზემო გურიაში თავებგამოყენებული საწნახელი ყოფილა გავრცელებული, რომელსაც ტკბილის გამოსასვლელი ხვრელი არ აქვს, იგი მთლიან ჭურჭელს წარმოადგენს, საიდანაც ტკბილი ამოაქვთ პატარა ჭურჭლით და ქვევრებში ასხამენ.⁹

საწნახლის თავდაპირველ ფორმად ისეთი სახის ჭურჭელი — ინვენტარი უნდა იქნას მიჩნეული, რომელშიაც ტკბილის დაღვლევა და ღვინის დაყენება იქნებოდა შესაძლებელი. რა თქმა უნდა, პატარა ზომის სამდინარო მორა ნაგები, რომლებიც ერთ ხეში იყო ამოკვეთილი, ასეთი საწნახლის წინამორბედად გამოიყურება და გამოირჩეხული არც ჩანს მისგან საწნახლის განვითარება, ხოლო ადრეულ ხანაში მისი ამავე დანიშნულებით გამოყენება.

ხის საწნახელი, რომელსაც თავები ჩადგმული აქვს, დამოწმებულია ქართლში, გავრცელებული ჩანს კახეთშიც. ყურძნის დასაწურავად საწნახლის გვერდით ნაგიც ყოფილა გამოყენებული. ნაგი ფტკრებისგან იყო შეკრული, უპირატესობა ფიჭვისა და ნაძვის ხის ფიცრებს ენიჭებოდა.¹⁰ ასეთი საწნახელი, ნაგები, დიდი ზომის ყოფილან. ქიზიყში დამოწმებულ ზოგიერთ ნაგში 150 და მეტი ფუთი ყურძენი ეტეოდა.¹¹

საწნახლის გასაკეთებელ საუკეთესო მასალად ცაცხვის ხეა მიჩნეული. მას რიგი უპირატესობა გააჩნია სხვა ჯიშის ხესთან შედარებით; რბილი მერქანი აქვს, ადვილი დასამუშავებელია, არ იზარება, მჩატეა და ვადასაბანად ადვილი. საქართველოში არსებული ხის საწნახლების უმრავლესობა სწორედ აღნიშნული ხისგანაა გაკეთებული. გ. ჯალაბაძეს კახეთში თხილის ხისგან გაკეთებული საწნახელი უნახავს, რომლის სიგრძე 5 მეტრს აღწევს.¹² თხილის ხისგან გაკეთებული საწნახელი ჩემთვის ცნობილია იმერეთიდანაც.

⁹ შ. გეგეშიძე, დ.ს.ს. ნაშრ., გვ. 136.

¹⁰ ნ. თ. ფ. რ. ი. ა., ქართული მარანი, მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის, VII, თბილისი, 1955, გვ. 141 — 142.

¹¹ ი. ნ. ა. ნ. ბ. ა. შ. ვ. რ. ი., დ.ს.ს. ნაშრომი, გვ. 120 — 121.

¹² ცნობა მოგვაწოდა გ. ჯალაბაძე.

ზესტაფონის რაიონის სოფ. თვრინში პ. კვანტრიშვილს მართა აქვს თხილის ხის საწნახელი, იგი დიდი ზომისაა და მისი მოსავალი 15 საპალნემდე (150 ფუთი) ტკბილს იძლევა. ჩანს, ცაცხვის გვერდით თხილის ხეც ყოფილა გამოყენებული, მაგრამ იგი იშვიათობას წარმოადგენს. გამორიცხული არ ჩანს სხვა ჯიშის ხის საწნახლების არსებობაც. მაგალითად, გურიაში მ. გეგეშიძის მიერ დამოწმებულია წაბლის საწნახელიც.¹³

დღევანდელ ყოფაში დამოწმებული საწნახლები იმითაა საინტერესო, რომ მათ ფორმებს დიდი ცვლილება არ უნდა განეცადა უკანასკნელი სამი ათასი წლის მანძილზე. გვიანბრინჯაოს ხანაში საწნახელს დახვეწილი და შესაძლებელია საბოლოოდ ჩამოყალიბებული ფორმა მიეღო. რადგან ამ ხანაში ბრინჯაოს მეტალურგიამ თავისი განვითარების უმაღლეს წერტილს მიაღწია და შეიქმნა ბევრი ისეთი იარაღი, რითაც ხის დამუშავება და მისთვის სასურველი ფორმის მიცემა სიძნელეს არ წარმოადგენდა. ხითხურობის დარგთან დაკავშირებული იარაღებიდან აღსანიშნავია ბრინჯაოსგან ჩამოსხმულ-გამოკვეთილი ისეთი იარაღები, როგორცაა ცული, ეჩო, ხელეჩო, სატეხი, ლორეჩო¹⁴ და სხვა მრავალი. აღმოჩენილი ბრინჯაოს იარაღები კარგი მოწმეა იმისა, რომ ხის დამუშავება, მისი გამოყენება მეურნეობასა და საცხოვრებელი ნაგებობების ასაგებად, ჩვენს ქვეყანაში მაღალ დონეზე უნდა ყოფილიყო ძვ. წ. მეორე ათასწლეულის დასასრულსა და პირველი ათასწლეულის დასაწყისში. ძნელი არ იქნებოდა ხის საწნახლის დამზადება, რისთვისაც საჭირო იყო ხის მოჭრა, გულის ამოღება, გაკუთხვა და სხვა. ამრიგად, საწნახელიც თავისი ძირითადი ფორმით უნდა მთსულიყო ჩვენ დრომდე გვიანბრინჯაოს ხანიდან მაინც, ისე, როგორც ქვევრებსაც არ შეუცვლიათ ძირითადი ფორმა ხანგრძლივი დროის განმავლობაში, გადახვევა ფორმებში აქაც დასაშვებია ჩანს, თუმცა მისთვის თვალის გადაყენება არ ხერხდება, როგორც ეს შემორჩენილი ქვევრების მიხედვითაა შესაძლებელი.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მ. გეგეშიძეს ნაშრომის დასკვნაში გამოთქმული აქვს დებულება, რომელიც მთლად მართებული არ ჩანს. მისი აზრით, „დასავლეთ საქართველოს უმეტეს კუთხეებში შემონახული ღვინის ტექნოლოგიის ხალხური წესი—ღვინის დაღუ-

¹³ მ. გეგეშიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 140.

¹⁴ საქართველოს არქეოლოგია, გვ. 182.

ღება-დაყენება საწინახელშივე (რაც თავისთავად ძალზე ძველი ჩანს ა. ბ.) იმის მათუწყებელი უნდა იყოს, რომ ღვინო თავისი წარმოებით უშუალოდ საწინახელს უკავშირდება, რომ საწინახლის უფრო ძველი სახეობა-გულამოდებული მორი თავდაპირველად ყურძნისგან წერი იარაღიც იყო და ღვინის შესანახავი ჭურჭელიც¹⁵ -ო. ამ დებულების პირველი ნახევარი მთლად მართებული არაა, რადგან, დასავლეთ საქართველოს არა თუ უმეტეს ნაწილში, არამედ ზოგიერთ რაიონში შეიძლება იყოს შემორჩენილი ღვინის დადუღება-დაყენების წესი საწინახელში და მისი გავრცობა მთელ დასავლეთ საქართველოზე არ არის სწორი. ღვინის დადუღების აღნიშნული წესი დასავლეთ საქართველოში მართლაც არსებობდა და იგი დღესაც არსებობს ნაწილობრივ ზოგიერთ კუთხეში. ამავე მხარეშია გავრცელებული სხვა წესიც, რომელიც „შუში“ ღვინის დაყენებას კი არა, არამედ ე. წ. „სახარჯო“ ღვინის გაკეთებას გულისხმობდა და გულისხმობს დღესაც. როდესაც ყურძნიდან ტყბილს გამოწურავდნენ, საწინახელს სადინარ ბერეს დაუცობდნენ, „გაგლეხდნენ“ აყალო მიწით ან სხვა საშუალებით, ჭაჭას საწინახელში გაშლიდნენ და ზედ წყალს დაასხამდნენ. წყალდასხმული ჭაჭა საწინახელში რამდენიმე დღის განმავლობაში დარჩებოდა. იგი ადუღებოდა და ამ გზით მიიღებოდა ე. წ. „სახარჯო“ ღვინო, რომელსაც ზემო იმერეთში „ნაქაჩსაც“ ეძახდნენ. ამ გზით მიღებული ღვინო მაგარი არ იყო, იგი ფხიანი და სასიამოვნო დასალევია და მას ყოველდღიურად ხმარობდნენ. ხოლო რაც შეეხება ტყბილს, იგი წურვის პროცესშივე გადაქონდათ და ქვევრებში ასხამდნენ, სადაც ხდებოდა მისი დადუღება და ღვინის დაყენება.

რაც შეეხება თითონ წესს, რომელიც ტყბილის დადუღებასა და ღვინის დაყენებას ერთ და იმავე ჭურჭელში გულისხმობს, იგი მართლაც უძველესი და თავდაპირველი წესი უნდა იყოს, როდესაც ადამიანმა პირველად მიავნო ღვინის დაყენების საიდუმლოებას დადუღების გზით. ხოლო ხის საწინახელი და მით უმეტეს „გულამოდებული მორი“ მართლაც ისეთი ჭურჭელი-ინვენტარი უნდა ყოფილიყო, რომელშიც ხდებოდა არა მარტო ყურძნის დაწურვა, არამედ ტყბილის დადუღება და ღვინის დაყენებაც. ამ მხრივ ღვინის დაყენების აღნიშნული ტექნოლოგიური პროცესიც უძველესი ჩანს და იგი მეღვინეობის დაწყებასთან ერთად წარმოიშვა.

უკანასკნელ წლებში ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების შედეგად საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი იქნა კლდეში

¹⁵ შ. ვევეჯიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 15.

ნაკვეთი საწინახლები, რომელიც ამ ტიპის ჭურჭელ-ინვენტარის მეორე სახეობად გვაქვს მიჩნეული. 1959 წელს უფლისციხის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ შიდა ქალაქის პირველი უბნის ტერიტორიის დროს, ერთ-ერთ კლდეში ნაკვეთ სათავსოში, რომელიც ორსვეტიანი დარბაზის კომპლექსში შედის და მისგან სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარეობს, გამოავლინა ორი კლდეში ნაკვეთი საწინახელი. საწინახლები განლაგებულია ერთ ნაგებობაში ერთმანეთის გვერდით და აგებულია ერთმანეთს იმეორებენ.¹⁶

1960 წელს აღნიშნულ კომპლექსში, ორსვეტიანი დარბაზის დასავლეთით მდებარე ერთ-ერთ სათავსოში, გამოვლენილი იქნა კლდეში ნაკვეთი კიდევ ორი საწინახელი (№ № 3, 4), რომელთაც ისეთივე აღნაგობა აქვთ, როგორც პირველ ორ საწინახელს.¹⁷ ამ საწინახელთაგან ვადარჩენილია მხოლოდ აუზები და ტკბილის სადინარი არხები. ორივე აუზში შუასაუკუნეების თონეებია გამართული, რომელთა „სასულის“ ფუნქციას საწინახელთა ტკბილის სადინარი არხები ასრულებდნენ.¹⁸

1961 წელს შიდა ქალაქის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში, ქალაქის გვირაბის მახლობლად მდებარე კლდეში ნაკვეთ ღია ნაგებობაში აღმოჩნდა კიდევ ერთი, მსგავსივე ტიპის საწინახელი (№ 5), რომლის აუზში შუასაუკუნეების (აღრეფეოდალური ხანა?) თონე დადასტურდა. ამგვარად, თუ საწინახლების პირველი ჯგუფი (4 საწინახელი) უფლისციხის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი კომპლექსის (სასახლე?) ორ დამხმარე სათავსოშია განლაგებული, №5 საწინახელი ცალკე დგას და შიდა ქალაქის სულ სხვა უბნის მცხოვრებს (რიგით მოქალაქეს?) მიეკუთვნება.¹⁹

¹⁶ დ. ხახუტაიშვილი, უფლისციხეში 1959 წ. წარმოებული არქეოლოგიური თხრის შედეგები, სამეცნიერო სესია, მიძღვნილი 1959 წლის საველე-არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგებისადმი, მოხსენებათა ანოტაციები, თბილისი, 1960, გვ. 56.

დ. ხახუტაიშვილი, ახალი მასალები ელინისტური ხანის ქართლის ქალაქების მეურნეობის ისტორიისათვის, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მოამბე, II, 1963, გვ. 115.

¹⁷ დ. ხახუტაიშვილი, უფლისციხეში 1960 წ. წარმოებული არქეოლოგიური თხრის შედეგები, 1960 წლის საველე-არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგებისადმი მიძღვნილი სესიის მოხსენებათა მოკლე შინაარსი, თბილისი, 1961, გვ. 36.

¹⁸ დ. ხახუტაიშვილი, ახალი მასალები ელინისტური ხანის ქართლის ქალაქების მეურნეობის ისტორიისათვის, გვ. 115.

¹⁹ დ. ხახუტაიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 115.

რადგანაც უფლისციხეში აღმოჩენილი საწინახლები აღნიშნული ერთმანეთს იმეორებენ, ამიტომ მოცემულა იქნება პირველი ორი უკეთ დაცული საწინახლის აღწერილობა.

პირველი საწინახელი (ტაბ. 1, 9) შედგება კლდეში ნაკვეთი ორი განყოფილებისგან, რომლებიც ერთმანეთთან დაკავშირებულია სადინარით. საკუთრივ საწინახელი გეგმაში სწორკუთხედს იძლევა, მისი კედლის სიგრძე $OW=2,25$ მ; $NS=2,8$ მ; ხოლო შემორჩენილ კედლის სიმაღლე $0,5$ მ უდრის. საწინახლის ფართობი $6,3$ მ² შეადგენს, ხოლო მოცულობა $3,15$ მ³. საწინახლის აღმოსავლეთ კედელში (კლდეში) ამოკვეთილია სწორკუთხედის მოყვანილობის ფოსო (ზომები: $0,75 \times 0,40 \times 0,25$ მ), რომელიც დ. ხახუტაიშვილს ჰაჰის უსასწინეხად (საქაჯავი) მიაჩნია. მეორე განყოფილება, რომელიც გეგმაში კვადრატს წარმოადგენს, ყურძნის წვენის, ტუბილის, დასავ. როგვბელი აუზია (ზომები: $1,00 \times 1,00 \times 0,90-1,00$ მ). მისი მოცულობა დაახლოებით 1 მ³ უდრის. ასეთი ზომის აუზში 100 ლიტრამდე ტუბილი მოთავსდებოდა.²⁰ საწინახელი აუზთან დაკავშირებულია სადინარით, რომლის სიგრძე $0,95$ მ, ხოლო სიგანე $0,15-0,35$ მ-ია. სადინარი თანდათან ფართოვდება აუზისკენ. საწინახლის ფსკერი უფრო მაღლა მდებარეობს ვიდრე აუზის პირი, ამიტომ ყურძნის წურვის პროცესში, ტუბილი თვითდინებით ჩადიოდა და გროვდებოდა აუზში. თუ ვივარაუდებთ, რომ საწინახელში $1,5$ ტონა ან ცოტა მეტი ყურძენი თავსდებოდა, მაშინ მისი დაწურვის დროს აუზის აგება მხოლოდ ერთხელ იქნებოდა შესაძლებელი.

მეორე საწინახელიც პირველის მსგავსად კლდეში ამოკვეთილი ორი განყოფილებისაგან შედგება (ტაბ. 1, 8). ისინი ერთმანეთს იმეორებენ, განსხვავება მხოლოდ ზომებშია და განყოფილებათა განლაგებაში, რაც კლდოვანი მასივის თავისებურებით არის გამოწვეული. საწინახელმა ჩვენამდე დაზიანებული სახით მოაღწია, გეგმა უცვლელი დარჩა. მოგვიანო ხანაში საწინახლის ფსკერი დაბლა დაუწვევიათ და ეხლა აუზის ფსკერის დონეზეა. მისი კედლების სიგრძე

²⁰ უფლისციხეში აღმოჩენილი საწინახლების ჩანახაზების, გეგმაპროექტების, ვაღმოცემისა და ზოგიერთი საინტერესო ცნობის ნოწოდებისათვის, სასიამოვნოდ მიმართა მაღლობა მოვასხენო დ. ხახუტაიშვილს. აქვე უნდა აღვნიშნო, რომ საწინახლების აღწერილობა და ზომები გეტყვის დ. ხახუტაიშვილს, ხოლო საწინახლების მოცულობა კუბ/მ, მათში ჩატვირთული ყურძნის რაოდენობა და გამოსავალი ლიტრებში წინამდებარე ნაშრომის ავტორს.

NS=2,6 მ; OW=3,20 მ. უდრის, ფართობი კი 8,32 მ² შეადგენს; სამხრეთ-აღმოსავლეთ კუთხეში ამოკვეთილია ფოსო (ზომები 1,50 × 0,45 × 0,20 მ), რომელიც ქაქის დასაწნეხი უნდა იყოს. საწნაბელს აუზის ფართობი 1,4 მ², მოცულობა 0,7 მ³, რაც 70 დეკალიტრ ტყბილს დაიტევდა.

როგორც დ. ხახუტაიშვილი ვარაუდობს, ამავე ტიპისა და ამავე ხანის უნდა იყოს ქობულეთის რაიონის სოფ. ზენითში არსებული საწნაბელი. ხ. ახვლედიანი მას „მამუკა თავდგირიძის საწნაბელს“ უწოდებს და იძლევა პირველ, მაგრამ არა ზუსტ აღწერილობას.²¹

ერთ-ერთ თავის ნაშრომში დ. ხახუტაიშვილმა ზენითის საწნაბელი ანტიკური ხანისად მიიჩნია,²² იგივე საწნაბელი ინახულა და წინასწარული შესწავლა აწარმოვა ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის ქობულეთის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ 1956 წელს, ნ. ხოშტარიას ხელმძღვანელობით.²³ 1960 წ. საწნაბელთან დაკავშირებით სადაზვერვო არქეოლოგიური გათხრები აწარმოვა ბათუმის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მეცნიერ თანამშრომელმა ა. რამიშვილმა, მაგრამ დამატარებელი რაიმე მასალა აღმოჩენილი არ ყოფილა.²⁴

ზენითის საწნაბელი ამოკვეთილია კონუსის ფორმის მონოლითში (ტაბ. II, 3), რომლის სიგრძე 10 მ შეადგენს, სიგანე 3,4 მეტრს, ხოლო სიმაღლე 2,1 მეტრს. მონოლითში ამოკვეთილია ორგანყოფილებიანი საწნაბელი, ისინი ერთმანეთს სადინარი ზერელით უერთდებიან. საწნაბელის სიგრძე 3,1 მ; სიგანე 2,1 მ, გადორჩენილი კედლების სიმაღლე 0,35 მ უდრის, ხოლო საწნაბლის ფართობი კი 6,72 მ². თუ კედლების სიმაღლეს მიახლოებით 1 მეტრს მაინც ვიანგარიშებთ (გადმოცემის მიხედვით, კედლების სიმაღლე 1,70 — 1,80 მ ყოფილა, რაც დაუჭერებელი თუ არა, საეჭვო მაინც არის), მაშინ მისი მოცულობა 6,72 მ³ იქნება. აუზის სიგრძე 1,4 მ; სიგანე 1,2 მ; ხოლო კედლების შემორჩენილი ნაწილის სიმაღლე 0,22 მ უდრის. აუზის ფართობი შესაბამისად 1,68 მ² შეადგენს, რომლის

²¹ ხ. ახვლედიანი, ნარკვევი აჭარის ისტორიიდან (მე-16—19 საუკუნეები), ბათუმი, 1944, გვ. 148.

²² დ. ხახუტაიშვილი, შავიზღვისპირეთის ქართული ტომები ბერძენ-ლათინი მწერლების ცნობებით, ზელნაწერი, თბილისი, 1954, გვ. 96.

²³ ნ. ხოშტარია, ციხისძირი, თბ., 1952, გვ. 32—33, ტაბ. XV.

²⁴ დ. ხახუტაიშვილი, ახალი მასალები ელინისტური ხანის... გვ. 7, ზენიშენა.

ტევადობა 160 დეკალიტრზე ნაკლები არ იქნებოდა. სადინარი ხვრელის სიგრძე 0,44 მ-ია, ზოლო დიამეტრი 0,09 მ უდრის.

როგორც აღწერილობიდან ირკვევა, ზენითის საწნახელი სია უფლისციხეში აღმოჩენილი საწნახლებისა და დ. ხახუტაიშვილი მათ სამართლიანად მიიჩნევს ერთი დროის ძეგლებად.

ზემოთ აღწერილი საწნახლების დასათარიღებლად პირდაპირი მასალები გათხრების დროს აღმოჩენილი არ ყოფილა, არც სხვა მსგავსი შესწავლილი საწნახელი მოიპოვება ჯერ-ჯერობით საქართველოს ტერიტორიაზე. ამდენად ანალოგიები მახლობელ ქვეყნებშია მოსაძევი და შესაფარდებელი.

მხედველობაში უნდა იქნას მიღებული, რომ უფლისციხის ორსვეტიანი დარბაზის კომპლექსი ანტიკურ ხანაში ჩანს გამოკვეთილი და ამავე კომპლექსში შედის ის სათავსოები, რომლებშიც საწნახელებია მოთავსებული. ეზოს გაწმენდის დროს აღმოჩენილი იქნა ანტიკური ხანის კაპიტელი²⁵.

ორსვეტიანი დარბაზი თავისი სათავსოებით (ერთ გვერდითი სათავსოში ამოკვეთილია ორმო, მეორეში მარანი 11 ქვევრით, მის გვერდით სათავსოში აღმოჩენილია ოთხი საწნახელი) და ბაზილიკა შედის სასახლის კომპლექსში. ბაზილიკას თავზე ჩამოუდის არხი, რომლის გაწმენდის დროსაც აღმოჩენილი იქნა ადრეანტიკური ხანისათვის დამახასიათებელი კერამიკა. თვით კომპლექსი კი, რომელშიაც საწნახლებია ამოკვეთილი, ხანგრძლივად ყოფილა გამოყენებული ანტიკური ხანიდან შუაფეოდალურ ხანამდე. ამ მიზეზის გამო, თვით კომპლექსის გათხრების დროს ადრეული ხანის შესატყვისი მასალები აღმოჩენილი არ ყოფილა. იგი მოგვიანო ხანის ცხოვრებითაა აქ წაშლილი. კომპლექსში შემავალი სათავსოების გაწმენდას დროს გამოვლინდა შუაფეოდალური (XIII ს.) ხანის მასალები, წინა პერიოდისა კი უფლისციხის ცალკეულ უბნებზე იქნა დადასტურებული. შუაფეოდალური ხანისათვის აქ, საწნახლების აუზებში, თონეები გაუმართავეთ, რაც იმაზე მრუთითებს, რომ ამ პერიოდში საწნახლები დანიშნულებისამებრ არ ყოფილა გამოყენებული.²⁶

²⁵ თ ქ ა რ უ შ ი ძ ე, უფლისციხე, 1960 წლის არქეოლოგიური ექსპედიციის წინასწარი ანგარიში (არქიტექტურა), საქართველოში 1960 წელს ჩატარებული არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგებისადმი მიძღვნილი სესიის მოხსენებათა მოკლე შინაარსი, თბილისი, 1961, გვ. 38.

²⁶ დ. ხ ა ხ უ ტ ა ი შ ვ ი ლ ი, დასახ., ნაშრომი, გვ. 117.

შუაფეოდალური ხანის საქართველოში კლდეში ნაკვეთი საწინახლეები ფართოდ იყო გავრცელებული (ვარძია, ფია, ახნია, ქაქაბერი, თუმეცა ისინი სათანადოდ ჯერ კიდევ არ არის შესწავლილი). ვიდრე ამისა, მათი შედარება უფლისციხისა და ზენითის საწინახლებთან უდიდეს განსხვავებას იძლევა. მოგვიანო ხანაში კლდეში ნაკვეთი საწინახლები აღარ იმეორებენ უფლისციხისა და ზენითის საწინახლების გეგმას. ისინი უკვე წესიერ ოთხკუთხედს წარმოადგენს, საგრძნობლად არიან დაგრძელებული, მათ უკვე აღარ გააჩნიათ აუზი, რომლის დანიშნულებასაც ეხლა სპეციალური ჭურჭელი, თაღარი, ასრულებს. ამავე ხანის საწინახლებს უახლოვდება თავისი აგებულებით პალესტინაში, ახ. წ. VI საუკუნის ქართულ მონასტერში დადასტურებული საწინახელი²⁷. იგი ნაწილობრივ განსხვავდება შუაფეოდალური ხანის ქართული, კლდეში ნაკვეთი საწინახლებისაგან, ასევე დიდ სხვაობას იძლევა უფლისციხისა და ზენითის საწინახლებთან შედარებისას. ამდენად შესაძლებელია ვარაუდი, რომ პალესტინის მონასტერში აღმოჩენილი საწინახელი განვითარების შუასაფეხურად ვიგულისხმოთ უფლისციხესა და მტკვრის ხეობაში არსებულ კლდეში ნაკვეთი საწინახლებს შორის. აღნიშნული ფაქტი იმაზე მიუთითებს, რომ უფლისციხესა და ზენითში აღმოჩენილი საწინახლები გაცილებით ადრეულ ხანას მიეკუთვნებიან, ვიდრე მტკვრის ხეობისა და პალესტინის ქართულ მონასტერში დადასტურებული საწინახლებია.

ცნობილია, რომ ათეული წლების განმავლობაში მიმდინარეობდა შავი ზღვის ჩრდილოეთ სანაპიროს არქეოლოგიური შესწავლა. ყირიმისა და ტამანის ნახევარკუნძულებზე გამოვლენილი იქნა მკვლევარობასთან დაკავშირებული ფრიალ მნიშვნელოვანი ძეგლები — ინვენტარი, რომელთა შორის ყურადღებას იპყრობს საწინახლების სიმრავლე. მეურნეობის ამ დარგთან დაკავშირებული მასალები შესწავლილი აქვს პროფ. ვ. გაიდუკევიჩს, ხოლო რიგი საკითხების განხილული აქვთ სხვა მკვლევარებსაც.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა უფლისციხეში აღმოჩენილი საწინახლების ანალოგიისათვის, ტირიტიკაში, მირმეკიაში, პანტიკა-

²⁷ Virgilio Corbo, Gli scavi di Khirbet Siyar el-Ghanam, Gerusalemme, 1955, გვ. 118, სურ. 31, გვ. 128, სურ. 38. (მითითებულია დ. ხახუტაიშვილის მიხედვით); ვ. წ ვ რ ე თ ვ ლ ი, უძველესი ქართული წარწერები პალესტინიდან, თბილისი, 1960, გვ. 8. ტაბ. II; დ. ხ ა ხ უ ტ ა ი შ ვ ი ლ ი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 120.

პეისთან (Карантинная слабодка) და დაბა პარტიზანთან აღმოჩენილ საწნახლებს აქვთ, რომლებიც ძვ. წ. III—II სს თარიღდება. აღნიშნული ხანის საწნახლები წნეხის გარეშეა, ხოლო შემდგომში საუკუნიდან იგი ჩნდება პრიმიტიული სახით, როგორც ტექნიკური სიახლე, ამასთანავე ცვლილებებს იწვევს საწნახლის კონსტრუქციასშიც.²⁹ როგორც დ. ხახუტაიშვილი აღნიშნავს, უფლისციხის საწნახლებს აქვთ სპეციალური საქაჯავი, რომელიც საწნახლის პირველი განყოფილების კიდესთან არის ამოკვეთილი და სადინარით მას უკავშირდება. მსგავსი ნიშანი (тарпан-каменное ложе со сливом) ყირიმის დიდ საწნახლებში ძვ. წ. III საუკუნეში შეინიშნება, მაგრამ ჩქარა გამოდის ხმარებიდან და თავს მხოლოდ საოჯახო წარმოებაში ინახავს.³⁰

უფლისციხის საწნახლებს სპეციალური საწნეხო დანადგარი არ ჰქონიათ, რაც მათ სიძველეზე მიუთითებს. ამით ისინი ადრეელინისტური ხანის ყირიმის საწნახლებს უკავშირდებიან. უნდა ვიფიქროთ, რომ მომდევნო ხანაში, როცა ხრახნილ-ბერკეტიანი წნეხები გაჩნდა (ძვ. წ. I ს.) აქ მათი გამართვა შეუძლებელი ვახდა სათანადო პირობების უქონლობის გამო.³¹

უფლისციხის საწნახლების შესწავლასთან დაკავშირებით, მეორე მხრივ, ყურადღებას იქცევს პალესტინის კლდეში ნაკვეთი უძველესი საწნახლები,³² რომლებიც თავისი აღნაგობით იმეორებენ უფლისციხის, ზენითისა და ყირიმის ადრეელინისტური ხანის საწნახლებს.

პროფ. ვ. გაიდუკევიჩი მიუთითებს რა ყირიმისა და პალესტინის საწნახლების დიდ მსგავსებაზე, აღნიშნავს, მისაღები ჩანს, რომ პალესტინის ძველ მარტივ საწნახლებს დიდი მსგავსება ახასიათებს ელინისტური ხანის ბოსფორულ საწნახლებთან, რომ ბოსფორის საწნახლები ტექნიკური ტრადიციის საფუძველზე ახლო გენეტიკურ კავშირშია პალესტინის ამავე ხანის საწნახლებთან და განსხვავდება საკუთრივ ბერძნულისაგან.³³

²⁹ В. Ф. Гайдукевич, Виноделие на Боспоре, МИА СССР, 85, II Москва-Ленинград, 1958, стр. 355—363.

³⁰ იქვე, стр. 373.

³¹ В. Ф. Гайдукевич, დასახ. ნაშრომი, გვ. 437.

³² დ. ხახუტაიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 118.

³³ G. Dalman, Arbeit und Sitte in Palästina, B. IV, Brot, 51 und Wein. Schriften des Deutschen Palästina-Institutes, B. VII, Gütersloh, 1935, გვ. 360, სურ. 102.

³⁴ В. Ф. Гайдукевич, დასახ. ნაშრ., გვ. 384.

აღნიშნული ფაქტების საფუძველზე დ. ხახუტაიშვილი მართებულად მოიქცა, როდესაც აღნიშნა, რომ უფლისციხისა (იბერი) და ზენითის (კოლხეთი) საწნახლები ადასტურებენ პროფესორ ვუდვუჩი კევიჩის ვარაუდის სისწორეს და აბამენ ჯაქვს ჩრდილოეთის მხრის ზღვისპირეთსა და წინა აზიის (მცირე აზია; სირია-პალესტინა) ქვეყნებს შორის.³⁴

„— უფლისციხის საწნახლების დათარიღებისათვის—აღნიშნავს დ. ხახუტაიშვილი, ჯერ-ჯერობით შეიძლება მივეუთოთოთ სამ მომენტზე:

1. ეს საწნახლები შუასაუკუნეებში გამოყენებული არ ყოფილა. ამ ხანის საწნახლები (ვარძია, ფია, ახჩია, ჭაჭკარი) აღნაგობითაც განსხვავდება უფლისციხისა და ზენიძის საწნახლებისგან;

2. კომპლექსი, რომლის შემადგენლობაშიაც შედის საწნახლიანი სათავსოები, ძვ. წ. პირველი ათასწლეულის შუა ხანებში ჩანს გამოკვეთილი;

3. ამ ტიპის საწნახლები, როგორც აღნიშნული იყო, ყირიმში ძვ. წ. III საუკუნიდანაა დადასტურებული, ხოლო თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ ყირიმის საწნახლები გენეტიკურად პალესტინის უძველეს, კლდეში ნაკვეთ, საწნახლებს უკავშირდება და არა ბერძნულს, ბუნებრივი იქნება საქართველო ერთ-ერთ გადამცემ რგოლად (იქნება კერაღ?) ვიგულისხმობთ და უფლისციხისა და ზენითის საწნახლები ძვ. წ. IV—III საუკუნეებით დავითარილოთ. ესაა უფლისციხეში ქალაქური ცხოვრების მკვეთრი აღმავლობის პერიოდი და ასეთი რამ ამ ხანისათვის მოულოდნელად არ უნდა მოგვეჩვენოს.“³⁵

საწნახლების აღმოჩენამ უფლისციხის კლდეში ნაკვეთი ქალაქის ტერიტორიაზე და ქობულეთის რაიონის სოფ. ზენითში, ძვ. წ. პირველი ათასწლეულის შუა ხანებისათვის განვითარებული სოფლის მეურნეობის — მევენახეობა-მეღვინეობის დარგის სურათი მოგვცა. სავარაუდო გახადა უფლისციხის სანახებში ვენახის პლანტაციების არსებობა. ძნელია საწნახლების მიხედვით გამოანგარიშებული იქნას ღვინის მოსავლის რაოდენობა, რომელსაც ქალაქის ეკონომიურ ცხოვრებაში ერთ-ერთი მთავარი ადგილი უნდა სჭეროდა. საწნახლების არსებობამ ამ ხანაში, მევენახეობა-მეღვინეობის ისტორიაში

³⁴ დ. ხახუტაიშვილი, დსაბ. ნაშრომი, გვ. 119.

³⁵ იქვე, გვ. 119.

ახალი ფურცელი გადაშალა შიდა ქართლისა და შავიზღვისპირა რაიონებისათვის.

მომდევნო პერიოდში, ვიდრე შუაფეოდალურ ხანამდე, საწნახლეების არსებობა გათხრების მიხედვით დადასტურებული მაგრამ ეს ფაქტი არ მიუთითებს, რომ აღნიშნულ მონაკვეთში მევენახეობა-მელვინეობა არ არსებობდა. პირიქით, საქმე გვაქვს უფრო განვითარებულ და დაწინაურებულ მევენახეობა-მელვინეობასთან. ამის საბუთად იმ მარნების არსებობაც იქნებოდა საკმარისი, რომლებიც საქართველოს ტერიტორიაზეა გამოვლენილი. ამ მარნებში ათეულობით დიდი ზომის ქვევრია აღმოჩენილი, რაც ვენახების უდიდესი პლანტაციების არსებობის გარეშე წარმოუდგენელი იქნებოდა. თუ ქვეში ნაკვეთი ამ ხანის საწნახლეები აღმოჩენილი არ არის, ეს, ერთი მხრივ, მათი სუსტად შესწავლით უნდა აიხსნას, ხოლო, მეორე მხრივ, ხის საწნახლეების არსებობა ხომ ექვემდებარება, რომლის გამოყენებას მელვინეობაში, ყურძნის დაწურვის დროს, გარკვეული უპირატესობაც ჰქონდა.

შუაფეოდალური ხანის კლდეში ნაკვეთი საწნახლეები აღრიცხულია მდ. მტკვრის ხეობაში, მესხეთ-ჯავახეთის ტერიტორიაზე. სამწუხაროდ, ამ საწნახლეების ზომები და ზუსტი აღწერილობა არ იქნება მოცემული, რადგან მათი შესწავლა სამეურნეო დანიშნულების მიზნით ჯერ არავის უცდია. ისინი ავტორების მიერ კომპლექსების განხილვის დროს არის მოახსენებული, როგორც სამეურნეო დანიშნულების, მარნის ან სათავსოს ნაწილი. საწნახელი გეგმაში სწორკუთხედს წარმოადგენს, მისი სამი გვერდი მასიური კლდეა, მეოთხე კი სათავსოს მხარესაა და მისგანაა გამოყოფილი. სიგრძე, ზოგ შემთხვევაში, 3—4 მეტრს აღწევს, სიგანე და კედლის სიმაღლე 0,80—1,00 მეტრს უდრის.

თვით ვარძიის გამოქვაბულთა კომპლექსში დაცული საწნახელი სამრეკლოს ქვეშ მდებარე დიდ საცხოვრებელ დარბაზშია გამართული. გამოქვაბულის დასავლეთ კედელში უხეშადაა ამოკვეთილი საწნახლის ყუთი, რომელსაც ფსკერზე სადენი ლარი და ტუბილის გადმოსადენი მილი აქვს. ამ მილის წინ ორმოა ამოჭრილი სითხის დასაგროვებლად. აქვეა ქაქიდან ზედმეტი წვენი გამოსაწერი მოწყობილობაც, ე. წ. საქაჯავი ანუ წბერი. მთელი ეს სისტემა კირის ხსნარითაა შელესილი, ასე წარმოგვიდგება არქიტექტორ კ. მელითაურის მიერ აღწერილი ერთ-ერთი საწნახელი ვარძიის ქვა-

ბული ქალაქიდან.³⁶ ვარძიის საწნახლები და საქაჯავები ახვენი
ლექსებთან ერთად აქვს მოხსენებული სხვა ავტორებსაც.³⁷ ისა-
ნიშნავია ის გარემოება, რომ კ. მელითაური ვარძიის ვარსკვლავურ
კომპლექსებში არსებულ საწნახლებს ანსხვავებს იმ საწნახლებსავე
გან, რომლებიც ვარძიის ფერდაზე მოთავსებულ ცალკეულ ლო-
დებშია გამოჭრილი და განსაკუთრებით კი განსხვავდებიან სოდ.
ჭაჭკარის საწნახლებისაგან. ეს უკანასკნელი კლდეში გამოჭრილ გა-
მოქვაბულშია გამოკვეთილი, რომელშიაც დარბაზის გადახურვაა
იმიტირებული.³⁸

ვარძიის მახლობლად მდებარე ჭაჭკარის ბაღებში ათიოდე კლ-
დეში ნაკვეთი საწნახელია ცნობილი. ისინი, როგორც ვარაუდობენ,
XI—XII საუკუნეებში უნდა იყოს გამოკვეთილი; დაკავშირებული
არიან საცხოვრებელ კომპლექსებთან, ზოგ შემთხვევაში კი გან-
ცალკევებით ამოკვეთილ საწნახლებსაც გვხვდებით.

ჭაჭკარის კლდეში ნაკვეთი დარბაზი ცენტრალურ-გვირგვინუ-
ლი სახეობის თითქმის სწორკუთხა სათავსოა. მისი გეგმიურ-სივრ-
ცობრივი ორგანიზაცია გამართლებულია, — უკანა კედელთან.
კლდის სიღრმეში გამოკვეთილია საწნახელი და საქაჯავის ნაშთი.³⁹

ნასოფლარ ფიაში, საცხოვრებელი კომპლექსის წინ, კლდეში
ნაკვეთი საწნახლის ორი ფრაგმენტია. ეს საწნახლები, მსგავსად
გალმა ჭაჭკარის საწნახლებისა, ნაკვეთია რელიეფის შესაბამისად,
საფეხურებად.⁴⁰

კლდეში ნაკვეთი საწნახლები გვხვდება თვით ვარძიის მონას-
ტერში (XI—XIII სს.), აგრეთვე მის უკიდურეს დასავლეთით.
სადაც უფრო ადრინდელი XI—XII სს ნასოფლარია სავარაუდო.
აჩნიაში (XI—XII სს), სოდ. მარგასტანში, გალმა ჭაჭკარში.⁴¹

³⁶ კ. მელითაური, ნ. შოშიაშვილი, შ. ხანთაძე, გ. ჯამბუ-
რია, ვარძია, გზამკვლევი, თბილისი, 1955, გვ. 75—76, სურ. 25, 26.

³⁷ Ц. Габашвили, Вардзия, Путеводитель, Тбилиси, 1949.

გ. გაფრინდაშვილი, კლდის სახლები ნასოფლარ ფიაში, თბილისი,
1959. Г. Гаприндашвили, Пещерный ансамбль Вардзия, Тбилиси,
1960.

კ. მელითაური, ვარძიის სამშენებლო ხუროთმოძღვრული შესწავლის
საკითხები, თბილისი, 1961.

³⁸ კ. მელითაური, დსახ. ნაშრ., გვ. 65, სურ. 97.

³⁹ გ. გაფრინდაშვილი, ვარძია და მისი მიდამოების ქვებზე, თბი-
ლისი, 1957, გვ. 32.

⁴⁰ გ. გაფრინდაშვილი, კლდის სახლები ნასოფლარ ფიაში, გვ. 20.

⁴¹ იქვე, გვ. 20.

როგორც ვხედავთ, ამ მხარეში კლდეში ნაკვეთი საწინახლები მრავალგანაა დადასტურებული. საწინახლებთან ერთად კომპლექსურად ში საქაჯავებიცაა გამართული. საეჭვო არაა, რომ ამ მხარეში ნახლობა-მეღვინეობა სოფლის მეურნეობის ძირძველი დარგია, ხოლო აღნიშნული ხანისათვის განვითარების მაღალ საფეხურზეა ასული. კლდეში ნაკვეთი საწინახლების ასეთი სიმრავლით უძველეს ხანაში შექმნილი ტრადიციების გავრძელება და მისი კიდევ უფრო განვითარება ჩანს, რასაც ხელს უწყობდა ადგილობრივი ბუნებრივი პირობები, ქვის მასივების არსებობა.

საქართველოს სხვა მხარეებისათვის კლდეში ნაკვეთი საწინახლები ჯერ-ჯერობით ცნობილი არ არის (მხედველობაში არაა მისაღები იმერეთის ზოგიერთ რაიონში არსებული, მონოლითიდან გამოკვეთილი, ქვის საწინახლები, რომლებიც თანამედროვე ხანას ეკუთვნის).

როგორც აღნიშნული იყო, შუაფეოდალურ ხანაში წარმოიშვა ახალი ტიპის, ქვითკირის, ქვითა და კირხსნარით ნაშენი საწინახელი. აღნიშნული საწინახლის ტიპი საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე ჩანს გავრცელებული და ფართოდაა ხმარებაში თანამედროვე ყოფაში.⁴² ამ ტიპის საწინახლების სიმრავლე განსაკუთრებით აღმოსავლეთ საქართველოში შეინიშნება.

ქვითკირის საწინახელი (ტაბ. II, 4) ფორმითა და სიდიდით დიდად არ განსხვავდება შუაფეოდალური ხანის კლდეში ნაკვეთი და თანამედროვე ყოფაში არსებული ხის საწინახლებისაგან. მასაც სწორკუთხედის მოყვანილობა აქვს, თავისკენ (საიდანაც ტკბილი გამოდის, ზოგჯერ ტკბილის სადინარი საწინახელს შუაწელში აქვს გაკეთებული და ამ შემთხვევაში მისი ორივე ბოლოდან იწყება დაქანება, რათა ტკბილი თვითდინების გზით გამოვიდეს საწინახლიდან) დაქანებულია. ძირის გასწვრივ გაკეთებული აქვს ტკბილის სადინარი ხერხელი ან შიგ დატანებულია მილი. ხერხელის დიამეტრი 10 სმ არ აღემატება. საშენ მასალად გამოყენებულია ფილაქვის ბრტყელი ნატეხები, შემკავეშირებელ საშუალებას დულაბი წარმოადგენს. ამ ტიპის საწინახლები აღმოსავლეთ საქართველოში დაბურული ტიპის მარნებშია მოთავსებული. მისი ერთი გვერდი, ზოგ შემთხვევაში ორი (სივრძივი და ბოლო), მარნის ან სათავსოს კედლებზეა მიშე-

⁴² ი. ნანობაშვილი, ვახის ძევი კულტურა ქიზიყში, გვ. 115; 5. თოფურიძე, ქართული მარანი, გვ. 141.

ნებული. ზოგჯერ აღნიშნული სათავეს კედლებიცაა გამოყენებული საწნახლის კედლებად. საწნახლები შიგნიდან ყოველთვის კლდე-
ლესილია კირხსნარით. შიგლი იქნება

ასეთი ტიპის საწნახელს გამოკეთება, გაქლენთა სჭირდებოდა. ვერ მას წყლით გამორეცხავდნენ, შემდეგ ტკბილს ან ღვინოს გამოავლებდნენ. სკოდნით მოხარშული კომშით და სანთლით გამოკეთებაც. ასე გაქლენთილი საწნახელი პირველი ხმარების დროს ტკბილით კიდევ ივლინებოდა და ამის შემდეგ სრულიად ვარგისი და მიზანშეწონილი სახმარებელი ხდებოდა.

საწნახლის სიდიდე დამოკიდებული იყო მეპატრონის სურვილზე, მისი ვენახის პლანტაციის სიდიდეზე, ამიტომ ასეთი საწნახელი, როგორც კლდეში ნაკვეთი და ხისა, სხვადასხვა სიდიდის იყო და არის დღესაც.

კირხსნარით ნაშენი საწნახლები გათხრილია გუდარეხში,⁴³ საკმაოდ დიდი საწნახლის ნანგრევებია შენიშნული წიწამურის გათხრების დროსაც.⁴⁴ 1962 წლის მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ შუაფეოდალური ხანის კოდმანის ნასოფლარში მიკვლეული იქნა საცხოვრებელი კომპლექსები, რომელშიაც საწნახლებიცაა აღმოჩენილი. აღ. კალანდაძეს კირხსნარით ნაშენი საწნახლები უნახავს კარსანში მუხათგვერდის თავზე არსებულ ნასოფლარში, სალოცავ „საყამნოს“ გვერდით. ბოლნისის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ ასეთი საწნახლები მიკვლეულ იქნა მდ. ლოქის ხეობაში და დღევანდელ სოფ. ფოლადაურის (ჩათახი) ტერიტორიაზე. კირხსნარით ნაგები საწნახლების არსებობა სავარაუდოა შუაფეოდალური ხანის ბოლნისის მარნებშიც. დასავლეთ საქართველოდან ამავე ხანისად შეიძლება მივიჩნიოთ ზესტაფონის რაიონის სოფ. ალავერდში, წალკოტის ნამოსახლარში არსებული საწნახლები.

ზემოთ მოტანილი და მოხილული მასალებიდან ჩანს, საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი, აღრიცხული კლდეში ნაკვეთი და კირხსნარით ნაშენი საწნახლები უმნიშვნელო რაოდენობას წარმოადგენს ისეთი ქვეყნისათვის, როგორც საქართველოა, რომელიც მევენახეობა-მელენეობის ერთერთი უძველესი ტრადიციების მქონე ქვეყანაა. ხომ არ არის ეს ფაქტი მანიშნებელი იმისა, რომ

⁴³ ლ. მუსხელიშვილი, შ. ხიდაშელი, ვ. ჭაფარიძე, გუდარეხი, თბილისი, 1954, გვ. 98.

⁴⁴ ა. აფაქიძე, მცხეთა ქართლის სამეფოს ძველი დედაქალაქი, გვ. 60.

საქართველოში მეურნეობის აღნიშნული დარგი სუსტად იყო განვითარებული? რა თქმა უნდა, არა. როგორც აღნიშნული იყო საწნახლების განვითარების მთელ სიგრძეზე ფართოდ იყო განვითარებული ხისგან გაკეთებული საწნახელი და საწნახელის ძირითადი იყო (ტაბ. 11, 2).

მართალია, საქართველო მთავორიან ქვეყანას წარმოადგენს, მაგრამ იმ ადგილებში, სადაც ვაზი იყო და ეხლაც არის გავრცელებული, კლდის მასივები არაა, რომელშიაც შესაძლებელი იქნებოდა საწნახლის ამოკვეთა. ხოლო იქ, სადაც ამისთვის ხელსაყრელი ბუნებრივი პირობები არსებობდა (უფლისციხე, მდ. მტკვრის ხეობა ხერთვისის ზემოთ) ადამიანმა იგი გამოიყენა და საწნახლებიც გამოკვეთა.

რაც შეეხება სხვა ადგილებს, აქ ხის საწნახელი უნდა ყოფილიყო გავრცელებული, სხვა მხრივ აუხსნელი დარჩებოდა ისეთი დიდი მარნების არსებობა, როგორც ურბნისსა და მცხეთაშია აღმოჩენილი, ხოლო საწნახელი კი არ ჩანს. ხის საწნახელს გარკვეულა უპირატესობა უნდა ჰქონოდა და აქვს ეხლაც. საქართველოს ტყეებში მრავლად მოიპოვება ისეთი ხეები, რომელთაგან საწნახლის გამოთლაა შესაძლებელი. მეორე მხრივ, ხე შედარებით ადვილი დასამუშავებელი მასალაა და მისი გადატანა ერთი ადგილიდან მეორეზე საძნელო არ არის, მაშინ როდესაც კლდეში საწნახლის ამოკვეთა გარკვეულ სიძნელეებთან არის დაკავშირებული, ხოლო გადატანაზე კი ლაბარაკიც ზედმეტია. ამდენად, ხის საწნახელი იყო ის ძირითადი და თითქმის შეუცვლელი ინვენტარი, რომელშიაც წარმოებდა დაკრეფილი ყურძნის დაწურვა. ხოლო ზოგ შემთხვევაში, ტბილის დადუღება და ღვინის დაყენება, რაც საქართველოს ზოგ რაიონში დღესაც არის შემორჩენილი.

ს ა ტ ა ჯ ბ ვ ი

დაკრეფილ ყურძენს საწნახელში ყრიდნენ, უკანასკნელ ხანამდე მისი დაწურვა ფეხის საშუალებით ხდებდა, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ზოგიერთ პრიმიტიულ ხერხებს, რომლის დროსაც ყურძნის ფეხით წურვა შეუძლებელი ან ყოველ შემთხვევაში მოუხერხებელი იყო. უკანასკნელ ხანაში, ტექნიკის განვითარებასთან დაკავშირებით, გამოყენებული იქნა ყურძნის საწურავი მანქანები და

წინეხები, რომელსაც დადებით მხარეებთან ერთად რომელიღაც ფიტი თვისებაც აქვს.

საწინახელში მოთავსებული ყურძნის ფეხით დაწურვის შემდეგ წესი ჩანს. თუ ვიმსჯელებთ აკლამების კედლებზე მხატვრობის მიხედვით, ეგვიპტეში ყურძენს ფეხით წურავდნენ, სანამ არ გამოწურავდნენ მისგან ტკბილის ძირითად ნაწილს. ეს მეთოდი ყურძნის წურვისა დღემდე გავრცელებულია საფრანგეთსა და ესპანეთში. ჰაქას შემდგომი დამუშავებისათვის ათავსებდნენ ტომარაში ან გაახვევდნენ ქსოვილის ნაქერში, რომელსაც შემდეგ გადაგრებდნენ. გადაახვევდნენ, რომ იქიდან გამოეწურათ წვენი (ტკბილის) ნარჩენი.¹ ჰაქის დაწინებვა, მისგან ამ საშუალებით ტკბილის მიღების ცდა იმდენად ძველია, რომ საქაჯავის აღმნიშვნელი იეროგლიფი ნახმარია ეგვიპტის I დინასტიის ხანაში (ძვ. წ. 3400—2980 წწ.).²

ყურძნის დაწურვის ასეთივე წესი ჰქონიათ ძველ ბერძნებსაც. სადაც ყურძნის დაწურვა ჩვეულებრივ ხდებოდა ფეხით ლერწმისა თუ ლელისგან მოწნულ კალათებსა და ხის ყუთებში; ჰაქიდან ნარჩენი წვენი (ტკბილის) გამოდენა ხდებოდა საქაჯავის საშუალებით, რომელიც წარმოადგენდა გრძელ ტომარას, მისი ერთი ბოლო მიმაგრებული იყო რაიმე საყრდენზე, ხოლო მეორე ბოლოში ჯობი იყო გაყრილი და მისი საშუალებით ხდებოდა ტომარის გადახვევა, გადაგრება და ამ გზით ჰაქიდან ნარჩენი ტკბილის გამოყოფა.³

ჯერ კიდევ შორეულ წარსულში გათვითცნობიერებულ მევენახე-მელვინეს ყურძნის დაწურვა საწინახელში არასაკმარისად მიუჩნევია და სხვა საშუალების ძებნა დაუწყია ჰაქაში დარჩენილი ტკბილის გამოწურვის მიზნით. ფეხით დაწურულ-დაქსლულ ჰაქაში გარკვეული რაოდენობით რჩება ყურძნის წვენი, რომლის შემჩნევა არც თუ ძნელი საქმეა, ხოლო მისი გამოწურვა უფრო რთული იყო. საჭირო ვახდა ისეთი ხელსაწყო მოწყობა, რომლის საშუალებითაც გამოწურული და მიღებული იქნებოდა ყურძნის წვენი ის რაოდენობა, რომელიც საწინახელში ყურძნის ფეხით და-

¹ А. Лукас, Материалы и ремесленные производства Египта, Москва, 1958, 33-56.

² იქვე, 33-55.

³ М. С. Альтман, К технике виноделия в древней Греции. Из истории материального производства античного мира, Изв. ГАИМК, вып. 108, М.-Л., 1935, 33-129.

წურვის შემდეგ რჩებოდა ჭაჭაში. ამ მიზნის განსახორციელებლად შესაძლებელი იყო სხვადასხვა საშუალებათა გამოყენება. ერთ-ერთ ასეთ საშუალებას წარმოადგენს საქართველოში დაბრუნებული ვრცელებული ხალხური საწნეხი იარაღი „საქაჯავი“.

საწნეხი „მანქანები“ — საქაჯავები უძველესი დროიდან არის ცნობილი, ისინი გამოყენებული იყო ყურძნის წურვის პროცესში ეგვიპტეში, პალესტინაში, საბერძნეთში, რომში, შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე, კავკასიასა და კერძოდ კი საქართველოში.⁴ თუ როგორ ჭვეყანას ეკუთვნის პრიორიტეტი ამ საქმეში, ძნელი გასარკვევია. სავარაუდოა, რომ ბერკეტიანი საქაჯავი მოწყობილობა სხვადასხვა ჭვეყანაში ერთმანეთის დამოუკიდებლად გაჩნდა, რადგან მათი გამართვა ძალიან დიდ სირთულეებთან არ არის დაკავშირებული, ხოლო ხრახნიანი საქაჯავები გაცილებით მოგვიანო ხანაში არის წარმოქმნილი. დაახლოებით ძვ. წ. II საუკუნის მახლობლად, რადგან ტრადიცია ხრახნის გამოგონებას ცნობილ ბერძენ სწავლულს, ფიზიკოს არქიმედეს მიაწერს. ყოველ შემთხვევაში ხრახნიანი საქაჯავები ძველი და ახალი წელთაღრიცხვის მიჯნაზე უკვე არსებობს და ყურძნის დაწურვის პროცესში გამოიყენება.

საქართველოში ჭაჭაში დარჩენილი ყურძნის წვენი მიღების პრიმიტიული საშუალება, ე. წ. „დაჯორგვა“ უნდა ყოფილიყო, რომელიც წინ უსწრებდა რთული საწნეხი საშუალების — საქაჯავის შექმნას. მათ პრინციპი საერთოც აქვთ, ორივე შემთხვევაში გამოყენებულია სიმძიმის მოქმედება ჭაჭაში არსებული წვენის გამოსაწურავად. პირველ შემთხვევაში ძალიან მარტივად, მეორე შემთხვევაში, ტექნიკურად რთულ საწნეხ მოწყობილობაში.

დაჯორგვა თანამედროვე სოფლაშიც არის შემორჩენილი. პირველყოფილი წნეხვის ეს წესი გურიაში დამოწმებული აქვს მ. გეგეშიძეს; სადაც საწნახელში დარჩენილ ჭაჭას ყავარს დაადებდნენ, დაჯორგავდნენ, დატყეპნიდნენ-ო.⁵

დაჯორგვის ასეთივე წესი შემორჩენილი იყო უკანასკნელ ხანამდე ზემო იმერეთშიაც. აქ ყურძენს ფეხით წურავდნენ საწნა-

⁴ ა. ლეკიაშვილი, ქართული ხალხური საწნეხი მანქანები, ტერმინული „მეცნიერება და ტექნიკა“, თბილისი, 1956, №3, ან. ლეკიაშვილი, ქართული ხალხური ღვინის წნეხები, მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის, XII—XIII, თბილისი, 1963. ლ. მოლოდინი, ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან (ხალხური ზეთსახდელი იარაღები), თბ., 1963.

В. Ф. Гайдукевич, Выделение на Боспоре, МИА, 85, II, М.-Л. 1958.

⁵ მ. გეგეშიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 138.

ხელში, ჭაჭას საწნახლის უკანა ბოლოში შეაკალთავებდნენ, შემდეგ ფეხით კარგად დატყვიანდნენ, რასაც „დაწრფელვას“ უწოდებდნენ. როდესაც ფეხით ჭაჭიდან წვეწის გამოდევნა ძნელი იქნებოდა, მაშინ თავს დაანებებდნენ. შემდეგ მას ზევიდან ფიცრებს ან ყაჭრებს დააფარებდნენ და დიდი რაოდენობით ქვებს დააწყობდნენ, ე. ი. დაჯორგავდნენ. საწნახელში ჭაჭას ასეთ მდგომარეობაში ტოვებდნენ ერთი ღამის განმავლობაში და იქიდან გარკვეული რაოდენობის ტბილს იღებდნენ. ტბილს რაოდენობა დამოკიდებული იყო ჭაჭის რაოდენობასა და ზევიდან დაწყობილი ქვების სიმძიმეზე. წესი თავისი არსით ძალიან პრიმიტიული ჩანს და იგი უძველესი დროიდან უნდა იყოს შემონახული, ასეთი ხერხით ჭაჭიდან ტბილის გამოწურვისა წინ უნდა უსწრებდეს საქაჭავების შექმნას და მის გამოყენებას მელღინეობაში. ამრიგად საქაჭავები ადამიანთა სამეურნეო-ტექნიკური აზროვნების შემდგომი განვითარებისა და წინსვლის პროდუქტად მიგვაჩნია მეურნეობის დარგის აღნიშნულ სფეროში.

უძველესი საქაჭავების არსებობა საქართველოს ტერიტორიაზე უფლისციხის საწნახლეებთან არის ნაფარადღევი, სადაც საწნახლეების გვერდით საგანგებო ფოსოებია ამოკვეთილი ჭაჭის შემდგომი დამუშავებისათვის.⁶ ე. ი. ძვ. წ. მე-4—მე-3 სს საქართველოში არა მარტო საწნახლები გვაქვს, არამედ საქაჭავებიც, როდესაც ყურძნის წურვის პროცესში უკვე ტექნიკაა გამოყენებული. აღნიშნული საწნახელი და საქაჭავი ჯერ-ჯერობით უძველესად შეიძლება ჩაითვალოს საქართველოსათვის. თუმცა სავარაუდოა, რომ როგორც საწნახელი, ისე საქაჭავი, აქ პირველად არ უნდა ყოფილიყო გამოყენებული, მათ არსებობას საქართველოს ტერიტორიაზე და გამოყენებას მელღინეობაში ხანგრძლივი ისტორია და უძველესი ტრადიცია უნდა ჰქონოდა.

დ. ხახუტაიშვილს წინებების შემოსვლა ხმარებაში, შავი ზღვის ჩრდილოეთ სანაპიროს შავალითის მიხედვით, ტექნიკურ სიახლედ მიიჩნია და მას დაახლოებით ძვ. წ. II საუკუნიდან ვარაუდობს. ამის საბუთად მას ზენითის საწნახელთან აღმოჩენილი საქაჭავის „გირები“⁷ მიიჩნია. ამ ფაქტთან დაკავშირებით ერთხელ კიდევ უნდა აღი-

⁶ დ. ხახუტაიშვილი, ახალი მასალები ელნისტური ხანის ქართლის ქალაქების მეურნეობის ისტორიისათვის, გვ. 116—117.

⁷ დ. ხახუტაიშვილი, იქვე, გვ. 120.

ნიშნის, რომ ოწინარიანი საქაჯავები, როგორც ჩანს, უძველესი დროიდან არსებობენ, ხოლო ხრახნილ-ბერკეტები კი გვიანი ხანის მოვლენაა. რომელი ტიპის საქაჯავისათვის არის განკუთვნილი ზენითის საწნახელთან აღმოჩენილი გირები, ამის შესახებ არაფერი აქვს ნათქვამი.

ვინაიდან არქეოლოგიური გათხრების შედეგად საქართველოს ტერიტორიაზე საქაჯავები გარდა უფლისციხისა აღმოჩენილი არ არის, ამდენად ვანებისავე იმ საქაჯავებს, რომლებიც კლდეში ნაკვეთ საწნახელებთან და თანამედროვე ეთნოგრაფიულ ყოფაშია შემორჩენილი.

ამ მხრივ საყურადღებოა ვარძიის კლდეში ნაკვეთი ქალაქი და მის გამოქვაბულ სათავსოებში შემორჩენილი საქაჯავები. ვარძიის კომპლექსის აღმოსავლეთ ნაწილში სადღესოდ სულ 9 საქაჯავია შემონახული. აღსანიშნავია, რომ ეს პრესები (როგორც კ. მელითაური უწოდებს) მარტო დარბაზებშია გამოკვეთილი. გამონაკლისს ერთი პრესი წარმოადგენს, რომელიც საუნჯეშია (85-ე გამოქვაბული) მოთავსებული. დანარჩენი წნეხები მოთავსებულია მე-9, მე-15, მე-17, მე-19, 32-ე, 86-ე, 169-ე და 195-ე გამოქვაბულებში. პრესების ყუთის ზომა საკმაოდ სტაბილურია. სიგრძე 40—50 სმ ფარგლებშია მოქცეული, სიგანე 30-დან 35 სმ მერყეობს, ხოლო სიღრმე 15—20 სმ აღწევს. აღნიშნული 9 პრესიდან სამი ისეთ გამოქვაბულშია გამართული. სადაც მარნები იმყოფება, ოთხი კი მარნების მახლობლად.⁸

ქვაბული ქალაქის კომპლექსში, სამრეკლოს ქვეშ მდებარე დარბაზში გამართულ საწნახელთან მოწყობილია საქაჯავი.⁹ ასეთ მოწყობილობა წარმოადგენს იატაკიდან რამდენადმე შემადღებით, კედლის პირად ამოკვეთილ მომცრო ყუთს, რომელსაც ძირზე გარეთეენ ნახვრეტი აქვს გაჭრილი. ეს ნახვრეტიც იატაკიდან შემადღებულია და მის წინ, იატაკში მცირე ორმოა ამოჭრილი. თვით ყუთის ზევით კი კედელში მრგვალი, მცირე ბუდეა ამოკვეთილი.¹⁰

⁸ კ. მელითაური, ვარძიის სამშენებლო-ხეროთმოდვრელი შესწავლის საკითხები, გვ. 57.

⁹ კ. მელითაური, ნ. შოშიაშვილი, შ. ხანთაძე, გ. ჯამბურია, ვარძია, გვ. 75, 76, სურ. 25, 26; Г. Гаприндашвили, Пещерный Ансамбль Вардзия, გვ. 86, სურ. 22, ფურც. 32, 33.

¹⁰ კ. მელითაური, ვარძიის სამშენებლო-ხეროთმოდვრელი შესწავლის საკითხები, გვ. 56, სურ. 108, 109.

დაწნევის განსახორციელებლად უფროსი ქაქის ჩაყრა და ფიკრის ხეფით დახურვა იყო საჭირო, შემდეგ კი ამ ხეფზე დაწნევი ნები ძალის ზემოქმედება. ყუთის ზემოთ მოთავსებულ ხეფებში ბუდეში თუ ერთი ბოლოთი ჩამაგრებულ კეტს წაწმენდიან და რომელიც ყუთის ხეფზე დამდგარ ძელაკზე იქნება დაყრდნობილი და მეორე ბოლოზე სიძიმე ექნება ჩამოკიდებული, ნათელი იქნება აქ გამოყენებული დაწნევის მარტივი სისტემა. ქაქიდან გამოწურული ტკბილი ყუთის ძირას გაკეთებული ნახვრეტის მეოხებით აქ დადგმულ ჭურჭელში გროვდებოდა.¹¹ მაშასადამე, როგორც კ. მელთაურის აღწერილობიდან ჩანს, ვარძიის ქვაბულ ქალაქში გამოყენებული ყოფილა ოწინარიანი სისტემის საქაჯავი.

ვარძიის მახლობლად მდებარე ჭაჭკარის კლდეში ნაკვეთი დარბაზის უკანა კედელში გამოკვეთილია საწნახელი და ნიში საქაჯავისათვის.¹² ჭაჭკარივე მოიპოვება გახვრეტილი ქვები, რომლებიც ბერკეტისანი საქაჯავისათვის არიან განკუთვნილი. საქაჯავის არსებობა სავარაუდოა ახჩიაშიც. საქაჯავისათვის განკუთვნილი გახვრეტილი ქვები, გირები ჩვენ თვითონ გვინახავს ასპინძას და ხერთვისს შორის მდებარე სოფლებში და ისინი ხშირ შემთხვევაში ყორეებშია ჩაშენებული.

აღნიშნული ადგილების ვარდა საქართველოს სხვა რაიონებშიაც გვხვდება ქვისგან გამოთლილი საქაჯავის ძირები ან ე. წ. „გობი“ ქვის ბრტყელ ზედაპირზე ოთხკუთხედი მოყვანილობის ღარი ამოკვეთილი, რომელშიც ყუთის თავები მაგრდებოდა, ხოლო ერთ მხარეს, რომელიც წაგრძელებულია, სადინარი ღარი ჰქონდა ამოკვეთილი, რომლითაც ტკბილი გადმოდიოდა და იქვე მიდგმულ თალარში გროვდებოდა. ზოგიერთ ასეთ გობს თან ახლავს გახვრეტილი ქვები, ე. წ. „გირები“. ასეთი საქაჯავის ქვის „გობი“ და „გირები“ ჩვენ თვითონ გვინახავს თეთრიწყაროს რაიონის სოფ. ჩხიკვთაში, მარტო გობი—სოფ. არდისუბანში. ასეთივე ქვისაგან გაკეთებული გობი, ილ. კალანდაძის მიერ კარსანიდან (მცხეთის რ-ნი) ჩამოტანილია თბილისში და სახილველო მუზეუმის ქვის ფონდებში ინახება. მსგავსი გობი სოფ. დგვრისში (ცხინვალის რაიონი) ჰქონიათ ელიოზიშვილების ოჯახში.¹³ ასეთი ქვების გობებისა და გირების თარიღის დადგენა ძალიან რთული და ზოგჯერ

¹¹ კ. მელთაურის. დას. ნაშრ., გვ. 56 — 57.

¹² Г. Гаприндашвили, დასახ. ნაშრომი, გვ. 86; გ. ჯაფარიძე-შვილი, ვარძია და მისი მიდამოების ქვაბები, გვ. 32.

¹³ აღნიშნული საქაჯავის ძირის, გობის შესახებ ცნობისა და ფოტოსურათის მოწოდებისათვის მადლობას მოვახსენებ რ. ფუტურაძეს.

შეუძლებელიც არის. რადგან ისინი განცალკევებით არიან მიტოვებული. თუ მათი სამყოფელი ადგილების მიხედვით ვიმსჯელებთ, ისინი შუაფეოდალური ხანისა შეიძლება იყოს.

ოწინარიანი და ხრახნიანი საქაჯავები თანამედროვე ფიულ ყოფაშიც არის გავრცელებული საქართველოს ტერიტორიაზე. ისინი დამოწმებულია რაჭაში, იმერეთში, ქართლსა და კახეთში. მაგრამ თანდათანობით გამოდიან ხმარებიდან და ადგილს უთმობენ თანამედროვე ტექნიკით გამართულ საწნებ მანქანებს.

ზემოთ აღნიშნულიდან იქმნება შთაბეჭდილება, რომ კლდეში ნაკვეთ საწნახლებს საქაჯავი მოწყობილობა გვერდშივე უკეთდებოდათ, სადაც მათ გასამართავად სპეციალური, საქაჯავისათვის განკუთვნილი, ყუთის მაგვარი ფოსოებია ამოკვეთილი. აღნიშნული საქაჯავები ოწინარიანი ტიპის უნდა ყოფილიყო. ერთ-ერთი ასეთი საქაჯავის რეკონსტრუქცია მოცემული აქვს კ. მელითაურს ვარძიის ქვაბული ქალაქის სამეურნეო დანიშნულების სათავსოების რაინვენტარის განხილვის დროს.¹⁴

ბერკეტთან-ხრახნიანი და ბერკეტთან-ოწინარიანი საქაჯავები ხის საწნახელთან ჩანან დაკავშირებული, მათი გადატანა და მოწყობა ერთი ადგილიდან მეორეზე ადვილი შესაძლებელია. ამიტომ ზოგიერთი საქაჯავის ძირი (გობი), რომლებიც საქართველოს ტერიტორიაზე გვხვდება, შესაძლებელია გაცილებით ადრეული ხანისა იყოს, რადგან მათი ხმარება ხანგრძლივი ხანითაა ნავარაუდევო. ძირითადად გავრცელებული უნდა ყოფილიყო საქაჯავების ხის ძირის (გობის) კეთებაც. ასეთმა ძირებმა (გობებმა), რა თქმა უნდა, ჩვენამდე ვერ მოაღწიეს უახლოეს წარსულიდანაც კი.

ქაჭის დასაწნეხი ხალხური მანქანები საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში გვხვდება, სადაც მევენახეობა-მეღვინეობას მისდევენ. ასეთი საწნეხი მანქანები შემდეგი სახელწოდებითაა ცნობილი: საქაჯავი (ქართლ-კახეთი), საქაჩავი-საქაჩველი (იმერეთი-გურია), წბერა, ჭახრაკი, საწბერავი (რაჭა-ლეჩხუმი), ხარხინი (სამეგრელო) და სხვა.¹⁵

ჩამოთვლილი საწნეხი მანქანები თავისი კონსტრუქციის მიხედ-

¹⁴ კ. მელითაური, დასახ. ნაპრობო, სურ. 109.

¹⁵ ა. ლეკიაშვილი, ქართული ხალხური საწნეხი მანქანები, გვ. 31. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საქაჯავების აღწერილობა, ცნობები მათ შესახებ და მათი წნეხის სამძლავრის გაანგარიშება, ამოღებულია ა. ლეკიაშვილის ნაშრომიდან.

ვით ორ ძირითად ჯგუფად იყოფა: ბერკეტთან-ხრახნიანი და ბერკეტთან-ოწინარიანი.

ქართული

ბერკეტთან-ხრახნიანი საქაჯავები უფრო დასავლეთ ქაქუცაშვილებსაა ლოში ყოფილა გავრცელებული, ხოლო ბერკეტთან-ოწინარიანი აღმოსავლეთში, ქართლსა და კახეთში. ასე გამოიყურება მათი გავრცელების სფერო არსებული მასალების მიხედვით.

ბერკეტთან-ხრახნიანი წნეხი, „წბერი“ შემდეგი აგებულებისაა: ხის ან ქვის მოზრდილი „გობი“ გაყოფილია ორ ნაწილად. ერთ მათგანში ამოჭრილია სწორკუთხა მოყვანილობის ღარი, მასში ოთხი საწურავი ფიცარია ჩადგმული, რომლებიც ხის ვიწრო სარტყლებით, „ხმალებითაა“ შეკრული და ყუთს, „კოდს“ ქმნიან. მეორე ნახევარი კი ღრმადაა გულამოღებული და ვიწრო ღარი პირველ ნაწილს უკავშირდება. გობის უკან მიწაში ჩასმულია ხის მალალი ბოძი, „კაცა“ (მის მავივრობას ზოგჯერ ცოცხალი ხეც წვეს), რომლის თავში გაყრილია გრძელი ნიასაყე „ღირე“. ამ უკანასკნელის მეორე ბოლო ორკაბაა, რომელზედაც გარდიგარდმოდ სქელი ფიცრის ქანჩი — „ქუდია“ დამაგრებული; ქუდში გაყრილია გობის წინ აღმართული ხის დიდი ხრახნი, „ისარი“. მის ქვედა (დაუხრახნავ) ნაწილზე ქვის დიდი „კვირისტავია“ წამოცმული, რომლის ზევითაც „ისარში“ დასატრიალებელი კეტია გაყრილი. ისარი დაბჯენილია ბრტყელ ქვაზე, „ქალაბანზე“. იმისათვის, რომ წნეხვის დროს ღირემ აქეთ იქით არ იქანაოს, იგი მოქცეულია ორ (მომმართველ) ბოძს შორის, რომლებიც ზევით შეკრულია (ტაბ. II, 6).

ქაქის დაწნეხვის პროცესი შემდეგნაირად მიმდინარეობს: საწნახელში ფეხით დაწურულ ქაქას კოდში ყრიან, მას პირამდე აგებენ, ზემოდან სარქველს აფარებენ, რომელზედაც შემდეგ ხის ნაჭრებს აწყობენ, ვიდრე ღირეს არ მიებჯინება. ამის შემდეგ ისარს მასში გაყრილი კეტით ატრიალებენ მანამდე, სანამ ისრის ბოლო ქალაბანს არ ასცილდება ზევით. ეს კი ღირის დაწოლას იწყებს მის ქვეშ შედგმულ ხის ნაჭრებზე, რომლებიც თავისთავად სარქველთან ერთად ქაქას აწვება ზემოდან კოდში და წნეხვა იწყება. ასე განმეორდება ორ-სამჯერ, რის შემდეგ წბერს კეტავენ და რამდენიმე ხნით, ზოგ შემთხვევაში მთელი ღამის განმავლობაში, ტოვებენ. დაწნეხვის დროს ტკბილი გამოდის მისთვის საგანგებოდ დატოვებული ხერელებიდან და გობის წინ ამოჭრილ ღრმა ნაწილში ან თალარში გროვდება, საიდანაც მას იღებენ და ქვევრში გადააქეთ. დაწნეხვის შემდეგ ქაქა „მშრალი“ ხდება და მისი ხელით დაშლა

ან ნიჩბით დანგრევა ძნელია. დაწნეხვის პროცესს დიდი დრო
 ჰჭირდება და ზოგჯერ მთელი დღე-ღამის განმავლობაში ერთი-საათი
 ნახლის ჰაჭვის დაწნეხვაც შეუძლებელია.

ა. ლეკიაშვილის მიერ გამოანგარიშებულია წბერის სიმძლავრე,
 ე. ი. ის სიმძიმე კგ/სმ², რაც ჰაჭვაზე მოქმედობს წნეხვის დროს. თუ
 გავითვალისწინებთ, რომ წბერის ბერკეტის მოქმედება უდრის 1 : 10
 (ღირის მოკლე მხრის სიგრძე — 40 სმ, მეორე მხრისა კი 395 სმ),
 მივიღებთ, რომ ჰქვის კვირისტავი (მისი სიმძიმე დაახლოებით 300
 კგ) ჰაჭვას აწევბა 3000 კგ ძალით: „ისარი“ — ხრახნი კი (სიმძიმე
 40 კგ) — 400 კგ ძალით, საკუთრივ დირე (სიმძიმე 140 კგ) ჰაჭვას
 აწევბა 670 კგ ძალით. მაშასადამე, დაწოლა ჰაჭვაზე უდრის დაახ-
 ლოებით 4070 კგ. ვინაიდან კოდის ფართობი 40 სმ², ამიტომ წნეხის
 სიმძლავრე ტოლია 2,54 კგ/სმ², რაც საკმაოდ დიდ სიმძლავრეს
 წარმოადგენს.

ბერკეტიან-ოწინარიანი წნეხი თავის მხრივ ორი სახისა არის
 გავრცელებული. საქაჭავის ძირი, გობი, აქაც იგივე ფორმისაა, ბერ-
 კეტიც იმავე დანიშნულებითაა გამოყენებული, ხოლო ხრახნიანი
 ისარია შეცვლილი და ძალიან თავისებურადაც. პირველი სახის სა-
 ქაჭავს დირის თავზე წნელებით პორიზონტულად ჩამოკიდებული
 ხის მრგვალო ძელი (დოლი), „დათვი“ აქვს, რომელზედაც თავის
 მხრივ გრძელი თოკით (ან ჭაჭვით) მძიმე „ასაკილი ჰვა“ კიდა.
 „დათვს“ (დოლს) მასში გაყრილი კეტით დაატრიალებენ, რასაც
 დათვზე თოკის დახვევა მოჰყვება და ჰვაც თანდათანობით მალ-
 ლა აიწევს. იმისათვის, რომ დათვი უკან არ დატრიალდეს, კეტს
 დირეს ამოსდებენ და წნეხს დაკეტავენ. დირე მასზე ჩამოკიდებული
 მძიმე ტვირთის („ასაკილი ჰვის“) გამო ნელ-ნელა დაბლა დაიწევს
 და ჰაჭვის წნეხვაც დაიწყება. აქაც წნეხვის პროცედურა რამდენჯერ-
 მე მეორდება. ბოლოს საქაჭავს დაკეტავენ და ტოვებენ. ტკბილი ან
 საქაჭავის გობის წინ ამოჭრილ ღრმა ნაწილში ან თაღარში გროვ-
 დება. საიდანაც იღებენ და სურვილისამებრ გადააქვთ სხვა ადგილ-
 ზე. ქვევრებში (ტაბ. II, 5).

ბერკეტიან-ოწინარიანი საქაჭავის მუშაობის ხასიათი ზუსტად
 იგივეა, როგორც წბერისა, ოღონდ მისგან განსხვავებით, აქ ძალის
 მოდების მექანიზმად გამოყენებულია ოწინარი.

მეორე სახის საქაჭავი პირველისაგან იმით განსხვავდება, რომ
 მისი ოწინარის დოლისაგან ჩამოშვებული თოკის (ჭაჭვის) მეორე
 ბოლო მობმულია წნეხის „ძირზე“ (სამისოდ ძირს, „გობს“ საგან-
 ვებო ტარი აქვს). ასეთი კონსტრუქციული თავისებურების გამო

დოლის გარკვეული მიმართულებით დატრიალება იწვევს უზღვე-
ლოდ დირის დაბლა დაწევას, ე. ი. ჰაქის დაწინებვას. აქვე წინების
პროცესში საქაჯავს დროდადრო კეტავენ (ტაბ. II, 7). ქართული
გინზლიცონიქა

საქართველოს ტერიტორიაზე გავრცელებული საქაჯავის სახე-
ბი (პრიმიტიული და მექანიკური მოწყობილობანი), რომელთა გამო-
ყენება შორეული წარსულიდანაა სავარაუდო, ერთხელ კიდევ მიუ-
თითებს მეურნეობის, მევენახეობა-მეღვინეობის დარგის ადრევე
დაწინაურებასა და მის მაღალ განვითარებას ჩვენში, რომ საქარ-
თველოს ტერიტორიაზე მცხოვრები ადამიანი უძველესი დროიდან
ქმნიდა და ხეყდა მევენახეობა-მეღვინეობასთან დაკავშირებულ სხვა-
დასხვა სახის იარაღებს, ჭურჭლებსა და ინვენტარს.

თ ა ლ ა რ ი

თალარი მეღვინეობასთან დაკავშირებული ჭურჭელია, უწინ
იგი ყურძნის დაწურვისა და ღვინის გადაღების საჭიროებისათვის
უხმარიათ.¹ ხოლო საქართველოს ზოგიერთ კუთხეში დღესაც ამ და-
ნიშნულებით ხმარობენ. ასეთი დანიშნულების ჭურჭელი სხვადა-
სხვა სახელითაა დამოწმებული თანამედროვე ეთნოგრაფიულ ყო-
ფაში: თალარი, მენა, ისარნა, აუზი, ქვევრი. ჩამოთვლილი ჭურჭლე-
ბის სამეურნეო დანიშნულება ერთი და იგივეა, ხოლო ისინი ფორმე-
ბით და გაცემების ტექნიკით საკმაოდ განსხვავდებიან ერთმანეთისა-
გან. მათი, როგორც სამეურნეო ჭურჭლის დანიშნულებას წარმო-
ადგენდა და ეხლაც წარმოადგენს საწინახელში დაწურული ყურძ-
ნიდან გამოსული ტბილის დაგროვება. ასეთი ჭურჭელი ჩადგმული
იყო საწინახლის წინ ან მის გვერდით, იმ ადგილზე, სადაც საწინახელს
სადინარი არხი ჰქონდა დატოვებული. საწინახლის სადინარი არხი
თალართან შეერთებული იყო მილით ან ღარით და ამ გზით საწინახ-
ლიდან ტბილი თვითღვინებით ჩადიოდა და გროვდებოდა მასში.

აუზი (ქართლში მას მენასაც უწოდებენ) შეიძლება კლდეში
ნაკვეთი, კირხსნარით ამოშენებული და თირის ჭურჭელიც იყოს.
მენა, როგორც ირკვევა, საქართველოში ძველად გავრცელებული
ჭურჭელი ყოფილა. საბას განმარტებით — მენა სამყოფი, სადგომია;

¹ ლ. ბოჭორიშვილი, ქართული კერამიკა, I თბილისი, 1949, გვ. 112.
შენიშვნა: ი. ნანობაშვილი, ვაზის ძველი კულტურა ქიზიყში, თბილისი,
1960, გვ. 162.

მენას კახნი ტავარსა უწოდებენ და იგიცა ტყბილის სადგომია. ტავარი (ანუ თალარი) ასევე ტყბილის სადგომი ჰურჭელია.² ტყბილი-ძველნი ყურძნის წვეს ტყბილს ესრე ტყბილს უწოდებდნენ.

თალარი, რომელსაც საქართველოს ზოგიერთ კუთხეში (მაგ. იმერეთი და სხვა) ისარნა შეესატყვისება, თიხის ჰურჭელს წარმოადგენს, ხოლო ჭვევრი, რომელიც საწინახლის სადინართან არის ჩადგმული, ზოგჯერ თალარად იწოდება და საერთოდ ცნობილი თიხის საღვინე ჰურჭელია.³

მეღვინეობასთან დაკავშირებული აღნიშნული ჰურჭელ-ინვენტარი შეიძლება სამ ტიპად დაიყოს: პირველი — თიხის ჰურჭელი; მეორე — ჭვანში ნაკვეთი აუზი და მესამე — მიწაში, გათხრილ ორმოში, კირხსნარით ამოშენებული აუზი. აქედან პირველი ტიპის ჰურჭელი უძველესი წარმოშობისა უნდა იყოს, ისინი წარმოქმნილია იმ დროს, როდესაც ადამიანმა საწინახელს სადინარი არბი გაუყეთა და ტყბილის დადუღება საწინახელში კი არა, ცალკე ჰურჭელში ან ჭვევრებში ხდებოდა, ამ დროს საწინახლისათვის უნდა მიედგათ დიდი ზომის, ფართე პირიანი ჰურჭელი, რომელშიაც, ერთი მხრივ, საწინახელში დაწურული ყურძნის წვენი გროვდებოდა, ხოლო, მეორე მხრივ, აქედან მას იღებდნენ და ცალკე ჰურჭელში გადაჰქონდათ. ასეთი დანიშნულების ჰურჭელი და მისი უძველესი სახელწოდება დღეისათვის ცნობილი არ არის, მაგრამ უნდა ვივარაუდოთ, რომ იგი ეთნოგრაფულ ყოფაში დამოწმებული თალარის წინაპარი იყო, რადგან მათა სამეურნეო დანიშნულება ძირითადად ერთნაირი ჩანს.

² ს უ ლ ხ ა ნ ს ა ბ ა ო ბ ბ ე ლ ი ა ნ ი, სიტყვის კონა, თბილისი, 1942, გვ. 203.

³ ი ქ ვ ე, გვ. 332.

⁴ ი ქ ვ ე, გვ. 340.

⁵ მენა, ტავარი (ანუ თალარი) ძველთაგანვე ტყბილის სადგომ, სამყოფელ ჰურჭელადაა მიჩნეული. ბოლო ხანებში „მენა“ „აუზის“ სახელით თანდათანობით გამოდის ხმარებიდან და დაეიწეებას ეძლევა, ხოლო თალარი, რომელიც თიხის ჰურჭელი იყო, მეღვინეობაში ლითონის ჰურჭელმა შეცვალა და მან სხვა დანიშნულება მიიღო, რადგორც ლ. ბოჭორიშვილის აღწერილობიდან ჩანს. კახეთში თალარს დღეს შექვევრე-მეჰურჭლეში წყლის მარაგის შესანახად, შლამის მოსათავსებლად და სხვა დანიშნულების შესასრულებლად იყენებენ, შექაშანურები მასში ჰურჭლის შესაღებ წამალს ასხამენ, სოფლად კი ვენახის წამლის დასავენებლად სმარობენ (ლ. ბოჭორიშვილი, ქართული კერამიკა, გვ. 112, შენიშვნა). თალარი უკანასკნელ ხანებში იმერეთშიაც ვენახის წამლის დასამზადებლად გამოყენებულა.

ქვაში ნაკვეთი აუზი საწნახელის განვითარების პერიოდს ემთხვევა და მასთან ერთად არის წარმოშობილი. ამის და-
ამოწმებელ საბუთად უფლისციხეში აღმოჩენილი, კლდეში ნაკვეთი
და ზენითში არსებული მონოლითში ამოკვეთილი საწნახლები
გამოგვადგება. უფლისციხის შიდა ქალაქში პირველი საწნახელი
კლდეში ნაკვეთი ორი განყოფილებისაგან შედგება და ერთმანეთ-
თან დაკავშირებულია კლდეში ნაკვეთი არხით. პირველი განყოფი-
ლება, რომელიც გეგმაში სწორკუთხედს იძლევა, წარმოადგენს
საკუთრივ საწნახელს, სადაც ყურძნის დაწურვა სწარმოებდა, ხო-
ლო მეორე განყოფილება, რომელიც გეგმაში კვადრატს იძლევა,
წარმოადგენას აუზს, სადაც ყურძნის წვენი გროვდებოდა. მისი
ფართობი შეადგენს 1,2 მ² (კედლების სიგრძე 1,00×1,20 მ, ხოლო
სიმაღლე 0,90 — 1,00 მ), მოცულობა კი 1,2 კუბმეტრს, ანუ 1,200
ლიტრს.⁶ მსგავსი აუზი აღმოჩნდა უფლისციხეში გათხრილ სხვა
საწნახლებსაც. ასეთივე აუზი ჰქონდა ზენითის მონოლითში ამოკვე-
თილ საწნახელსაც. ფეოდალური ხანის კლდეში ნაკვეთ საწნახლებს
ასეთი აუზები უკვე აღარ აქვთ, მათ მაგივრობას თიხის ჭურჭელი-
თაღარი ასრულებდა. მაშასადამე, ქვაში ნაკვეთი აუზები ძვ. წ
IV—III საუკუნეებში ყოფილა საქართველოში გავრცელებული და
იგი კლდეში ნაკვეთი საწნახლების განუყრელ ნაწილს წარმოად-
გენდა, რომელიც მოგვიანო ხანაში მსგავს საწნახლებსაც კი ჩამოს-
ცალდა და ადგილი თიხის ჭურჭელს დაუთმო.

მიწის ორმოში კირხსნარით ამოშენებული აუზი ასე-
ვე საწნახლების მესამე ტიპს უკავშირდება და წარმოშობილია
შუაფეოდალურ ხანაში, როდესაც საწნახლების კირხსნარის დუღა-
ბით აშენება შემოვიდა პრაქტიკაში.

კლდეში ნაკვეთი და კირხსნარით ნაშენი აუზები, საწნახე-
ლის გვერდით, ძველი დროიდანვე ჩანან მეღვინეებასთან კავშირ-
ში. ტყბილის მოსაგროვებელი ჭურჭელი-ინვენტარი თუ რა სახელით
იყო სახელდებული ძველად, ცნობილი არაა, ამდენად სახელწო-
დება აუზი ამ ჭურჭელი-ინვენტარის შესატყვისი პირობითი ცნებაა
და არც ისე შორეულ წარსულში უნდა იყოს შექმნილი.

დასახელებული ჭურჭელი-ინვენტარი საწნახლის განუყრელი
თანამგზავრია ყურძნის წურვის პროცესში, რადგან საწნახლიდან
გამოსული ტყბილი თაღარში ან აუზში გროვდება, აქედან გადააქვთ

⁶ დ. ხახუტაიშვილი, ახალი მასალები ელინისტური ხანის ქართლის
ქალაქების მეურნეობის ისტორიისათვის, გვ. 116.

ეროვნული
საბჭო

შემდეგ ქვევრებში, ზოგჯერ მასშევე ხდება დადუღება და ღვინის დაყენებაც. აქ მხედველობაში უნდა მივიღოთ თალარად გამოყენებული 20 — 25 კოკიანი ქვევრი.

თალარი აუცილებელი ჭურჭელია საქაჯავით ქაქიდან ტკბილის გამოწურვის დროსაც, რადგან საქაჯავის „გობს“ ერთ მხარეს სადინარი არხი აქვს გაკეთებული, რომლის მეშვეობითაც ტკბილი მასზე მიდგმულ ჭურჭელში გროვდება.

გათხრებით მოპოვებულ მასალებში თიხისიგან გაკეთებული თალარი ჭერჯერობით აღმოჩენილი არ არის, ამდენად ამ სახის ჭურჭლების უძველესი ფორმების და მოცულობის განსაზღვრა შეუძლებელია. ზოლო რაც შეეხება აუზებს, ისინი როგორც აღნიშნული იყო, უფლისციხესა და ზენითის საწნახლებთან არის დადასტურებული. მათ ოთხკუთხედი მოყვანილობა აქვთ, საშუალოდ მათი მოცულობა 100 დეკალიტრს უდრის. ზოგ შემთხვევაში კი, მეტსაც. მათი სამეურნეო ფუნქცია საწნახელში დაწურული ყურძნის წვეწვინის დაგროვება იყო, შესაძლებელია ზოგ შემთხვევაში მასში ტკბილის დადუღება და ღვინის დაყენებაც ხდებოდა, რაზედაც მათი მოცულობა უნდა გვანიშნებდეს.

უფლისციხის საწნახლების აუზი ქვაში ცალკე არის ამოკვეთილი და თვით საწნახელს სპეციალური ღია სადინარი არხითა და ხვრელით უერთდება. საწნახლის ფსკერი უფრო მაღლა მდებარეობს, ვიდრე აუზის პირში, ამიტომ ყურძნის წურვის დროს ტკბილი თვითღვინებით ჩადიოდა მასში. აუზი იმდენად დიდია, რომ საწნახლის წურვის დროს ტკბილის გადატანა ქვევრებში აუცილებელი არ იქნებოდა.

უფრო გრანდიოზულია ზენითის საწნახლის აუზი. მისი სიგრძე 1,40 მ, სიგანე 1,20 მ, ზოლო შემორჩენილი კედლების სიმაღლე 0,28 მ აღწევს და სადინარი ხვრელით უკავშირდება თვით საწნახელს. ასე გამოიყურება ჩვენამდე მოღწეული უძველესი აუზები, რომელიც, ჩვენი შეხედულების მიხედვით, საწნახლების მეორე ტიპს უკავშირდება.

შუაფეოდალური ხანის კლდეში ნაკვეთ საწნახელთანაც ვხვდებით აუზს, რომელიც ამ შემთხვევაში გამონაკლისს წარმოადგენს. ვარძიის ქვაბულ ქალაქში ერთ შემთხვევაში საწნახელს ფსკერთან მილი აქვს გაჭრილი, საიდანაც ტკბილი გამოდიოდა და იქვე ამოკვეთილ მცირე ორმოში ჩადგმულ ჭურჭელში გროვდებოდა. შემდეგ ტკბილი მარნებში გადაჰქონდათ, სადაც ქვევრში ასხამდნენ დასა-

უღლებლად. მეორე შემთხვევაში, საწნახელს ფსკერზე სადები და ტბილის გამოსასვლელი მილი აქვს, მილის წინ ორმოცა (ქვევრი) ამოჭრილი სითხის დასაგროვებლად⁷. უნდა ვივარაუდოთ, რომ პირველ შემთხვევაში საგანგებო ჭურჭელი, თალარი გამოიყენებოდა ტბილის დასაგროვებლად, როდესაც მეორე საწნახელს თავისი კლდეში ამოკვეთილი აუზი გააჩნდა. ამრიგად ერთდამივე ხანაში, ერთ ადგილზე ორგვარი ჭურჭლის-ინვენტარის გამოყენების შემთხვევა გვაქვს.

ქვემო ქართლის ტერიტორიაზე (ბოლნისის რაიონი), მდ. ლოქის ხეობაში ნასოფლარის გათხრების დროს აღმოჩენილ მარანში და დასტურებული იქნა ქვითა და კირხსნარით ამოშენებული აუზი. რომელიც გამოვლენილი მასალების საფუძველზე მე-18 საუკუნის პირველი ნახევრითაა დათარიღებული.⁸ კირხსნარით ამოშენებული აუზი და ქვევრის თალარად გამოყენება აღმოსავლეთ საქართველოში ახლო წარსულში გავრცელებული მოვლენა ყოფილა და ზოგ შემთხვევაში დღესაც გვხვდება ხმარებაში.

მიწის ორმოში ამოშენებული ქვითკირის აუზი საწნახლის მესამე ტიპთან უნდა იყოს დაკავშირებული. როდესაც საწნახლის კირხსნარით შენება დაუწყიათ, ტბილის მოსაგროვებელი აუზის (შენა) შენებაც ამავე მასალით გადუწყვეტიათ. შესაძლებელია, რომ უძრავ საწნახლებს, რომლებიც ქვაში იყო ნაკვეთი, ხოლო შემდეგ ხანაში კი კირხსნარით ნაშენები, უკეთებდნენ აუზს, ხის საწნახლებისათვის კი, რომელთა გადატანა ერთი ადგილიდან მეორეზე სიძნელეს არ წარმოადგენდა, თიხის ჭურჭელს, თალარსა და ქვევრს ხმარობდნენ. თუმცა მდ. ლოქის ხეობაში გათხრილ მეორე მარანში ქვითკირის საწნახელს ქვევრი ჰქონდა თალარად მიდგმული. ასე, რომ თალარის ან ქვევრის გამოყენება ტბილის დასაგროვებელ ჭურჭლად ქვითკირის საწნახლისათვის გამორიცხული არ ჩანს.

შენა კირხსნარით ნაგებ აუზს ეწოდება. ეს კარგად დასტურდება თანამედროვე ეთნოგრაფიულ ყოფაში ქართლის ტერიტორიაზე. „მიწაში დაფლულ საღინე ჭურჭელთა შორის აღსანიშნავია ე. წ.

⁷ კ. მელითაური, ნ. შოშიაშვილი, შ. ხანთაძე, ვ. ჯამბურია, ვარძია, გზამკლავი, თბილისი, 1955, გვ. 75.

⁸ ა. ბოზოჩაძე, მელითონე-ხელოსანის საცხოვრებელ კომპლექსში აღმოჩენილი მარანი, ხელნაწერი, 1961.

„მენა“. მენას სახელით ცნობილი საღვინე ჭურჭელი ჭვითა და კიბრით არის ნაშენი მიწაში“. სოფლები: აში, ბოდორნა, ყვავილი, მეზრობანთ კარი და სხვა, ვენახებს მდ. არაგვის პირზე აშენებდნენ; აქვე, ვენახულში, ღია ცის ქვეშ, საწნახლების ძირში ამოთხრილი ორმოშუტ ქველურქუქა კირით თალარის მსგავსად, ქვევრის ოდენა ჭურჭელს აშენებდნენ. მასში დაწურულ ტკბილს აყენებდნენ რამდენიმე დღის განმავლობაში (3—4—5 დღეს). ამის შემდეგ ნაწურ ტკბილს და ჭავის ცალცალკე წაიღებდნენ დანიშნულების ადგილას. მიწაში ჭვითა და კირით ამგვარად ნაგებ ჭურჭელს, რომელიც ერთგვარად ქვევრის როლს ასრულებდა, იქაურები „მენას“ უწოდებდნენ.⁹

კახეთში წინათ ამავე დანიშნულებით თალარი უხმარიათ, შემდეგ მას თავისი მნიშვნელობა დაუკარგავს და ახლა მას ვენახში წაშლის დასაყენებლად ხმარობენ.¹⁰ ესლა ტკბილის დასაგროვებლად ორმოებს თხრიან, ცემენტით ლესავენ. თიხის თალარის ნაცვლად ზოგჯერ ლითონისას ხმარობენ, რომელსაც ასევე თალარი ეწოდება.¹¹

ქართლში თალარი ეწოდება საწნახლის წინ, მილის აქეთ-იქით ჩადგმულ ქვევრს, საერთოდ დიდ ქვევრსაც.¹²

კიდევ უფრო სუსტადაა შესწავლილი მსგავსი საღვინე ჭურჭლები დასავლეთ საქართველოში. აქ გათხრილი და გამოვლინებული არ არის მარნები და მასთან დაკავშირებული სხვა სახის ინვენტარა და ჭურჭლეული, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ვაშნარში აღმოჩენილ მარანს. უკანასკნელ ხანებში, ტკბილის დასაგროვებელი ჭურჭლებიდან იმერეთში გავრცელებული იყო თიხის თალარი, ისარნა. იგი საწნახელს მიდგმული ჰქონდა წინ, იქ, სადაც ტკბილის გამოსასვლელად გაკეთებული აქვს ხერელი და რომელსაც „ინდურს“ უწოდებენ. ზოგ შემთხვევაში ტკბილის გამოსასვლელი თალართან დაკავშირებული იყო ხის ღარით. თალარი აქ მკირე მოცულობისაა; მასში 10 დეკალიტრამდე ტკბილი თავსდება. ყურძნით სავსე საწნახლის წურვის პროცესში, თალარიდან ტკბილი განუწყვეტლივ გადააქვთ ჭურში. ვაღსატანად გამოიყენებოდა ჩაფი, ხოლო თალარიდან ტკბილის ამოსაღებად ხაბი, რომელიც ე. წ. შწარე კვანისაგან არის გაკეთებული და სათანადოდ გამოხარშული.

⁹ ი. ნ ა ნ ბ ა შ ვ ი ლ ი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 150 — 151.

¹⁰ ლ. ბ ო ქ ო რ ი შ ვ ე ლ ი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 112. მენაშენა 2.

ი. ნ ა ნ ბ ა შ ვ ი ლ ი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 162.

¹¹ ი ქ ვ ე, გვ. 162.

¹² ი ქ ვ ე, გვ. 162.

აღმოსავლეთ საქართველოში, კერძოდ კახეთში, ორი ტიპის თაღარი ყოფილა გავრცელებული: ქუსლიანი და ბრტყელქიჩი. ქუსლიანი თაღარი შუაზე გაჭრილ ქვევრს წაიგავს: ქვევრის ქვედა ძირისკენ ვიწროა და ქუსლიანი, პირისკენ კი შესამჩნევად გაფართოებული და ირგვლივ შემოვლებული თავით დაგვირგვინებული. ძირის სივიწროვე და პირის განსაკუთრებული სიფართოვე ორივეგვარი თაღარის დამახასიათებელ ნიშანს წარმოადგენს. ბრტყელქიჩი თაღარი ყურბიანია, ორი ყური ერთ მხარეს აქვს მობმული, ორი კი, მეორე მხარეს, ქუსლიან თაღარს, უქუსლოსაგან განსხვავებით, ყური არ უკეთდება, ქუსლიან თაღარს მიწაში ჩასვამდნენ ხოლმე, ბრტყელქიჩი კი სწორედ მიწის ზემოთ იდგმება¹³.

თბილისში, ერეკლეს მოედანზე წარმოებული გათხრების დროს, შუაფეოდალური ხანის მასალებში ყურადღებას იქცევს დიდი ზომის, ფართე პირიანი და ყურბიანი ჭურჭელი, რომელიც დამახასიათებელი ნიშნების მიხედვით თაღარს უნდა წარმოადგენდეს. ამდენად იგი ჯერჯერობით ერთადერთი უძველესი (XI—XIII სს.) თაღარია არქეოლოგიური გათხრების შედეგად რომაა აღმოჩენილი.¹⁴

იმერეთში გავრცელებული იყო ქუსლიანი თაღარი (ტაბ. I, 14), რომელიც რამდენაღმე განსხვავდება აღმოსავლეთ საქართველოში გავრცელებული მსგავსი ჭურჭელისაგან (ტაბ. I, 15). იმერულ თაღარს ფართე პირი, გაბრტყელებული ქობა, მომრგვალებული კალთები (არა ქვევრივით დაქანებული) და ქუსლი აქვს. იმერული მექვევრის დიმიტრი ლაბაძის (შრომა) გადმოცემით, ქვევრის მკეთებელი თაღარსაც აკეთებდა წინათ. ეხლა მას ძალიან იშვიათად აკეთებენ, რადგან მას ეხლა თითქმის აღარავენ ხმარობს. უკანასკნელ ხანებში თიხის თაღარი ნელ-ნელა გამოვიდა ხმარებიდან და იგი სპილენძისაგან დამზადებულმა ჭურჭელმა (ქვაბმა) შეცვალა.

შ შ შ შ რ ი

საქართველოში, მევენახეობის კლასიკურ ქვეყანაში, კერამიკული წარმოების ერთი დარგი — მექვევრეობა მთლიანად მელდინეო-

¹³ ლ. ბ. კ. ო. რ. ი. შ. ვ. ი. ლ. ი., დასახ. ნაშრომი, გვ. 122.

¹⁴ აღნიშნული ჭურჭელი აღგენილი და ექსპონირებულია თბილისის სახელმწიფო ეთნოგრაფიულ-ისტორიულ მუზეუმში.

ბის ინტერესებს ემსახურება. ჭვევრი ის ჭურჭელია, რომელიც მიმდინარეობს ყურძნიდან მიღებული ტყბილის ჩასხმა, დადღვე-
ბასთან დაკავშირებული პროცესი, დაღვინება და ბოლოს ღვევრულ-
ღვინის შენახვა. ამდენად მისი დანიშნულება მეღვინეობის საქმიანობაში
უდიდესი ჩანს და ჭვევრის, როგორც სამეურნეო ხასიათის მქონე
ჭურჭლის, არსებობა შორეულ წარსულშია სავარაუდო, თუმცა
არსებული არქეოლოგიური მონაცემების მიხედვით ჩვენი თვალსა-
წიერი არც ისე ღრმა წარსულში მიდის.

საქართველო მევენახეობა-მეღვინეობის დარგის უდიდესი ტრა-
დიციების მქონე ჭვევანაა. აქ მეურნეობის ამ დარგს ადამიანი
უხსოვარი დროიდან მისდევდა, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული.
ვაზის ზრდისა და განვითარებისათვის საქართველოს ბარ ადგი-
ლებში იმდენად ხელსაყრელი ბუნებრივი პირობები არსებობდა,
როგორც ვარეული (კრიკინა), ვაზის (*vitis silvestris*). ისე
კულტურული ვაზის (*vitis vinifera* -ს) ფორმებისათვის, რომ
რიგი მკვლევარებისა ვაზის სამშობლოდ საქართველოს მიიჩნევს.¹
ზემო აღნიშნული იყო აგრეთვე, რომ საქართველოში კულტურული
მევენახეობა ძვ. წ. II ათასწლეულის დასაწყისისათვის უნდა არსე-
ბულიყო, ხოლო მეღვინეობას გაცილებით ადრე მიეცა დასაბამი.
ამასთანავე, თუ გავითვალისწინებთ მეღვინეობასთან დაკავშირებულ
ჭურჭლებსა და ინვენტარს, რომლებიც საქართველოს ტერიტორია-
ზეა აღმოჩენილი, ნათელი გახდება, თუ რა დიდი ხნის ისტორია
აქვს ვაზის კულტურას და რა ძირძველი ტრადიციების მქონეა
მეღვინეობასთან დაკავშირებული ჭურჭლებისა და ინვენტარის
კეთება ჩვენში.

რა თქმა უნდა, ვაზის მოშინაურებასა და მეღვინეობის დაწყე-
ბასთან ერთად არ წარმოქმნილა ყველა ის ინვენტარი და ღვინის
ჭურჭელი, რომლებიც განვითარებული და სრულყოფილი სახით
უფრო გვიან გვევლინებიან, თუმცა ზოგიერთი საღვინე ჭურჭლის
გაჩენა კი მეღვინეობის წარმოშობასთან უნდა იყოს დაკავშირებუ-
ლი. საქართველოში ერთადერთ ჭურჭელს, რომელიც მტკიცედ
უკავშირდება მეღვინეობას და რომელშიაც ხდება ტყბილის დაღუ-

¹ ლ. ბოტორიშვილი, ქართული კერამიკა, I, კახური, თბილისი, 1949, გვ. 112.

² სოლ. ჩოლოყაშვილი, მასალები საქართველოს XII—XIII საუ-
კუნის ვაზის ჭიშების საკითხისათვის, შოთა რუსთაველის ეპოქის მატერიალური
კულტურა, თბილისი, 1938, გვ. 61.

ლება და ღვინის შენახვა ქვევრი წარმოადგენს, ამიტომ იგი უმჯობესი დროიდან უნდა შემოსულიყო ხმარებაში.

არქეოლოგიური მონაცემების მიხედვით ირკვევა, მარცვლეულში ღვინის შესანახავ კურჭლად საქართველოში ძვ. წ. VI საუკუნეში ფართოდ ყოფილა გავრცელებული და გამოყენებული. ამ ხნიდან აღნიშნული კურჭლის გამოყენება მეღვინეობაში არავითარ ექვს აღარ იწვევს, ამავე დროს საინტერესოა საკითხი, რა კურჭელში ხდებოდა ტკბილის დადუღება და ღვინის შენახვა ადრეულ ხანებში, იმ დროს, როდესაც საქართველოში განვითარებული კულტურული მევენახეობაა საფუძვლებელი?

ენეოლითში საფუძველი ეყრება დიდი ზომის თიხის კურჭლების დამზადების ტრადიციას. ასეთ კურჭლებში უმთავრესად მარცვლეულისა და საერთოდ საკვები პროდუქტების შენახვას ვარაუდობენ. იბადება კითხვა, ხომ არ შეიძლებოდა ასეთი, დიდი ზომის კურჭლები სითხის მოსაკავებლად და ზოგ შემთხვევაში მათ შესანახავად გამოყენებია ადამიანი? მით უმეტეს, რომ ენეოლითის დროინდელი სამოსახლო ადგილების გათხრების დროს აღმოჩენილია ორმოები, რომლებიც სამეურნეო დანიშნულებისად არიან. მიჩნეულია და, უპირველეს ყოვლისა, მარცვლეულის შესანახავ ადგილებად არის ნაგარაუდფევი. რა თქმა უნდა, ორმოების გვერდით თიხის დიდი ზომის კურჭლები უნდა გამოეყენებიათ მარცვლეულის შესანახავად, როგორც ეს მოგვიანო ხანაშიც არის დადასტურებული, როდესაც ქვევრი ძირითადად საღვინე კურჭელს წარმოადგენს. ხოლო ზოგიერთ მათგანში მარცვლეულსაც ინახავენ. ხომ არ არის ეს ტრადიცია ძველი და სწორედ ენეოლითის დროიდან მომდინარე, როდესაც დიდი ზომის თიხის კურჭლების კეთებას იწყებენ?.. სავარაუდოა, რომ განვითარების ამ საფეხურზე ადამიანმა იცოდა მაგარი, მათრობელა სასმელის დამზადება, რისთვისაც კურჭელი აუცილებელი იყო. მეორე მხრივ, მეღვინეობა კულტურულ მევენახეობაზე ადრე წარმონაქმნად მიგვაჩნია და ამ შემთხვევაში ენეოლითისათვის ღვინის დაყენება, დადუღების გზით, უკვე ცნობილი ფაქტი უნდა ყოფილიყო, რასაც უნდა წარმოექმნა მოთხოვნილება დიდი ტევადობის კურჭელზე.

ყოველ შემთხვევაში, ცხადი ის არის, რომ გამოთქმული მოსაზრების მიუხედავად, ენეოლითის ხანაში ადამიანი იწყებს დიდი

ზომის ჭურჭლის კეთებას, რომელშიც შესაძლებელი ჩანს ვინაიდან დღელ ხანაში გავრცელებული საღვინე ჭურჭლის-ქვევრის წინაპარი მისი პროტოტიპი დავინახოთ. აღნიშნული ჭურჭელის განვითარებაში და მისი ფორმების თანდათანობით დახვეწამ, რომელიც ხანგრძლივად პროცესს წარმოადგენდა, თანამედროვე ქვევრი მოგვცა.

ენეოლითის ხანიდან ვიდრე ადრეანტიკურ ხანამდე, როდესაც ქვევრი ძირითადად ჩამოყალიბებული სახით წარმოგვიდგება, მან განვითარების რამდენიმე საფეხური გაიარა და სათანადო ცვლილებაც განიცადა. თუ ამ განვითარების პროცესს თვალს გავადევნებთ, დავრწმუნდებით, რომ ქვევრის წინაპარი ენეოლითის ხანაში წარმოიშვა. იგი საქართველოს ტერიტორიაზე ადგილობრივ არის წარმოქმნილი, აქაური მოსახლეობის მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებისათვის. ამიტომაც აქ აღმოჩენილი ქვევრები და მათი პირველსახეები მაინც განსხვავდებიან სხვა ქვეყნებში აღმოჩენილი მსგავსი ჭურჭლებისაგან, თუმცა ზოგიერთ შემთხვევაში მათი ფორმები ერთმანეთს უახლოვდება, ხოლო დანიშნულება კი თან ემთხვევა.

თუ აღმოჩენილ მასალებს გავადევნებთ თვალს, დავინახავთ, რომ ძველ საბერძნეთში ღვინის შესანახავ ჭურჭლებს „პითოსებს“ დიდი ცვლილება არ განუცდიათ უძველეს ხანასთან შედარებით. ტროას მეექვსე ფენაში აღმოჩნდა მარცვლეულის შესანახავი სარდაფი, რომელშიც ცხრა პითოსი იყო. ეს კვერცხისმაგვარი, ფართო ყელისა და კონუსურ ძირიანი უყურო ჭურჭლები სრულებით მსგავსია ანტიკური ხანის პითოსებისა. ასე რომ ბერძნული პითოსთავეს ძირითადი ნიშნებით დიდი ხნის განმავლობაში დარჩენ უცვლელი. მას კვერცხის მაგვარი მოყვანილობა, ფართე პირი, ბრტყელი ქობა და ცილინდრულ ქუსლიანი ძირი აქვს².

საქართველოს ტერიტორიაზე, განსაკუთრებით კი აღმოსავლეთ საქართველოში, ენეოლითური ხანის ძეგლები მრავლადაა გამოვლინებული და შესწავლილი. გათხრების დროს აღმოჩენილია დიდძალი კერამიკული მასალა, რომელშიც მთელი ჭურჭლებიც საკმაოდ რაოდენობით მოიპოვება. ამ მასალების მიხედვით შესაძლებელი ხდება წარმოდგენა ვიქონიით, როგორც ჭურჭლის ფორმებ-

² Б. Н. Граков, Тара и хранение сельскохозяйственных продуктов в классической Греции VI—IV веков до нашей эры. Из истории материального производства античного мира. Изв. ГАИМК. вып. 108, М.-Л., 1935, 83. 165—166.

ზე, ისე მათ მოცულობა-ტევადობაზე. უფრო ძნელია კურჭლების დანიშნულების დადგენა, განსაკუთრებით დიდი ზომის კურჭლებზე. სა. მათი დანიშნულების შესახებ გამოთქმულია სავარაუდო მოსაზრებანი, დანამდვილებით კი იმის თქმა, თუ მეურნეობის რომელ დარგში გამოიყენებოდა ასეთი მოცულობის კურჭლები, ძნელი დასადგენია. შესაძლებლად მიგვაჩნია კიდევ ერთი სავარაუდო მოსაზრების გამოთქმა აღნიშნული ხანის დიდი ზომის კურჭლების მართ, რომელიც სინამდვილიდან შესაძლოა არც ისე შორს იყოს.

ენეოლითური ხანის მოზრდილი კურჭლის ერთ-ერთ ტიპურ სახეს წარმოადგენს 1947 წ. თრიალეთში, სოფ. გუნიაში (ოზნი) აღმოჩენილი დიდი ზომის კურჭელი, რომელიც კიკეთის კურჭლების მსგავსად სათვალის მაგვარი სპირალითაა შემკული.⁴ აღნიშნული კურჭლის კეცი წითლადაა გამომწვარი. მას ფართე პირი, ოღნავ გამსხვილებული ქობა, მაღალი, ცილინდრული ყელი, განიერი მხრები, წესიერად დაქანებული კალთები და ფართო, ბრტყელი ძირი აქვს, კურჭელს მხარი შემკული აქვს სათვალის მაგვარი სპირალით (ტაბ. III, 1). სიმაღლე დაახლოებით 1 მ. უდრის, ტევადობა კი 200 ლიტრამდე აღწევს. ასეთ კურჭელში მარცვლეულისა და საკვები პროდუქტების გარდა, შესაძლებელი იქნებოდა სითხის შენახვაც. გამოდგებოდა იგი მაგარი სასმელების, პირველ რიგში კი ღვინის დასადუღებელ კურჭლადაც.

ენეოლითის განვითარებული ხანისათვის, რომელსაც ეს კურჭელი ეკუთვნის, სავარაუდოა მაღლარი ფორმის მევენახეობის არსებობა, რომელსაც თავის მხრივ მოთხოვნილება უნდა წარმოეშვა დიდი ზომის კურჭელზე, რომელშიც მოხდებოდა, როგორც ტიპილის დადუღება, ისე ღვინის შენახვა. თუ იმასაც მივიღებთ მხედველობაში, რომ ამ ხნის ძეგლები ძირითადად აღმოჩენილია დაბლობ ვაკე ადგილებსა და მდინარეების გასწვრივ, რომელიც განვითარებული მიწათმოქმედების არეს წარმოადგენდა, მაშინ ეგების გამართლებულად მივიჩნიოთ მოსაზრება, რომ მსგავს კურჭელს ადამიანი იყენებდა არა მარტო მარცვლეულისა და საკვები პრო-

⁴ Б. А. К у ф т и н, Археологические раскопки 1947 года в Цахкистанском районе, Тбилиси, 1948, გვ. 30.

ო. ჯ ა ფ ა რ ი ძ ე, ლითონის წარმოების ადრეული საფეხური საქართველოში, თბილისი, 1955, გვ. 16. ტაბ. 1. 4.

დუქტების, არამედ მაგარი სასმელების და კერძოდ ღვინის დაყენებისა და შენახვის დანიშნულებითაც.

ჭურჭლის მოყვანილობა, მისი ზედაპირის შემკობა, ბრტყელი ძირი და სხვ. უსათუოდ მოწმობს, რომ იგი მიწის დასადგმელი ჭურჭელი იყო და მიწაში არ მარხავდნენ, როგორც ქვევრს.

აღსანიშნავია კიდევ ერთი გარემოებაც, რომ დიდი ზომის ჭურჭელი აღმოჩენილია ნამოსახლარი ადგილების გათხრების დროს, რაც მის სამეურნეო დანიშნულებით გამოყენების უტყუარ მოწმედ უნდა იქნეს მიჩნეული.

დიდი ზომის ჭურჭლები საქართველოს ტერიტორიაზე ენეოლითის დასასრულსაც უკეთებით, ოღონდ ამ ხანისათვის ფორმები საგრძნობლად შეცვლილია, ჭურჭელს ცილინდრული ყელი აღარ აქვს, მუცელი გამობერილია, კალთები მომრგვალებული, ძირი კი კონუსური ხდება (ქვაცხელები). გამობერილი მუცელი შემკულია სახეებით და, ზოგ შემთხვევაში, მასზე სამი ნახევარსფერული ყურია მიძერწილი. ასეთი ჭურჭლები სპეციალურად გაკეთებულ სადგამზე ან მიწაში ამოთხრილ ორმოებში იდგმებოდა ძირა ნაწილით, ისე, რომ გვერდები და ყურები მიწის ზემოთ კარგად უნდა ყოფილიყო გამოჩენილი. სხვა შემთხვევაში ჭურჭლისათვის ორნამენტის საჭირო არ იქნებოდა, რადგან, მთლიანად მისი მიწაში ჩადგმის შემთხვევაში იგი დაიფარებოდა, ხოლო ყურები, რომელიც ჭურჭლის გადაადგილებისათვის იყო საჭირო, თავის დანიშნულებას დაკარგავდა.

განვითარების მომდევნო საფეხურს წარმოადგენს ადრებრინჯაოს ხანის ჭურჭლები. ამ ხანის კერამიკა ჯერ კიდევ ახლო დგას ენეოლითურ კერამიკასთან⁶ და განსხვავდება შუა ბრინჯაოს ხანის თიხის ჭურჭლებისაგან;⁷ თუმცა, როგორც ჩანს, ენეოლითის მსგავსად, ჯერ კიდევ ინარჩუნებს გავრცელების საკმაოდ დიდ არეალს და მიუხედავად ამ პერიოდში მომხდარი მთელი რიგი ძვრებისა, მაინც შესძლო შემოენახა ძირითადად ძველი ტრადიციები.⁷

აღნიშნული ხანის ჭურჭლებიდან აღსანიშნავია საჩხერეში⁸ და თეთრიწყაროს მახლობლად მეორე ყორღანში აღმოჩენილი ჭურჭ-

⁵ Б. А. Куфтин, Материалы и археологические Колхиды, т. II, стр. 115—116.

⁶ Б. А. Куфтин, Археологическая маршрутная экспедиция 1945 г. в Юго-Осетию и Имеретию, Тбилиси, 1949, стр. 75.

⁷ ი. ჯაფარიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 92.

⁸ იქვე, გვ. 92, ტაბ. XVIII, XIX.

ლები საჩხერული ჭურჭელი შავი ფერისაა. ვარდისფერი საჩხერულით, მას ოდნავ გარეთ გადმოშლილი პირი, დაბალი ყელი, გამოზერული მუცელი და ვიწრო ბრტყელი ძირი აქვს. გვერდები შემოკლებულია სპირალური ხვეულებით, მუცელზე ტალღისებურად შემოსაღვს რელიეფური ზოლი და მიძერწილი აქვს ნახევარსფერული სამი ყური. აღნიშნული ჭურჭლის დადგმაც შეიძლებოდა, მაგრამ მისი ძირის სივიწროვე გვაფიქრებინებს, რომ ჭურჭელი სპეციალურ სადგამზე ან მიწაში ამოთხრილ ორმოში იდგმებოდა ძირა ნაწილით (ტაბ. III, 2).

კიდევ უფრო განსხვავებული და დახვეწილი ფორმების მქონეა თეთრიწყაროს მახლობლად მეორე ყორღანში აღმოჩენილი დიდი ზომის ჭურჭელი. აქ აღმოჩენილი ჭურჭელი გარედან შავლგა ფერისაა, მოვარდისფრო საჩხერულით. მას ფართე პირი, დაბალი ყელი, წესიერად გამოზერული მუცელი და ბრტყელი ძირი აქვს. ჭურჭელს მხრების არეში მიძერწილი აქვს ბრტყელი, ქედიანი ყურები, რომლის ქვედა მხარეს შემოვლებულია რგოლი. მხრები შემკული აქვს კოპებით და მამალი დუგმის მოყვანილობის რელიეფური ზოლებით. ჭურჭელში 70 ლიტრამდე სითხე მოთავსდებოდა. შეიძლებოდა მისი დადგმა მიწაზე. აღნიშნული ჭურჭელი მის წინამორბედას შემდგომ განვითარებას უნდა წარმოადგენდეს და მისი დანიშნულებაც იგივე უნდა ყოფილიყო, რაც მისი წინაპარი ჭურჭლებსა.

განვითარების შემდეგი საფეხური შუაბრინჯაოს ხანაზე მოდის. სამწუხაროდ, ამ პერიოდის ნამოსახლარი ადგილები საქართველოს ტერიტორიაზე ნაკლებად არის გამოვლენილი და შესწავლილი. არსებული მასალები სამარხებიდან მომდინარეობს, მათ შორის აღსანიშნავია თრიალეთის დიდ ყორღანებში გამოვლენილი ჭურჭლები.

წალკის რაიონის სოფ. კუშჩის მახლობლად გათხრილ ერთ-ერთ ყორღანში, რომელსაც ადგილობრივი მცხოვრებნი „თოფ-ქარს“ უწოდებდნენ, აღმოჩნდა უზარმაზარი დასაკრძალავი დარბაზი, მისი დასავლეთის განივი კედლის სიგრძე 12,5, ხოლო გრძივი კედლებისა 16,5 მეტრს აღწევდა. ქვა მშრალად, უდუღაბოდ იყო ნაწყობი, კედლების სიმაღლე 2,5 მეტრს უდრიდა. მთელი დარბაზი ისე იყო ყორღანის ქვებით ამოყორილი, რომ გარედან სრულად არ ჩანდა. ამ ყრილის ამოკრებისა და დასაკრძალავი მოედნის გაწმენდის შემდეგ გამოირკვა, რომ მთელი ამ მოედნის ირგვლივ თავის დროზე მშვენიერად ორნამენტირებული თიხის ჭურჭლები ყოფილა შემორჩენილი.

შესაძლებელი გახდა ნატეხების ერთიმეორეზე მორგება და ამრიგად ერთი წყება დიდრონი ჭურჭლები უკვე აღდგენილია. მჭიდროდ ხედვით შეგვიძლია ვიმსჯელოთ, თუ რა მაღალი დონისათვის შეიქმნა იმ დროს ჩარხის საშუალებით თიხის ჭურჭელის წარმოებას. ჭურჭელთა მოცულობის გამოთვლა კი არკვევს, რომ მათში 3000-მდე ლიტრი სასმელი ჩაეტევოდა, ე. ი. იმდენი, რამდენიც დიდ გვაროვნულ კოლექტივს დასჭირდებოდა ქელეხზე.⁹

პროფ. ბ. კუფტინი ყორღანული სამარხების დიდი ზომის ჭურჭლებში ორ სახეს არჩევს, პირველი, რომლებიც თავიანთი ფორმით „პითოსებს“ გვანან და ყურები არა აქვთ, ან ორი პატარა ყური აქვთ მხარზე,¹⁰ და მეორე უყურო „პიდრიები“, რომელთაც არც თუ მაღალი ყელი და ლამაზად გამოყვანილი ქობა აქვთ¹¹. აქ აღმოჩენილი ჭურჭლების ნაწილი შავლევგა, ხოლო ნაწილი წითელი ფერისაა. შავლევგად გამომწვარი ჭურჭლები გარედან შემკულია ნაირი სახის ორნამენტებითა და კოპებით, ხოლო წითელი ფერისა კი მოხატულია სხვადასხვა სახეებით და მათ შორის გველის გამოხატულებითაც. აღნიშნული ჭურჭლები ფორმით ერთი ტიპისა ჩანან, ხოლო მათი ძირითად განმასხვავებელ ნიშნებად ფერი, მოხატულობა, ყელის სიმაღლე და პირის მოყვანალობა უნდა მივიჩნიოთ.

VII ყორღანულ სამარხში აღმოჩენილი ჭურჭელი შეიძლება ტიპურად ჩავთვალოთ. იგი შემდეგი სახით წარმოგვიდგება: მას ქობა ოდნავ გამსხვილებული და გარეთ გადმოწეული, ყელი საშუალო სიმაღლის, ცილინდრული, მხრები გამობერილი, კალთები დაქანებული, და ფართე ბრტყელი ძირი აქვს (ტაბ. III, 3). სიმაღლე 80 სმ მეტია, ხოლო მუცლის დიამეტრი 60 სმ აღწევს. ჭურჭლები მიწის ზემოთ იდგმებოდა, რასაც, ერთი მხრივ მათი ზედაპირის შემკულობა მოწმობს, რაც მიწაში დასაფლავ ჭურჭელს არ ახასიათებს, ხოლო მეორე მხრივ, ის ფაქტი, რომ ზოგიერთი ჭურჭელი ისე ძლიერ დაუღუწია დასაკრძალავი „ოთახის“ ქერის ჩამოქცევას, რომ მათი ნამტვრევები ხუთიოდე მეტრის მანძილზე გადაცვენილა იმ ადგილიდან, სადაც ჭურჭლის ძირითადი ნაწილია დარჩენილი.¹² ეს

⁹ ბ. კუფტინი, ქართული კელტების უძველესი კერა თბილისში, თბილისი, 1949, გვ. 22—23, სურ. 7, 8.

¹⁰ Б. А. Куптин, Археологические раскопки в Триплетн, Тбилиси, 1941, гв. 84, 184, ტაბ. LXXVII, LXXX და LXXXIII₁₋₂.

¹¹ იქვე, გვ. 84, 184, ტაბ. LXXXII, LXXVI, LXXXIII₁₋₂.

¹² ბ. კუფტინი, ქართული კელტების უძველესი კერა თბილისში, გვ. 26.

თავისთავად მიუთითებს ჭურჭლების მიწის ზედაპირზე არსებობას და არა მათ მიწაში დაფვლას.

თრიალეთის შუაბრინჯაოს ხანის სამარხ ყორღანებში აღმოჩენილი დიდი ზომის ჭურჭლებს რომ სამეურნეო დანიშნულებით იყენებდა ადამიანი, ეს საეჭვო არ არის, მაგრამ მეურნეობის რომელ დარგში გამოიყენებოდა ისინი, ამისათვის პირდაპირი მანიშნებელი საბუთები არ არსებობს.

პროფ. ბ. კუფტინის ისინი, უპირველეს ყოვლისა, სასმელი სითხის შესანახად ჭურჭლებად მიაჩნია, რომ მათში 3000-მდე ლიტრი სასმელი ჩაეტეოდა, ე. ი. იმდენი, რამდენიც დიდ გვაროვნულ კოლექტივს დასჭირდებოდა ქელეხზე.¹³ ამრიგად, აღნიშნულ ჭურჭლებში ნავარაუდევია მაგარი, ალკოპოლიანი სასმელის შენახვა, მაგრამ რომელის, ამაზე კი ავტორს არაფერი აქვს ნათქვამი. საერთოდ, აღნიშნული ხანისათვის პროფ. ბ. კუფტინი ვარაუდობს, რომ ადგილობრივი ბინადარი მოსახლეობის ყოფაცხოვრება და მეურნეობა დამყარებული იყო მიწათმოქმედებაზე და მწყემსურ მესაქონლეობაზე.¹⁴ თუ ავტორისეულ მოსაზრებას გავიზიარებთ, რომ ყორღანში აღმოჩენილ ჭურჭლებში, მიცვალებულის სულის საქმესთან გასამართად ქელეხზე გვარის წევრებისათვის სასმელი ინახებოდა, მაშინ უნდა ვივარაუდოთ, რომ წყალთან ერთად ჭურჭლებში მაგარი სასმელებიც უნდა ყოფილიყო — ლუდი ან ღვინო. ლუდის მომზადება აქ ადგილზევე იყო შესაძლებელი, ხოლო ღვინო, თუ იგი ქელეხზე ნამდვილად იყო წარმოდგენილი, როგორც სასმელი, სხვა ადგილებიდან უნდა შეეტანათ, ისე როგორც ამას დღეს აკეთებენ იმ ადგილებში (მთიულეთი, ხევსურეთი და სხვა). სადაც ვენახი ბუნებრივი პირობების გამო არ ხარობს. ეს იმიტო უნდა იყოს გამართლებული, რომ თრიალეთის პლატო მევენახეობისათვის ხელსაყრელი ბუნებრივი პირობების უქონლობის გამო დღესაც გამოსადეგი არ არის და წარსულშიც ასეთივე უნდა ყოფილიყო; ხოლო რაც შეეხება საქართველოს დაბლობ ადგილებს, აქ ვაზის კულტურა საქართველოში, განვითარებული ჩანს, და აქედან ღვინის შეტანა თრიალეთში საძნელო საქმე არ იქნებოდა. ამდენად, ნაწილი იმ ჭურჭლებისა, რომლებიც თრიალეთშია აღმოჩენილი, შეიძლება საღვინე ჭურჭლებად მივიჩნიოთ. ასეთი მოსაზრების გასამტკიცებლად ეგვი-

¹³ ბ. კუფტინი, დას. ნაშრ., გვ. 23.

¹⁴ Б. А. К у ф т и н, Археологические раскопки в Триалети, გვ. 100, 148.

ბის ამავე ყორღანებში აღმოჩენილი ძვირფასი ლითონებისაგან
გაკეთებული სასმისებიც გამოდგეს, რომლებიც მკვლევართა მიერ
ერთხმადაა მიჩნეული მაგარი სასმელების მისაღებად. ზიზლინიძე

თრიალეთში აღმოჩენილი დიდი ზომის ჭურჭლები მკვლევარ-
ბის ერთ ნაწილს ქვევრებად მიაჩნია¹⁵ და ალბად მათი სამეურნეო
დანიშნულებითაც ასევეა გაგებული, ხოლო ზოგიერთი მათ სამკურ-
ნალო წამლების მისაღებისა და თვით წამლების შესანახავ ჭურჭ-
ლებად მიიჩნევს, რადგან VII ყორღანში აღმოჩენილი ერთი ჭურჭე-
ლი გველის გამოსახულებით არის მოხატული, რომელიც დღეისათ-
ვის მედიცინაში სამკურნალო საშუალებათა ემბლემად არის მიჩნე-
ული. ამ გარემოებამ ერთ-ერთ ავტორს საშუალება მისცა ეს დიდი
ზომის ჭურჭელიც სამკურნალო დანიშნულებისად მიეჩნია,¹⁶ რაც
მთლად უმართებულო თუ არა, საეჭვო მაინც არის ამ ჭურჭლის
დიდი ტევადობისა გამო. მეორე მხრივ, ბ. კუფტინი აღნიშნავდა,
რომ ეს ჭურჭელი სამიწათმოქმედო კულტთან ყოფილა დაკავში-
რებული, ისევე, როგორც იმავე ყორღანში ნაპოვნი სხვა ჭურჭელი,
რომელზედაც ვხედავთ ჭურჭლის ტანზე გარშემორტყმულ ნაკადს
მდინარე წყლისას, კლაკილი გველის სახით.¹⁷

დიდი ზომის თიხის ჭურჭლები, რომლებიც ანალოგიურია თრია-
ლეთის შუაბრინჯაოს ხანის ყორღანის ჭურჭლებისა, აღმოჩენილი
იქნა დმანისის რაიონში სოფ. ყარაბულაღსა და ახას შორის, „ოთა-
შუას ველზე“ ვათხრილ ყორღანშიც.¹⁸ რომლებიც ალბათ იმავე და-
ნიშნულებით იყო გამოყენებული, როგორც ზემოთ აღნიშნული
ყორღანების ჭურჭლები.

¹⁵ გ. გო ბ ე ჩ ი შ ვ ი ლ ი, ვათხრები საბჭოთა საქართველოში, თბილისი, 1952, გვ. 65.

ფ. თ ა ვ ა ძ ე, შ. მ ე ს ხ ი ა, ვ. ბ ა რ ქ ა ი ა, ლითონების დამუშავება ძველ საქართველოში, თბილისი, 1954, გვ. 6.

¹⁶ ა. ფ ი რ ფ ი ლ ა შ ვ ი ლ ი, თრიალეთისა და სამთავროს არქეოლოგიუ-
რი ძეგლის აღმოჩენილი გველის გამოსახულებაში ჭურჭლების დანიშნულების
შესახებ, საქართველოს სსრ. მეცნ. აკადემიის მოამბე. ტ. 163, თბილისი, 1957,
გვ. 377—383.

¹⁷ ბ. კ უ ფ ტ ი ნ ი, ქართული კულტურის უძველესი კერა თრიალეთ-
ში, გვ. 28.

¹⁸ ო. ქ ა ფ ა რ ი ძ ე, თრიალეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1960 —
1961 წწ. წინასწარი ანგარიში, საქართველოში 1961 წელს ჩატარებული არქეო-
ლოგიური კვლევა-ძიების შედეგებისადმი მოძღვნილი სესიის მოხსენებათა პირველ
შინაარსი, თბილისი, 1962, გვ. 19 — 21.

განვითარების მომდევნო საფეხური გვიან ბრინჯაოს ხანაში მო-
დის. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამ პერიოდის ნამოსახლარი ადგი-
ლები საქართველოს ტერიტორიაზე თითქმის სრულყოფილად აღმოჩენი-
ლნი არიან და ის მდიდარი მასალები, რომლებიც ამ ხანის მალა-
განვითარებას ასახავენ, სამაროვნებიდან მომდინარეობს. აღმოჩენი-
ლი ჭურჭლების ნაირსახეობა, დახვეწილი ფორმები, გემოვნებით
შესრულებული ორნამენტი, დამზადების ტექნიკის უაღრესად მალა-
ლი დონე, ამ ხნის კერამიკული წარმოების დაწინაურების მაჩვენე-
ბელია. სამწუხაროდ, სამარხებში აღმოჩენილი მასალები ძირითა-
დად სასუფრე, სასმის ჭურჭლებს წარმოადგენენ და სასმელის შე-
სანახავად განკუთვნილი დიდი ზომის ჭურჭლები სრულებით არ
ჩანან. ეს კანონზომიერი მოვლენაა, რადგან ქვევრების ჩატანება
მიცვალებულთათვის სამარხში, როგორც თანმხლები ინვენტარისა,
საქართველოს ტერიტორიაზე ერთ რაიონშია დამოწმებული და სა-
კმაოდ გვიანი მოვლენა ჩანს, ხოლო ნამოსახლარი ადგილები, სადაც
აღამიანი ცხოვრობდა და მოწყობილი ქონდა თავისი მეურნეობა,
რომელშიც სასმელის შესანახავად განკუთვნილი დიდი ზომის ჭურ-
ჭლებიც იგულისხმება, გათხრილი და გამოვლენილი არ არის. ამ-
დენად, დიდი ზომის ჭურჭლების დამზადებაში შუა ბრინჯაოს ხანიდან
ვიღრე ანტიკურ ხანამდე, თითქმის რაღაც წყვეტილია, რაც ამ შუალე-
დი პერიოდის ნამოსახლარი ადგილების შეუსწავლელობის მიზეზით
უნდა აიხსნებოდეს და არა იმით, რომ ამ დროს მოსახლეობა
თითქმის აღარ აკეთებს დიდი ზომის ჭურჭლებს. მეორე მხრივ, ზო-
გიერთი ნართაული ცნობა მოიპოვებ იმის შესახებ, რომ გვიან ბრინ-
ჯაოს ხანაში დიდი ზომის ჭურჭლების, „ქვევრების“, კეთებაც უნდა
სცოდნოდათ.

ბაკურციხის კულტურულ ფენებში დიდი რაოდენობით იყო მო-
პოვებული თიხის ჭურჭლის ნატეხები. მრავლადაა ქვევრის ნატეხე-
ბიც, რომლებიც უთუოდ ლვინის დასაყენებლად უნდა ყოფილიყო
გამოყენებული, ჭურჭლები — კი სარწყავად და ყურძნის წვენის
ასადულებლად. იგივე ჭურჭლები გამოიყენებოდა ლვინის შესანახა-
ვადაც.¹⁹

ყურადღების ღირსია ეშერში აღმოჩენილი ურნა, დიდი, ოვა-
ლური ფორმის, „პიდრაის“ ტიპის ჭურჭელი. ჭურჭელს შედა-
რებით ვიწრო ყელი, გამსხვილებული და გარეთ გადმოშლილი ქო-

¹⁹ ა. ა. ჯ ა ქ ი ძ ე, ბაკურციხის არქეოლოგიური ძეგლები, გვ. 69 — 70.

ბა, გამობერილი მუცელი და ბრტყელი, ფართე ძირი აქვს. თბა მაკი ფერისაა, მხრების არეში ჭურჭელი შემკულია გრებილი სარტყელით. ჭურჭლის ზომებია: სიმაღლე 76,5 სმ; მუცლის დიამეტრი 67,2 სმ, ყელის დიამეტრი 22 სმ, ძირის დიამეტრი 24 სმ. ზომის ჭურჭელი, რომელიც თავისი ფორმით უახლოვდება ქვევრს, სრული შესაძლებელი იყო ღვინის შესანახავადაც გამოეყენებიათ.

გვიანბრინჯაო — ადრე რკინის ხანას მიეკუთვნება თრიალეთში და სამთავროს სამაროვანზე აღმოჩენილი მინიატურული ქვევრები. საქართველოს არქეოლოგიის სახელმძღვანელოში სამთავროში აღმოჩენილი ქვევრის მოდელების შესახებ აღნიშნულია, რომ ისინი შეეკუთვნებიან საბავშვო-სათამაშო ჭურჭლებს. აქ შედის ქოცუკები, მინიატურული ქვევრის მსგავსი ჭურჭელი — 3 ცალი, შავად გაპრიალებული და ძირჩაფიწროვებულნი.²¹

აღნიშნული ჭურჭლები ქვევრის მოდელებს, დიდი ზომის მსგავსი ჭურჭლების იმიტაციას წარმოადგენენ და სასმისებად უნდა ყოფილიყო გამოყენებული. ასეთი მიმსგავსებული სასმისების კეთება დღესაც დასტურდება თანამედროვე ეთნოგრაფიულ ყოფაში და გასაკვირი არ უნდა იყოს, რომ ეს ტრადიცია უძველესი დროიდან მომდინარეობს ჩვენში. აღნიშნული მოვლენა დაწვრილებით სასმისებთან დაკავშირებით იქნება განხილული, ხოლო რაც შეეხება დიდი ზომის ჭურჭლების, „ქვევრების“ არსებობას გვიან ბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანაში, ჩვენ იგი ექვემოტანელად მიგვაჩნია, თუმცა ასეთი ჭურჭლები დღეისათვის აღმოჩენილი არ არის.

საინტერესო მასალები გამოვლინდა რუსთავში წარმოებული თხრის შედეგად. აქ II თხრილში, ღრმად მდებარე ფენა ადრე რკინის ხანისაა. აღმოჩნდა ცალკეული ჭურჭლები, კერის ნაშთი, საბახუნო ხელსაფქვავის ქვები და თითქოს უნიკალური, არქაული ლევა ქოცო, თუ მომცრო ქვევრი. ქვის სარტყლიანი, მხრებს ირგვლივ სამი წიბოთი და ორი კლაკნილი ამონაღარით შემკული. ეს „ქვევრი“ შეიძლება ჩაითვალოს უძველესად საქართველოში (აღმოსავლეთში შინც) და მით უმეტეს საინტერესოა მისი დანიშნულება (სადვინია?)²².

²⁰ Б. А. Куфтин, Материалы к археологии Копхидзы, т. I, 83-180, таб. XIX.

²¹ საქართველოს არქეოლოგია, გვ. 169.

²² გ. ლომთათიძე, რუსთავის არქეოლოგიური ექსპედიციის განთავარი 1961 წელს (შესაშე კამანია ნაც-ხვარზე). საქართველოში 1961 წელს ჩატარებული არქეოლოგიური ვლევადიების შედეგებისადმი მიძღვნილი სესიის მოხსენებათა მოკლე შინაარსი, თბილისი, 1962, გვ. 52.

აღნიშნული ჭურჭელი, რომლის სიმაღლე 1 მეტრზე მეტია ფორმით, სიდიდით და დანიშნულებით უძველია, ქვევრს წარმოადგენს. ქვევრს თავზე ფილაქვის სარქველი ეხურა, თუ, რაღაცეა იყენებდნენ მას, ღვინის თუ მარცვლეულის შესანახავად. მნიშვნელოვანია, რადგან გათხრების დროს ამის მანიშნებელი მასალა აღმოჩენილი არ ყოფილა. ქვევრის სიდიდეს ამ შემთხვევაში მნიშვნელობა არა აქვს, რადგან ადრეული ხანის ქვევრები, რომლებიც საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი თითქმის უკლებლივ, ყველა მცირე მოცულობისაა, რაც ამ ხანის ქვევრთათვის ერთ-ერთ დამახასიათებელ თავისებურებას წარმოადგენს.

მომდევნო ხანის ქვევრის ნატეხები აღმოჩენილი იქნა ახალ სენაკსა და სადგურ ქვალონს შორის გათხრილ „ნაოხვამუს“ ფენებში. ზოგიერთი ქვევრის კედლის ნატეხის სისქე 3—4 სმ უდრის.²³ ჭურჭელს ფართე პირი, გამსხვილებული, გარეთ გადმოშლილი და ორნამენტით შემკული ქობა, დაბალი ყელი და გამოზერილი მუცელი აქვს. თიხა შავად არის გამოშვარი, ჭურჭელს გარედან ვერტიკალური ზოლები აქვს, რაც შემდეგ, ანტიკური ხანის დასავლეთ საქართველოს ქვევრებისათვის ესოდენ არის დამახასიათებელი.

ძვ. წელთაღრიცხვის VI საუკუნიდან მოყოლებული საქართველოს ტერიტორიაზე ქვევრის არსებობა ექვს აღარ იწვევს, ასევე ექვემოთნაწილია მისი სამეურნეო დანიშნულებაც, როგორც ღვინის დასადუღებელი და შესანახავი ჭურჭლისა, არის შემთხვევები, როდესაც ქვევრი გამოყენებულია მარცვლეულის შესანახავადაც. ქვევრი სამარხ ჭურჭლადაც არის გამოყენებული ძვ. წ. VI საუკუნიდან ახალი წელთაღრიცხვის II—III საუკუნემდე. ამ შემთხვევაში მისი სამარხ ჭურჭლად გამოყენება მეორადი ხასიათისაა.

ამ ხანისათვის დამახასიათებელი ქვევრები საქართველოს ტერიტორიაზე ორი განსხვავებული სახით არის წარმოდგენილი, რაც საქართველოს ტერიტორიის გეოგრაფიული და, შესაძლოა, ეთნიკურ დაყოფასთანაც იყოს დაკავშირებული. კოლხური და იბერიული ქვევრები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან ნაწილობრივ ფორმებით, ზოლო მთლიანად დამზადების ტექნიკით, ფერით და მოხატვით, საერთო კი სამეურნეო დანიშნულება, ნაწილობრივ ფორმა და ზომა აქვთ.

²³ Б. А. Куфтин, Материалы к археологии Колхиды. ტ. II, 83, 193, ტაბ. 56, სურ. 49 ა.

კოლხური ქვევრებისათვის დამახასიათებელია: არც თუ ფართო პირი, გამსხვილებული და გარეთ გადმოწეული ქობა, ცილინდრული, დაბალი ყელი, ამოზურცული მხრები, გამობერილი მუცელი, შევიწროვებული კალთები და ვიწრო ბრტყელი ძირი, კუბუკისებრი კეცი შავი ფერისაა (რიონის დაბლობი), ზედაპირი დაფარულია ჰორიზონტული ან ვერტიკალური ზოლებით. აღრეულ კურპელზე (ძვ. წ. VI ს.) რელიეფური ზოლები მეტია, მოგვიანებით კი (III—II სს) ისინი თითქმის ქრება. უფრო ძველ კურპელზე ეს ზოლები მიმართულია არა ვერტიკალურად, არამედ ირიბად, ქვევრის კედლის სისქე რამდენიმე სანტიმეტრს აღწევს (ტაბ. III, 4).²⁴

აღმოსავლეთ საქართველოში (თეთრიწყაროს რაიონი) აღმოჩენილი ქვევრი, რომელიც ძვ. წ. VI—V საუკუნეებით თარიღდება,²⁵ შემდეგი თავისებურებით ხასიათდება: ქვევრს საშუალო სიფართის, გარეთ გადმოშლილი პირი, შიგნით შეწეული, გამოყვანილი ყელი, გამობერილი მუცელი და ფართე, ბრტყელი ძირი აქვს. კურპლის კეცი წითელია. სადაა. გამოჩაყლის ამ მხრივ წარმოადგენს ხოვლეგორის გათხრების დროს აღმოჩენილი ქვევრი, რომელიც ამავე ხანას მიეკუთვნება და მხრების არეში დაქდებული სარტყელი შემოსდევს.²⁶ რაც შეეხება აღმოსავლეთ საქართველოში აღმოჩენილ მოგვიანო ხანის ქვევრებს, ისინი ოდნავ განსხვავდებიან ფორმით ზემოთ აღწერილი ქვევრისაგან. მოგვიანო ხანის ქვევრებს, ე. ი. ქვევრსამარხებად გამოყენებულთ, პირი ფართე, ქობა გაბრტყელებული და გარეთ გადმოწეული, ყელი ცილინდრული და შედარებით მაღალი, ტანი კვერცხისებური და ვიწრო ბრტყელი ძირი აქვთ. კურპლის კეცი წითელი ფერისაა, გარედან შემკული არ არის არც სახეებით და არც სარტყელებით. სამთავროს სამაროვანზე ქვევრსამარხებად გამოყენებულია საშუალო ზომის ქვევრები. სიმაღლე 1, 1 — 1, 45 მ, მაქსიმალური დიამეტრი 0, 7 — 1, 0 მ, პირის დიამეტრი 0, 45 — 0, 5 მ, ყელისა 0, 4 მ, ძირისა 0; 15; კედლის სისქე უდრის 1, 5 სმ.²⁷

²⁴ საქართველოს არქეოლოგია, გვ. 247.

²⁵ ა. ლ. ბოხოჩაძე, აღრეანტიკური ხანის სამარხები თეთრიწყაროში, თეზისები, თბილისი, 1957, გვ. 52.

²⁶ დ. მუსხელიშვილი, ხოვლეგორის ნამოსახლარის არქეოლოგიური გათხრების ანგარიში, ზელნაწერი, თბილისი, 1959, გვ. 20.

²⁷ Г. А. Ломтатидзе, Археологические раскопки в древнегрузинской столице Мцхета, Тбилиси, 1955, გვ. 58.

აღრინდელი ხანის (ძვ. წ. VI—V სს) ქვევრებთან შედარებით მოგვიანო ხანის ქვევრებში (ძვ. III—II სს), კიდევ ერთი საყურადღებო დამახასიათებელი ნიშანი შეიმჩნევა. მოგვიანო ხანის ქვევრებში (ძვ. წ. III საუკუნიდან ფორმას იცვლიან, მათი ტანი გრძელდება და კვერცხისმაგვარი ხდება, ფართე, ბრტყელი ძირი ვიწროვდება, ქობა ბრტყელი ხდება და ოდნავ გარეთ არის გამოწეული. ეს გარემოება ჩვენი დაკვირვების მიხედვით ქვევრის მიწაში ჩადგმასთან დაკავშირებით უნდა იყოს გამოწვეული. აღრინდელი ქვევრები ზომით დიდი არ არის, ამასთანავე აქვთ ბრტყელი, ფართე ძირი. ისინი მიწისზედა სახმარ, ე. ი. დასადგმელ ჭურჭლებს უნდა წარმოადგენდნენ. გამონაკლის შემთხვევაში მათი მიწაში ჩადგმაც არ არის გამორიცხული. მოგვიანო ხანიდან ე. ი. ძვ. წ. III საუკუნიდან მაინც, ქვევრების მიწაში ჩაფლვა მასობრივი მოვლენა უნდა გამხდარიყო. ამას უნდა გამოეწვია საგრძნობი ცვლილებები ჭურჭლის აღრინდელ ფორმებში. რადგან მიწაში ჩადგმულ ქვევრზე გარედან გარკვეული ძალით მოქმედებს მიწის სიმძიმე (წნევა). მის დასაცავად ადამიანმა, რომელსაც ამ პერიოდისათვის საკმაოდ დიდი გამოცდილება და ცოდნა ჰქონდა დაგროვილი, ჭურჭელს ფორმა შეუცვალა, ნაწილობრივ, მას კვერცხისებური მოყვანილობა მისცა, ძირი დაუვიწროვა, ყელი მაღალი და ქობა სქელი და ბრტყელი გაუხადა ასეთი ფორმის ჭურჭელზე წნევა თანაბარი რაოდენობით განაწილდა და მისი დაზიანება უფრო ძნელი გახდა. ხოლო რაც შეეხება ძირის დავიწროებას, ეს იმით იყო გამოწვეული, რომ ქვევრი ეხლა კი აღარ იდგმება იატაკზე, არამედ მას მიწაში ფლავენ. ქობის გასქელებისა და გაბრტყელების საჭიროება კი მასზე ქვის სარქველის დახურვას უნდა გამოეწვია. ამავე ხანიდან ქრება დასავლეთ საქართველოში, ხოლო გაცილებით ადრე აღმოსავლეთში, ქვევრისა და მოზრდილი ჭურჭლების გარედან შემკობა და მოხატვა, ვინაიდან მიწაში ჩაფლული ჭურჭელი თვალსაჩინო აღარ იყო და ასეთმა შემკობამაც თავისი მნიშვნელობა დაკარგა. რაც შეეხება მოგვიანო ხანაში ქვევრის გვერდების სარტყლებით „შემკობას“, იგი სულ სხვა მოვლენასთანაა დაკავშირებული და მას ქვემოთ შევეხებით.

ამრიგად, ზემოთ განხილული მასალების საფუძველზე შესაძლებელია ზოგიერთი დაკვირვებისა და მოსაზრების გამოტანა:

1. დიდი ზომის თიხის ქურჭლის დამზადებას ადამიანი ვაჭრობის ხანაში იწყებს, მისი სამეურნეო დანიშნულება, როგორც ამას ვარაუდობენ, მარცვლეულისა და საკვები პროდუქტების შენახვაში იყო. გამოირიცხული არ უნდა იყოს ასეთ ქურჭლებში სპილენძი (ლუდი, ღვინო) არა მარტო შენახვა, არამედ მათი მოღებვა და დაყენება.

2. აღნიშნული ქურჭელი დროის განმავლობაში განიცდის განვითარებას, მიმდინარეობს ფორმებისა და მოყვანილობის დახვეწა, რაც ძვ. წ. I ათასწლეულის შუახანებისათვის დღესაც არსებული და ფართოდ გავრცელებული ქვევრის ჩამოყალიბებით დასრულდა.

3. ქვევრი, როგორც სამეურნეო დანიშნულების, ღვინის დასადუღებელი და შესანახავი ქურჭელი, წარმოიშვა და განვითარდა ადგილობრივი, კავკასიის ენეოლითის დიდი ზომის ქურჭლების ბაზაზე. მიწათმოქმედების განვითარებისა და სამეურნეო პროდუქტების შენახვის მოთხოვნილებასთან დაკავშირებით. ამდენად იგი ერთ-ერთი უძველესი, სამეურნეო დანიშნულების ქურჭელია, რომლის წარმოქმნა და შემდგომი სრულყოფა მოხდა ამიერკავკასიის ტერიტორიაზე.

4. ა/კავკასიაში და კერძოდ კი საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ქვევრები განსხვავდებიან ფორმით, სიღიღით და შემკულობით ეგეოსის ზღვის აუზის, სამხრეთი მესოპოტამიის და სხვა ძველი ქვეყნების მსგავსი ქურჭლებისაგან, რაც მათი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი წარმოშობით შეიძლება აიხსნას.

5. საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი დიდი ზომის ქურჭლები, ქვევრები და მათი პროტოტიპები შემდეგი თავისებურებით ხასიათდება:

ა) აღნიშნული ქურჭელი, ქვევრები და მათი პირველსახეობანი ძვ. წ. III საუკუნემდე შედარებით მცირე მოცულობისაა. მათი სიმაღლე 1 მეტრს არ აღემატება. გამოჩალისად შეიძლება ჩაითვალოს დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე, ვანში, აღმოჩენილი ქვევრები, რომელთა სიმაღლე ზოგ შემთხვევაში 1,5 მ აღწევს.

ბ) ძვ. წ. III საუკუნემდე ქვევრებსა და მათ წინაპრებს, ფართე, ბრტყელი ძარი აქვთ. კოლხური ქვევრები მუცელსა და მხრებზე შემკულია ორნამენტით. აღმოსავლეთ საქართველოში ადრეანტიკურ ხანამდე დიდი ზომის ქურჭლები ზოგ შემთხვევაში მოხატული ყოფილა (თრიალეთი, შუაბრინჯაოს ხანა), ხოლო დანარჩენ შემთხვევაში სახეებით შემკული.

გ) ასეთი ზომის ფართე, ბრტყელ ძირიანი, მოხატული და სხვებით შემკული ჭურჭლები მიწის ზევით, იატაკზე იდგმებოდა. ზოგ შემთხვევაში გამორიცხული არ ჩანს მათი სპეციალური სადგომი მოწყობილობაზე ან მიწის მცირე ორმოში ჩადგმაც. კოლნური ქვევრები კი, ორმოში უნდა ყოფილიყო ჩადგმული ძირა, ქვედა ნაწილით, იმ დონემდე, საიდანაც ქვევრის გვერდების შემკობა იწყება.

დ) ჭურჭლების თავსახურავად გამოიყენებოდა თიხისაგან სპეციალურად გაკეთებული ხუფი, ან ფიცრისაგან გამოთლილი სარქველი, რომელიც ჭურჭლის პირს არ აზიანებდა სიმძიმით. ძვ. წ. III საუკუნის შემდეგ, როდესაც სავარაუდოა ქვევრების მასობრივად მიწაში ჩაფვლა, ჭურჭლის პირი ფორმას იცვლის, ქობა უსქელდება და ბრტყელი ხდება, რაც გამოწვეული უნდა იყოს ქვევრის დასაფარებლად ფილაქვის სახურავის გამოყენებით. ქვევრის ქობის (გვირგვინის) გასქელებას მისი პირი დაზიანებისაგან უნდა დაეცვა.

საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი არქეოლოგიური მასალების შესწავლის საფუძველზე ასე წარმოგვიდგება ქვევრის წარმოშობისა და მისი განვითარების საფეხურები. ბევრი რამ მომავალი გათხრების შედეგად გამოვლენილი მასალების მეშვეობით შეიძლება კიდევ უფრო დაზუსტდეს და ზოგიერთი რამ შეიცვალოს კიდევ.

ამიერკავკასიის ტერიტორიაზე არქეოლოგიური გათხრების შედეგად უძველესი ქვევრი მიკვლეულია აზერბაიჯანში, ხანლართან გათხრილ ძველ ნამოსახლარში, რომელიც ძვ. წ. პირველი ათასწლეულის დასაწყისს მიეკუთვნება. აქ, იატაკში ჩადგმულ ქვევრში ყურძნის (*vitis vinifera*-ს) წიბწებიც აღმოჩნდა.²⁸

ყოველგვარ მოლოდინს გადააჭარბა ქ. ერევნის მახლობლად ურარტუს ჩრდილოეთი ცენტრის თეიშეზაინის (კარმირბლური) გათხრების დროს აღმოჩენილმა ქვევრების რაოდენობამ. აქ, მარნებში 400-დე სხვადასხვა ზომისა და ფორმის ქვევრი აღმოჩნდა, რომელთა ტევადობა (თითოეულის) 800-დან 1200 ლიტრამდე მერყეობს.²⁹ აღმოჩენილი ქვევრების ფორმა ძირითადად ჩამოყალიბებულია, თუმცა მათ დახვეწილობა აკლიათ. ყველა ქვევრს პირი

²⁸ Б. Б. Пиотровский, Археология Закавказья, Ленинград, 1949 г. 71.

²⁹ Б. Б. Пиотровский, История и культура Урарту, г. 175, сур. 37. Б. Б. Пиотровский, Ванское царство, Москва, 1959, г. 147.

З. М. Касабян, Переработка земледельческих продуктов в Урарту по материалам раскопок Кармир-Блур, автореферат кандидатской диссертации. Ереван 1960, г. 9, 18.

ფართე, ქობა სქელი და ბრტყელი, ყელი დაბალი, მხრები განიერი, გვერდები დაქანებული და ბრტყელი ძირი აქვს. მუცელზე მკვეთრი ხაზი ღრუბრის საშუალო ნაწილში გამოვლინდება, ყელისა და მუცლის ნაწილების არეში შემოუყვებათ გრებილური სარტყლები.³⁰

ეს ქვევრები იმთავითვე გამოყენებული ჩანს, სამეურნეო დანიშნულების თვალსაზრისით, რასაც მოწმობს მათი აღმოჩენა მარნებში, სადაც ისინი ტკბილის დასადუღებლად და ღვინის შესანახავად იყენებდნენ. ამათ გვერდით არსებობდა სხვა დანიშნულების, როგორც ვარაუდობენ, მარცვლეულის შესანახავი ქვევრებიც. საღვინე და მარცვლეულის შესანახავად განკუთვნილი ქვევრები ერთდროიანად სათავსოში, მარანში, ყოფილა მოთავსებული. საღვინე ქვევრები მარანში, იატაკის დონეზე, ხოლო მარცვლეულის შესანახავი ნახევარზე იყო მიწაში ჩადგმული.³¹ ამასთანავე იმ ქვევრებს, რომლებსაც მარცვლეულის შესანახავად იყენებდნენ, ძირზე ან გვერდზე, ძირის მახლობლად, ნახვრეტს უკეთებდნენ.³² თეიმებაინის მარნებში აღმოჩენილი ქვევრების უმრავლესობა საღვინე ჭურჭელს წარმოადგენდა. ისინი ციხის დაღუბვის მომენტში ცარიელი ყოფილა, მხოლოდ ზოგიერთ მათგანში მიაკვლიეს მარცვლეულის (ხორბალი, ქერი, ფეტვი) ნაშთებს.³³

მსგავსი შემთხვევა საღვინე და მარცვლეულის შესანახავი ქვევრების ერთ მარანში არსებობისა, ადრე ფეოდალური ხანის საქართველოშიც არის დადგენილი.

როგორც აღნიშნული იყო, საქართველოს ტერიტორიაზე საღვინე ქვევრის არსებობა ძვ. წ. VI საუკუნიდან არის დადასტურებული, თუმცა ამ ხანის ქვევრები ჯერჯერობით მარანში აღმოჩენილი არ არის, ასევე მათში მიკვლეული არ ყოფილა ღვინის ნაშთი და წიბის ნარჩენები. მიუხედავად ამისა, არსებობს საფუძველი, რომ ამ ხანის ქვევრები საღვინე ჭურჭლებად იქნეს მიჩნეული.

ძვ. წ. VI საუკუნიდან ქვევრს მეორადი დანიშნულებით, მიცვალებულთა დასაკრძალავდაც, იყენებს ადამიანი (ტაბ. IV, 1, 2). ამ ჭურჭელის სამარხავ საშუალებად გამოყენებამდე ქვევრი სამეურ-

³⁰ Б. Б. Пиотровский, Ванское царство, გვ. 145, სურ. 13, ტაბ. XVIII, XXIX, XXX.

³¹ Б. Б. Пиотровский, Кармир-Блур, I, результаты раскопок 1939—1949 гг. Ереван, 1950, გვ. 59—60.

³² Б. Б. Пиотровский, Кармир-Блур, II, результаты раскопок 1949—1950 гг. Ереван, 1952, გვ. 19.

³³ Б. Б. Пиотровский, Кармир-Блур I, გვ. 60.

ნეო დანიშნულებით გამოიყენებოდა და, უპირველეს ყოვლისა, სა-
ღვინედ.

ქვევრში მიცვალებულების დამარხვის წესი საქართველოში არქეოლოგიური მასალების მიხედვით, ძვ. წ. VI საუკუნიდან ვრცელდება და ზოგიერთ რაიონში ახ. წ. III საუკუნემდე მოაღწია. ქვევრსამარხები გავრცელებულია იმ ადგილებში, სადაც ვახის კულტურის გაშენებისათვის ხელსაყრელი ბუნებრივი პირობები არსებობდა. აღნიშნული ტიპის სამარხები დღეისათვის მიკვლევულია საქართველოს შემდეგ რაიონებში: დასავლეთ საქართველოში: დაბლა გომი (ძვ. წ. VI—III სს); ფარცხანაყანევი, ქუთაისი (ძვ. წ. IV—III სს); ბანძა, ბორი (ახ. წ. I—II სს); ძევერი (ახ. წ. I—III სს); აღმოსავლეთ საქართველოში: თეთრიწყარო (ძვ. წ. VI—V სს); მცხეთა, ზემო ავჭალა (ძვ. წ. III—I სს); არკნეთი (სამხრეთ ოსეთის ტერიტორია) (ძვ. წ. II—I სს); თბილისი, სოფ. მაჩხაური (თელავის რაიონი) (ძვ. წ. I და ახ. წ. I სს); შუკუზანი (ახ. წ. I—II სს)³⁴. მოიპოვება ცნობები ქვევრსამარხების აღმოჩენის შესახებ სხვა რაიონებშიც. ასეთებია ბათუმი, თოჯი, აჭამეთი, ურბნისი,

³⁴ М. М. Иващенко, Кувшинные погребения Грузии, ზელნაწერი, თბილისი, 1941.

М. М. Иващенко, Кувшинные погребения Азербайджана и Грузии. Изв. АН Аз.ССР, Баку, 1947.

М. М. Иващенко, Кувшинный могильник в Западной Грузии, СА. т. XIII, М.-Л., 1950 г.

Н. В. Хоштария, Древнее поселение в Даблагоми, ზელნაწერი, 1941.

Б. А. Купфти, Материалы к археологии Колхиды, т. I, 1949.

ა. აფაქიძე, საქართველოს უძველესი კულტურა ახალ არქეოლოგიურ აღმოჩენათა შეჯგ. 1956.

გ. ლომთათიძე, წინაპართა ნაკვალევი, თბილისი, 1952.

Г. Ломтатидзе, Археологические раскопки в древнегрузинской столице Мухета, Тбилиси, 1955.

გ. ვობეჩიშვილი, არქეოლოგიური გათხრები საბჭოთა საქართველოში, თბილისი, 1952 წ.

გ. ცქიტიშვილი, მევენახეობის ისტორიისათვის საქართველოში არქეოლოგიური მასალების მიხედვით, ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, VI, ნაგ. II თბილისი, 1956 წ.

საქართველოს არქეოლოგია, 1959 წ.

ა. ბობოჩაძე, ადრეანტიკური ხანის სამარხები თეთრიწყაროში, იბეჭდება მასალების III ტომში.

ო. ქაფარიძე, არქეოლოგიური გათხრები სოფ. არკნეთში, ისე შრომებში, ტ. 63, 1956 წ.

ა. ბობოჩაძე, შემთხვევით აღმოჩენილი სამარხები მცხეთაში, ზელნაწერი, 1961 და სხვა.

ჩოჩეთი, კავთისხევი, დილომი, საგარეჯო, წითელწყარო, სანიორე, ხაშვი, მაჩხაანი და ძეგვი³⁵.

ქვევრსამარხი თავისი ინვენტარით მდიდრული არ არის. ამ ხნის საზოგადოების დაბალი ფენის წარმომადგენელს თვნივთვოდეს. თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ ამ ტიპის სამარხები მევენახეობისათვის ხელსაყრელ ადგილებშია აღმოჩენილი, მაშინ მართებული ჩანს წამოყენებული მოსაზრება, რომ ქვევრში მევენახე-მეღვინე მიწის მუშას მარხადნენ და ქვევრი მასში დამარხულ ადამიანს ეკუთვნოდა.³⁶ ამ საკითხთან დაკავშირებით, რომ სამარხებულ ინვენტარში ადამიანის სააქაო საქმიანობა შეიძლება გამოვიცნოთ, საყურადღებოა გვიანფოდალური ხანის საფლავის ქვების გამოსახულებანი. საფლავის ქვებზე ხშირად ვხვდებით ამოჭრილ სხვადასხვა საომარს, შრომის იარაღებს და სხვ. ასეთებია: კომბალი და ღუქარდი, ვუთანი და ურემი, თოხი და ბარი, მშვილდ-ისარი და ხმალ-ხანჯალი და სხვა მრავალი გამოსახულება. ეს გამოსახულებანი სწორედ იქ დაკრძალულთა სააქაო საქმიანობას გვამცნობენ. როგორც ჩანს, ეს უძველესი ტრადიციია, რომელიც თითქმის დღევანდლამდე შემორჩა³⁷.

აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ სამარხებად გამოყენებულია ნახშირი ქვევრები და ზოგ შემთხვევაში, როდესაც მთლიანი ჭურჭელი ვერ უშოვიათ, ქვევრის ნატეხიც კი.³⁸

დაბლა გომის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ სულ 35 მეტ-ნაჯღებად დაცული ქვევრსამარხი შეისწავლა. სამწუხაროდ, არცერთი სამარხი ჭურჭელი კარგად შენახული არ აღმოჩნდა. ყველა დაზიანებული იყო და ხშირად ნატეხები აკლდა კიდევ.³⁹ სამარხად —

³⁵ საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილ ქვევრსამარხებს სწავლობს ისტორიის ინსტიტუტის უმცროსი მეცნ. თანაშრომელი ვ. თოლორდავა, რომელსაც ზოგიერთ ცნობას მოწოდებდასათვის მადლობას მოვებენ.

³⁶ გ. ცქიტიშვილი, დასაბ. ნაშრომი, გვ. 144 — 145.

გ. ცქიტიშვილი, შორაპნის ქვეყანა ანტიკურ ხანაში, გვ. 65.

³⁷ გ. ცქიტიშვილი, დასაბ. ნაშრომი, გვ. 66, სქოლიო. შეუდარეთ: გ. ჩიტაია, ფიტარეთისა და გუდარების საფლავის ქვები, საქართველოს მუზეუმის მოამბე, ტ. III, თბილისი, 1927.

ლ. ბოტორიშვილი, ქვემო ქართლის ისტორიული ეთნოგრაფიიდან (საფლავის ქვები), მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის ტომი VIII, თბილისი, 1956.

³⁸ გ. გობეჯიშვილი, დასაბ. ნაშრომი, გვ. 112—113; გ. ლომთაძე, წინაპართა ნაჯღევი, გვ. 136; Г. Ломтагидзе, археологические раскопки в древнегрузинской столице Мыхета, გვ. 57—62; ა. აფაქიძე, დასაბ. ნაშრომი, გვ. 25; საქართველოს არქეოლოგია, გვ. 225, 228, 248, 296 და სხვა.

³⁹ Н. В. Хоштария, Древнее поселение в Даблагони, გვ. 30.

მთელს და ზოგჯერ გატეხილ ჭურჭელს ხმარობდნენ. ფარცხანავე ნევში სამარხი ჭურჭელი ორად გახერხილი იყო ხოლმე,⁴⁰ ძირზე კი გაკეთებული ჰქონდა 1—3 ნახვრეტი, რომელიც წვიმის წყლის შესაძლოა მიცვალებულის ხრწნის შედეგად გამოყოფილ ნივთიერებას გამოსასვლელი იყო.⁴¹

დაბლაგომში აღმოჩენილი, ერთ-ერთი აღდგენილი სამარხი ჭურჭლის (სამარხი №29, ჭურჭელი №1—268) ზომებს შეადგენს: სიმაღლე — 1,2 მ, მაქსიმალური დიამეტრი — 1,2 მ, ყელისა — 0,28 მ, ძირისა — 0,23. ჭურჭლის ძირს წაკვეთილი კონუსის მოყვანილობა აქვს, ზემოთ ძლიერ ფართოვდება და ბურთისებური ხდება. ძირი შედარებით პატარაა და ამის გამო ჭურჭლის მდგრადობა მცირეა. ერთს გარდა, გარედან ყველა შავი ფერისაა (შიდაპირი დამტრიახულია კბილოვანი ხელსაწყოთი).⁴²

დაბლაგომში აღმოჩენილი სამარხი ჭურჭლების დანიშნულების შესახებ, რომ ისინი (ქვევრები) საგანგებო სამარხებად კეთდებოდა თუ მათი პირვანდელი დანიშნულება სხვა იყო, ნ. ზოშტარია აღნიშნავს: „სამარხ“ ჭურჭელთა ნატეხები აღმოჩენილია ისეთ აღდგენილებშიც, სადაც სამარხები არ იყო და თითქოს არც უნდა ყოფილიყო (მაგ. ნაციხვრის ზემოთ). ეს გარემოება უკვე გვეუბნება, რომ ასეთი ჭურჭლები განკუთვნილი ყოფილა არა მარტო დასაკრძალავად, არამედ რაღაც სამეურნეო მიზნებისათვის — ღვინის, მარცვლეულის და სხვათა შესანახავად. დასაკრძალავად ეგების ჩხმარებოდა უკვე დამტრიახული, გატეხილი ჭურჭლები, მაგრამ არც ისაა შეუძლებელი, რომ ასეთივე ჭურჭლების ერთი ნაწილი საგანგებოდ სამარხებისათვის მზადდებოდა.⁴³

ქვევრსამარხებში იგულისხმება ინჰუმაცია, რომლის დროსაც გვამს მთლიანად სდებენ თიხის ჭურჭელში და ისე ფლავენ მიწაში, და არ იგულისხმება ასეთ ჭურჭელში ფერფლის შენახვა, ან მეორადი დამარხვა.

ტერმინი არაა მთლად ზუსტი, რადგან რუსული Кувшин ყელ-ვიწრო, ყელმაღალსა და ყურჩან ჭურჭელს ნიშნავს. ამიერკავკასიაში სამარხად გამოყენებული ჭურჭლები კი განკუთვნილი იყო

⁴⁰ Н. В. Хоштария, დასახ. ნაშრომი, გვ. 30.

⁴¹ М. М. Иващенко, Кувшинный могильник в западной Грузии, СА, М.-А., 1950, т. XIII, გვ. 320.

⁴² Н. В. Хоштария, დასახ. ნაშრომი, გვ. 98.

⁴³ იქვე, გვ. 104.

უმთავრესად ღვინისა და სხვა პროდუქტების შესანახავად (სამეგრეოლოში — ლაგვანი, იმერეთში — ჭური, აღმოსავლეთ საქართველოში — ქვევრი, აზერბაიჯანში ქაუბი, სომხეთში — კარსი) მისი სულში შეესატყვისი საერთო ტერმინი არ არსებობს. სხვადასხვა ბებდა ალბათ ბერძნული ტერმინი „პითოსი“, მაგრამ ძველბერძნული პითოსები ფორმით ნაკლებად მოგვაგონებს ამიერკავკასიის სამარხ ჭურჭლებს. იგივე ითქმის „ამფორის“ შესახებ. სხვა ქვევრებში კიდევ სხვაგვარი ფორმები გვხვდება. ლურისტანის „ქუზეკები“, უგარიტის, მცირე აზიის პროტოხეთების სამარხი ჭურჭლები კი მოგვაგონებს ამიერკავკასიურს, მაგრამ სუმერისა და არქაული ეგვიპტისა — ვერ მოვა ვერც პითოსებთან და ვერც ქვევრებთან.

როგორც უკვე იყო აღნიშნული, შესაძლებელია ხაზი გაესვას იმ გარემოებას, რომ ქვევრი ამიერკავკასიის ტერიტორიის ფარგლებში წარმოქმნილი და საბოლოოდ ჩამოყალიბებული სამეურნეო დანიშნულების ჭურჭელია, რომლის ძირითადი ფუნქცია მელვინეობასთან არის დაკავშირებული. ჩვენში აღმოჩენილი ქვევრები თუ სამეურნეო დანიშნულების მიხედვით შეესატყვისებიან ძველი აღმოსავლეთის ჭურჭლებს, სამაგიეროდ განსხვავდებიან მათგან ფორმებით, სიდიდით, შემკულობით, რაც ერთხელ კიდევ უნდა მიუთითებდეს ჩვენს ქვეყანაში ვაზის კულტურის დიდ სიძველეზე. მელვინეობის დაწინაურებაზე, რამაც შორეულ წარსულში წარმოქმნა მოთხოვნილება დიდი ზომის ჭურჭლების კეთებისა.

მრავალრიცხოვანი ქვევრსამარხებია აღმოჩენილი საქართველოს ტერიტორიაზე, როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ ნაწილში, მათ შორის უძველესი ძვ. წ. VI საუკუნეს მიეკუთვნება და თუ მხედველობაში არ მივიღებთ კრემაციულ სამარხებს, მაშინ ქვევრსამარხის გამოჩენა საქართველოს ორივე ნაწილში თითქმის ერთდროულად ხდება.⁴⁵

საინტერესო ჩანს მ. ივაშენკოს მიერ წამოყენებული მოსაზრება ქვევრსამარხთა გავრცელების შესახებ დასავლეთ საქართველოში. იგი ამ მოვლენას შემდეგნაირად ხსნის: კოლხები ძვ. წ. II და I ათასწლეულის მიჯნაზე გადმოვიდნენ მცირე აზიიდან თანამედროვე დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე და თან მოიტანეს თავისი დაკრძალვის წესიც: ხეზე გვამების ჩამოკიდება და შემდეგ ძვლების

⁴⁵ М. М. Иващенко, Кувшинные погребения Азербайджана и Грузии, Изв. АН Аз. Баку, 1947, № 1, 33, 73.

⁴⁶ ა. ბოხოჩაძე, შემთხვევით აღმოჩენილი სამარხები მცხეთაში, ხელნაწერი, თბილისი, 1961.

დამარბვა თიხის დიდრონ ჭურჭელში (რომელიც შვეულად, ყველაფერ დაღმა იდგმებოდა. ამგვარი, ხელუხლებელი სამარხი აღმოჩნდა ეშერში 1934 წ.). შემდეგ, დაახლოებით ძვ. წ. I ათასწლეულის შუახანებისათვის, კოლხები გადავიდნენ ნაწილობრივ კრემაციასზე, ნაწილობრივ ინჰუმაციასზე; მაგრამ ინჰუმაციისას მათ შეინარჩუნეს ძველი ტრადიცია თიხის დიდი ჭურჭლის გამოყენებისა. სამარხი ქვევრებიც შვეულად ირგვებოდა და შიგ გვამის მოსათავსებლად ტეხდნენ ზემოთ მოქცეულ, ძირის ნაწილს და მერე ისევ აფარებდნენ (დაბლაგომი). შემდეგ IV—III სს ეს უხერხული წესი შეცვალეს პორიზონტულად დაწვენი წესით და თან სიკრძივ ორად ხერხავდნენ ხოლმე ჭურჭელს (დაბლაგომი, ფარცხანაყანევი და სხვა).⁴⁶

წამოყენებული მოსაზრება საყურადღებო და ანგარიშგასაწვევი ჩანს. თუ აქვე გავიხსენებთ ბრინჯაოს წალღების გავრცელების არეს და ხანას, მაშინ წამოყენებული მოსაზრება უსაფუძვლოდ არ გამოიყურება. შესაძლებელია II ათასწლეულის ბოლოსათვის მართლაც მოხდა კოლხების ტომის ერთი ნაწილის გადაადგილება სამხრეთიდან ჩრდილოეთის მიმართულებით, რომელმაც დასავლეთ საქართველოში მოიტანა თავისი დამარხვის წესიც და სამეურნეო დანიშნულების იარაღი — წალღი.

დაახლოებით ანალოგიური მოსაზრება აქვს წამოყენებული პროფ. ბ. კუფტინის დაბლაგომის არქეოლოგიური კვლევის შედეგების შეჯამების დროს: კოლხურ-ყობანური ბრინჯაოს შესატყვისი ფენა წარმოადგენს მეორე ფენას დაბლაგომის ძველი მოსახლობისა, რომელიც, ამრიგად თითქოს კვლავ აღმოცენებულია მიტოვებულ ადგილას. როგორც აქ აღმოჩენილი ბრინჯაოს ცულის (წალღის ა. ბ.) ტიპოლოგიურმა ანალიზმა გვიჩვენა, ეს ნამოსახლარი კულტურულად უკავშირდება შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროს, სადაც ამგვარი სპეციფიკური წალღები აღმოჩნდა ბათუმსა და ორდუში. მათი მსგავსება თანამედროვე დასავლურ-ქართულ რკინის ნისკარტიან წალღებთან, რომელიც აუცილებელი იარაღია ტყის მალარში, შეიძლება რამდენადმე მაინც მიგვითითებდეს, რომ მარცვლელის კულტურის მხარდამხარ, ამ ზღვისპირა ზოლის მოსახლეობა იმ დროს მევენახეობასაც მისდევდა⁴⁷.

⁴⁶ М. М. Иващенко, დასახ. ნაშრომი, გვ. 78.

⁴⁷ Б. А. Куфтин, Материалы к археологии Колхиды, т. II, გვ. 142—

აღმოსავლეთ საქართველოში, განსაკუთრებით კი მცხეთაში, მთავროს სამაროვანზე აღმოჩენილი ქვევრსამარხებისათვის გამოყენებული ჭურჭელი კარგად გამოკვეთილი ფორმით ხასყიდუფუღი იგი შედარებით მოზრდილია. ზოგიერთი ჭურჭლის სიმაღლე 1 მ 20 სმ-ს ხოლო დიამეტრი 1 მ აღწევს. ასეთი ჭურჭლების — ქვევრების სამეურნეო დანიშნულება ექვს აღარ იწვევს. ისინი წარმოადგენენ საღვინე ჭურჭლებს, რომლებიც გამოყენებული არიან მეორადი დანიშნულებით — სამარხავ საშუალებად. მაგრამ აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სამთავროს სამაროვანზე აღმოჩენილი მრავალრიცხოვანი (120-ზე მეტი) ქვევრსამარხიდან, უმრავლესობა ახალ, მეღვინეობაში ჯერ კიდევ გამოუყენებელ ქვევრებს წარმოადგენენ.

მეღვინეობაში ქვევრის გამოყენების გამოსაცნობი ნიშანთვისება, რომელიც უძველ ფაქტად უნდა იქნას მიჩნეული, მის რეცხვისთან არის დაკავშირებული. ქვევრის ხანგრძლივი გამოყენება ღვინის შესანახავად, მისი რეცხვა, რომელიც აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენს მასში ტყბილის დასადუღებლად ჩახსმამდე, ქვევრის შიდაპირს ხაოიანს ხდის. ქვევრის შიდაპირის ხაოიანობას ის სარეცხი საშუალება იწვევს, რომლითაც ეს პროცესი სრულდება (მდინარეული სილა ან ნაცარი, თავვისარას, ღვინის, ან ბლის კანისაგან გაკეთებული სარცხელი)⁴⁸ ამდენად, ამ ნიშნითაც ადვილი გამოსაცნობია ქვევრი, რომელიც ღვინისათვის გამოიყენებოდა. ასეთი კვალი რეცხვისა კი სამთავროს ქვევრსამარხებზე ნაკლებად შეიმჩნევა. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ნახშირი ქვევრების გვერდით სამარხ ჭურჭლებად ახალი ქვევრებიც გამოიყენებოდა. შესაძლებელია, მათ სპეციალურადაც ამზადებდნენ ამ დანიშნულებისათვის.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ თეთრწყაროში აღმოჩენილი ქვევრის გვერდი ძირს ზემოთ გამოწვამდეა გახვრეტილი და მისი გამოყენება საღვინე ჭურჭლად არ არის სავარაუდო. მას სხვაგვარი სამეურნეო დანიშნულება უნდა ჰქონოდა, იგი მარცვლეულის შესანახვ ჭურჭლად გამოდგებოდა.⁴⁹ სამარხ ჭურჭლად მისი გამოყენება ამ შემთხვევაში მეორადი მოვლენა უნდა იყოს.

იმის გამო, რომ უძველესი ნამოსახლარი ადგილები სათანადოდ არ არის გამოვლენილი და შესწავლილი, მეღვინეობასთან დაკავშირებული დიდი ზომის ჭურჭლები (ქვევრები) ნაკლებად არის ცნო-

⁴⁸ გ. ც ქ ი ტ ი შ ვ ი ლ ი, მევენახეობის ისტორიისათვის საქართველოში არქეოლოგიური მასალების მიხედვით, გვ. 139 — 140.

⁴⁹ ა. ბო ხ ი ა ძ ე, შემთხვევით აღმოჩენილი სამარხები, მცხეთაში, ზელ-ნაწერი, 1961.

ბილი. უკანასკნელ ხანებში ამ მიმართულებით წარმოებულ ვათხრების შედეგად ფრიად მნიშვნელოვანი მასალები იქნა აღმოჩენილი.

დასავლეთ საქართველოს ანუ ძველი კოლხეთის ტერიტორიაზე წარმოებულ ვათხრების დროს, ადრეანტიკური და კლასიციზმის ხანმოსახლარების შესწავლისას მიკვლეულია ქვევრების ნატეხების დიდი რაოდენობა. ქვევრების ნატეხებია აღმოჩენილი ვანის მიდამოებში, ახვლედიანთ ვორაზე,⁵⁰ ფოთის მიდამოებში⁵¹ და სოხუმში წარმოებულ ვათხრების დროს.⁵² ამავე ხანის ქვევრების ნაშთებია აღმოჩენილი ფიჭვნარში, კობულეთის მიდამოებში და ე. წ. თამარის ციხის ვათხრების დროს ბათუმის მახლობლად.⁵³

დაბლაგომში აღმოჩენილი ქვევრების გვერდებზე, ჯერ კიდევ სველ თიხაზე, გამოწვამდე ამოკაწრულია ნიშნები. სულ შეგრავილია ასეთი ნიშნების ათი სხვადასხვა სახე. ზოგი მათგანი მოხაზულობით ბერძნულ, ხოლო ზოგიერთი, ქართულ ასოებს მოგვგავონ-

⁵⁰ Н. В. Хоштария. Археологические раскопки в Ванн в 1959 году: სამეცნიერო სესიის მოხსენებათა ანოტაციები, მიძღვნილი 1959 წლის საველე არქეოლოგიურ კვლევა-ძიების შედეგებისადმი, თბილისი, 1960 წ. გვ. 47.

Н. В. Хоштария. Ванская археологическая экспедиция 1960 году. საქართველოში 1960 წელს ჩატარებული არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგებისადმი მიძღვნილი სესიის მოხსენებათა მოკლე შინაარსი, თბილისი, 1961 გვ. 42.

თ. მიქელაძე, ოთ. ლორთქიფანიძე, ვანის არქეოლოგიური ექსპედიციის მეორე უბანზე 1960 წ. ჩატარებული საველე მუშაობის შედეგები. დასახ. სესიის მოხსენებათა, მოკლე შინაარსი, გვ. 43, 45; ოთ. ლორთქიფანიძე, ვანის არქეოლოგიური ექსპედიციის IV უბანზე 1961 წ. ჩატარებული მუშაობის ძირითადი შედეგები. საქართველოში 1961 წ. ჩატარებული არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგებისადმი მიძღვნილი სესიის მოხსენებათა მოკლე შინაარსი, თბილისი, 1962 წ. გვ. 39; ე. ლორთქიფანიძე, ვანის 1961 წლის არქეოლოგიური ექსპედიციის მეორე I სამიუბო თბილისი და I უბნის 88 — 91, 101 — 104 კვადრატებში ჩატარებული არქეოლოგიური ვათხრების ანგარიში, დასახ. სესიის მოხსენებათა მოკლე შინაარსი, გვ. 43.

⁵¹ თ. მიქელაძე, ჯ. ფოთსა და მის მიდამოებში 1961 წელს ჩატარებული საველე მუშაობის შედეგები. დასახ. სესიის მოხსენებათა მოკლე შინაარსი, გვ. 49.

⁵² А. М. Апакидзе, О. Д. Лордкипанидзе. Отчет о работах причерноморской археологической экспедиции в 1959 году. სამეცნიერო სესიის მოხსენებათა ანოტაციები, მიძღვნილი 1959 წლის საველე არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგებისადმი, თბილისი, 1960 წ. გვ. 40.

⁵³ აქ აღმოჩენილი ქვევრების ნარჩენების შესახებ ცნობა მოგვაწოდა დ. ხ. ხუტაიშვილმა, რომელიც ვათხრებში თითონ ლეხულობდა მონაწილეობა. მასალები ჯერ გამოუქვეყნებელია.

ბენ.⁵⁴ ისინი მექვევრე ხელოსანთა ნიშნებს უნდა წარმოადგენდეს და, როგორც სამართლიანად შენიშნავს ნ. ხოშტარია, მათი დამწვრობა ლობად მიჩნევა არ შეიძლება, ვიდრე აღმოჩენილი არ იქნებენ ნიშნების ჯგუფები.⁵⁵

აღსანიშნავია, რომ კოლხური ქვევრი ადრეანტიკურ ხანაში შორეულ ქვეყანაშიც გაუტანიათ. 1939 წ. სახელმწიფო ერმიტაჟის ექსპედიციამ, რომელსაც მ. ხუდიაეი ხელმძღვანელობდა, ბისფორის ნიშნევაში, ძვ. წ. IV საუკუნის ფენაში, აღმოაჩინა კოლხური ქვევრი.⁵⁶ კოლხური ქვევრი, რომელიც მაღალი ხარისხის ჰურტელს წარმოადგენდა, ალბათ გამოიყენებოდა როგორც ტარა, ღვინის გადასატანად. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ კოლხური ქვევრი ნიშნევაში ღვინით სავსე შეიძლებოდა წაეღოთ.⁵⁷

ადრეანტიკური ქვევრები და მათი ნატეხები აღმოსავლეთ საქართველოში, კასპის მახლობლად, ხოვლეგორის გათხრების დროსაცაა აღმოჩენილი. ქვევრები და მათი ნატეხები ნასოფლარის თბრისას ამოდიოდა და დაკავშირებული იყო საცხოვრებელ ნაგებობებთან.⁵⁸ როგორც ამ ძეგლის გამთხრელები აღნიშნავენ, აშკარაა, რომ ხოვლეში აღმოჩენილი ქვევრები სამეურნეო დანიშნულებისა უნდა იყოს, შესაძლებელია, ღვინის დასაყენებელი და შესანახი.⁵⁹

განვითარების შემდგომი საფეხური მექვევრეობაში გვიანანტიკურ ხანაზე მოდის, ხოლო სრულყოფილი სახით ქვევრი ადრევეოდალური ხანის ადრეულ საფეხურზე უაღიბდება. ამ ხანაში ქვევრის ფორმები საბოლოოდ დაიხვეწა და ჩამოყალიბდა (ტაბ. IV, 3). განსხვავებულია თიხის ფაქტურა და გამოწვის ტექნიკაც. ქვევრის

⁵⁴ Б. А. Куфтин, Материалы к археологии Колхиды, т. II, сс. 79—82.

⁵⁵ საქართველოს არქეოლოგია, გვ. 228.

⁵⁶ М. М. Худяк, Раскопки в Нимфее, Сообщения Гос. Эрмитажа, I, Ленинград, 1940, сс. 22.

В. М. Скуднива, Нимфейская экспедиция 1939 г., Труды Отдела античного мира Гос. Эрмитажа, I, Ленинград, 1945, сс. 157, ტაბ. X. 2.

Б. А. Куфтин, დასახ. ნაშრომი, გვ. 72, სქოლიო 1, ტაბ. 24.

В. М. Скуднива, Находки колхидских монет и фиалок в Нимфее, ВДИ, 1952, № 2, сс. 238—241.

⁵⁷ ა. აფაქიძე, საქართველოს უძველესი კულტურა ახალ არქეოლოგიურ აღმოჩენათა შუქზე, გვ. 25.

⁵⁸ გ. ცქიტიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 137; დ. მუსხელიშვილი, ხოვლეგორის ნაშთხარის არქეოლოგიური გათხრების ანგარიში, ხელნაწერი, 1959, გვ. 16, 20, 21, 26.

⁵⁹ გ. ცქიტიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 137.

პირი შესამჩნევად გაფართოვდა, ქობა (გვირგვინი) ბრტყელი და სქელი გახდა, ყელი კვლავ ცილინდრული მოყვანილობისაა, მაგრამ დადაბლდა, მხრები და მუცელი ზომიერად არის გამოზრდილი. თები სუსტად. მომრგვალებული ან დაქანებულია, ძირში ბრტყელი და დაბარავებული. ქვევრები გარედან შემკულია პარალელურად განლაგებული, სადა, გრეხილი ან დაკბილულ ორნამენტისანი სარტყლებით. კეცი ნაცრის ან რუხი ფერისაა, ზოგჯერ გვხვდება წითელი ფერისაც, რაც ძველი ტრადიციის გადმონაშტს უნდა წარმოადგენდეს აღმოსავლეთ საქართველოსათვის (მცხეთა), თიხა სილნარევია, კარგად, ზოგ შემთხვევაში, არათანაბრად არის გამომწვარი. ქვევრის მკეთებლები ყველგან და ყოველთვის ასეთ პროპორციებს ვერ იცავენ, მაგრამ გადახვევა ასეთი ფორმებიდან შნიშვნელოვანი არაა, ცოტაა და თითქმის არცაა ანგარიშ გასაწევი.⁶⁰

აღნიშნული ფორმის ქვევრები გვიანანტიკური ხანიდან დღემდე გავრცელებულია, ზოგიერთი უმნიშვნელო ცვლილებებით. მაგალითად შუაფეოდალური ხანიდან, ზოგ კუთხეში ქვევრებს ბრტყელი ძირის მაგივრად ქუსლს უკეთებენ. ხოლო XIX საუკუნეში ბრტყელი ძირიან ქვევრებს საერთოდ აღარ აკეთებენ. ლ. ბოჭორიშვილს შენიშნული აქვს, რომ კახელი მექვევრეები ამჟამად მხოლოდ ქუსლიან ქვევრებს ამზადებენ, უწინ კი თურმე ბრტყელი ძირა ქვევრებიც უკეთებიათ. ბრტყელი ძირა ქვევრების მკეთებლობა, როგორც ჩანს, ძველადვე მოსობილა, მაგრამ უწინდელი ოსტატების მიერ გაკეთებული ბრტყელი ძირა ქვევრები ჩვენს დრომდე კიდევ შემონახულა.⁶¹

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ურბნისის ნაქალაქარის ვათხრების დროს ერთ-ერთ მარანში ქვევრები ორ ჯგუფად იყო განლაგებული, ერთი ჯგუფი მთლიანად მიწაში ჩაფლული აღმოჩნდა, ე. ი. ქვევრის პირი მარნის იატაკის დონეზე იყო, ხოლო მეორე ჯგუფისა შუამდე იყო მიწაში ჩამჯდარი და მათ ძირი გახვრეტილი ჰქონდათ. ეს ფაქტი იმითაა საინტერესო, რომ მარანი აქ წმინდა სამეურნეო დანიშნულების სათავსოდ გვევლინება, სადაც ღვინის გვერდით მარცვლეულსაც ინახავენ. ურბნისის მარანში აღმოჩენილი, მიწაში ჩაფლული ქვევრები საღვინე ჭურჭლებია, ხოლო სანახევროდ

⁶⁰ აქ შეიძლება მხედველობაში მივიღოთ ქვევრის სიდიდე და სიმცირე, მხრებისა და მუცლის მეტნაკლები გამოზრდილობა, რაც ქვევრის გაკეთების დროს სრულიად დასაშვებია მოვლენა ჩანს.

⁶¹ ლ. ბოჭორიშვილი, ქართული კერამიკა I, თბილისი, 1949, გვ. 121 — 122.

ჩადგმული და ძირგახვრეტილი კი, მარცვლეულის შესანახავი ერთ-ერთ ასეთ ქვევრში მარცვლეულიც ეყარა.⁶² ასეთივე მარნის არსებობა დადგენილი იქნა თეაშეზიანის (კარმირბლური) ვახუშტის დროსაც.

საქართველოს ტერიტორიაზე ქვევრები მრავლად აღმოჩენილი. რადგან მათი ნაწილი მარნების განხილვის დროს იქნება მოხსენებული, აქ მათ ჩამოთვლას აღარ შეუდგებით. როგორც უკვე ვნახეთ, ქვევრები ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ძირითადად ერთი ტიპისაა და რაიმე განმასხვავებელი ნიშან-თვისებები არ ახასიათებთ.

ძვ. წ. VI საუკუნიდან მოყოლებული ვიდრე ახ. წ. XI საუკუნემდე, მარნებში და ცალკე აღმოჩენილი ქვევრები მიწაში უბრალოდ არიან ჩადგმული. მიწაში ამოთხრიდნენ ორმოს, რომელიც შეფარდებული იყო ქვევრის სიდიდესთან, ჩადგამდნენ შიგ ქვევრს ვერტიკალურად, შეამოყრიდნენ მიწას, დროგამოშვებით დატყეპნიდნენ და ასე ამოვიდოდნენ ქვევრის თავამდე. ქვევრის თავი მარნის იატაკის გასწვრივ ან ცოტა ღრმად მდებარეობდა. ქვევრის თავის დაყენება დამოკიდებული იყო მარნის პატრონის სურვილზე. მის გამოცდილებაზე და ცოდნაზე, ნიადაგის თვისებებზე, ნესტიანობაზე და მარნის ტიპზე. ქვევრის გვერდის სისქე 1,5—2 სმ უდრის, მაგრამ იგი ისეთი ფორმის, კარგი ნახელავი და იმრივად იყო გამომწვარი, რომ თავისუფლად უძლებდა წნევას, რომელიც მასზე მოქმედებდა მიწაში ჩაფვლის შემდეგ და კარგად ინახავდა ღვინოს გარკვეული დროის განმავლობაში.

შუაფეოდალური ხანიდან ვიდრე უკანასკნელ ხანებამდე, გათხრილ მარნებში აღმოჩენილი ქვევრების მიხედვით, მათი დულაბით დაკირვა დასტურდება. ქვევრის დაკირვისათვის იყენებდნენ კირხსნარს, რიყისა და ქვიშაქვის ნატეხებს, ზოგ შემთხვევაში, ქვევრისა და ქურჭლის ნატეხებსაც კი (სურ. 3). ქვევრის დაკირვა, როგორც ჩანს, მიწაში ადგილობრივ ხდებოდა. ასეთ შემთხვევაში ქვევრისათვის მარანში თხრიან ორმოს, მის ძირზე დებენ ბრტყელ ქვას, რომელზედაც ქვევრის ძირი ან ქუსლია დაბჯენილი; შემდეგ ქვევრს გარშემო შემოუწყობდნენ ქვებს და დაასხამდნენ კირხსნარს. ქვევრის დაკირვა ნაწილ-ნაწილ ხდებოდა. როდესაც შემოწყობილი ქვების ერთ რიგს ამოავსებდნენ, შემდეგ მეორე რიგის შემოწყობა იწყე-

⁶² ლ. ჭილაშვილი, ურბნისის ნაქალაქარის არქეოლოგიური გათხრების მოკლე ანგარიში, ხელნაწერი, 1959. გვ. 47.

ბოდა და ასე შემდეგ ქვევრი დაკირულია მთლიანად, ვ. ი. პირაქ-
 დე. დუღაბის სისქე 10—25 სმ უდრის. დუღაბი ისე მტკიცედ ვაჭ-
 შეკავშირებული, რომ მისგან ქვევრის განთავისუფლებამ შეუძლებელი
 ღია. დაკირული ქვევრის გადაადგილება, გადატანა ერთი ადგილი-
 დან მეორეზე, ძნელია, რადგან მისი წონა ზოგჯერ რამდენიმე ტონას

სურ. 3. ქვევრები. ნასოფლარი ნაჭივბავები (ქვემო ქართლი, თეთრი
 წყაროს რაიონი)

შეადგენს და ქვევრის ამოღება მიწიდან უმრავლეს შემთხვევაში მი-
 სი ვატეხით მთავრდება, ამიტომ ერთ ადგილზე დაფლული, დაკირუ-
 ლი ქვევრები სამუდამოდ იმავე ადგილზე რჩებიან, იმ შემთხვევაშიაც
 კი, როდესაც მარნის გადატანა და მოწყობა სხვა ადგილზეა საჭირო.

ქვევრების დაკირვა, როგორც ზემოთაა აღნიშნული, შუაფეო-
 დალური ხანიდან შემოდის, მტკიცედ იკიდებს ფეხს და გავრცელე-
 ბულია მთელ საქართველოს ტერიტორიაზე. ადრეული ხანის მარ-
 ნებში (ვანში, მცხეთაში, ვაშნარში, ურბნისში, ბოლნისში). რომ-
 ლებშიც ათეულობით ქვევრია აღმოჩენილი, არცერთი მათგანი და-
 კირული არ არის, კირხსნარის ან დაკირვის ნიშანს არ ატარებს
 არცერთი ქვევრი, რომლებიც სამარხ საშუალებადაა გამოყენებული,
 ხოლო მანამდე საღვინე ჭურჭლებს წარმოადგენდნენ. აღსანიშნავია
 ის ფაქტიც, რომ გვიანანტიკურ და განსაკუთრებით კი ადრეფეო-

დალურ ხანაში, კირხსნარი ძირითად სააღმშენებლო მასალას წარმოადგენდა, მაგრამ არ გვაქვს ქვევრის დაკირვის არც ერთი შემთხვევა.

შუაფეოდალურ და მომდევნო ხანას მიეკუთვნება გათხრილი მარნები დმანისში, ვუდარუხში, ნაქივკავებში (თეთრიწყაროს რაიონი), ვარძიაში, მდ. ლოქის ხეობაში (ბოლნისის რაიონი) და სხვა. ამ მარნებშიც ათეულობით ქვევრია აღმოჩენილი. ყველა მათგანი დაკირულია, ორ შემთხვევაში დაუკირავი ქოცო-დერგი აღმოჩნდა.

მასასადამე, აღნიშნული ფაქტების გათვალისწინების საფუძველზე შესაძლებელია შემდეგი დასკვნა გავაკეთოთ: შუაფეოდალურ ხანაში, რაღაც მიზეზის გამო, შესამჩნევი ცვლილება ხდება. აღნიშნული მოვლენა ძირითადად საღვინე ქვევრებს შეეხო და მათი მასობრივად დაკირვა განაპირობა.

ჯერ არავის უცდია აეხსნა მიზეზი ქვევრების დაკირვისა, რომელსაც შესაძლებელია კავშირი ღვინის ტექნოლოგიასთანაც ჰქონდეს, თუმცა ასეთი კავშირი ღვინის თვისებებთან, გემოსა და არომატთან ან ფერთან მაინც და მაინც მნიშვნელოვანი არ უნდა იყოს. ყოველ შემთხვევაში გამოცდილი ქართველი მეღვინე მას ადრევე შენიშნავდა, მაშინ ქვევრის დაკირვის შემთხვევებიც ადრევე გვაქნებოდა. მეორე მხრივ, საყურადღებოა ის ფაქტიც, რომ ქვევრების დაკირვას ერთბაშად იწყებენ, არა ერთ რომელიმე რაიონში, არამედ მთელ საქართველოს, აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე მაინც. ამას კი თავის გამოწვევი მიზეზი აუცილებლად უნდა ჰქონოდა. როგორც ცნობილია, საღვინე ქვევრისათვის, რომელიც მიწაშია დაფლული, უბოროტესი მტერი ბუნების სტიქიური მოვლენებია: მიწის ძვრა, ტექტონიკური მოვლენები, მეწყერი, დანგრევა და სხვა. აღნიშნული მოვლენების დროს ქვევრი ადვილად ტყდება, თუ საესეა ღვინით — ღვინო იქცევა, რასაც გარკვეული ოდენობის ზარალი მოაქვს მისი მეპატრონისათვის. ამდენად თითქოს შესაძლებელი ჩანს ვარაუდი, რომ ქვევრების დაკირვა ერთგვარ ანტისეისმურ ღონისძიებასთან უნდა იყოს დაკავშირებული. იგი XI საუკუნის 80-იანი წლების მიწურულიდან არის სავარაუდო.

შეიძლება გვითხრან, რომ ბუნების ასეთი მოვლენები ადრეც არსებობდაო. ეს მართალია, მაგრამ ისეთი ძლიერი მიწის ძვრა, რომელიც 1088—1089 წლებში მოხდა, საქართველოს ალბათ დადი ხნის მანძილზე არ ენახა. ამ წლებში მომხდარი მიწის ძვრა იმდენად უჩვეულო იყო, რომ მემატრიანემ იგი საგანგებოდ აღნიშნა. აი

როგორ აგვიწერს ბუნების ამ სტიქიურ მოვლენას დღევანდელი
 შენებელის ისტორიკოსი: „შეიძრა ქუეყანა საფუძვლითურთ, ვერ-
 დენ სასტიკად, ვიდრემდის მთანი მაღალნი და კლდენაჲსაჲნი
 ხედ მტუერისა დაიგალნეს, ქალაქნი და სოფელნი დაიშლნეს,
 სიანი დაეცნეს, და სახლნი დაინთქნეს და დაზულეს, და იქმნეს სა-
 ფლავ მას შინა მკედართა“.⁶⁵ აღნიშნული მიწის ძვრა იმდენად
 მრისხანე სტიქიური მოვლენა იყო, რომ თმოგვის მაგარი ციხეც კი
 იმსხვერბლა. ასეთი ძლიერი მიწისძვრის დროს, როდესაც მრავალი
 ქალაქი და სოფელი განადგურდა, ეკლესია და სახლი დაინგრა,
 კლდეებიც კი დასკდა, დაუზიანებელი, რა თქმა უნდა, ვერც ქვევ-
 რები გადაარჩებოდა. საგულისხმოა ქვევრების დასკდომა, დაზარება,
 რაც სრულიად საკმარისია ქვევრის ხმარებიდან გამოსაყვანად. ყო-
 ველ შემთხვევაში გაბზარული ქვევარი დაუკირავად, ღვინის ჩასასხ-
 მელად აღარ გამოდგება. აღნიშნული მიწის ძვრის დროს, როგორც
 ჩანს, არსებული ქვევრების უმრავლესობა დაზიანდა, დაიბზრა და
 ღვინის ჩასასხმელად უვარგისი გახდა. ყველა დაზიანებული ქვევ-
 რის ახლით შეცვლა ერთი ან ორი სეზონის განმავლობაში შეუძლე-
 ბელი იქნებოდა, რასაც თავისთავად უნდა გამოეწვია დაზიანებული
 ქვევრების შეკეთების ცდა და ამ მიზნით მათი დაკირვა.

თუ სხვა მიზეზებიც არსებობდა, რომელთაც ქვევრების დაკირვა
 გამოიწვია, ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი მიწის ძვრა უნდა იყოს. ჩვე-
 ნი ვარაუდით. ამიტომაც საქართველოს ტერიტორიაზე ქვევრების
 დაკირვა ერთდროულად შემოდებული XI საუკუნის 80-ნი წლების
 დასასრულს, რასაც ამ ხნის წინ ერთეული სახითაც ვერ ვხვდებით.

ამ მხრივ წინააღმდეგობას ადგილი აქვს რუსთავის გათხრების
 დროს აღმოჩენილ მასალებში. აქ ქვევრები დაკირულიცაა და და-
 უკირავიც. საერთო თარიღი, შუაფეოდალური ხანა XI—XIII საუ-
 კუნეებია. ვინაიდან აქ XI საუკუნის ფენის გამოყოფა ჯერ კიდევ
 არ ბერხდება მომდევნო საუკუნეებიდან, ამდენად სავარაუდოდ
 მიგვაჩნია, რომ წამოყენებული მოსაზრება აქაც ძალაშია. დაუკირა-
 ვი ქვევრები XI საუკუნის გასულზე ადრეული უნდა იყოს, ხოლო
 დაკირულები კი შემდგომი ხანისა. თუ ფენების გამოყოფა აქ ამ
 თვალსაზრისით მოხერხდება, ეს წამოყენებულ მოსაზრებას კიდევ
 უფრო გაამაგრებს.

⁶⁵ ქართლის ცხოვრება, ტ. I, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირ-
 თადი ხელნაწერის მიხედვით ს. უაუზნიშვილის მიერ, თბილისი, 1955, გვ. 323.

მემდეგ ხანებში, როგორც ჩანს, ქვევრის დაკირვა წესად გახდა და ახლა, არა მარტო ვაბზარულ, არამედ ახალშეძენილ მთელ ქვევრებსაც კირავენ, რათა თავიდან აიცილონ მოულოდნელ ქვევრებსა და ღერებსაგან გამოწვეული საფრთხე.

თანამედროვე ყოფაში, როდესაც ახალ ქვევრს ყიდულობენ, მას დაუკირავად მიწაში არ ფლავენ. ეხლა დასაკირავ საშუალებად ცემენტია გამოყენებული, ცემენტის გარსის სისქე 3—4 სმ უდრის. გამოცდილ ქართველ მევენახე-მეღვინეს, რომ ჰკითხოთ, თუ რატომ აცემენტებენ ქვევრს, — ვიპასუხებთ, რომ დაცემენტება მას იცავს გატეხის საშიშროებისაგან და ზაფხულში, როდესაც ცხელა, ღვინოს ცივად ინახავს. პირველ რიგში აქ დაყენებული მაინც ქვევრის დაზიანებაა, რომელიც მას მოელის მიწაში ყოფნის დროს, სხვადასხვა გაუთვალისწინებელი მოვლენების გამო.⁶⁴

როგორც აღნიშნული იყო, წინათ ქვევრები სხვადასხვა სიდიდისა უყებებიათ, პატარა ზომის დერგებისა და ქოცოების გვერდით ვაჭვს დიდი ქვევრებიც. ყველაზე პატარა ქვევრში თუ 10 ლიტრი ღვინო ჩადის⁶⁵, ყველაზე დიდ ქვევრში, გადმოცემის მიხედვით, 400 — 500 ფუთი ჩაეტეოდა. აღმოსავლეთ საქართველოში ქვევრი ხაერთო სახელია. იგი მიწაში ჩაფლულ ღვინის ჭურჭელს წარმოადგენს. ქვევრებიდან გამოიყოფა პატარა ზომის, მცირე ტევადობის ჭურჭლები და მათ ქოცოები ეწოდებათ. სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით, ქვევრი კეცის ჭურია, ხოლო ქოცო — მცირე ჭური⁶⁶.

დასავლეთ საქართველოში ქვევრი ძირითადად მცირე მოცულობის ჭურჭელს აღნიშნავს, დიდი მოცულობისას კი ჭური ეწოდება. საბას განმარტებით, „ჭური არს კეცთაგან ჭურჭელი: ქვევრი, ყვიბარი, ქოცო, ხალანი, დერგი, ლაგვანი, ლაგვინარი და მისთანანი.“⁶⁷ ამ განმარტებიდან ყველა პატარა ზომის ჭურჭლის სახელი

⁶⁴ 1920 წელს საქართველოში მომხდარი ძლიერი მიწის ძვრის დროს, როდესაც ქ. გორი დაზიანდა ნაწილობრივ, ქვევრებიც დიდი რაოდენობით იქნა დაზიანებული და მოსახლეობამ საკმაოდ დიდი ზარალი განიცადა. ეს ჭერ კიდევ ცოცხალი ფაქტია და მისი დადასტურება საქართველოს ტერიტორიაზე არც თუ საძნელო საქმეს წარმოადგენს.

⁶⁵ ლ. ბოჭორიშვილი, ქართული კერამიკა, I, კახური, თბილისი, 1949, გვ. 121.

⁶⁶ სულხან-საბა ორბელიანი, სიტყვის კონა, ს. იორდანიშვილის რედაქციით, თბილისი, 1949, გვ. 372, 374.

⁶⁷ იქვე, გვ. 461.

უნდა მოიხსნას, რადგან ჭური მხოლოდ და მხოლოდ ღივი ზომის საღვინე ჭურჭლის აღმნიშვნელად იხმარება დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ კი იმერეთში. დასავლეთ საქართველოში გრძელწიწი ნული საღვინე ჭურჭლებისათვის არსებობს მეორე სახის დაყოფაც: ჭურს — „ჩასავალს“ ეძახიან, ასეთ ჭურში ადამიანი ჩადის რეცხვის დროს, ხოლო ისეთებს, რომლებშიც ადამიანს ვერ ჩაესვლება რეცხვისას — ქვევრებს უწოდებენ.

ორიოდე სიტყვა ქვევრთმკეთებლობის, ანუ მექვევრეობის შესახებ. საქართველოში, მევენახეობის კლასიკურ ქვეყანაში, კერამიკული წარმოების ერთი დარგი — მექვევრეობა მთლიანად მეღვინეობის ინტერესებს ემსახურება. აღნიშნული დარგი კერამიკულ წარმოებაში უძველესია და დასაბამი მას მეღვინეობის გაჩენასთან ერთად დაედო, თუმცა მექვევრეობა, როგორც სპეციალური დარგი, რომელიც მხოლოდ ღვინის დასადუღებელი და შესანახავი ჭურჭლების კეთებით შემოიფარგლება, საქართველოში არა უადრეს ძვ. წ. I ათასწლეულის მეორე ნახევრის დასაწყისში უნდა იყოს წარმოქმნილი. ამ ხანამდე არსებული საღვინე ჭურჭლები დიდი ზომისა არ არის და მათი დამზადება ალბათ შექმლო ყველა ხელოსანს, რომელიც ჭურჭლებს ამზადებდა. ძვ. წ. I ათასწლეულის მეორე ნახევრიდან კი, როგორც ვნახეთ, ქვევრების ფორმა და ზომა ც იცვლება. თანაც ქვევრების ისეთი რაოდენობა აღმოჩენილი, რომ მათი მართო რაოდენობაც სავარაუდოს ხდის ამ ხანაში მექვევრეობა მეჭურჭლეობიდან გამოყოფილ ცალკე დარგად მივიჩნიოთ შესაძლებელია ამ ფაქტით იყოს განპირობებული ქვევრების ფორმის დახვეწა და, განსაკუთრებით, მოცულობის ზრდა, რომელიც, მეორე მხრივ, გამოწვეული იყო ვენახების ფართობების ზრდითაც.

არქეოლოგიური მონაცემების მიხედვით, ქვევრების მოცულობის ზრდა განსაკუთრებით გვიანანტიკურსა და ადრეფეოდალური ხანის ადრეულ საფეხურზე იწყება. ამ ხანის ქვევრების სიმაღლე 2 მეტრამდე აღწევს, მაქსიმალური დიამეტრი კი 1,20 მ უდრის. უფრო მოგვიანო ხანაში და განსაკუთრებით კი გვიანფეოდალური ხანის საქართველოში უზარმაზარი მოცულობის ჭურჭლები უკეთებიათ, ზოგიერთ მათგანში წლის დღეების სათვალავი, სარწყავი ჭურჭელი, ჩადიოდა,⁶⁸ ხოლო ზოგში უფრო მეტიც.

⁶⁸ სარწყავ ჭურჭლად იგულისხმება ჩაფი, რომელშიც ერთი ფუთი, ანუ 16 ლიტრი ეტევა.

მეჭვევრობა ანუ ქვევრების დამზადება ფრიად შრომატევადი სამუშაოა და ამავე დროს დიდ გამოცდილებასაც მოითხოვს. მისი დამზადება გაზაფხულზე იწყება და ზაფხულის ბოლოსათვის მთავრდება. ამ ხნის განმავლობაში მეჭვევრე რამდენიმე წყება ქვევრების გაკეთებას ასწრებს. ე. ი. ქვევრი ერთბაშად კი არ შენდება, არამედ მას ხანგრძლივად აკეთებენ და ზოგჯერ რამდენიმე კვირის განმავლობაში გრძელდება.

ქვევრისათვის გარკვეული ხარისხის თიხას არჩევენ, რადგან ყოველგვარი თიხა არ გამოდგება. შემდეგ თიხის დამუშავება მიმდინარეობს, აცლიან ზოგიერთ მინარევებს, თუ კი ასეთი შეინიშნება. ამის შემდეგ სპეციალურად გამოყოფილ ადგილზე მიმდინარეობს თიხის მოხელა, რომლისთვისაც სხვადასხვა საშუალებები გამოიყენება. მას ფეხით, სპეციალურ საზელ მოწყობილობაში შებმულა ცხენით, ხის უროებით და სხვა საშუალებით აწარმოებენ. გამოცდილი მეჭვევრე თიხას არ მოხელს დამდგარი გუბის ან წვიმის წყლით რადგან გამოცდილებით იცის, რომ ასეთი წყლით მოხელილი თიხისგან გაკეთებული ქვევრი ღვინოს აფუჭებს, „ხელს“ აძლევს. საუკეთესოდ ითვლება გამდინარე სუფთა წყალი.

მეჭვევრე ერთდროულად რამდენიმე, ზოგჯერ ათეულობით, ქვევრის გაკეთებაზე მუშაობს.⁶⁶ ჯერ ძირებს ამზადებენ, ხოლო შემდეგ მასზე კედლებს აშენებენ გარკვეული, 10, ზოგჯერ 15 სმ სიფართის ზოლის დაძერწვით. ქვევრების პირი დაფარულია სველი ჩვრებით.

გადმოცემის მიხედვით, ძველ დროში ორი ფენის (ძველისა და ახლის) შეერთებაზე სარტყელი უკეთდებოდა. იგი სადა, დაკბილული ან გრეხილი ყოფილა. მის დანიშნულებას შეერთებული ადგილების გამაგრება წარმოადგენდა, ხოლო შემდეგ იმისთვისაც კეთდებოდა, რომ კირხსნარი უფრო მტკიცედ დაეჭირა. ამრიგად სარტყლებიან ქვევრებზე შეიძლება მიახლოებით გამოვიცნოთ რამდენ დღეშია გაკეთებული იგი, თუ დავუშვებთ, რომ თითო სარტყელს ყოველდღიურად აშენებდნენ.

ქვევრის კეთების ანალოგიური პროცესი დადასტურებულია კახეთში ლ. ბოჭორიშვილის მიერ. კახელი ოსტატების გადმოცემით, შეიძლებოდა თურმე, რომ ქვევრს რგოლი ყოველი შემოაქვნიის შემდეგ შემოვლებოდა და ამრიგად მას რამდენიმე რგოლი გააქე-

⁶⁶ ლ. ბოჭორიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 116.

თებოდა. ასეთივე პრინციპი ავტორს შუა ფეოდალური ხანის ქვე-
რების კეთებაზეც გადააქვს და აღნიშნავს, რომ რგოლებს შემოქ-
ლების დროს დმანისელი ოსტატიც ამ პრინციპს იცავდა. ⁷⁰ მისი
დის მიხედვით შეიძლება, რომ აღამიანმა შემოქმენათა რიცხვიც
გამოიანგარიშოს და ქვევრის გაკეთებაზე დახარჯული დროც დაახ-
ლოებით განსაზღვროს.⁷⁰

ასევე ხანგრძლივი და რთული პროცესია ქვევრების გამოწვა,
რომელსაც განსაკუთრებული სიდიდისა და კონსტრუქციის ქურა
სჭირდება. ქვევრების გამოწვა კიდევ უფრო დიდ ცოდნასა და გა-
მოცდილებას მოითხოვს. ამიტომ ქვევრი ყოველთვის ძვირად ღირ-
ებულ ქურჭელს წარმოადგენდა.

შუაფეოდალური ხანიდან ქვევრს ბრტყელი, ვიწრო ძირი უჭრე-
ბა. ეხლა მას ქუსლს უკეთებენ. ეს გარემოწინაა შესაძლოა ქვევრის
დაკირვასთან იყოს კავშირში, რადგან დღეისათვის ცნობილი დაკირ-
რული ქვევრები თითქმის ყველანი ქუსლიანია, ხოლო ადრინდელი
ქვევრები უქუსლო.

ბრტყელიძირიანი ქვევრები წინათ კახეთშიც უკეთებიათ, ხოლო
შემდეგ აქაც ქუსლიანი ქვევრების კეთება დაუწყიათ. ეს ფაქტი
შენიშნული აქვს ლ. ბოჭორიშვილს, მისი მოსაზრებით, ბრტყელიძი-
რა ქვევრების შეკეთებლობა, როგორც ჩანს, ძველადვე მოსპობილი
მაგრამ უწინდელი ოსტატების მიერ გაკეთებული ბრტყელიძირა
ქვევრები ჩვენს დრომდე კიდევ შემონახულა.⁷¹ იგი ქვევრების ძი-
რის აღნიშნულ ცვლილებებს შემდეგნაირად ხსნის, რაც თავისთა-
ვად საინტერესოა და ეგების იმერული მექვევრეობის დაწინაურე-
ბის მაჩვენებელიც იყოს.

კახელი მთხრობლები, წერს ლ. ბოჭორიშვილი, ერთხმად გად-
მოგვცემენ, რომ „მოდგამობის არსებობის ხანაში, კახეთში იმერელი
მექვევრეები მოდიოდნენ, მოდგამობის დახმარებით რამდენიმე ქუ-
რა ქვევრს გამოწვავდნენ და სამუშაო პერიოდის დამთავრების
შემდეგ კი უკანვე ბრუნდებოდნენ. იმერელი ოსტატების ხშირი
სტუმრობისა თუ სხვა ხასიათის გარემოების წყალობით, ადგილობ-
რივ მექვევრეთა რიცხვი, როგორც ჩანს, თანდათან შესამჩნევად
შემცირებულა და გარკვეული დროიდან კახეთის მექვევრეობის
უმრავლესი ცენტრების გამძღოლობა იმერელთა ხელში მოქცეულა.
ამჟამად მომუშავე კახელ მექვევრეთა მნიშვნელოვან ნაწილს შე-

⁷⁰ ლ. ბოჭორიშვილი, დს. ნაშრ., გვ. 228, შენიშვნა 4.

⁷¹ იქვე, გვ. 121 — 122.

ვირდობის სკოლა იმერელ ოსტატებთან ან მათ ნაშეგირდალ კახელ ოსტატებთან გაუფლია და ზოგიერთის მეხსიერებიდან უწინდელ კახელ ოსტატთა ხსოვნაც კი წაშლილა. იქნებ სავარაუდოდე კიოფფფუული გამოდგებოდა, თუ ბრტყელძირა ქვევრების კეთების საზღვრებში მოსპობასა და ქუსლიანი ქვევრების მასობრივ გავრცელებას იმერელი ოსტატების მოსვლას დაუქავშირებდით⁷².

საღვინე ჭურჭლების კეთების სფეროში, იმერელი და კახელი ქვევრების თანამშრომლობა იქნებ ძველთაგანვე მომდინარეობს და ტრადიციაც ძირძველია. მაშინ შეიძლება აგვეხსნა დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს ქვევრების ურთიერთ მსგავსება გვიანანტიკური ხანის გასულიდან მაინც.

მ ა რ ა ნ ი

მარანი თანამედროვე გაგებით, უპირველეს ყოვლისა, წმინდა სამეურნეო დანიშნულების ნაგებობას წარმოადგენს, სადაც თავმოყრილია ყველა ის ჭურჭელი და ინვენტარი, რომელიც მეღვინეობასთან არის დაკავშირებული. მარანშივე ხდება ყურძნის დაწურვა, ტბილის დაღვლება და ღვინის დაყენებასთან დაკავშირებული მთელი ტექნოლოგიური პროცესი. ზოგ შემთხვევაში მარანში მარცვლეულს, ხილსა და სხვა პროდუქტებსაც ინახავდნენ, რისთვისაც ძირფაბრიკულ ქვევრებსა და სხვადასხვა სახის ჭურჭლებს ხმარობდნენ.

საბას განმარტებით, მარანი „საღვინე სახლია“.¹ თუმცა, როგორც მართებულად შენიშნავს მ. გეგეშიძე, ეს განმარტება ზოგჯერ მარნის ცნებას მთლიანად არ შეესაბამება და იგი დახურული ნაგებობის აღმნიშვნელ ცნებად მოგვიანო ხანაში უნდა იყოს ქცეული.² დაბადებაში მარნის შინაარსის გამომხატველ ფორმად ღვინის სახლი გვხვდება: „შემიყვანეთ მე სახლსა შინა ღვინისასა და განაწესეთ ჩემ ზედა სიყუარული“³.

მოტანილი მასალიდან ჩანს, რომ XVIII საუკუნეში „ღვინის სახლს“ „მარანი“ ეწოდება და პირველი სახელწოდება „ღვინის

⁷² ლ. ბოჭორიშვილი, დას. ნაშრ., გვ. 130, შენიშვნა 1.

¹ ს უ ლ ხ ა ნ ს ა ბ ა ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, სიტყვის კონა, თბილისი, 1949, გვ. 192.

² მ. გეგეშიძე, მეღვინეობის ხის იარაღ-ჭურჭელი დასავლეთ საქართველოდან, გვ. 150.

³ ქ ე ბ ა-ქ ე ბ ა თ ა ს ო ლ ო მ ო ნ ი ს ა, 24.

სახლი“ ხმარებაში აღარ უნდა ყოფილიყო, რადგან ამ ხანაში გავრცელებული ყოფილა „მარანი“ და საბას იგი განმარტებული აქვს ღვინის სახლად; ხოლო რაც შეეხება იმ ხანას, რადგან სხვა ბადების ქართული თარგმანია შესრულებული, სახელწოდება „მარანი“ ჯერ კიდევ უცნობი ყოფილა, რადგან მის მთარგმნელს ასეთი სამეურნეო დანიშნულების ნაგებობის აღსანიშნავად „ღვინის სახლი“ უხმარია.

სამეურნეო დანიშნულების ნაგებობა „ღვინის სახლი“, სათავსო, რომელშიაც ღვინის დაყენება და შენახვა ივარაუდება, ძვ. წ. I ათასწლეულის პირველ ნახევარში ამიერკავკასიის ტერიტორიაზე უკვე დადგენილი ფაქტია, ხოლო რაც შეეხება თვით საქართველოს ტერიტორიას, იგი აქ ახ. წ. II—III საუკუნეებიდან დასტურდება. მიუხედავად ამისა, მარანის გენეზისის საკითხი საგრძნობლად რთულია, თუ როდის წარმოიშვა იგი და იქცა ღვინის შესანახავ სათავსოდ, ამის დადგენა ჯერ-ჯერობით შეუძლებელი ჩანს მასალების სიმციროს გამო.

წერილობითი წყაროებიდან მომდინარე ცნობების საფუძველზე მიახლოებით შეიძლება იმის განსაზღვრა, თუ როდის შეცვალა „ღვინის სახლი“ ახალმა სახელწოდებამ „მარანმა“ და რა იგულისხმება თვით სახელწოდება „მარანის“ ქვეშ.

ერთ-ერთ სვანურ ხელნაწერში, რომელიც თ. ჟორდანიას ცნობით VIII—IX საუკუნეს ეკუთვნის მარანია დამოწმებული. „დაჩნცა საყუარელნო მარანსა მას მაცხოვრისასა მი“⁴..., ხოლო XI საუკუნის დოკუმენტში, ნიკორწმინდის სიგელში, მარანი არაერთგზისაა მოხსენებული: „შევქმენ საწირეს... მარანი მუისა :ა: და დაფთალ შიგან ჭური :ი: და დაფდგი ზდა ბელელი ხერხული :ბ:, ზნაკუას... დაფთალ მარანსა შა ჭური :გ:, ნიკოლაოს წმიდას (Sic) შევქმენ... მარანი ქვიტყირი :ა: და დაფთალ შიგან ჭური ნავარძული :იგ: (16)⁵.

თუ ზემოაღნიშნულ ცნობებს მკვიდრებთ მხედველობაში, მაშინ უნდა ვივარაუდოთ, რომ სახელწოდება „მარანი“ X საუკუნეზე ადრეა წარმოქმნილი, ოღონდ უფრო გვიანდელი მოვლენაა, ვიდრე დაბადების თარგმნის შესრულების დრო. აქედან გამომდინარე, სახელწოდება „მარანი“ წარმოქმნილი უნდა იყოს დაახლოებით IV—VII საუკუნეებში, მაშინ, როდესაც ქვევრების თავმოყრა ერთ

⁴ ციტირებულია ნ. ჯოჯუაძის ნაშრომის „ქართული მარანის“ მიხედვით.

⁵ თ. ჟორდანიას, ქრინიკები, ტ. II, გვ. 46, 48.

ადგილზე, მეღვინეობასთან დაკავშირებული ინვენტარისა და ჭურჭლების შენახვა ერთ გარკვეულ ნაგებობაში თუ სათავსოში მოხდა.

სახელწოდება მარ-ანიდან გამოიყოფა „მარ“ ფუძე, მარმცხანის რაობაა გასარკვევი. საბას მარი განმარტებული აქვს „სახელწოდებების სიხშირის, ხოლო ხოისი მარია და 10 ქსესტს უღრის“.⁶ ქსესტი „ორი ძველი ლიტრა და ნახევარი“⁷ ყოფილა. გამოდის, რომ მარი არის ჭურჭელი, რომელიც 25 ძველ ლიტრს იტევს. ძველი ლიტრი კი, როგორც აკად. ივ. ჯავახიშვილს აქვს გამოკვლეული, 64 მისხალს, ანუ 327,45 გრ შეადგენდა. მაშასადამე, მარი იტევდა 8 კვ. 186,25 გრამს. პატარა ჭურჭელია. ივ. ჯავახიშვილის გამოკვლევით-ვე ლიტრის სიდიდე ცვალებადი იყო, მაგ. გორული ლიტრა 2,041,2 გრამს შეიცავდა, ეახტანგ მეფის მიერ ხსენებული ლიტრა — 2857,68 გრამს. საბას დროს გავრცელებული ლიტრა — 3373,083 გრამს და სხვა. ამის მიხედვით მარის სიდიდეც შეიძლება შემდეგნაირად წარმოვიდგინოთ: 51,025 გრ, 71,425 გრ., 84,325 გრ და სხვა.

„თუ ვიფიქრებთ, რომ მარი ხის ჭურჭელი იყო, ვთქვათ გამოფულურული ხე, რადგან საწყაოს სხვა ჭურჭლები ხშირად ხისაა (თვითონ ლიტრი, კოდი და მისთ.), მაშინ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ მარი, როგორც ფულურო ხე, გამოყენებული იყო კუბოდ. ამასაც რომ თავი ვაგვანებოთ, ისედაც შეიძლება იფიქროს აღამიანმა, რომ, თუ მარი მართლაც მოჭრილი ხის გამოფულურებული ჭურჭლის სახელი იყო, მას მართო საწყაოებრივი მნიშვნელობა არ ექნებოდა ისევე, როგორც კოდს, კასრს, ლიტრს და სხვ. საწყაოებრივი მნიშვნელობაც აქვს და ზოგადად ჭურჭლის სახელიც არის, რომელშიც რამდენიმე კოდი ჩადის. საერთოდ ხის ჭურჭელი ჭურჭლად სახმარი სხვა სიდიდისაა და საწყაოდ სახმარი სხვა სიდიდისა“.⁸

წამოყენებული მოსაზრება რომ სიმართლეს შეეფერება, რომ მარი მართლა ჭურჭელი იყო, ეს წერილობით წყაროებში დაცული ცნობებითაც დასტურდება. ქართული ოთხთავის ხელნაწერების, ჯრუჟისა და პარხალის რედაქციაში აღნიშნულია: „და მოუწოდა კაცად-კაცადსა, თანამდებსა უფლისა თვისა, და ჰრქუა პირველსა მას:

⁶ ს უ ლ ხ ა ნ - ს ა ბ ა ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, სიტყვის კონა, გვ. 193; 468.

⁷ ი ქ ვ ე, გვ. 375.

⁸ ს ტ მ ე ნ თ ე შ ა შ ვ ი ლ ი, მიცვალებულთა დამარხვისა და სამარხების ტერმინოლოგიისათვის, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის შოპბე, ტ. XI—B, თბილისი, 1944, გვ. 172 — 173.

რაოდენი თანა-გაც უფლისა ჩემისა? ხოლო მან თქვა: „ასი საწნახელი ზეთისა“.⁹ იმავე ხელნაწერის ადიშურ რედაქციაში იგივე ადგილი შემდეგნაირად იკითხება: „და მოუწოდა თითოეულს მათს თანა-ედვა უფლისა მისისა. ჰრქვა პირველსა მას: რაქდენ-კაც უფლისა ჩემისა და მან რქუა: ასი მარი ზეთი“.¹⁰

ამრიგად, ასი საწნახელი ზეთის პარალელურად გვაქვს ასი მარი ზეთი. ორივე შემთხვევაში საუბარია სითხის საზომ ერთეულებზე.¹¹ ე. ი. ერთმანეთის შესატყვის კურტულზე.¹² ამჯერად მარის, როგორც კურტლის მოცულობა, ძალზე დიდია და მისი როგორც კურტლის მნიშვნელობა შეიძლება გავუტოლოთ დასავლეთ საქართველოში ხმარებული ხის საწნახლის მნიშვნელობას, რომელიც ყურძნის დასაწურად და ტუბილის იქვე შესანახ კურტულადაც იხმარება, რომ შიგვე მოხდეს ღვინის დაღუღება. მასასადავს, მარს თავდაპირველად კურტულს მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა და შემდეგ უნდა ქვეუღიყო ის საწყაოდაც, ეს ექვს არ უნდა იწვევდეს, რადგან ასეთი დასკვნა თვით საწყაოების წარმოშობა-განვითარებიდან გამომდინარეობს.¹³ როგორც ნ. თოფურიას აღნიშნავს — აკად. ნ. ბერძენიშვილის აზრით, მარ უკავშირდება სამარხს, ადგილი ს ა-მ არ ის ადგილია, სადაც იმარხება მარები. მას დადასტურებული აქვს, რომ მარ თიხის დიდ კურტულს ეწოდება, რომელშიც ზოგჯერ კიდევაც იმარხებოდნენ. ამრიგად, მარანი ის ადგილია, სადაც მარები, ქვევრებია დამარხული.¹⁴ თუ აღნიშნულ მოსაზრებას გავყვებით, მნიშვნელოვან დასკვნამდე შეიძლება მივიდეთ. საინტერესოდ გამოიყურება დამარხვისა და სამარეების ტერმინოლოგიასთან დაკავშირებული ზოგიერთი შეხედულება. აღნიშნული საკითხის გარკვევას სპეციალური ნაშრომი მიუძღვნასტ. მენტეშაშვილმა. იგი ემყარება აკად. ივ. ჭავჭავიშვილის გამოკვ-

⁹ ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით (897, 936 და 978 წწ.), გამოსცა ა. შანიძემ, თბილისი, 1945, ლექსი 16, 5—6 (DE).

¹⁰ იქვე, ქართული ოთხთავი..., ლექსი 16, 5—6 (DE).

¹¹ ი. იმნაიშვილი, ქართული ოთხთავის სიმღონია-ლექსიკონი, თბილისი, 1948 — 1949 წ., გვ. 308.

¹² მ. გეგეშიძე, მელეინეობის ხის იარაღ-კურტული დასავლეთ საქართველოდან, გვ. 148.

¹³ იქვე, გვ. 149.

¹⁴ ნ. თოფურია, ქართული მარანი, მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის, VII, თბილისი, 1955, გვ. 132.

ლევას, რომ მარხვა სიტყვის პირვანდელი, ძირითადი მნიშვნელობა შენახვია,¹⁵ რომ მარხვა იმ დროს არის შემოსული გვამის მიწისათვის მიბარების ცნების გამოსახატავად, როცა აღამიანის წაქეზებით ნით საქირო იყო გვამის დაცვა-შენახვა ე. ი. მიწისათვის მარხვა არა უბრალო დაფვლით, არამედ მისი განმზოლოებით მიწისაგან. ეს კი ხდებოდა საგანგებო ჭურჭლის გამოყენებით, რომელიც ქვის, თიხის ან ხის უნდა ყოფილიყო.¹⁶ ე. ი. ეს უნდა ყოფილიყო ისეთი ჭურჭელი, რომელსაც დღევანდელი გავებით კუბო ეწოდება.¹⁷ (ეთნოგრაფ მ. გეგეშიძეს დამოწმებული აქვს, რომ ხალხში კუბოს ჭურჭელიც ეწოდება. მ. გეგეშიძე, მეღვინეობის ხის იარაღ-ჭურჭელი დასავლეთ საქართველოდან, გვ. 148. შენიშვნა 6).

მარხვისაგან სა დაწინუნულების მაწარმოებელი პრეფიქსის სა-შუალეობით ნაწარმოები გვაქვს მყოფადის მიმღეობა სა-მ-არ-ხ-ა-ვი, რაც ნიშნავს შესანახავად განკუთვნილ ადგილს.¹⁸ თუ ასე ვიგულისხმებთ, მაშინ სა-მ-არ-ე, მარის მოსათავსებელი ადგილი გამოდის, რაც კარგად უდგება ვითარებას, რა მნიშვნელობაც აქვს მას ნამდვილად.¹⁹

ეს რომ ასეა, იქედანაც ჩანს, რომ ავტორი ანხეავებს შინაარსობრივად ცნებებს საფლავი და სამარე. ენობრივ ანალიზის საფუძველზე, ავტორის აზრით, პირველი ე. ი. საფლავი გვამდაფლული ადგილის სახელწოდება უნდა ყოფილიყო, მეორე კი — სამარე-ჭურჭელში ჩადებული გვამის მოსათავსებელი ადგილისა. ავტორი სამარეს, როგორც მყოფადი დროის მიმღეობის სიტყვას, ისევე როგორც სა-მ-არ-ე, სა-ფ-ლ-ა-ვი-ე, სა-ფ-ე-ნ-ა-ხ-ე-ს, შლის სა-მ-არ-ე-დ და აღნიშნავს, რომ გვრჩება მარ ძირი, რომლის მნიშვნელობა არ გვესმის-ო.²⁰ მარ-მარი კი, როგორც ზემოთ იყო გამოკვლეული, ძველად ჭურჭლის აღმნიშვნელი უნდა ყოფილიყო და, როგორც ვარაუდობენ, სხვადასხვა ზომის ხის ჭურჭელს აღნიშნავდა.

ზევით აღნიშნულთან დაკავშირებით საინტერესოა კიდევ ერთი საკითხის გარკვევა სა-მ-არ-ე მარის მოთავსებელი ადგი-

¹⁵ ი. ჯ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიური ისტორია II, გვ. 494, 540, 541.

¹⁶ ს. ტ. მენთეშაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 170.

¹⁷ მ. გეგეშიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 148.

¹⁸ ს. ტ. მენთეშაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 171.

¹⁹ იქვე, გვ. 172.

²⁰ იქვე, გვ. 169 — 171.

ლია და ისეთ ადგილს აღნიშნავს, სადაც მხოლოდ ერთი მარი (ჭურჭელი) მოთავსებული. იმ ადგილს კი, სადაც სამარხებია, მაროვანი ეწოდება. ეს სიტყვა სამარისაგან არის წარმოადგენს სამარეებით მოცულ ადგილს (ზოგ კუთხეში დღესაც სასაფლაოს სამაროვანი ეწოდება, მაგ. საინგილოში).²¹

მიუხედავად იმისა, რომ ზევით განხილული მარი-ჭურჭელი, მარხვა, სამარე და სამაროვანი მარ ძირისაგან არის ნაწარმოები და სხვადასხვა დანიშნულებისა და შინაარსის ცნებებს წარმოადგენს, მათ მიიხედვით ნაკლები საერთო აქვთ ჩვენ მიერ განსახილველი სამეურნეო დანიშნულების ნაგებობის (ზოგჯერ სათავსოს) აღმნიშვნელ ტერმინის შინაარსთან — მარანთან, თუმცა ასეთი გამოძიების გარეშე მარანის რაობა შედარებით მინც გაურკვეველი დარჩებოდა. ეს წამოწყებული ძიების მხოლოდ ერთი მხარეა. დარჩა მეორე მხარე და თუ ჩვენი მიდგომა ამ ძიებისადმი მართებული იქნება, მაშინ, ჩვენი აზრით, მარანის რაობაც სწორედ იქნება გაგებელი.

ზემოთ უკვე იყო აღნიშნული, რომ ქართული ხელნაწერების, ჭრუჭისა და პარხალის, რედაქციაში ერთ ადგილას აღნიშნულია „ასი საწნახელი ზეთი“, ხოლო იმავე ხელნაწერის აღიშურ რედაქციაში იმავე ადგილზე სწერია „ასი მარი ზეთი“. ორივე შემთხვევაში ლაპარაკია სითხის საზომ ერთეულზე. იმავე ოთხთავის ჭრუჭისა და პარხალის ხელნაწერებში საწნახელი თავისი პირდაპირი მნიშვნელობითაც არის მოხსენებული: „სხუაჲ იგავი ისმინეთ“; იყო ვინმე კაცი სახლისა უფალი, რომელმან დაასხა ვენაკი და ზღულძმ გარე მოსდგა მას და ქმნა მას შინა საწნახელი და აღაშენა გოდოლი და მისცა იგი მოქმედთა საქმედ და წარვიდა.“²² აღიშურ ხელნაწერში იგივე ადგილი შემდეგნაირად არის გამართული: „სხუაჲ იგავი ისმინეთ: კაცი ვინმე იყო მამასახლისი, რომელმან დაასხა ვენაკი და შეზღულდა იგი და ამოთხარა მას შინა ტაგარი და ქმნა გოდოლი და მისცა იგი მოქმედთა და წარვიდა.“²³

აღნიშნული ქართული ოთხთავის აღიშურ რედაქციაში მოხსენებულია მარი და, ჭრუჭისა და პარხალის რედაქციის „საწნახელ-

²¹ ს.ტ. მენთეშაშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 172.

²² ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია, სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით (897, 936 და 978 წწ.), გამოსცა აკაკი შანიძემ, თბილისი, 1915, მათე, 21, 33 (DE).

²³ იქვე, მათე, 21, 33 (E).

თან“ ერთად, სითხის საზომ ერთეულად არის წარმოდგენილი. მაგრამ იმავე ჯრუჭისა და პარხალის ვერსიაში საწნახელი თავისი დანიშნულების მიხედვითაცაა ნახსენები, მაშინ, როდესაც აღვივლებ ვერსიის იმავე ადგილზე „ტაგარი“ გვაქვს მარისა და საწნახელი გვივრად. საფიქრებელია, რომ თუ მარი და საწნახელი ერთი და იგივე ჭურჭლის აღმნიშვნელი სახელი იყო, როგორც ამას მ. გეგეშიძე ფიქრობს,²⁴ მაშინ ცნება „ტაგარიც“ საწნახელის ცნებას უნდა გავუტოლოთ, რადგან ისინი პარალელურ ტექსტებში ერთსა და იმავე ადგილზე არის მოხსენებული. მაგრამ ჩვენ ვიცით, რომ „ტაგარი“ — „თაღარი“ შეღვინებობასთან დაკავშირებული, კარგად ცნობილი და საკმაოდ გავრცელებული თიხის ჭურჭელი იყო უახლოეს წარსულშიც კი. საბას განმარტებით „ტაგარი — ტყბილის სადგომი“ ჭურჭელია. თუმცა მისი მასალის რაობა აღნიშნული არ აქვს. ეთნოგრაფიულ მასალებზე დაყრდნობით, ეჭვის შეტანაც კი არ შეიძლება იმაში, რომ თაღარს, როგორც სატყბილე ჭურჭელს, თიხისაგან ამზადებდნენ. ამდენად, ქართული ოთხთავის ხელნაწერებში, ერთმანეთის პარალელურად, ერთსა და იმავე ადგილზე გვაქვს „საწნახელი“ და „მარი“, ხოლო მეორე ადგილზე „საწნახელი“ და „ტაგარი“, თიხის ჭურჭელი.

როგორც მეორე შემთხვევაში, ისე პირველშიც ორ სხვადასხვა დანიშნულების ჭურჭელთან უნდა გვექონდეს საქმე, ჩვეულებრივ საწნახელთან და მარ-თან, რომელიც სითხის მოსაკავებელ, საწყაო და შესაძლებელია, შესანახავ ჭურჭელსაც წარმოადგენდა.

ბუნებრივად იბადება კითხვა, რა ტიპის მასალის ჭურჭელი უნდა ყოფილიყო იგი, ხისა თუ თიხისა? მიუხედავად იმისა, რომ დადგენილია, მარი იყო ჭურჭელი, საწყაო, ჯერ კიდევ ეჭვს იწვევს და დაზუსტებული არ არის მისი მასალის რაობა, ნამდვილად ხისა თუ სხვა მასალისაგან იყო ნაკეთები. თუ დავუშვებთ, რომ მარი საერთოდ თიხის ჭურჭელს აღნიშნავდა (როგორც ეს ხის ჭურჭლის მიმართაცაა დაშვებული), მაშინ ერთ ფრიად მნიშვნელოვან მოვლენასთან გვექნება საქმე. ხომ არ ეწოდებოდა ძველად ქვევრს მარი? ხომ არ შემოინახა ამ ჭურჭლის სახელი სამეურნეო დანიშნულების ტერმინ მარანში?

ზემოთ უკვე იყო აღნიშნული, რომ მარი ჭურჭელია, სამარე-მარის შესანახავი ადგილი, სამაროვანი კი სამარეების ადგილი, მაგრამ ამ შემთხვევაში მარად ხის ჭურჭელი იყო მიჩნეული.

²⁴ მ. გეგეშიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 147 — 150.

თუ ჩვენი მოსაზრების მიხედვით დავუშვებთ, რომ მარი თხრო-
საგან გაკეთებულ ჭურჭელს ერქვა, ამით არაფერი შეიცვლება/
გარდა ჭურჭლის მასალის რაობისა. ამავე დროს დაქვეყნებული
სწორედ თიხის ჭურჭელი იყო გამოყენებული მიცვალებულნი/ქრისტიანნი
მარბვისას, კრემაციისა და ინჰუმაციის დროს, პირველად ჩვენში, ვი-
დრე აღამიანი ზის მასალისაგან გაკეთებულ სამარხავ ჭურჭელს—კუ-
ბოს გამოიყენებდა. გავიხსენეთ კრემაციული სამარხები დასავლეთ
საქართველოში, სადაც თიხის ჭურჭლებში დაფლული ძვლები და
ინვენტარი უკვე გვიან ბრინჯაოს ხანაში გვხვდება, ხოლო რაც შეე-
ხება ქვევრსამარხებს, ისინი თითქმის საქართველოს ყველა რაიონში
გვხვდება, სადაც ვენახის მოშენებას და დიდი ზომის ჭურჭლების
კეთებას მისდევდნენ. ამდენად პრიორიტეტი თიხის ჭურჭელს ეკუ-
თვნის მიცვალებულის დამარბვისას, გვამის მიწიდან განმხოლოების
მიზნით.

აქედან გამომდინარე, უნდა ვივარაუდოთ, რომ სამარე და მისგან
ნაწარმოები კრებითი სახელი სამაროვანი ისეთი ადგილის აღმნიშვნე-
ლელი იყო თავდაპირველად, სადაც მიცვალებულებს მარში ჩასვე-
ნებულს მარხავდნენ. როდესაც მარი ხმარებიდან გამოვიდა, როგორც
მიცვალებულის დასაკრძალავად განკუთვნილი ჭურჭელი, სახელი
სამარე და სამაროვანი მაინც შემორჩა ასეთი დანიშნულების
ადგილის აღსანიშნავად და მან თავი ზოგიერთ კუთხეში დღემდე
შემოინახა — (საინგილო). მარებით მიცვალებულის დამარბვის
წესი, თუ მას თიხის ჭურჭელს დავუკავშირებთ (ქვევრსამარხები)
ახ. წ. II — III საუკუნეებში უნდა შეწყვეტილიყო (რა სახელი
ერქვა თიხის კუბობებს, რომლებიც ადრე ფეოდალურ ხანაში გვხვ-
დებოდა?).

აღნიშნული ხანის შემდეგ მარები, ე. ი. ქვევრები, ძირითადად
გამოყენებული იქნა მხოლოდ მეღვინეობაში. ამავე ხანებიდან სა-
ქართველოში ჩნდება საღვინე ქვევრების ერთ ადგილზე თავმოყ-
რა, კონცენტრაცია, რომელსაც ჩვენ დღეს მარანს ვუწოდებთ და
რომელიც, როგორც ზევით იყო აღნიშნული, X საუკუნეზე გაცი-
ლებით ადრეა წარმოქმნილი.

აკად. ნ. ბერძენიშვილის მოსაზრებით, მარი თიხის ჭურჭელია,
ხოლო მარანი აღნიშნული ჭურჭლის კრებითი სახელი და მრავ-
ლობით რიცხვს გამოხატავს.

მაშასადამე, ერთად შეკრებილი დიდი ზომის თიხის ჭურჭლების
ადგილის აღმნიშვნელ ტერმინად მარანი წარმოიქმნა, განსხვავებით

სამაროვანისა. რამდენადაც თიხის დიდ ქურჭელში ეხლა მიცვალვ
 ბუღს აღარ მარხავენ და მის წმინდა სამეურნეო დანიშნულებით
 საღვინე ქურჭლებად, იყენებენ, საფიქრებელია, ამ გვერდებზე
 გამოიწვია ტერმინ სამაროვანის შეცვლა სახელწოდება მარნით,
 ხოლო თიხის ქურჭლის სახელწოდება მარი, მის სამარხავ საშუა-
 ლებად გამოყენების შეწყვეტასთან ერთად, დაეწყებას მიეცა, თა-
 ვისი სახელი სამეურნეო დანიშნულების ადგილს თუ ნაგებობას
 უანდერძა და ჩვენ დრომდე თავი აღნიშნული ნაგებობის სახელში
 შემოინახა.

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარეობს, რომ ისეთ სათავსოს
 ან ნაგებობას, სადაც ქვევრები იყო თავმოყრილი და ღვინოს
 ინახავდნენ, პირველად „ღვინის სახლი“ ეწოდებოდა, ხოლო მოგ-
 ვიანო ხანაში, ამავე დანიშნულების სამეურნეო ნაგებობას მარანი
 დაერქვა. მარანიში ამავე დროიდან თავმოყრილი უნდა ყოფილიყო
 მეღვინეობასთან დაკავშირებული ყველა ქურჭელი და ინვენტარი.
 ასეთი ტიპის სამეურნეო დანიშნულების ნაგებობის სახელი მარანი
 როგორც უკვე იყო აღნიშნული, X საუკუნეზე ადრე გაჩნდა და
 დაბადების ქართული თარგმანის შესრულების ხანაზე გვიან წარ-
 მოიშვა. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეს სახელწოდება IV — VIII სა-
 უკუნეების წარმონაქმნია, ეს ხანა კი თავისთავად წარმოადგენს მე-
 ვენახეობა-მეღვინეობის დარგისა და სამარნო კულტურის აყვავე-
 ბის პერიოდს ადრეფეოდალური ხანის საქართველოში.

ზემოთ უკვე მოვიხსენიეთ რომ უძველესი მარნები ამიერკავ-
 კასიაში ურარტუს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი, თეიშებაინის (ქარ-
 მირ-ბლური) გათხრების დროს. აქ რამდენიმე მარანია გამოვლენი-
 ლი, თითოეულ მათგანში 80 და ზოგჯერ მეტი ქვევრი ყოფილა მო-
 თავსებული.²⁵ მარნები ნაგებობის პირველ საართულზე ყოფილა
 განლაგებული და ამდენად ისინი დახურულ ტიპს მიეკუთვნება.

ელინისტურ ხანაში საქართველოს ტერიტორიაზე მევენახეობი-
 სა და მეღვინეობის განვითარებაზე მჭერმეტყველურად მიუთითებს
 ქვევრები, რომლებიც ასე მრავლად არის აღმოჩენილი. ნ. ხოშტა-
 რისს მიერ ვანში აღმოჩენილია მარნის ნაშთი. აქ ერთი ქვევრი
 თავის დროზე ღვინით სავსე დარჩენიათ.²⁶ მარნის ნაშთი ძვ. წ.

²⁵ Б. Б. Пиотровский, Ванское Царство, Москва, 1959 г., гл. 143—147, таб. XXVIII, XXIX; Б. Б. Пиотровский, Кармир-Баур, II, результаты раскопок 1949—1950 гг. Ереван, 1952, гл. 16—27.

²⁶ საქართველოს არქეოლოგია, გვ. 247.

IV—III სს თარიღდება.²⁷ ეს ყველაზე უძველესი მარანი, რომელიც საქართველოს ტერიტორიაზეა ცნობილი.

მარნების არსებობა უფრო ვარკვევით ახ. წ. II — ნეებიდან არის დადგენილი არქეოლოგიური გათხრების მონაცემების მიხედვით. მცხეთაში, არმაზისხევთან წარმოებულნი გათხრების დროს, აღმოჩენილი იქნა მარანი. აქ აღრიცხული 55 ქვევრი არმაზისხევის მარჯვენა ნაპირზე დაახლოებით 45 X 90 კვად. მეტრ ფართობზეა განლაგებული. ქვევრების უმრავლესობა საღვინედ უნდა ყოფილიყო განკუთვნილი და, როგორც ვარაუდობენ, ერისთავთა სასახლის მეურნეობის ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილის, მარნის ნაშთად უნდა ჩაითვალოს.²⁸

გამოვლენილი ქვევრები სხვადასხვა ზომისა და 2 ტიპისაა: ა) ვარედან გლუვი, უფრო მოგრძო-წერწეტა და ბ) ვარედან ზშირი, ირგვლივ სარტყელებით შემკული. ძირი ბრტყელი ჰქონდათ. ტიპოლოგიურად ისინი, განსაკუთრებით გლუვ ზედაპირიანი ქვევრები, სამთავროში სამარხად გამოყენებულ ქვევრებს ემსგავსებიან, რომლებიც წინარე პერიოდს ეკუთვნიან. ისინი განლაგების მიხედვით ძირა ფენას — ერისთავთა ნაგებობებს უკავშირდება. ერთ-ერთი ქვევრის თავზე ავგუსტეს დენარის შემსველი კრამიტსამარხი აღმოჩნდა, რამაც ეს ვარაუდი დაადასტურა. ამან მოგვცა საფუძველი, ერისთავთა სასახლის კომპლექსი „შეგვესო“ მარნით, რომელიც ან საერთოდ სულ „ცისქვეშა“ თუ „ხეებქვეშა“ იქნებოდა. ან არა და მსუბუქი ხის სახურავს ქვეშ მოკცეული. ქვევრები ნახეხია და სწორედ საღვინედ ყოფილა გამოყენებული.²⁹ ყველა ქვევრი შეეულადაა მიწაში ჩარგული. თითო-ოროლას შერჩენია ქვის სარქველი — ქვიშაქვის ფილა, მრგვალად ან ოთხკუთხედად, საკმაოდ უსწორმასწოროდ გამოჭრილი. უდიდესი ქვევრის (1945 წ. სავ. წიგნი. № 968) სიმაღლე 2,00 მეტრს უდრის. მუცლის

²⁷ გ. ციციშვილი, შეეხანგობის ისტორიისათვის საქართველოში არქეოლოგიური მასალების მიხედვით, გვ. 138.

²⁸ ა. აფაქიძე, გ. გობეჯიშვილი, ა. კალანდიაძე, გ. ლომთათიძე, მცხეთა, არქეოლოგიური კვლევებების შედეგები, ტ. I, თბილისი, 1955, გვ. 167—168; საქართველოს არქეოლოგია, გვ. 302, 303; გ. ლომთათიძე, საქართველოს მოსახლეობის სოციალური და კულტურული დახასიათებისათვის, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. I, თბილისი, 1955, გვ. 375.

²⁹ იქვე, 357. მცხეთა, I, გვ. 168; საქართველოს არქეოლოგია, გვ. 316.

დიამეტრი — 0,85 მეტრს, პირის დიამეტრი — 0,4 მეტრს, ფხვერის დიამეტრი — 0,2 მეტრს, კედლის სისქე — 1,5 — 2,0 სმ.³⁰ როგორც აღწერილობიდან ჩანს, აქ ქვევრები ძირითადად საშუალო და დაბალი ზომისა ყოფილან.

გამოთვლილია არმაზისხევის მარნის ქვევრების საშუალო მოცულობა. თუ თითო ქვევრის საშუალო ტევადობას 34 — 40 დეკალიტრს ვივარაუდებთ, მაშინ მთელი მარნის საშუალო მოცულობა 1750 — 2000 დეკალიტრი იქნება. ასეთი მარნის მეპატრონეს აუცილებლად ვენახის უდიდესი პლანტაციები უნდა ჰქონოდა.³¹ თუ ზემოთ აღწერილი ქვევრის ზომებს და საერთოდ აღმოჩენილი ქვევრების სიდიდეს მივიღებთ მხედველობაში, მაშინ ლორთქიდანძის მიერ გამოთვლილი არმაზისხევის მარნის მოცულობა მინიმუმზედაც კი ნაკლებია. აღნიშნულ მარანში აღმოჩენილი თითოეული ქვევრის საშუალო მოცულობა 80 — 100 დეკალიტრი მაინც უნდა ყოფილიყო, ხოლო მარნის საშუალო მოცულობა კი 4400 — 5500 დეკალიტრი იქნებოდა. ასეთი მარნის მეპატრონე სამეფო კარზე საკმაოდ დაწინაურებული პირი უნდა ყოფილიყო, რომელსაც ვენახის უდიდეს პლანტაციასთან ერთად, შესანიშნავად მოწყობილი სამარნო მეურნეობაც ჰქონია. შესაძლებელია ვარაუდი, რომ აღნიშნულ მარნის მეპატრონე ღვინის ნაწილს ბეგარის სახითაც იღებდა.³²

მცხეთაში, ბაგინეთზე, ძველი არმაზციხის — ქართლის სამეფოს ძველი დედაქალაქის შიდაციხის — გათხრისას მრავალი ქვევრი აღმოჩნდა ერთ უბანზე თავმოყრილი, რის გამოც ამ უბანს გამთხრელები შიდაციხის „მარნების უბანს“ უწოდებენ.³³

აქ აღმოჩენილი ერთ-ერთი ქვევრის ფსკერზე შემონახული ნალექის ქიმიურმა ანალიზმა აჩვენა, რომ ამ ქვევრში თავის დროზე საფერავის ტიპის ჯიშის ღვინო მდგარა.³⁴

³⁰ მცხეთა I, გვ. 167.

³¹ О. Лордкипанидзе, Ремесленное производство и торговля в Мухета в I—III вв. н. э. თსუ შრომები, ტ. 65, თბილისი, 1957, 156—157.

³² იქვე, 153—154.

დ. ხახუტაიშვილი, ახალი მასალები ელინისტური ხანის ქართლის ქალაქების მეურნეობის ისტორიისათვის, გვ. 116.

³³ ა. აფაქიძე, საქართველოს უძველესი კულტურა ახალ არქეოლოგიურ აღმოჩენათა შუქზე, თბილისი, 1956, გვ. 27. საქართველოს არქეოლოგია: გვ. 261.

³⁴ ა. აფაქიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 27; მცხეთა I, გვ. 167; გ. ციციტიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 141.

მომდევნო ხანის მარნები, რომლებიც ახ. წ. IV — VI სს. თარიღდება, კვლავ მცხეთაში იქნა აღმოჩენილი არქეოლოგიური გათხრების დროს. დღევანდელი დაბის ტერიტორიაზე, დაბრუნებისას სადაც არაგვისა და ლენინის ქუჩები უერთდებიან ერთმანეთს, რომელიც ლოვებით 200 კვ. მეტრის ფართობზე გამოვლენილ იქნა 35 ქვევრი. აქ ძირითადად საშუალო და დიდი ზომის ქვევრები იქნა დადგენილი, რომლებიც ერთი ტიპის ჭურჭლებს წარმოადგენენ. ქვევრს ქობა ოდნავ გასქელებული და გაბრტყელებული, დაბალი ყელი, წესიერად გამოხედილი მუცელი, კვერცხის მაგვარი მოყვანილობის ტანი და ბრტყელი ძირი ჰქონდა. თიხა სილანარევი და ჩალისფერადაა გამოშწვარი. გარედან გვერდებზე სადა, ზოგ შემთხვევაში, დაკბალული სარტყლები შემოსდევდათ. ყველა მათგანი საღვინედ უნდა ყოფილიყო გამოყენებული. ეტყობოდათ რეცხვის კვალი. არც ერთ ქვევრში რაიმე კვალი ღვინის ნარჩენისა ან წიპწებისა აღმოჩენილი არ ყოფილა. ქვევრები, როგორც არმაზისხევეში, ისე აქაც დაკირვის გარეშე იყო. ამ ადგილზე, რომლის მხოლოდ ნაწილია გათხრილი და შესწავლილი, ღია ტიპის დიდი მარანია საგულვებელი, რომელიც IV — VI საუკუნეებით თარიღდება.²⁵

გამოვლენილი 35 ქვევრი მარნის ნაწილს წარმოადგენს, მაგრამ ის საკმაოდ ნათელ ცნობას იძლევა მისი მფლობელის მეურნეობის შესახებ. თუ ქვევრების საშუალო ტევადობას 80 ლიტრის ვივარაუდებთ, მაშინ მარნის გათხრილ ნაწილში 2800 ლიტრი ღვინის მოთავსება იქნებოდა შესაძლებელი. ასეთი მარნის მფლობელი სამეფო სახლის წევრი თუ არა, სასახლის კარზე დაწინაურებული დიდგვარიანი მაინც უნდა ყოფილიყო, რომელიც ვენახის დიდ პლანტაციებს ფლობდა და შესანიშნავად მოწყობილი სამარნო მეურნეობაც გააჩნდა.

მცხეთაშივე, სვეტიცხოვლის ეკლესიის გალავნის ჩრდილოეთ კედლის გარეთ, 1960 წ. წარმოებულნი გათხრების დროს აღმოჩენილ იქნა მარნის ნაწილი, რომელშიაც ხუთი დიდი ზომის ქვევრი და ორი ქოცო გაიწმინდა. ქვევრების უდიდესი სიმაღლე 2.00 მეტრს, ხოლო დიამეტრი 1, 10 მ უდრის. ისინი წესიერი მოყვანილობის არიან; პირი ფართო, ქობა ოდნავ გაბრტყელებული, ყელი მაღალი, მუცელი განიერი და ძირი ბრტყელი აქვთ. გვერდზე შე-

²⁵ ალ. კალანდაძე, მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1958 წ. მუშაობის ძირითადი შედეგები, ხელნაწერი, 1959 წ.; ალ. კალანდაძე, გ. ლომთათიძე, საუკუნეთა წიაღში, გაზეთი „კომუნისტი“ 24. 5. 1959.

მოუყვებათ სარტყლები, კეცი მორუხოდაა გამომწვარი. ქვევრის კარგად ეტყობათ რეცხვის კვალი, მათი საღვინეთ გამოყენება ემპირიულია. ქვევრის სახურავად გამოყენებული იყო ქუჩის ქვეშეშენი ფილები, ერთ-ერთ (№1) ქვევრში აღმოჩენილი იქნა თიხის ფილები, თებულნი ხუთი საღვინე ჭურჭელი. მოპოვებული მასალები ჭურჭლის ფორმით, თიხის ფაქტურით, დამზადებისა და გამოწვის ტექნიკის მიხედვით IV — VI სს თარიღდება.³⁶ აღნიშნულ ქვევრებში 500 დეკალიტრ ღვინოზე მეტი მოთავსდებოდა.

მცხეთის ტერიტორიაზე, ჩამოთვლილ მარნებს გარდა, კიდევ სამი მარნის არსებობაა დადასტურებული. ერთი მარნის ნაშთი აღმოჩენილი იქნა 1947 — 1948 წწ. წყალთამეურნეობის ადმინისტრაციული სახლის მშენებლობის დროს. ნაშთი 10 ქვევრს შეიცავდა. ყველა ვერტიკალურად იყო ჩადგმული და აღ. კალანდაძეს წყლის მოსაკავებელ ჭურჭლებად აქვს მიჩნეული. რადგან იგი მახლობლად თიხის ჭურჭლების დამზადებასა და მათ გამოწვას ვარაუდობს.³⁷ მცხეთაში აღმოჩენილი სხვა მარნების გათვალისწინების მიხედვით აღნიშნული ქვევრები საღვინე ჭურჭლებად და მარნის ნაწილად უნდა იქნას მიჩნეული, რომელიც IV — VI საუკუნეებით თარიღდება.

შეორე მარნის ნაწილი აღმოჩენილი იქნა ექ. ვარსიმაშვილის ეზოში, მიწის სამუშაოების დროს. აქ ამოთხრილი იქნა ექვსი მთელი ქვევრი, რომელთაც კეცი წითელი ფერისა აქვთ და კარგად არის გამომწვარი. ქვევრს, რომელიც მცხეთის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმშია გამოფენილი, პირი გასქელებული და ოდნავ გაბრტყელებული, მაღალი ყელი, კვერცხის მაგვარი ტანი და ბრტყელი ძირი აქვს. გარედან შემოუყვება ოდნავ შესამჩნევე სარტყლები. იგი თავისი ფორმით, დამზადების ტექნიკით, გამოწვით, სიდიდითა და კეცის ფერით ძალიან უახლოვდება ქვევრსამარნების ქვევრებს და

³⁶ აღ. ბოხოჩაძე, აღ. კალანდაძე, კ. ფიცხელაური, მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1961 წლის მუშაობის შედეგებისათვის, საქართველოს 1961 წელს ჩატარებული არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგებისადმი მიძღვნილი სესიის მოხსენებათა მოკლე შინაარსი, თბილისი, 1962, გვ. 34.

³⁷ აღ. ბოხოჩაძე, მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის სვეტიცხოვლის უბნის 1960 — 1961 წწ. წარმოებული გათხრების ანგარიში, ზელნაწერი, თბილისი, 1962 წ. გვ. 7 — 8.

³⁸ აღ. კალანდაძე, ახლად აღმოჩენილი სამაროვანი, მცხეთაში, მიმოხილველი, ტ. I, თბილისი, 1949, გვ. 261, სურ. 1:

შესაძლებელია დაბა მცხეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ მარნებს წინ უსწრებდეს. ზუსტად მისი თარიღის დადგენა შეუძლებელია ჩანს.

მარნის ნაწილი აღმოჩენილი იქნა მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ 1957 წელს სამთავროს მინდორზე, რესტორნის სამხრეთით, საცდელ თხრილში, სადაც გამოვლენილი იყო დიდი ზომის ქვევრები. აქ აღმოჩენილ ქვევრს ფართე პირი საკმაოდ გასქელებული და გაბრტყელებული ქობა, დაბალი ყელი, ძალზე გამობერილი მუცელი და ბრტყელი ძირი აქვს. თიხა სილანარევიანია, ჩალისფრად არის გამომწვარი. გარედან შემოუყვება სადა სარტყლები. ასეთი ზომისა და მოყვანილობის ქვევრები შედარებით გვიან გავრცელდა. საერთოდ აქ აღმოჩენილი ქვევრების შემცველი ფენის მასალები აღრეფეოდალურ ხანას მიეკუთვნება.³⁸ აღმოჩენილი მარნებისა და ქვევრების შესწავლის საფუძველზე შესაძლებელი ხდება ვივარაუდოთ, რომ ასეთი მოყვანილობის ქვევრები VI საუკუნის შემდეგ უკეთებიათ, უფრო კი მოგვიანო ხანაში. აქ ქვევრები დაუკირავი აღმოჩნდა. ფორმა-მოყვანილობის მიხედვით ეს ქვევრები შეიძლება ახ. წ. VI — IX სს დავეთარიოთ.³⁹

მცხეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ მარნებსა და მათში თავმოყრილი ქვევრების რაოდენობას თუ გავითვალისწინებთ (ამასთანავე უნდა გვახსოვდეს, რომ მარნების მხოლოდ ნაწილია გათხრილი და შესწავლილი), ადვილი წარმოსადგენი გახდება ის გარემოება, რომ მცხეთა დედაქალაქობის უკანასკნელ საუკუნეებში მევენახეობა-მეღვინეობის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ცენტრს წარმოადგენდა. აქ მცხეთის მიდამოებში დიდ ფართობებზე უნდა ყოფილიყო ვაზი გაშენებული და სათანადოდ მოვლილი. IV—VI საუკუნეების მცხეთის ტერიტორია თითქოს ერთ უზარმაზარ მარანს წარმოადგენს,⁴⁰ რის საფუძველზედაც, საფიქრებელია, რომ ახლად ფეხმოკიდებული ფეოდალური სახელმწიფოს ეკონომიური სიძლი-

³⁸ ა. ლ. კ ა ლ ა ნ დ ა ძ ე, მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1957 წ. მუშაობის ძირითადი შედეგები, ბელნაწერი, თბილისი, 1958 წელი.

³⁹ საერაუდო აღრეფეოდალური ხანისა უნდა იყოს თვეულობით ქვევრის შემცველი მარნის ნაშთები, რომლებიც ნ. ლაშხაურის ეზოში და კულტპალაზის უკან ნაკვეთზე წარმოებულა მაწის სამუშაოების დროს აღმოჩნდა. ეს უკანასკნელი შესაძლოა 1947 — 1948 წწ. აღმოჩენილი მარნის გავრცელებასაც წარმოადგენდეს.

⁴⁰ ა. ლ. ბ ი ბ ი ჩ ი ძ ე, ა. ლ. კ ა ლ ა ნ დ ა ძ ე, კ. ფ ი ც ხ ე ლ ა უ რ ი, დ. სახ. ნაშრომი, გვ. 35.

ერის ერთ-ერთი ძირითადი წყარო სწორედ განვითარებული მევენახეობა-მეღვინეობა იყო, რომ ფეოდალური საზოგადოებისა და ხელმწიფოს ჩამოყალიბების პროცესში სოფლის მეურნეობის დარგმა აშკარად გადაწყვეტი როლიც შეასრულა.

ახ. წ. IV — V სს მარანი, ქვევრებითა და ყურძნის საწური სავანგებო კამერებით, აღმოჩენილი იქნა ბიჭვინტის ნაქალაქარის გათხრების დროს 1955 წელს.⁴¹

არქეოლოგ გ. ჭილაშვილის გადმოცემით, ლოჭინის ნასოფლარის გათხრების დროს აღმოჩენილი იქნა დიდი ზომის ქვევრები მოძეული მასალების მიხედვით ეს ქვევრები ახ. წ. IV — VI სს თარიღდება.⁴²

1949 წელს, ვაშნარში წარმოებულ გათხრების დროს, გ. გოზეჯიშვილის ცნობით, მიკვლეული ყოფილა მიწაში ჩაფლული ქვევრები ცალ-ცალკე და ჯგუფ-ჯგუფად, ქვითყირის ნაგებობათა, გარეთ. მისივე ცნობით ვაშნარის კომპლექსი ადრეფეოდალური ხანისაა და V — VI სს მიეკუთვნება.⁴³

რუსთავის ნაქალაქარის გათხრების დროს, მდ. მტკვარის მარჯვენა ნაპირზე აღმოჩენილი იქნა მარანი. აქ აღჩეული ხანის სასაფლაოზე, მისი მიტოვების შემდეგ, მარან-ბელღები გაუმართავთ. ცხოვრების ამგვარი მონაცვლეობა არქეოლოგიურ პრაქტიკაში, ხშირად გვხვდება; გავიხსენოთ თუნდაც არმაზისხევი, მცხეთის ტერიტორიაზე, არაგვისა და ლენინის ქუჩების შესაყართან აღმოჩენილი მარანი, რომლებიც ასევე ადრეული ხანის სამაროვნებზეა გამართული. რუსთავში აღნიშნულ ადგილზე, მარანში 13 ქვევრი და ქოცო, 2 მოზრდილი დერგი და 5 სამეურნეო დანიშნულების ძველი ორმო გამოვლინდა. აღნიშნული მარანი ადრეფეოდალური ხანისაა და VII — IX სს თარიღდება.⁴⁴

საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ურბნისის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ, ადრეფეოდალური ხანის მარანებია გათხრილი ურბნისის ტერიტორიაზე, სადაც მიკვლეულია 12 მარანი,

⁴¹ ა. აფაქიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 27.

⁴² ცნობის მოწოდებისათვის მადლობას მოვასხენებ ლ. ჭილაშვილს.

⁴³ ნ. თოფურია, ქართული მარანი, გვ. 146.

⁴⁴ გ. ლომთათიძე, რუსთავში წარმოებულ არქეოლოგიური გათხრის უმნიშვნელოვანესი შედეგები, მასალები საქართველოს და კავკასიის არქეოლოგიისათვის, ტ. I. თბილისი, 1955 წ. გვ. 175. ლ. ჭილაშვილი, ქ. რუსთავი, თბილისი, 1958, გვ. 55.

⁴⁵ საქართველოს არქეოლოგია, გვ. 317.

რომელიც 100-ზე მეტ ქვევრს შეიცავს, მათ შორის მარნებს არათულებულზე მეტი დიდი და პატარა ქვევრით.⁴⁶ როგორც ვესაქელის წევრის ლ. ჭილაშვილის ანგარიშიდან ირკვევა, XVI — 1 და XVI — 2 უბნების ზედა ფენას მარნები წარმოადგენს. ფენა მიწის ზედაპირიდან 0,60 — 0,70 მ იყო დაცილებული, უფრო სწორედ ამ დონეზე მდებარეობს მარნების იატაკი, რომელიც აშკარადაა გამოყოფილი ქვედა ფენებიდან. ხსენებული იატაკის დონე საერთოა ნაქალაქარის ყველა უბნისათვის. XVI — 3 ეს ფენა მარნის იატაკს წარმოადგენს. XVI — 1 და XVI — 2 უბნების მიხედვით ჩანს, რომ მარნის ზევით კვლავ ნაგებობა ყოფილა.⁴⁷

XVI — 1 უბანზე, რომელიც 1954 წლიდან ითხრებოდა, 16 ქვევრი გამოვლინდა. მათი გავრცელების არე ნაგებობათა კედლების ნაშთებით იყო განსაზღვრული. დიდი ზომის ქვევრების გვერდით ორი პატარა ქვევრიც იყო. სარქველად ზელსაქვევრის ქვებია გამოყენებული. XVI — 3 უბანზე კი 1957 წ. 13 ქვევრის შემცველი მარანი იყო გათხრილი. ნაქალაქარის ტერიტორიაზე, თითქმის ყველგან, დიდი რაოდენობით ჩნდება ქვევრები. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ადრეფეოდალურ ხანაში ურბნისი თითქოს ვებერთელა მარანს წარმოადგენდა, რომელიც ქალაქის ძირითად ეკონომიურ არტერიას აკსებდა.⁴⁸

მრავალრიცხოვანი ქვევრები იქნა მიკვლეული ქალაქის ჩრდილოეთ ზღუდესთანაც (უბანი XX). აქ 1955 წ. გათხრილი ნაგებობის სათავსოებში, რომელიც აბანოდაა მიჩნეული, ქვევრები იყო ჩადგმული. ძველი ნაგებობა შემდეგში მარნად გამოუყენებიათ. ქვევრების ჩადგმის დროისათვის აბანოს დიდი ხნით ადრე დაუკარგავს პნიშენელობა.⁴⁹

1957 წ. აბანოს დასავლეთით სამეურნეო დანიშნულების სათავსო იქნა გათხრილი, იგი ქალაქის ზღუდეს ებჭინება. გამოვლინებული იქნა 16 სხვადასხვა ზომის ქვევრი. მარანი გაშენებული ყოფილა ადრინდელი ხანის ბეღელზე, რომელიც ზღუდეს ეკვროდა

⁴⁶ ჯ. ზაქარაია, ნაქალაქარი ურბნისი, ეურნალი „საბჭოთა ხელოვნება“, თბილისი, 1960, გვ. 88.

⁴⁷ ლ. ჭილაშვილი, ურბნისის ნაქალაქარის არქეოლოგიური გათხრების მოკლე ანგარიში, ზელნაწერი, თბილისი, 1959, გვ. 43.

⁴⁸ იქვე, გვ. 44.

⁴⁹ საქართველოს არქეოლოგია, გვ. 355. ლ. ჭილაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 44.

და მისი განადგურების შემდეგ დამწვარი საკმაოდ სქელი ფენა შემორჩა.⁵⁰

ქვევრების განლაგებაში კანონზომიერება არ შემინევს. ნაკლისია XVI — III უბანი, სადაც რამდენადმე დაცულია ქვევრების ცალკე რიგებად განლაგება. ფორმების მიხედვით ქვევრები ერთ სახეს ატარებენ: ვიწრო გვირგვინი, მაღალი ყელი, ვანიერი მხრები, მკვეთრად დაქანებული ბოლო და ოდნავ ბრტყელი ძირი. გვერდზე რელიეფური სარტყლები შემოუყვებათ. ქვევრების სახურავად გამოყენებულია ხელსაფქვავის ქვები და ქვიშაქვის ბრტყელი, ორწილადი ფილები. ყველა მათგანი ცენტრშია გახვრტილი.⁵¹

ასეთი ქვევრის სახურავების აღმოჩენა განათხარ მარნებში პირველად არის დადასტურებული და იგი ტყბილის თავდახურულ ქვევრებში დადგენას გვაფარაუდებინებს, რადგან დუღილის პროცესისათვის აუცილებელია სარტყელს ნახვრეტი ქონდეს, რისი შევრობითაც ხდება წვის პროცესში წარმოქმნილი აირების გამოყოფა.

ურბნისშივეა დადგენილი ერთი რიგი ქვევრებისა, რომელთა ზემო ნაწილი იატაკის ზემოთ მოდიოდა. ამ რიგის ქვევრებში მარცვლეული ყოფილა შენახული, ზოგიერთ მათგანში მარცვლეულის ნარჩენები გამოვლინდა.⁵²

როგორც აღნიშნული იყო, ქვევრების რაოდენობა ურბნისის ტერიტორიაზე 100 აღემატებოდა. აქ უმთავრესად დიდრონი ქვევრებია წარმოდგენილი. რომელთა გვერდით გვხვდება პატარებიც და მათი სიმაღლე 0, 60 მ არ აღემატება. ყველა ქვევრი დაუკირავია, ისინი ერთ ფენას მიეკუთვნებიან და სხვა მასალების მიხედვით V — VIII სს. თარიღდებიან.

ძნელია აღმოჩენილი ქვევრების მოცულობის გამოანგარიშება. თუ მხედველობაში მათ სიმრავლეს მივიღებთ და აგრეთვე იმ გარემოებას, რომ ნაქალაქარის მხოლოდ ნაწილია გათხარილი და შესწავლილი, მაშინ შეიძლება წარმოვიდგინოთ შედარებით-მედიანობის განვითარების დონე აღნიშნული ხანისათვის. აქ უკვე საქმე გვაქვს ისეთ ადგილთან, სადაც ლეინო ათეული ათასი დეკალიტრობით მოჰყავდათ. ასეთი მოსავლის მისაღებად კი საჭირო იქნებოდა გენახის უზარმაზარი პლანტაციები, მათი მოვლა და სათანადო

⁵⁰ ლ. ქვიციანი, დს. ნაშრ., გვ. 44 — 45.

⁵¹ იქვე, გვ. 46 — 47.

⁵² იქვე, გვ. 47.

დამუშავება, მცხეთისა და ურბნისის მაგალითზე საგარეულო ჩანს, რომ მევენახეობა ძირითადად კონცენტრირებული ყოფილა მაშინდელი მსხვილი ქალაქების გარშემო.

ურბნისის ტერიტორიაზე გათხრილი მარნების მიხედვით საგარეუდოა, როგორც ღია, ისე დახურული მარნების არსებობა, ყოველ შემთხვევაში, რომელიმე აღნიშნული ტიპის უარყოფა დამაჯერებელი არ იქნებოდა.

1959 წლის ბოლნისის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ მდ. ფოლადაურის ხეობაში, ბოლნისის სიონის ჩრდილო-დასავლეთით, ღამაზ გორაზე, გათხრილი და შესწავლილი იქნა მარანი, რომელიც სამონასტრო კომპლექსთან უნდა იყოს დაკავშირებული. იგი დაზიანებული აღმოჩნდა, შემონახულა მხოლოდ სამი ქვევრი. თავდაპირველად ქვევრების რიცხვი აქ გაცილებით მეტი ყოფილა, რასაც ქვევრების ნატეხების სიმრავლე და ქვევრის ჩასადგმელად ამოთხრილი ორმოები მოწმობს. ქვევრები სიღანარევი ოცხისაგანაა დამზადებული, წითლადაა გამომწვარი და გარედან სადა სარტყლები შემოუყვებათ. აღნიშნული მარანი გამოვლენილი მასალების საფუძველზე VIII — IX სს თარიღდება.

მარნები არა მარტო საცხოვრებელ ადგილებში, არამედ სახიზარ მიუვალ მღვიმეებშიც გვხვდება. რეხვის XI საუკუნის II ნახევრის ქვაბთა შორის, იქ სადაც წყალი ეონავდა, მოუწყვიათ დიდი ზომის წყალსაცავები, რომელშიაც უფრო გვიან ქვევრები ჩაუყრიათ და მარანი გაუმართავთ.⁵³

1936—1937 წწ დმანისის ნაქალაქარის გათხრების დროს გამოვლენილი და შესწავლილი იქნა ორი მარანი: პატარა და დიდი. პატარა მარანში 9, ბოლო დიდში 15 ქვევრი აღმოჩნდა. ყველა ქვევრი დაკირული იყო, თავზე ფილაქვების სარქველები ეხურათ და კარგად იყო შენახული. ქვევრებს გარდა მარანში თონეც აღმოჩნდა, მოპოვებული იყო სხვა ჭურჭელიც. აღნიშნული მარნები, როგორც ამას ძეგლის გამთხრელი ვარაუდობს, შენობის პირველ სართულზე იყო მოთავსებული. დიდი მარნის აღმოსავლეთ კუთხეში თორნეა. ქვევრებს და თორნეს ოთახის სამხრეთ-აღმოსავლეთი ნახევარი უჭირავს. მისი ჩრდილოეთ-დასავლეთი ნახევარი ცარიელია და აქ მიწაში ამოღებული ორი ორმო აღმოჩნდა. მარნები მოპოვე-

⁵³ გ. გაფრინდაშვილი, ლეონტი მროველის სახიზარ მღვიმეებში, გაზ. „კომუნისტი“, 25/VI, 1958, № 143.

ბული მასალებითა და მონეტით კარგად თარიღდება XII საუკუნის მიწურულითა და XIII საუკუნის დასაწყისით⁵⁴.

იმ ნასახლარის თხრის დროს, რომელიც გარს ეკვრის ხის ცნობილ ტაძარს, ფრიად მნიშვნელოვანი მასალები გამოვლინდა განვითარებული ფეოდალური ხანის შესასწავლად. აქ ვათხრილი ნაგებობიდან ორი მარანიცაა აღსანიშნავი: ისინი ცალკე მდგარ შენობებს კი არ წარმოადგენენ, არამედ კომპლექსების უშუალო ნაწილებს, ორსართულიანი ნაგებობის ძირა სართულს. პირველ მარანში, რომელიც შედარებით პატარაა სასახლის მარანთან, 14 სხვადასხვა ზომის ქვევრი აღმოჩნდა. დიდი ქვევრების გვერდით ვეხვდება პატარა დერგები, რომელთა სიმაღლე 0,50 მ უდრის. როგორც ვარაუდობენ, ყველანი საღვინედ არ უნდა ყოფილიყო გამოყენებული. მეორე მარანი სასახლის ძირა სართულს შეადგენს. მას ვრძელი ოთხკუთხედის ფორმა აქვს, რომელშიაც 16 სხვადასხვა ზომის ქვევრი აღმოჩნდა. ნაწილი ქვევრებისა დაკირულია. ორივე მარანში ქვევრებს ქვის სარქველი ეხურათ. სასახლის მარანში საწინახელი და ტკბილის აუზიც იქნა დადასტურებული. აღნიშნული მარნები განათხარი მასალების საშუალებით (რომელთა შორის მონეტაცაა) XII — XIII სს თარიღდება⁵⁵.

საყურადღებოა ნასოფლარ ბაღდადში (ბოლნისის რაიონი, მდ. ფოლადაურის შენაკად რკინის წყლის (დემურ-სუს ხეობა) ვათხრილი საცხოვრებელი კომპლექსი, რომელშიც რამდენიმე სათავსო და მათ შორის მარანიც შედიოდა. მასში სამი დიდი ზომის ქვევრი იყო მოთავსებული. აქვე სხვა ქვევრებიც უნდა ყოფილიყო, რომლებიც მოგვიანო ხანის მცხოვრებლებს ამოუღიათ, რასაც ქვევრების ნატეხებში და მათთვის გათხრილი ორმოები მოწმობენ. გათხრილი კომპლექსი მარნითურთ, მოპოვებული მასალების მიხედვით, XII — XIII სს თარიღდება⁵⁶.

შუაფეოდალური ხანის რუსთავის ნაქალაქარის გათხრების დროს

⁵⁴ ლ. მუსხელიშვილი, ღმანისი, ქალაქის ისტორია და ნაქალაქარის აღწერა, შოთა რუსთაველის ეპოქის მატერიალური კულტურა, თბილისი, 1938, გვ. 408—413, სურ. 57, 61; ვ. ჯაფარიძე, ქართული კერამიკა (X—XIII სს.) თბილისი, 1956, გვ. 17.

⁵⁵ ლ. მუსხელიშვილი, გუდარები, თბილისი, 1954, გვ. 62—101, სურ. 34, 38, გვერდი III, ვ. ჯაფარიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 18.

⁵⁶ ი. გვდელიშვილი, ბოლნისის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1957 წ. მუშაობის ძირითადი შედეგები, ხელნაწერი, თბილისი, 1960 წ. გვ. 17 — 18.

აღმოჩენილი იქნა საყურადღებო მასალები. აქ გამოვლენილი შენობები საკმაოდ დიდი სენაკებისაგან შედგება — მათი ფართობი საშუალოდ 50 — 60 კვ. მეტრს უდრის. ბევრ მათგანში ქვემოთნახვ. ისეთი სამეურნეო დანიშნულების მოწყობილობა, როგორცაა ქვემოთნახვ. რები, ქოცოები, დერგები, მარცვლეულის შესანახი ორმოები და თორნეები. ერთ-ერთი შენობის (I თბრილში) ნანგრევთა შორის, შედარებით ძველ ფენაში, ნამდვილი მცირე მარნის ნაშთებიც აღმოჩნდა: 30-ოდე კვ. მეტრი ფართობის მქონე ოთახის ფარგლებში იყო 7 ქვევრის ძირი თუ უფრო დიდი ნაწილები⁵⁷. დიდი რაოდენობითაა აღმოჩენილი სხვადასხვა ზომის ქვევრები ნაქალაქარის თბრის დროს. ერთ-ერთ ქვევრში აღმოჩნდა ნალექი. როგორც ანალიზმა გამოარკვია, იგი ღვინის ნაშთს წარმოადგენს. III თბრილის №3 ოთახში მდებარე ქვევრში აღმოჩენილი იყო ყურძნის წიპწებიც⁵⁸. აღმოჩენილი ქვევრების მეტი წილი დაუკირავია. ქვევრების ნაწილი სადაა, ნაწილი კი სარტყლებითაა შემკული. ყველა ქვევრს წესიერი, კვერცხისმაგვარი ფორმა აქვს, ზოგ შემთხვევაში შემორჩა ფილაქვისაგან გაკეთებული სარტყლებიც.

განვითარებულ ფეოდალურ ხანას მიეკუთვნება თეთრიწყაროს რაიონში, მდ. ჰიეჰივას მარჯვენა ნაპირზე მდებარე ნასოფლარი. იგი სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია ნაჰიეჰივების სახელით. გათხრილია რამდენიმე საცხოვრებელი კომპლექსი. სხვა სამეურნეო დანიშნულების სათავსოებს შორის, ერთ-ერთი წამყვანი ადგილი მარნებსაც უჭირავს.

1953 და 1956 წწ გათხრილ საცხოვრებელ კომპლექსებში აღმოჩენილი იქნა მარნები. ისინი ნაგებობათა უშუალო ნაწილებია, სათავსოებია, სადაც ქვევრები იყო ჩაყრილი. მათი რიცხვი 5-დან 9-დე აღწევს. ქვევრები პატარა ზომისა, დაკირულები იყო და თავზე ქვის სარტყლები ეხურათ. ზოგიერთ მათგანში შემორჩენილი იყო ღვინისა და სხვა პროდუქტების ნარჩენებიც. გათხრილ მარნებში დადასტურდა თორნეების არსებობა. 1956 წ. კომპლექსში შემავალ მარანთან ერთად გათხრილ იქნა ქვევრები ნაგებობის ეზოში, რომელიც ღია მარანი უნდა ყოფილიყო. აღნიშნული მარნები სა-

⁵⁷ გ. ლომთათიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 184 — 186, ტაბ. III, 4; V, 1, 2; VII, 1 — 4; III, 2.

⁵⁸ ლ. ჰილავილი, ქალაქი რუსთავი, გვ. 168, 169.

ცხოვრებელ ნაგებობებთან ერთად მე-11 — მე-13 სს მიეკუთვნება⁵⁹.

ფოლადურის ხეობაში ნასოფლარ თალას გათხრების ერთი საცხოვრებელი კომპლექსი იქნა შესწავლილი. ძეგლი ორფენოვანი აღმოჩნდა. ქვედა ფენის ნასახლარი წარმოდგენილია დარბაზის, სათონისა და მარნის ნაშთებით, ზედა ფენის ნასახლარი საკუჭნაოს, მარნისა და ერთმხრივ ოვალურკედლიანი დიდი ნაგებობის ნაშთებით. ქვედა ფენა, მოპოვებული მასალების მიხედვით, მე-12 მე-13 სს, ხოლო ზედა ფენა მე-16, მე-18 სს არის დათარიღებული⁶⁰. აქ ერთ ნასოფლარში, ერთ და იმავე ადგილზე, ორი სხვადასხვა პერიოდის კულტურული ფენაა დადასტურებული და თითოეულ მათგანს საკუთარი მარანი ჰქონია, რაც იმის ვარაუდის საშუალებას იძლევა, რომ აქაური მცხოვრებნი მევენახეობას საუკუნეების მანძილზე მისდევდნენ და იგი სოფლის მეურნეობის ერთ-ერთი ინტენსიური დარგი ყოფილა.

ფრიალ მნიშვნელოვანი ძეგლია თავისი მარნებით, საწნახლებით, საქაჯავებით კლდეში ნაკვეთი ქალაქი ვარძია. ამ ქალაქის აგება, როგორც ისტორიული წყარო გვაუწყებს, გიორგი III დაუწყია, ხოლო მისი გარდაცვალების შემდეგ მის შვილს თამარს დაუმთავრებია⁶¹. ამრიგად ვარძიის ქვაბული ქალაქის ძირითადი მშენებლობა მე-12 საუკუნის მეორე ნახევარში დასრულებულა, ხოლო მისი შეკეთება, ზოგიერთი ახალი ქვების გამოყვეთა და გადაკეთება, მე-15 საუკუნის შუა ხანებამდე იგარაულებათ⁶².

ჩვენთვის ამჟამად საინტერესოა ქვაბული ქალაქის მეურნეობა და კერძოდ შეღვინეობასთან დაკავშირებული სამეურნეო ხასიათის ქვაბები, მათში მოთავსებული, ქვევრები, საწნახლები, საქაჯავები. ქალაქის გაწმენდილ და დღემდე შესწავლილ ნაწილში 25 მარანია

⁵⁹ И. А. Гзелишвили, Селища Тетрицкаройского района. Сообщения АН Груз ССР т. XV, №5, Тб. 1954, გვ 319; ი. გძელიშვილი ნასოფლარ ნაკვიკვეზში, 1956 წ. ჩატარებული გათხრების შედეგები ხელნაწერი, 1956.

⁶⁰ ი. გ. გძელიშვილი, ბონისის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1957 წ. მუშაობის ძირითადი შედეგები, ხელნაწერი, 1960. გვ. 13 — 16.

⁶¹ ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, კ. კეკელიძის გამოცემა, თბილისი, 1941, გვ. 123.

⁶² კ. მელითაური, ნ. შოშიაშვილი, შ. ხანთაძე, გ. ჯამბურია, ვარძია, გზამკვლევი, თბილისი, 1955; კ. მელითაური, ვარძიის სამშენებლო-ხელოვნობითი-სამეურნეო შესწავლას, თბილისი, 1961.

გ. გაფრინდაშვილი, ვარძიისა და მისი მიჯაზღვრის ქვაბები, თბილისი, 1957; Ц. Габашвили, Вардзиа, Путеводитель, Тбилиси, 1949; Г. Г. Приндашвили, Пещерный ансамбль Вардзиа, Тбилиси, 1960.

აღრიცხული, რომელშიაც 185 მთელი ქვევრი და ქვევრის ჩასადგმელი ორმოა დადგენილი⁶³. ქვევრების რიცხვი მარანში 1-დან 18-მდე მერყეობს,⁶⁴ მაგრამ 195-ე გამოქვაბულში სულ ცოტაა ქვევრები ყოფილა.⁶⁵ ქვევრებისათვის კლდეში საგანგებოდაა ამოკვეთილი ორმოები. ყველა ქვევრი დაკირულია კირხსნარით, ქვებითა და ქურჭლის ნატეხებით⁶⁶. ქვევრები სხვადასხვა, უმეტეს შემთხვევაში, დიდი ზომისაა, გარედან შემოუყვებათ სადა სარტყლები⁶⁷.

მარნები უმთავრეს შემთხვევაში საცხოვრებელ კომპლექსებთან გვხვდება. როგორც არქიტექტორი კ. მელითაური აღნიშნავს, კომპლექსი სამი გამოქვაბულისაგან — დერეფნისა, დარბაზისა და საუნჯისაგან — შედგება და ქმნის ერთ დამოუკიდებელ საცხოვრებელ ბინას. დარბაზის უკან, სიღრმეში მოთავსებულია მცირე, დაუდგურად გამოკვეთელი გამოქვაბული, რომელიც სასმელ-საჭმელის შესანახავად იყო განკუთვნილი და ძველად საუნჯე ეწოდებოდა. ბევრ საუნჯეში მე-14, მე-15 საუკუნეში დიდი საქვევრე ორმოები ამოუჭრიათ და შიგ ქვევრები ჩაუდგამთ, რითაც შემდგომ ხანებში მარნების გამართვა დასტურდება⁶⁸. ნაწილი მარნებისა, რომლებიც საცხოვრებელ კომპლექსებთან არის დაკავშირებული, გ. გაფრინდაშვილსაც ამავე ხანისად მიაჩნია და მას ქვაბების გადაკეთებას უკავშირებს⁶⁹.

აღსანიშნავია ვარძიის მთავარი ეკლესიის აღმოსავლეთით 1938 წელს გაწმენდილი მარანი, სადაც ერთ სათავსოში 13 ქვევრი აღმოჩნდა. ქვიშა ქვის ბრტყელი სარქველებით თავდახურული (ტაბ. V, 5), ხოლო მეორეში მარტო ქვევრის ძირები შემოინახა⁷⁰. აღმოსავლეთ

⁶³ კ. მელითაური, ნ. შოშიაშვილი, შ. ხანთაძე, გ. ჯამბურია, ვარძია, გვ. 76.

⁶⁴ კ. მელითაური, ნ. შოშიაშვილი, შ. ხანთაძე, გ. ჯამბურია, ვარძია, გვ. 76.

⁶⁵ კ. მელითაური, დასახ. ნაშრომი, გვ. 54.

⁶⁶ კ. მელითაური, დასახ. ნაშრომი, გვ. 55; კ. მელითაური, ნ. შოშიაშვილი, შ. ხანთაძე, გ. ჯამბურია, ვარძია, გვ. 76, სურ. 36.

Г. Гаприндашвили, დასახ. ნაშრომი, გვ. 89, ფოტო 43.

⁶⁷ კ. მელითაური, დასახ. ნაშრომი, სურ. 98, 99, 102.

⁶⁸ კ. მელითაური, დასახ. ნაშრომი, გვ. 57—58; კ. მელითაური, ნ. შოშიაშვილი, შ. ხანთაძე, გ. ჯამბურია, ვარძია, გვ. 97.

⁶⁹ გ. გაფრინდაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 89; გ. გაფრინდაშვილი, ვარძია, ფურნალი „დროშა“ 1953 წ. №9.

⁷⁰ Ц. Габашвили, დასახ. ნაშრომი, გვ. 69—70. სურ. 28; Г. Гаприндашвили, Пещерный ансамбль, Вардзия, გვ. 89. სურ. 26. ფოტო 45.

ნაწილში მოთავსებულია მეორე დიდი მარანი, რომელსაც ტრადიციის მიხედვით „სალხინო“ ეწოდება. ამავე კომპლექსში, ნაწილი ჩამონგრეულია, სატრაპეზოს არსებობაა ნავარაუდუნებელი.

ვარძიის მარნებში შემონახული ქვევრებიდან, როგორც ეს კ. მელითაურს აქვს გამოთვლილი, ყველაზე მცირენი 59—88 და 106 ლიტრის ტევადობისაა, ყველაზე დიდი კი 1782 და 1003 ლიტრის ტევადობის. უმრავლესობა ქვევრებისა 336 ლ ტევადობისაა თითოეული. ყველა ქვევრის საერთო ტევადობა დაახლოებით 91 ათას ლიტრს შეადგენს. უნდა აღინიშნოს ის გარემოებაც, რომ ვარძიაში ღვინოს დერგებშიც ინახავდნენ. ზოგჯერ ასეთი დერგები, რომელთა სიმაღლე 1, 00 მ უდრის, ქვედა ნაწილით კლდოვან იატაკში კირის დუღაბით მაგრდებოდა, რის მაგალითს 83-ე საუნჯე იძლევა⁷¹.

როგორც გამოანგარიშებიდან ჩანს, ვარძიაში არსებულ მარნებს, რომლებიც დღეისათვის არის ცნობილი, 9100 დეკალიტრი ღვინის მოთავსება შეეძლოთ. ამის შესატყვისი ჩანს ქვაბებში არსებული საწნახლები და საქაჯავები, რომელთა არსებობის გარეშე წარმოუდგენელი იქნებოდა მრავალრიცხოვანი მარნების არსებობა. საწნახლები და საქაჯავები ცალკე ქვაბებშია მოთავსებული, მარნები კი ცალკე ყურძნის დაწურვის შემდეგ, ტკბილი მარნებში გადაჭონდათ, სადაც ხდებოდა დადუღება და ღვინის დაყენება. საწნახლების მოცულობა, მათი გამოსავლიანობა გამოანგარიშებული არ არის, ხოლო რამდენიმე საწნახლისა და საქაჯავის არსებობა მათი ინტენსიური გამოყენების ვარაუდს იძლევა. გამორიცხული არ უნდა იყოს ქაქკარის საწნახლების გამოყენება, რომელთა ნაწილი ალბათ უშუალოდ ეკუთვნოდა ვარძიის ქვაბებში მცხოვრებთ.

ვენახის პლანტაციები, როგორც ამას კ. მელითაური ვარაუდობს, გამოქვაბულის წინ ფერდობზე უნდა ყოფილიყო გაშენებული⁷². სავარაუდოა, ვენახები მეფის მიერ შეწირულ სოფლებშიც იყო. ვენახის არსებობა ამ მიდამოებში, მარნების, საწნახლების, საქაჯავებისა და ქვევრების გარდა, თვით შემორჩენილი ვაზითაცაა დადას-

⁷¹ Ц. Г а б а ш в и л и, დასახ. ნაშრომი, გვ. 69, სურ. 27; Г. Гаприндашвили, დასახ. ნაშრომი, გვ. 89. ნაბ. 25 სურ. 42. კ. მელითაური, ნ. შოშიაშვილი, შ. ხანთაძე, გ. ჯამბურია, ვარძია, გვ. 104—105, სურ. 66; კ. მელითაური დასახ. ნაშრომი, გვ. 58, სურ. 82.

⁷² კ. მელითაური, დასახ. ნაშრომი, გვ. 56.

⁷³ კ. მელითაური, ნ. შოშიაშვილი, შ. ხანთაძე, გ. ჯამბურია, ვარძია, გვ. 75.

ტურებელი. ვაზი ეხლაცაა ვარძიაში აღმართული სამრეკლოს მახლობლად, ხოლო ქაქკარში საკმაოდ დიდი ძირებია. ღრმელზედა დღესაც შესანიშნავ ყურძენს ისხამს.

ხმელმოყვება

ვარძიის ქვაბთა ანსაბლს თავის დროზე შესანიშნავად მოწყობილი მეურნეობა ჰქონდა. მეურნეობის სხვა დარგებთან ერთად, დაწინაურებული და ფრიად განვითარებული მევენახეობა-მელენეობა ჩანს. ამ დარგს საგანგებო ყურადღება ჰქონია დათმობილი, ხოლო მელენეობას ქალაქის ეკონომიურ ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უნდა სჭეროდა.

მცირე გათხრების შედეგად მარანი (და საწნახელიც) აღმოჩენილი იქნა იყალთოში. გათხრების ადგილზე მოპოვებული მოჭიქული ქურჭლის ნატეხები შუა საუკუნეების კერამიკას უკავშირდება⁷⁴.

1961 წელს არქეოლოგიური ექსპედიცია გათხრებს აწარმოებდა „მთა ქართლზე“, რომელიც ბაგინეთის მთათა სისტემის უმაღლეს მწვერვალს წარმოადგენს და სადაც წმინდა ნინოს სახელზე აგებულია პატარა ერთნაგიანი ეკლესია. ამ მთათა სისტემას ქართლის მთაც ქვია და იგი ძველ წერილობით წყაროებშიაც არის მოხსენებული. გათხრების შედეგად ქართლის მთის წვერზე, იქ, სადაც წმინდა ნინოს სახელზე ეკლესიაა აღმართული, მისგან სამხრეთით 50-ოდე მეტრის დაშორებით, ჩრდილოეთ უბანზე გამოვლენილი იქნა ორი მარანი.

პირველ მარანში სულ 14 ქვევრი აღმოჩნდა (ტაბ. VI, 4), რომლებიც ორ რიგად იყო ჩამწკრივებული გალაგნის კედლის სამხრეთი გვერდიდან 2, 5 მეტრის დაშორებით (სურ. 4). ქვევრები იმდენად ახლო იყო ჩადგმული ერთმანეთთან, რომ მათ გვერდებს შორის დაშორება ზოგჯერ 5 სმ არ აღემატებოდა. ერთი პატარა ქვევრი ჩადგმული აღმოჩნდა პირდაპირ გალაგნის კედლის გასწვრივ. აღმოჩენილ ქვევრებში სამი სახეობის გარჩევა არის შესაძლებელი: 1. ქვევრები, რომლებსაც წესიერი კვერცხისმაგვარი მოყვანილობა აქვთ. მათ ფართე პირი, სქელი და გაბრტყელებული ქობა, დაბალი, ოდნავ გამოყვანილი ყელი, წესიერად გამობერილი მუცელი და ბრტყელი ძირი აქვთ. ქვევრები გარედან სადაა, მხოლოდ ერთ მათგანს მხარს ზევით შემოსდევს გრებილი სარტყელი. თიხა საკმაოდ უხეშადაა დამზადებული, მსხვილმარცლოვანია და რუხად არის გამოამწვარი. ისინი საშუალო სიდიდისაა, საშუალოდ 60 დეკალიტრამდე მოცულობისა. 2. მეორე სახეობის ქვევრები ოდნავ წაგრძელებული მოყვანილობისაა, დანარჩენი ნიშნებით პირველი სახის ქვევრებს გვანან. 3. მესამე სახის ქვევრები პირველ მარანში მხო-

⁷⁴ ვ. ჯაფარიძე, ქართული კერამიკა, გვ. 18.

ლოდ არი აღმოჩნდა. ამ სახის ქვევრს საშუალო სიფართის პირი გარეთ გადმოკეცილი და გაბრტყელებული ფარფლი, მაღალი, ულინდრული ყელი, კვერცხისმაგვარი მოყვანილობის ბრტყელი ძირი აქვს. ყელი მხრებიდან გამოყოფილია გრძელმარცვლიანი სარტყლით, ხოლო გვერდებზე შემოსდევს ოდნავ შესამჩნევი სარტყლები. ამ ქვევრების თიხა სხვა ქვევრებთან შედარებით კარგი ნახელავია, კეცი წითლადაა გამომწვარი. თუ ფორმისა და თიხის ფაქტურის მიხედვით ვიმსჯელებთ, იგი ამ მარაში აღმოჩენილ ქვევრებს შორის ადრეული ჩანს და უახლოვდება არმაზულსა და ვარ-

სურ. 4. მარანი. მთა-ქართლი (მცხეთა).

სიმაშვილის ეზოში აღმოჩენილ ქვევრებს, მსგავსია ურბნისის ქვევრებისაც. ყველა ქვევრი თავდახურული აღმოჩნდა ქვის ბრტყელი, მრგვალი და ოთხკუთხა ფილაჭვით, არც ერთი მათგანი დაკირული არ ყოფილა. გათხრების დროს ქვევრების გარშემო აღმოჩენილი არ ყოფილა შენობის ნაშთის კვალი. ამდენად იგი ღია ტიპის მარანი უნდა ყოფილიყო. შეიძლება ვიფიქროთ, აღნიშნული მარანი ზემოდან იყო გადახურული, საყრდენად ჩრდილოეთის მხრიდან გამოყენებული იყო გალავნის კედელი, სამხრეთით კი, ხის ბოძები. მარანის საერთო საშუალო ტევადობა 900 — 980 დეკალიტრს შეადგენდა.

იმავე ჩრდილოეთის უბანზე, პირველი მარნიდან 10-ოდე მეტრის დაშორებით, მისგან ჩრდილო-აღმოსავლეთის მიმართულებით, აღმოჩნდა მეორე მარანი, რომელშიაც ოთხი საშუალო ზომის ქვევრები გამოვლინდა. მათ თავი დახურული ქონდათ ქვიშაქვიანი ფენებით. აქ აღმოჩენილი ქვევრები პირველი მარნის პირველი და მესამე სახის ქვევრების მსგავსია. ქვევრები დაუკირავად ყოფილა ჩაფლული. ორივე მარნის ქვევრები საღვინედ ჩანს გამოყენებული. ეტყობა ხანგრძლივ რეცხვის კვალიც.

აღნიშნული მარნები, მათში გამოვლენილი ქვევრების მიხედვით, გათხრების დროს მოპოვებული მასალების გათვალისწინებისა და სტატეგრაფიული მონაცემების საფუძველზე, ადრეფეოდალური ხანის ჩანან და შეიძლება VIII — IX საუკუნეებით დათარიღდეს.

მესამე მარანი გამოვლინდა სამხერთ უბანზე. ოთხი პატარა ზომის ქვევრი განლაგებული იყო სათავსოს სამხრეთი კედლის გასწვრივ, ამდენად იგი დახურული ტიპის მარანს წარმოადგენდა. ქვევრები ერთი ტიპისაა, მათ გარეთ ვადმოშლილი, გასქელებული და გაბრტყელებული ფარფლი, ცილინდრული მოყვანილობის მალალი ყელი, კვრცხისმაგვარი, გლუვ ზედაპირიანი ტანი და ბრტყელი ძირი აქვს. კეცი ჩალისფრადაა გამოშწვარი. თავი დახურული ქონდათ ფილაქვევით. ქვევრებს ეტყობათ რეცხვის კვალი, რაც მათ ხანგრძლივ გამოყენებას მოწმობს. სათავსოს შუაგულში აღმოჩნდა ოთხკუთხა კერა. მარანი მოპოვებული მასალების მიხედვით VIII — IX საუკუნეებით თარიღდება.

ზემოთ მოცემული აღწერილობა მეტნაკლებად მთლიან სურათს წარმოადგენს იმ მარნებისას, რომლებიც საქართველოს ტერიტორიაზე არქეოლოგიური გათხრების შედეგად არის გამოვლენილი. ამ მხრივ აღმოსავლეთ საქართველოს სურათი უფრო სრული და ნათელია, ხოლო დასავლეთი საქართველო ამ თვალსაზრისით ჯერ კიდევ შეუსწავლელია და აქაურ სამარნო მეურნეობაზე წარმოდგენა ორიოდე მარნის შესწავლაზე დამყარებული.

საქართველოს თანამედროვე ეთნოგრაფიულ ყოფაში ღია და დახურული ტიპის მარნებია გავრცელებული. აქედან დახურული მარანი აღმოსავლეთ საქართველოსათვისაა დამახასიათებელი. ღია კი დასავლეთ საქართველოსათვის, სადაც მის გვერდით დახურული მარანიც გვხვდება.

გასარკვევია საკითხი, თუ როგორი ტიპის მარნები იყო გავრცელებული ძველად საქართველოში, როგორ აშუქებს ამ საკითხს არ-

ქეოლოგიური გათხრებით მოპოვებული მასალები? განათხარის
მარნების შესწავლის საფუძველზე, საქართველოში ღია და დახუ
რული მარნებია დადგენილი. მაგრამ სხვადასხვა დროს მარნებს, სხეულებს
დასხვა სახე ჩანს გავრცელებული. ასე, რომ როდესაც ღამ მარნების
გამოდის პრაქტიკიდან, გაბატონებას იწყებს დახურული მარანი.
ასეთი სურათი წარმოგვიდგება აღმოსავლეთ საქართველოს ტერი-
ტორიაზე განათხარი მარნების შესწავლის შედეგად.

გვიანანტიკურსა და ადრეფეოდალურ ხანაში, ვიდრე მე-X საუკუნე-
მდე, აღმოსავლეთ საქართველოში გაბატონებული ღია ტიპის მა-
რანი უნდა ყოფილიყო, ხოლო შემდეგ ხანებში კი დახურული მარ-
ნის ტიპი ვრცელდება და ღია მარანი აღარ არსებობს. ღია მარნებია
აღმოჩენილი მცხეთაში (ეკესი), ურბნისში (10-ზე მეტი), ლამაზ გო-
რაზე (ბოლნისის რაიონი), შთა ქართლზე (მცხეთის რაიონი), დახუ-
რული კი დმანისში, გუდარეხში, ნაჭივჭავებში, ვარძიაში, ფოლა-
დაურის ხეობაში და სხვ. ეს მონაცემებიც შეიძლება მხარს უჭერდეს
იმ ფაქტს, რომ სახელწოდება „მარანი“ მე-X საუკუნეზე ადრე გან-
და, და გაჩნდა იმ დროს, როდესაც დახურული ტიპის სამეურნეო
ნაგებობა მარანი წარმოიშვა. ხოლო ადრე, როდესაც ღია ტიპის
(დღევანდელი გაგებით) მარნები იყო გავრცელებული, მას რაღაც
სხვა სახელი უნდა რქმეოდა, რომელიც ჩვენთვის, სამწუხაროდ,
დღეისათვის ცნობილი არ არის.

დასავლეთ საქართველოში, თუ ვაშნარში აღმოჩენილი მარნის
მიხედვით ვიმსჯელებთ, ღია ტიპის მარნები ყოფილა გავრცელებუ-
ლი ადრეფეოდალურ ხანაში. ამ კუთხისათვის ეს ტიპი ძირითადი
უნდა ყოფილიყო, რადგან დახურული მარანი თანამედროვე ყოფა-
შიც კი იშვიათობას წარმოადგენს. ეს მით უმეტეს იშვიათი უნდა
ყოფილიყო წარსულში, თუმცა XI საუკუნის დოკუმენტში, ნიკორ-
წმანდის სიგელში, აღნიშნულია, რომ ქვეთკირის მარანი აუგიათ,
რომელშიც ჭურები დაუფლავთ. მოხსენებულია სხვა მარნებიც,
რომლებიც ნაგებობას წარმოადგენენ, ამ დოკუმენტის მიხედვით
დადასტურებულ ფაქტად უნდა ჩაითვალოს XI საუკუნისათვის და-
სავლეთ საქართველოში დახურული ტიპის მარნის არსებობა.

მარნის ტიპის ჩამოყალიბებასა და გავრცელებაზე დიდი გავლენა
უნდა მოეხდინა ბუნებრივ პირობებს, ხალხის დაკვირვებასა და
გამოცდილებას, რომელიც საუკუნეების მანძილზე გროვდებოდა. ამ
ემპირიული ცოდნის საფუძველზე, ადგილისა და პირობების შესა-
ბამისად გარკვეული მხარეების მიხედვით ჩამოყალიბდა არა მარტო
სამარნო მეურნეობა, არამედ თვით ვაზის ჯიშებიც კი.

ორიოდე სიტყვა თანამედროვე ეთნოგრაფიულ ყოფაში გაქრულ-
 ლებული მარნების შესახებ. აღსანიშნავია, რომ აღმოსავლეთ საქარ-
 თველოში მხოლოდ დასურული ტიპის მარნებია გავრცელებული.
 ისინი ქვის ნაგებობებს წარმოადგენენ და უშუალოდ ზედაპირულ
 კომპლექსებში შემავალი ნაწილია, უმეტეს შემთხვევაში საცხოვ-
 რებელი ნაგებობის პირველი სართული. ნ. თოფურიას მიერ, ვენახ-
 ში, სახლისგან მოშორებული მარნებიცაა დადგენილი⁷⁶. კახეთში,
 კერძოდ ქიზიყის რაიონში, ქვით ნაგები, განცალკევებით მდგარი და
 საცხოვრებელ კომპლექსებში შემავალი მარნებია დადასტურებუ-
 ლი.⁷⁶ ვენახში განცალკევებით მდგარ, გადასურულ მარანს, რომე-
 ლიც მუხრანშია დამოწმებული, გ. ჭალაბაძის გადმოცემით ადგილო-
 ბრიები მცხოვრებნი „კარაპანს“ უწოდებენ. საბას განმარტებით, იგი
 „არდგმულს“ ნიშნავს, ხოლო არდგმული განმარტებულია, როგორც
 „კალის სახლი“. ღია მარნის არსებობა, რომელსაც იმერეთში და
 დასავლეთ საქართველოს სხვა რაიონებში „ჭურისთავს“ უწოდებენ,
 აღმოსავლეთ საქართველოში დადგენილი არ არის.

დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ კი იმერეთში, იმ ადგილის
 აღსანიშნავად, სადაც ქვევრებია თავმოყრილი და სამეურნეო ნაგე-
 ბობა, მარანი დგას, სამი სხვადასხვა შინაარსის ცნება იხმარება:
 ჭურისთავი, ჭურ-მარანი და მარანი. ინტერესს მო-
 კლებული არ იქნება, თუ ამ ცნებებს ცალცალკე განვმარტავთ ში-
 ნაარსისა და დანიშნულების მიხედვით.

1. ჭურისთავი. სამეცნიერო ლიტერატურაში მას ღია მარან-
 საც უწოდებენ. წარმოადგენს იმ ადგილს, სადაც ცის ქვეშ, ერთ
 ადგილზე, მიწაში, თავმოყრილია სხვადასხვა ზომისა და სხვადასხვა
 დანიშნულების ქვევრები. ღვინის, ჭაჭის და მწნილისათვის. შესაძ-
 ლებელია აქვე იყოს პატარა ქვევრიც არყისათვის (იშვიათ შემთხვე-
 ვაში). ჭურისთავზე ხშირად ვხვდებით საწნახელსაც. ხოლო რაც
 შეეხება სხვა სახის ინვენტარ-ჭურქელს, რომელიც მეღვინეობას-
 თან არის დაკავშირებული, ჭურისთავზე არ არის თავმოყრილი.
 ჭურისთავს გარშემო დარგული აქვს ხეები, რომლებიც თავიანთი
 ტოტებით ჩრდილავენ მას და იცავენ ზაფხულში მზისაგან.

2. ჭურ-მარანი. ამ სახელის ქვეშ ორი ცნება იგულისხმება.
 ნ. თოფურიას ეს ფაქტი შემჩნეული აქვს, მხოლოდ სათანადოდ არ
 არის განმარტებული.⁷⁷ ჭურ-მარანი შედგება ჭურისთავისა და მარ-

⁷⁶ ნ. თოფურია, ქართული მარანი, გვ. 140.

⁷⁶ ი. ნანობაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 112, 119.

⁷⁷ ნ. თოფურია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 150.

ნისაგან, მაგრამ ამ შემთხვევაში ისინი ერთმანეთთან არიან დაკავშირებული. ჭურის თვზე დგას ნაგებობა მარანი, ისე, რომ ჭურები შენობის წინ არიან თავმოყრილი ცის ქვეშ, ზოგჯერ კი ფარდობის ქვევრები აქაც სხვადასხვა ზომისა და სხვადასხვა დანიშნულების ხოლო ნაგებობაში თავმოყრილია ყველა ის იარაღ-ჭურჭელი, რომელიც მეღვინეობისათვის აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენს. აქ არის საწინახელი, საქაჯავი, თალარი, ქვევრის სარეცხი საშუალებანი, საღვინე ჩაფი, დოჭი, ორშიმო და სხვა.

3. მარანი, არის ისეთი სამეურნეო დანიშნულების ნაგებობა, რომელიც ზემოთ აღნიშნულ ორივე ცნებას ერთად აერთიანებს. მარანში, ე. ი. შენობაში თავმოყრილია როგორც ქვევრები, ისე სხვა სახის ყველა იარაღ-ჭურჭელი მეღვინეობისათვის რომაა განკუთვნილი. ამრიგად, როდესაც ხმარობენ ჭურისთავს, ჭურ-მარანს და მარანს, ყოველთვის გულისხმობენ იმ შინაარსს, რომელიც ზევით აღწერილობაშია მოცემული და მათ არასდროს ერთმანეთში არ ურევენ.⁷⁶

მოკლე ცნობები მიწინასწარმან-მეღვინეობასთან დაკავშირებული ზოგი არამოლოგოიური და მთნობრაფიური მასალების შესახებ

ვინაიდან წიგნის მოცულობის გამო ვერ ხერხდება მევენახეობა-მეღვინეობასთან დაკავშირებული, არქეოლოგიური გათხრების დროს აღმოჩენილი თუ ეთნოგრაფიულ ყოფაში დადასტურებული მასალების: სასმისების, დოჭების, ვაზისა და ყურძნის გამოსახულებების, ქვევრიდან სითხის ამოსაღებ ჭურჭელ-ინვენტარის, სარქველების, ქვევრის სარეცხ, ყურძნის საყრდენ და გადასაზიდ საშუალებათა მეტნაკლებად მთლიანი მოცულობით წარმოდგენა, ამდენად მიზანშეწონილად ჩაეთვალებთ ამ მასალების ძალზე შემოკლებული განხილვა.

დოჭები და სასმისები. ასეთი დანიშნულების ჭურჭლებად შეიძლება მივიჩნიოთ სხვადასხვა ფორმისა და მასალის საღვინე

⁷⁷ არქეოლოგიურად გამოვლენილი ღია მარნები, რომლებიც აღრეფეოდ-ლურ ხანას განეკუთვნებიან, შეიძლება იმავე დანიშნულებისა იყო, როგორც ჭურისთავი. ამავე დროს არსებობს ნაგებობა, რომელშიც თავმოყრილია მეღვინეობასთან დაკავშირებული ყველა ჭურჭელი და ინვენტარი. შესაძლებელია იმის ვარაუდიც, რომ ასეთ ნაგებობას ერქვა, „სახლი ღვინისა“, რომელიც დაბადებით ქართულ თარგმანშია ნახვარი; ხოლო შემდეგ, როდესაც ქვევრები-მარები ასეთი ნაგებობის შიგნით იქნა თავმოყრილი, მას მარ-(ები)-ანი სახლი, ან უბრალოდ მარანი ეწოდება.

დოქები, ჩაფები, კოკები, სასმისები, რომელთა ფორმები რაღაც მრავალფეროვანია, როგორც თვით ვაზის ადგილობრივი ჯიშები და მათი სახელები.

ყოველდღიური ხმარებისათვის სხვადასხვაგვარი საღებავი ქურჭელი არსებობდა. შორეულ წარსულში ასეთი ქურჭლები თიხისგან უკეთებიათ, მოგვიანო ხანაში კი ოქროსა და ვერცხლის, ბრინჯაოსა და მინის ქურჭლებიც შემოსულა ხმარებაში.

თიხის ქურჭლის კეთება ადამიანმა ახალიქვის (ნეოლითი) ხანაში ისწავლა. ამ პერიოდის თიხის ქურჭელი იმდენად ფრაგმენტულ ხასიათს ატარებს, რომ ხშირად ქურჭლის ფორმის აღდგენა შეუძლებელია, რის გამოც მისი დანიშნულებაც ყოველთვის ნათელი არ არის.

საზოგადოების განვითარების შემდგომ საფეხურზე, ენეოლითში, უფრო კი მის გვიანდელ სტადიაზე, თიხის ქურჭლის კეთება იმდენად დაწინაურებული ჩანს, რომ ფორმასთან ერთად მისი დანიშნულებაც გამოიკნობა. დიდი ზომის ქურჭლების გვერდით მოიპოვება პატარა ზომისანიც: ყურიანი და უყურო ჯამები, ჯამისა და ფიალის მავგარი სასმისები, ყურიანი კოჭბები და სხვ.

აღნიშნული ქურჭლების ნაწილი რომ სასმისებად იყო განკუთვნილი, საეჭვო არ უნდა იყოს, რადგან მათი სიდიდე და ფორმა სწორედ ასეთი დანიშნულების სასარგებლოდ მეტყველებს. საფიქრებელია, რომ სასმისების დამზადებას საფუძველი ენეოლითში ჩაეყარა; ისინი რამდენიმე სახის სასმისითაა წარმოდგენილი, ჩანს, რომ ერთი სახის სასმისით ადამიანი არც მაშინ დაკმაყოფილებულა და მოთხოვნების შესაბამისად რამდენიმე ერთმანეთისაგან განსხვავებული ფორმის სასმისი ქურჭელი შეუქმნია.

ამავე ხანაში გვაქვს დოქისმავგარი ქურჭელი, რომელსაც თავწაკვეთილი კონუსის მავგარი პირ-ყელი, მსხლისებრი მოყვანილობის ტანი, ვიწრო და ბრტყელი ძირი აქვს. ნახევარ სფერულა პატარა ყური მიქერწილი აქვს ყელისა და მზრის არეში. ასეთი ფორმის ქურჭელი საშუალო ზომისაა და იგი შორეული წინამორბედი უნდა იყოს შემდეგ ხანებში ფართოდ გავრცელებული საღებავი დოქისა და წყლის უნისკარტო დოქის-თუნგულისა. აღნიშნული ქურჭელი ხელითაა ნაქერწი და ამდენად მისი ყელის დავიწროვება და მისთვის ცილინდრული ფორმის მიცემა შეუძლებელი უნდა ყოფილიყო, რაც მხოლოდ ქურჭლის ჩარხის გამოგონების შემდეგ იქნა მოსახერხებელი.

ადრებრინჯაოს ხანაში თიხის ქურჭელი ჯერ კიდევ ახლოსა დგას წინამორბედ საფეხურზე გავრცელებულ თიხის ნაწარმთან.

ჭურჭელი ჯერ კიდევ ხელითაა ნაძერწი. იგი სქელკედლიანია და გარდაპრიალებული ზედაპირი აქვს. სასმისებს ბიკონუსური მოყვანილობა აქვს. ნახევარსფერული ყური მიძერწილია ყელზე, მუცელისკენაა მიმართული. არის სადა, გლუვზედაპირიანი სასმისებიც. მისი ნიმუშები

შუაბრინჯაოს ხანის კერამიკაში განვითარების გარკვეული დონე შეინიშნება. აღსანიშნავია ყურიანი ჯამისმაგვარი სასმისები და სხვ. განსაკუთრებით საინტერესოა ამ ხანის ოქროსა და ვერცხლის თრიალეთური თასები, რომელთა ბადალი საქართველოს ტერიტორიაზე სხვაგან იმ ხანის ძეგლებში არ მოიპოვება. ოქროს თასი ძვირფასი ქვებითაა მოოჭვილი (ტაბ. V, 2), ხოლო ვერცხლის თასი (ტაბ. V, 1), რომლის ზედა ფრიზზე ნიღბოსან ადამიანთა პროცესიაა, იმითაც იქცევს ყურადღებას, რომ ყოველ მათგანს ხელში თასის მსგავსივე სასმისი უჭირავს. აღნიშნული და სხვა თასები მოცულობით დიდი არაა და მკვლევართა მიერ სამართლიანად ღვინის სასმისად არის მიჩნეული.

სასმისებით განსაკუთრებით მდიდარია გვიანი ბრინჯაოს ხანა. ამ პერიოდში თიხის ჭურჭლის ფორმა განსაცვიფრებლად მრავალფეროვანია. მარტო მცხეთის სამთავროს სამაროვანზე მოპოვებულ მრავალრიცხოვან ჭურჭელთა შორის შესაძლებელია შემდეგი სახის ჭურჭელთა გამოყოფა: ლანგარი, თეფში, ჯამი, სამარილე, კოკა, გოზაური, დოქი, ხელადა, ტოლჩა, ჭინჭილა, ფინჯანი, ფილა, თასი, ქოცო, ქილა, ქოთანა, კოკობი, კათხა და სხვ.

ჭურჭლეულის ჩამოთვლილ სახეობათაგან მოხმარება-დანიშნულების მიხედვით, შემდეგი ძირითადი ჯგუფები გამოიყოფა:

სურ. 5. სასმისები. დოქისა და სურის მაგვარი ჭურჭელი. სამთავროს (სამაროვანი (მცხეთა)).

1. ს უ ფ რ ი ს ჭ უ რ ჭ ე ლ ი, სითხის (წყლის, რძის, ღვინის, ლუდის და მისთ.) ჩამოსასხმელ-დასასხმელი ჭურჭელი (სურ. 5, ტაბ.

V, 3, 4): კოკა, გოზაური, დოქი, ხელადა, ტოლჩა (თუნგების ჯგუფი),
ჰინჭილა, ფინჯანი, ფიალა, თასი, (სასმისების ჯგუფი). აქედან გო-
ზაური, დოქი, ხელადა და მისთ. ისეთი ტიპის ჭურჭლები ~~არაა~~
ბიდანაც უნდა ვადმოიხსნას და სასმისებში (ფიალებსა, ~~ბჭყანებსა~~
და თასებში) განაწილდეს თხიერი ნივთიერება. აქ მოტანილი მაგა-
ლითით შეიძლება წარმოდგენა ვიქონიოთ გვიან ბრინჯაოს ხანის
საქართველოს ტერიტორიაზე გავრცელებულ თიხის ჭურჭელზე,
კერძოდ კი, დოქებსა და სასმისებზე, თუმცა მათი ჩამოთვლა სრუ-
ლი არაა.

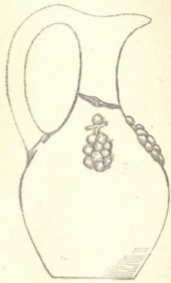
მომდევნო ხანაში თიხის ჭურჭლების და კერძოდ სასმისების
ასორტიმენტი არ მცირდება და ადრეანტიკურსა და ელინისტურ ხა-
ნაში მას იმპორტული ჭურჭლეული და მინის ნაწარმიც ემატება.
გვიანანტიკურ ხანაში, თიხის სასმისთან ერთად ყანწი, აზარფეშა და
მინის სხვადასხვა სახის სასმისებიც ამშვენებდა ქართულ სუფრას.
ადრეფეოდალურ ხანაში სასმისების ასორტიმენტი კიდევ უფრო
მრავალფეროვანი გახდა, ძველს ახალი მიემატა და ქართული სუფ-
რის სიმდიდრედ იქცა.

გათხრების მოპოვებული მასალების ამ უმნიშვნელო ნაწილის
აღნიშვნიდანაც ჩანს, რომ უძველესი დროიდან საქართველოს ტე-
რიტორიაზე მცხოვრებ ხალხს მრავალფეროვანი, მაღალი გემოვნე-
ბით ნაკეთები ღვინის სასმისი ჭურჭლები შეუქმნია. უმართებულო
იქნება, რომ სასმისების ასეთი ნაირსახეობა მევენახეობა-მეღვინეო-
ბის განვითარებას არ დავეუკავშიროთ, თუმცა იგი არაპირდაპირ მი-
თითებებსა და ცნობებს იძლევა ამ დარგის განვითარების შესახებ.

ყ უ რ ძ ნ ის მ ტ ე ვ ნ ის ა და ვ ა ზ ის გამოსახულებანი
საქართველოს ტერიტორიაზე გათხრებით მოპოვებულ მასალებში
შედარებით იშვიათობას წარმოადგენს. ასეთი გამოსახულების მქო-
ნე ნივთები და სამკაულები ძვ. წ. პირველი ათასწლეულის II ნახე-
ვარში, უფრო კი მის მიწურულში უკეთებიათ. აღსანიშნავია საღვინე
დოქი, რომელიც შემთხვევითაა აღმოჩენილი სასირეთში (სურ. 6).
თანმხლები მასალების მიხედვით დოქი ელინისტური ხანისა შეიძ-
ლება იყოს. მას მხრებზე სამ ადგილას მიძერწილი აქვს ყურძნის
მტევნის გამოსახულება. ახ. წ. პირველ საუკუნეში საქართველოს
ტერიტორიაზე გავრცელებული ჩანს საყურე, რომელიც დაბოლოე-
ბულია ყურძნის მტევნის გამოსახულებით. ასეთი საყურეები აღმო-
ჩენილია მცხეთაში (ტაბ. VI, 1), ბორში (ტაბ. VI, 2), კლდეეთში,
ლენჩხუშში (სოფ. ცხეთაში, სადაზვერვო სამუშაოების დროს),
თრიალეთში და სხვ. ასევე აღსანიშნავია მცხეთაში აღმოჩენილი

ბრინჯაოს საკიდებები, რომლებიც მტევნის გამოსახულებას წარმოადგენენ. არმაზისხევში აღმოჩენილ ერთ-ერთ ჯამზე კი ვაზის რტო-ფოთლები თლებია გამოსახული. ვაზის გამოსახულებებით შემკულია ძველი ქართული დალური ხანის არქიტექტურული ძეგლები და სტელებიც. წოდში აღ-

სურ. 6. თიხისა დოჭი, სოფ. სასირეთი, ქაროლი, ვასპის რაიონი.

მოჩენილი სტელა შემკულია ვაზის რტო-ფოთლებითა და ყურძნის მტევნებით. ვაზის სტილიზებული გამოსახულებებია ბოლნისის ტაძარში ჩაშენებულ სტელებზეც. ამავე მცენარის ორნამენტითაა შემკული აკურთა (VI ს, ზღუდრი (X—XI სს). ბაგრატის ტაძრის სვეტის-თავი (XI ს) შემკულია ყურძნის მტევნებით. მსგავსი გამოსახულებანი ამშვენებს ჭვრის მონასტერს (VI ს ბოლო), ატენს (VII ს), მარტვილს (X ს), სამთავისს (XI ს), სვეტი-ცხველს (ტაბ. VI, 3), (XI ს.), ბაგრატის ტაძარს (XI ს) და სხვ.

ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების შემდეგ, ვაზი წმინდა მცენარედ იქცა და ამიტომ ტაძართა შემკულობაში ვაზის გამოსახულებამაც გარკვეული ადგილი დაიჭირა.

ქვევრის სარეცხი საშუალებანი. სანამ ქვევრში ტუბილი ჩაისხმებოდეს, დადულდებოდეს, დაღვინდებოდეს, და რეცხვის შეინახებოდეს, საჭიროა ქვევრის კარგად გარეცხვა, რასაც კოდნა და ქვევრის სარეცხი საშუალებანი სჭირდება. არა თუ გაურეცხავი, არამედ ცუდად გარეცხილი ქვევრიც ღვინოს აფუჭებს, „ხელს“ აძლევს, გემოს უკარგავს და მოსახმარებლად გამოუყენებელს ხდის. როგორც გათხრებით აღმოჩენილ ქვევრებზე დაკვირვებით ჩანს, წინათაც კარგად კოდნით საღვინე ქურჭლის რეცხვის მნიშვნელობა და საგანგებოდ ურეცხავთ იგი. სარეცხი საშუალებანი მცენარეული წარმოშობისა უნდა ყოფილიყო და ჩვენამდე თავი ვერ შემოინახა, ხოლო რეცხვის კვალი საკმაოდ გარკვევით შემორჩა ქვევრის კედლებს. თუ თანამედროვე ყოფაში დამოწმებულ ქვევრის სარეცხს საშუალებებს გავითვალისწინებთ, მაშინ შესაძლებელია შორეულ წარსულშიაც მსგავსი სარეცხი საშუალებებით ქვევრების გარეცხვა-გასუფთავება ვავარაუდოთ.

ქვევრების რეცხვის ორი ძირითადი ზერხი არსებობს: პატარა ქვევრებს გრძელ ტარზე დაგებული სარცხელით, ხოლო დიდებს (ქურბებს) შიგ ჩასული ადამიანი მოკლეტარიანი სარცხელით რეცხავდა. ზევიდან რეცხვის დროს იყენებდნენ შუაში გახვრტილ ფიცარს ან საგანგებოდ შეკრულ ხის დამხმარე ინვენტარს, რომელსაც იმერეთში „ბადიმს“ უწოდებენ, კახეთში „ხაპირს“ (ი. ნანობაშვილი). ამავე დროს ხაპირი ქართლში სპილენძის ქურჭელია, რომლითაც ქვევირიდან ნარეცხი წყალი თუ ღვინის ნარჩენიც ამოაქვთ (ნ. თოფურია). იგი ქვევრს თავზე ედგმება და შიგ სახედაო სარცხელის ტარია გაყრილი, რომელიც ქვევრის რეცხვას ერთიორად აადვილებს.

ქვევრის რეცხვა შრომატევადი და მძიმე სამუშაოა. რეცხვისათვის საჭიროა მდინარეული ან საგანგებო კარიერიდან მოტანილი მსხვილმარცვლიანი სილა (იმერეთი), აღმოსავლეთ საქართველოში ხმარობენ ნაცარსაც. სილას ან ნაცარს ქვევრში ყრიან, წყალს ჩაახამენ და შემდეგ სარცხელით რეცხავენ, ვიდრე წყალი წითელი ფერის არ გახდება. ასეთი პროცედურა 3—4 ჯერ მეორდება. სარეცხ საშუალებად გამოიყენება მცენარეული წარმოშობის მასალა, რომელსაც სხვადასხვა კუთხეში სხვადასხვა სახელი ეწოდება. პოლხედავად იმისა, რომ მასალა ზოგჯერ ერთიდაიგივეა. დასავლეთ საქართველოში, აფხაზეთში — აჭაფშაძიძიაგა (ქვევრის ამოსარეცხი) ეწოდება და ბლის კანისაგან მზადდება; სამეგრელოში — ორჩხეში, ბლის ქერქისა და ბალახების—მარწყენია ან ქუცუცხისაგან—კეთ-

დება, გურიაში—ორხეუში—სიმინდის ნაჭურჩელის, ბლის ჭურჭლისა და მძერხლისა იხმარება; იმერეთში—სარცხელი—ბლის კანი და თავისარაა; რაჭაში — სარცხი ბლის ან არყის კანი და მთის ქაღალდი კრაზანაა; ქართლში — სარცხი — ბლის კანი და ღვიაა, კანეთში კი სარცხელად კრაზანა და ცოცხი სკოდნიათ (ნ. თოფურია, მ. გეგეშიძე, გ. ცქიტიშვილი). უნდა ვივარაუდოთ, რომ მსგავსი მცენარეულის წარმოშობის სარცხები საშუალებანი წინადაც იხმარებოდა.

ორხელი. ქვევრის სარცხს ინვენტარში შედის აგრეთვე ორხელი ე. ი. საგანგებო ჭურჭელი, რომელიც გამოიყენებოდა ქვევრიდან ნარცხი წყლის, სილის, ნაცრის ან ღვინის ნარჩენი პროდუქტების ამოსაღებად.

ვათხრების დროს მცირე რაოდენობით, მაგრამ მაინც არის აღმოჩენილი ასეთი დანიშნულების ჭურჭელი. ასეთ ჭურჭელს გურიაში „ორკობე“, იმერეთსა და რაჭაში „ორხელი“ ეწოდება და თიხისაგან საგანგებოდ არის გაკეთებული. ზოგჯერ გატეხილ დოქის ძირა ნაწილსაც იყენებდნენ. ასეთი ჭურჭელი მოყვანილობით შევუღებულებიან ჯამს ვავს, გვერდები პირს ქვემოთ მოპირდაპირე მხარეზე და ძირი გამოხვრეტილი აქვს. ნახვრეტებში ზონარია გაყრილი, რომელზედაც ორი სწორი ჯოხია მიმაგრებული. ჯოხები იმ სიგრძისაა, რომ თავისუფლად ჩაწვდეს ქვევრის ძირამდე. პირველი ჯოხით რომელიც პირის მახლობლად გახვრეტილ ნაწილში გაყრილ ზონარზე არის დამაგრებული, ჭურჭელი ქვევრიდან ამოაქვთ, ხოლო მეორე ჯოხით, რომელიც ძირის ნახვრეტში გაყრილ ზონარს აბია, ჭურჭლის რეგულირება ხდება.

ასეთი დანიშნულების ჭურჭლები ჯერ კიდევ გვიანბრინჯაოს ხანაში უნდა ყოფილიყო ცნობილი. მათ ცილინდრული მოყვანილობა, ბრტყელი ძირი და პირის გასწვრივ, მოპირდაპირე მხარეს მიძერწილი ნახვრეტიანი მორჩები ჰქონია, რომელშიც ზონარი უნდა გაყრილიყო (ტაბ. I, 10). ასეთი ჭურჭელი ალბათ მხოლოდ ერთ ჯოხზე მაგრდებოდა. განათხარ მასალებში მსგავსი ჭურჭელი აღრეფეოდალურ ხანამდე აღარ გვხვდება. ურბნისში წარმოებულ ვათხრების დროს ქვევრში აღმოჩენილი იქნა ორი ჭურჭელი; ერთს ქოთნის ფორმა, ბრტყელი ძირი და განიერი მუცელი აქვს. მას ორ მოპირდაპირე მხარეს, პირის გასწვრივ, მორჩები აქვს მიძერწილი (ტაბ. I, 11). მეორე ჭურჭელი უფრო პატარაა, თითქმის ნახევარსფერული მოყვანილობისა და ჯამსაც მიემსგავსება. პირველი ჭურჭელისაგან განსხვავებით, მას ძირზე მესამე გახვრეტილი მორჩიც

აქვს (ტაბ. I, 12, 13). ამ უკანასკნელის დახმარებით შესაძლებელია ქურჭლის რეგულირება სითხის ამოდების დროს. პირველ ქურჭელს ზონარის მისაბმელად ერთი ტარი სჭირდება, მეორეს ქურჭელს ორი (ქილაშვილი). შესაძლებელია ამ დანიშნულების ქურჭლებზე შეკეთებოდეს მცხეთაში აღმოჩენილი შეველგვერდიანი და ძირგაბერეტილი ორი ქურჭელი, რომლებიც მარნებშია ნაპოვნი.

სარქველი ქვევრის თავზე დასახურავად განკუთვნილ ბრტყელ ქვეს ან ფიცრისაგან მრგვალად გამოჭრილ ნაწილს ეწოდება. ასეთი თავსახურავი დიდი ქურჭლისათვის შორეულ წარსულშიც სცოდნიათ. ენეოლითის გვიანდელ საფეხურზე იგი თიხისაგან უკეთებიათ. მოგვიანო ხანაში (ელინისტური ხანიდან) კი ქვევრის თავსახურავად ბრტყელი ქვის ფილები უხმარიათ. ასეთი ფილაქვეები ზოგჯერ საგულდაგულოდ ჩანან გამოკვეთილი, გამოკუთხული ან მომრგვალებული, განათხარ მარნებში ქვევრებს სწორედ ასეთი საქველებიც ჰქონდათ. ადრეფეოდალური ხანის საქართველოში (ურბნისი) სარქველებად ხელსაფქვევის ზედა და ქვედა ქვებია გამოყენებული. ისინი ცენტრშია გახვრეტილი. აქ ფილაქვის ცენტრში გახვრეტილი სარქველებიც გვხვდება. უნდა ვიფიქროთ, რომ ღვინის დაღუღება აქ მიმდინარეობდა თავდახურულ ქვევრში, რომლის სარქველსაც სასულე ჰქონდა დატანებული. ყველა სხვა მარნებში კი ღვინის დაღუღება თავლია ქვევრებში წარმოებდა. ჩვენს დღევანდელ ეთნოგრაფიულ ყოფაში ქვევრის თავსახურავად გამოყენებულია ფილაქვის სარქველი (აღმოსავლეთ საქართველო, ქვემო იმერეთი), იმერეთსა და რაჭაში ფიცრისაგან გაკეთებული ორწილადი, ცენტრში გახვრეტილი, სარქველია ხმარებაში. სარქველებს ამზადებენ სხვა მასალიდანაც. ფილაქვის სარქველის არსებობას ჩვენში დიდი ხნის ისტორია და უძველესი ტრადიციები უჩანს.

ღვინის გადასაზიდი საშუალებებანი. არქეოლოგიური მასალებით ღვინის გადასაზიდავ საშუალებებზედაც შეიძლება მსჯელობა. თუმცა სავარაუდო ჩანს, რომ შორ მანძილზე გადასაზიდავი საშუალება, ე. წ. „ტარა“, ჩვენ დრომდე ვერ შემოინახა. თუ გავითვალისწინებთ მეზობელ ქვეყნებში გავრცელებულ და დამოწმებულ გადასაზიდავ საშუალებებს და მხედველობაში მივიღებთ ადგილობრივ რესურსებსაც (განვითარებული მესაქონლეობა), დასაშვებად უნდა მივიჩნიოთ, რომ საქართველოში უძველეს დროიდან უნდა ყოფილიყო ისეთი გადასაზიდავი საშუალება

ლენინსათვის, როგორც გავრცელებული იყო აქ მე-19 სექტემბერი
ბოლომდე. ასეთი საშუალება ძირითადად მსხვილ და წვრილდება
საქონლის ტყავისაგან მზადდებოდა. დიდი ზომისას რ უ მ გ ე ნ ე მ ე
საშუალოს — კოლოტი, პატარას კი ტიკი. ასეთი ტურქლის
გაკეთება სათანადო ცოდნას და გამოცდილებას მოითხოვდა. მსგავსი
ტურქლები არქეოლოგიური გათხრების დროს აღმოჩენილი არ
არის, მაგრამ საქართველოს ეთნოგრაფიულ ყოფაში კარგადაა და-
მოწმებული, ხოლო საშუალო და პატარა ზომის ტიკებს ეხლაც წარ-
მატებით აკეთებენ: რუმბი და კოლოტი კი ხის კასრების გავრცელე-
ბამ განდევნა ხმარებიდან.

საქართველოს ტერიტორიაზე გათხრების დროს დიდი რაოდენ-
ობით არის აღმოჩენილი თიხისაგან დამზადებული ისეთი ზომის
ტურქლები, რომლებიც ფართოდ უნდა ყოფილიყო გამოყენებული
ლენინის გადასახიდავად. აღმოსავლეთ საქართველოში ამ რიგის
ტურქლებს უნდა მიეკუთვნებოდეს კოკა, გოზაური, ორყურა ჩაფი,
დასავლეთ საქართველოში კი, ადრეანტიკურ ხანიდან, ამით
გვერდით, დიდი რაოდენობით უხმარიათ სხვადასხვა ზომის ამფორ-
ები, როგორც შემოტანილი, ისე ადგილობრივ ნაკეთები. ეგების
დასაშვებად მივიჩნით მორჩილი ზომის ქვევრების ამ მხრივ გამო-
ყენებაც, რადგან ისინი ფორმითა და სიმტიკით გაცილებით სჯო-
ბიან ამფორებს.

ამფორები დასავლეთ საქართველოში დიდი რაოდენობით არის
აღმოჩენილი, რაც მკვლევართა უმრავლესობას აფიქრებინებს, რომ
აღნიშნული ტურქლებით აქ ლენინო უნდა შემოეტანათ. ეს მოსაზ-
რება მართებული არ ჩანს. ქვეყანაში, სადაც მევენახეობა-მელვინე-
ობა ესოდენ იყო განვითარებული. სხვა ქვეყნებიდან ლენინის
შემოტანის მოთხოვნილება არ უნდა ყოფილიყო. ჩვენ უფრო მარ-
თებულად მიგვაჩნია პირუტყუ ვარაუდი: აღნიშნული ამფორებით
ლენინო უნდა აქედან გაეტანათ.

ქვევრიდან ლენინის ამოსაღები საშუალებები ი-
ორშიმო, კოპე, ზრია და მისთ. ქვევრიდან ლენინის ამოსაღებად გან-
კუთვნილი ტურქელია, რომელიც სხვადასხვა ფორმითაა გავრცელე-
ბული თანამედროვე ყოფაში. ასეთი ტურქელი ძირითადად მცენა-
რეული წარმოშობისა უნდა ყოფილიყო. დასავლეთ საქართველოში
მას ეხლაც ე. წ. მწარე კვახისაგან აკეთებენ. საორშიმე, საკოპე კვახს
ცილინდრული ყელი, სფერული ან ოდნავ წაგრძელებული ტანი
აქვს. ცილინდრულ ყელს წინ თავს მოაჭრიან, სფერულ ან წაგრძე-
ლებულ ტანზე, ყელის მახლობლად გვერდს სამკუთხოვნად ამოჭ-

რიან, საგანგებოდ გამოხარშავენ (არყის გამოხდის დროს ჰაერში ჩადებენ, ან ნაცრიან წყალში მოათავსებენ), შემდეგ ხის ტარს დააგებენ და ორშიმოსა და კოპეს ამრიგად ამზადებენ. იგი უმეტესად ზომისაა, ერთი ჭიქიდან 12 ლიტრამდე ტევადობისა.

როგორც უკანასკნელი აღმოჩენებით ირკვევა, აღნიშნული წესითა და მასალით მომზადებული, ქვევრიდან ღვინის ამოსაღები, სახაბავი ჭურჭელი, ძველ დროშიც უკეთებიათ. 1962 წ. ფოთის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ საქორჭიოში გათხრების დროს, ძვ. წ. V საუკუნის ფენაში აღმოჩენილი იქნა ორშიმო, რომელიც ე. წ. მწარე კვანძისგან არის გაკეთებული და მსგავსია თანამედროვე ყოფაში გავრცელებული ორშიმოებისა. ეს ბედნიერი შემთხვევა ერთხელ კიდევ ადასტურებს რომ ძველ საქართველოში მაღალ განვითარებულ მევენახეობა-მეღვინეობას შეესაბამება მეღვინეობასთან დაკავშირებული ასევე მაღალ განვითარებული საღვინე ჭურჭლები და ინვენტარი.

ყურძნის დასაქრეფი და გადასახიდავი საშუალებანი. არც ამ სახის ინვენტარია გათხრების დროს აღმოჩენილი, რადგან ისიც მცენარეული მასალისგან არის ნაკეთები და შორეული წარსულიდან ჩვენამდე ვერ მოაღწია. ახლო წარსულში და თანამედროვე ეთნოგრაფიულ ყოფაში გავრცელებული მსგავსი ინვენტარის ვათვალისწინებით შესაძლებელია საუბარი მათ შესახებაც. საქართველოს ტერიტორიაზე ფართოდაა გავრცელებული მოწნული და ტყეჩისაგან გაკეთებული სხვადასხვა ფორმისა და ზომის ვიდელი და კალათი, გოდორი, ჭინი და ძარი. ყველა ისინი გამოიყენება და ალბათ ადრეც გამოიყენებოდა ყურძნის კრეფისა და მისი საწნახლამდე გადაზიდვის დროს.

ვიდელს კონუსური მოყვანილობა აქვს, იგი მოწნულია წვრილი წნელისაგან, ფართო პირზე თოკია მიბმული და გამოიყენებოდა მაღლარი ვენახის დაკრეფის დროს. იმერეთში მაღლარ ვენახს საგანგებო მკრეფავები კრეფდნენ, რომელთაც „მეგიდურები“ ერქვათ. საგარეუდოა, ვიდელი ჯერ კიდევ მაღლარი ფორმის მევენახეობის დროს წარმოიქმნა შორეულ წარსულში. იგი თანამედროვე ყოფაში ჰაქაშიც იღვამება, საიდანაც შემდეგ ღვინოს იღებენ.

კალათი ტყეჩისგან მზადდება, იგი სხვადასხვა ფორმისაა, ბრტყელძირიანია; მის იდადგმა შეიძლება და ამდენად დაბლარი ფორმის ვენახის დაკრეფის დროს გამოსაყენებელი ინვენტარია. რა თქმა უნდა, არ გამოირიცხება მისი სხვა დანიშნულებით გამოყენებაც.

გოდორი ცილინდრული მოყვანილობის ბრტყელძირიანი ქუჩ-
 კელია. იგი შეიძლება წნელისაგან და ტყეჩისგანაც იყოს გაყოფილი
 ბული; ყური ან სამხრეები აქვს და ზურგზე მოიკიდება. მსგავსი
 გოდრებით ყურძენი ვენახიდან გადააქვთ საწნახლამდე. მსგავსი
 ინვენტარი გავრცელებული უნდა ყოფილიყო ძველადაც. გამოიყენ-
 ება სხვა დანიშნულებითაც.

ჩინი დიდი ზომის გოდორია, წნელისგან მოწნული, რამდენიმე
 ჩინი ურემზე იდგმება და ისე გადააქვთ.

ძარი წაგრძელებული, ურმის მოყვანილობისაა, წნელისგან არის
 მოწნული. ურემზე მხოლოდ ერთი თავსდება. გამოიყენება სხვა და-
 ნიშნულებითაც.

ჩამოთვლილი ინვენტარი ძველ საქართველოშიც ფართოდ უნდა
 ყოფილიყო გავრცელებული, თუმცა ამის დასადასტურებლად ნივ-
 თიერი მასალები არ მოგვეპოვება. მაგრამ მევენახეობა-მელენეო-
 ბასთან დაკავშირებული ქურჭელ-ინვენტარი, რომელიც წინა თავშია
 განხილული, ასეთის დაშვების საშუალებას იძლევა.

თქმულე ბ ე ბ ი და წესჩვეულე ბ ე ბ ი. როგორც აღნიშ-
 ნული იყო, საქართველო მევენახეობა-მელენეობის ერთ-ერთ უძვე-
 ლეს ქვეყანას წარმოადგენს. საუკუნეების მანძილზე მრავალი თქმუ-
 ლება, სიმღერა და ლექსი შეიქმნა, მრავალი წესჩვეულება ჩამოყა-
 ლიბდა, რომელთა მხოლოდ ნაწილმა მოაღწია ჩვენამდე. ზოგიერთი
 წესჩვეულება, რომელიც ცოცხალი იყო რამდენიმე ათეული წლის
 წინათ, დღეს უკვე დავიწყებას ეძლევა. წარსულშია შექმნილი სიმ-
 ლერები „ა, ვიდელა“, „შენ ხარ ვენახი“, „სიმღერა — სილოდათა“
 და მრავალი ლექსი ვაზის მოვლასა და ღვინის მოხმარებაზე. ჩვენ
 დრომდე შემოინახა ზოგიერთი წესჩვეულება ვაზისა თუ ღვინის
 კულტისადმი რომაე მიძღვნილი: „აგუნას“ გადაძახება კალანდა სა-
 ლამოს (გურიაშია, „ჩაგუნა“ (სამეგრელოში), იგივე „სიმღერა-სი-
 ლოდათა“, რომელიც, საბას განმარტებით, „ესე არს მთვრალისა
 მიერ ზუპრობა, მასხარობა, ზუელვა, სიმღერა, როკვა, ვინა სამეძაო
 ტრფიალებათა აღსაძვრელნი რაშენი“. შიობა — მარნის ზედაშის
 დღესასწაული (იმერეთში), აღდგომის დიდ ოთხშაბათ — ხუთშაბათს
 საღამოს კოცონის დანთება, „ერული“ თუ „პარული“ და სხვა მრავ-
 ლი.

საგალობელ-სადიდებელი სიმღერები და წესჩვეულებანი წარ-
 სულში არის შექმნილი. მათში გადმოცემულია ის დიდი სიყვარუ-
 ლი და მზრუნველობა ვაზისადმი, ხოლო პატივისცემა მელენეობის
 მფარველისადმი, რომელიც იმთავითვე ჩაენერგა ადამიანს, როდესაც

მევენახეობა-მელღინეობამ ერთ-ერთი პირველ იადვილი დაიწყო მის ცხოვრებაში.

აქვე არ შეიძლება არ აღინიშნოს ქართული სუფრე-მხასიათებელი და კოლორიტული თვისებებით, ღვინის სმის მაღალი კულტურა და სადღეგრძელოთა მრავალფეროვნება, რომელიც უძველესი ტრადიციების მქონე ჩანს და ხანგრძლივი დროის მანძილზე ყალიბდებოდა, რასაც ვერ ვხვდებით ისეთი ხალხების სუფრის წესჩვეულებებში, რომლებსაც მევენახეობა-მელღინეობის კულტურა არ გააჩნიათ.

ღვინის დაყენება. არქეოლოგიური მონაცემებით დასტურდება, რომ საქართველოში ამ 2500 წ. წინათ მელღინეობასთან დაკავშირებული მეურნეობა ფრიად განვითარებული ყოფილა. ამაზე მიუთითებს აღმოჩენილი საწინახლები, საქაჯავები, სხვადასხვა ზომის ქვევრები, აუზები და მისთ. როგორც ჩანს, გამოცდილ მევენახე-მელღინეს სათანადო პირობები შეუქმნია მაღალხარისხოვანი ღვინის დასაყენებლად. ქართული ღვინო კი ოდითგანვე განთქმული იყო თავის საამო არომატითა და თავიგულით, რაც გარკვეული ტექნოლოგიური პროცესის შედეგებით იქნა მიღწეული.

მელღინეობასთან დაკავშირებული ყველა სახის ჭურჭელი, ინვენტარი და მექანიკური მოწყობილობა (საქაჯავი), ერთდროულად როდია გამოგონილ-მოწყობილი; მათ შექმნას და ჩამოყალიბებას საუკუნეები სჭირდებოდა. საუკუნეების განმავლობაში გროვდებოდა ცოდნა და გამოცდილება, რომელიც თაობიდან თაობას გადაეცემოდა. გამოცდილებათა დაგროვებამ ხანგრძლივი დროის მანძილზე საბოლოო ანგარიშით განაპირობა მეურნეობის ამ დარგის განვითარება, დაწინაურება. განვითარების ყოველ საფეხურზე ახალი რამ იქმნებოდა, რომელსაც ღვინის ტექნოლოგიის საქმეშიაც ახალი, გაუმჯობესებული ელემენტი შეჰქონდა. მაღალხარისხოვანი ღვინის დაყენება გამოცდილებათა დაგროვების, ცოდნისა და საღვინე ჭურჭლებისა და ინვენტარის არსებობის გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა. სათანადოდ უნდა ყოფილიყო განვითარებული მევენახეობაც.

ღვინის დაყენების უძველეს წესად, როგორც აღნიშნული იყო, საწინახელში ჭაჭასთან ერთად დაყენება უნდა ვიგულისხმოთ. შემდეგ ხანებში კი, როდესაც დიდი ზომის ჭურჭლების კეთება დაიწყო, ტაბილის დადღეობა და დაღვინება ამ ჭურჭლებშია სავარაუდო. აქაც იგი ჭაჭასთან ერთად უნდა ყოფილიყო მოთავსებული. ეს წესი, საფიქრებელია, საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე იყო გავრცელებული გარკვეულ ხანამდე, ხოლო შემდეგ, აღმოსავლეთ

და დასავლეთ საქართველოში ღვინის დაყენების განსხვავებული წესები შემუშავდა.

აღმოსავლეთ საქართველოში, კერძოდ კახეთში, ღვინოს ქვეყნის ში აყენებენ მთელ ჭაჭასთან ერთად, რაც ჩვენ ღვინის დაყენების უძველეს წესად მიგვაჩნია. დასავლეთ საქართველოში კი ეს წესი ვადმონაშთის სახით დღემდე შემოინახა და დადასტურებულია ღვინის საწნახელში დაყენების სახით. განსხვავებული წესით ღვინის დაყენება კი იმაში გამოიხატება, რომ ჭურში ტკბილის დაღუღების დროს მთელ ჭაჭას კი არ ყრიან, არამედ ჭაჭის მცირე ნაწილს, რომელმაც ღვინოს ერთგვარი სურნელება უნდა შემატოს. ამით იგი ევროპული ტიპის ღვინოებს დაუახლოვდა. შესაძლებელია, ამ მხრივ, ვაზის ადგილობრივ საღვინე ჯიშებსაც ჰქონდეს მნიშვნელობა. აღნიშნული წესით ღვინის დაყენების შემოღება დასავლეთ საქართველოში შესაძლოა მოხდა ხმელთაშუა ზღვის აუზის ქვეყნებთან გამოცდილების ურთიერთ გაზიარების საფუძველზე ელინისტურ ხანაში. ქსენოფონტეს ცნობით, მოსინიკების ღვინო მაგარი და მწკლარტე, ხოლო წყალგარეული კი სასიამოვნო დასალევი ყოფილა. ასეთი ღვინო შესაძლებელია ჭაჭასთან ერთად დაღუღების გზით იყო დაყენებული.

ქვეყრებში ღვინის დაყენების ერთნაირი წესი ყოფილა გავრცელებული მთელ საქართველოს ტერიტორიაზე, გამონაკლისს ამ შემთხვევაში ურბნისის მიდამოები წარმოადგენს. მარნებში, რომლებიც საქართველოს ტერიტორიაზეა აღმოჩენილი, ქვეყრები ფილაქვებით იყო თავდახურული. ასეთ მარნებში ტკბილის დაღუღება და ღვინის დაყენება თავდაუხურავ ქვეყრებში უნდა მომხდარიყო, რადგან თავდახურულ ჭურჭელში დუღილის პროცესს ადგილი არ ექნებოდა. ურბნისში კი, პირიქით, თავდახურულ ქვეყრებში უნდა მომხდარიყო ტკბილის დაღუღება და ღვინის დაყენება, რადგან აქაური ქვეყრების სარქველად გამოყენებულია ხელსაფქვავისა და ცენტრში გახვრეტილი ფილაქვები.

ჩამოთვლილი წესების არსებობაც კარგად მოწმობს, რომ საქართველოში ყველგან გავრცელებული ყოფილა ღვინის დაყენების სხვადასხვა წესი, რაც ერთდროულად არ უნდა იყოს წარმოქმნილი და ჩვენს ქვეყანაში მევენახეობა-მეღვინეობის დარგის ხანდაზმულობასა და მის მაღალ განვითარებაზე უნდა მიუთითებდეს.

დასკვნა

1. საქართველო თავისი ბუნებრივი პირობებით მიეკუთვნება იმ არეს, სადაც მიმდინარეობდა მცენარეთა წარმოქმნა, ადგილობ-

რვი საწყისი მასალების ბაზაზე ბუნებრივი და ხელოვნური შერჩევის გზით. იგი წარმოადგენს სახეთა წარმოქმნის ერთ-ერთი ძირითადი კერის (წინა აზიის) ნაწილს, სადაც მოხდა მრაველდროშეწარმის მოშინაულება.

შენიშვნა

2. სხვა სახის მცენარეთა შორის საქართველოს ტერიტორიაზე ვაზი ფართოდ იყო გავრცელებული. მას, როგორც ნაყოფის (ყურძნის) მომცემ მცენარეს, ადამიანი უხსოვარი დროიდან იცნობდა, მის ნაყოფს ჯერ საქმელად, ხოლო უფრო მოგვიანებით, ტკბილის დადუღების გზით, ღვინის დასაყენებლადაც იყენებდა.

3. საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრებ ხალხს ვაზის მოშინაულება შორეულ წარსულში უცდია და კულტურულ მევენახეობას სათავე ენეოლითის ხანაში უჩანს.

4 მევენახეობის განვითარებაში სამი ძირითადი საფეხური დგინდება:

I. მალღარი ტიპის მევენახეობა;

II. ოლიხნარი — გარდამავალი ტიპის მევენახეობა, მალღარიდან დაბლარზე;

III. დაბლარი ტიპის მევენახეობა.

მალღარის ტიპის მევენახეობა არქაული ფორმაა და ენეოლითში წარმოსობილი ჩანს. ამავე ხანაში საფუძველი უნდა ჩაყროდა ვაზის ჯიშების ხელოვნურ შერჩევას და მის გამრავლებას.

მალღარიდან დაბლარზე გარდამავალი ტიპის მევენახეობა — ოლიხნარი — შუა ბრინჯაოს ხანაში უნდა წარმოქმნილიყო. ამ ხანაში ვაზის ჯიშების არსებული ფონდიდან შერჩეული უნდა ყოფილიყო საუკეთესონი, რომლებსაც გვიანბრინჯაოს ხანაში უკვე ჩამოყალიბებული ჯიშის სახე უნდა მიეღოთ.

დაბლარი ტიპის მევენახეობა გვიან ბრინჯაოს გასულისათვის უნდა წარმოქმნილიყო. ამ ფორმის მევენახეობაზე გადასვლას უდიდესი პრაქტიკული მნიშვნელობა ჰქონდა. ადამიანმა შესძლო ვაზის მიერ მოპოვებული საზრდო და ენერგია, რაც მისი უნაყოფო რქების ზრდისათვის იხარჯებოდა, ნაყოფის განვითარებისაკენ მიემართა და ამ გზით გაეზარდა, როგორც მოსავლის რაოდენობა, ისე მისი ხარისხიც.

5. მევენახეობის განვითარების მეორე საფეხურზე ადამიანმა ისწავლა ვაზის გასხვლა, რაც გვიან ბრინჯაოს გასულისათვის კიდევ უფრო განვითარდა, დაბლარ მევენახეობაზე გადასვლის გამო. ვაზის

სხვლის საჭიროებამ წარმოშვა ვენახის სასახლავი იარაღები: წალღობი და „სასახლავი ნამგალი“, რომელთა განვითარებულმა ფორმებმა წალღობი და სავაზის სახით ჩვენ დრომდე მოაღწია.

ერქუენული
1913

6. ძვ. წ. IV საუკუნის კულტურულ ფენებში აღმოჩენილია ყურძნის წიპწები, რომლებსაც დასრულებული, ჩამოყალიბებული აღნაგობა ახასიათებს და უახლოვდება საქართველოში დღესაც გავრცელებულ ვაზის ჯიშებს: ბუდეშურს, კაკიქსა და სხვ. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ჯიშის ჩამოყალიბებას საუკუნეები სჭირდებოდა, მაშინ დასაშვებია გვიან ბრინჯაოს ხანისათვის საქართველოს ტერიტორიაზე რამდენიმე ჩამოყალიბებული ვაზის ჯიშის არსებობა ვიგულისხმოთ.

7. განვითარებულ მევენახეობას შეესაბამება ასევე განვითარებული საღვინე ჭურჭლეულისა და ინვენტარის არსებობა. ტბილის დასადუღებელ და ღვინის დასაყენებელ ჭურჭლად შეიძლება მივიჩნიოთ ნაწილი იმ დიდი ზომის ჭურჭლებისა, რომლის დამზადებას საფუძველი ენეოლითში ჩაეყარა და რომლის განვითარების შედეგად ძვ. წ. პირველი ათასწლეულის შუახანებისათვის ქვევრი ჩამოყალიბდა.

8. ყურძნის დასაწურავ ძირითად საშუალებას წარმოადგენს ერთ ხეში ამოკვეთილი საწნახელი, რომელიც მეღვინეობის გაჩენასთან ერთად წარმოიშვა. მეორე ტიპი, კლდეში ნაკვეთი საწნახელი, ძვ. წ. IV — III საუკუნეებიდან არის ცნობილი და განვითარების უმაღლეს საფეხურს შუაფეოდალური ხანის საქართველოში აღწევს. შუაფეოდალურ ხანაში წარმოიშვა მესამე ტიპი, ქვითკირით ნაშენები საწნახელი.

9. საწნახლების ტიპების შესათამისად გვაქვს თიხის თაღარი, კლდეში ამოკვეთილი აუზი და კირხსნარით მიწაში ამოშენებული მენა.

10. ჭაქის შემდგომი დამუშავებისათვის ძველადვე გამოუყენებიათ მექანიკური საწნეხი საშუალება—საქაჯავი, იგი დამოწმებულია ძვ. წ. IV — III საუკუნეების საწნახლებთან. საქართველოში ორი ტიპის საქაჯავი ჩანს გავრცელებული: ბერკეტთან-ოწინარიანი და ბერკეტთან-ზრახნიანი.

11. ახ. წ. II — III საუკუნეებიდან საქართველოს ტერიტორიაზე ფართოდაა გავრცელებული მარნები, ღია და დახურული ტიპისა. შუაფეოდალურ ხანამდე საქართველოს ტერიტორიაზე მეტწილად ღია ტიპის მარანთან გვაქვს საქმე. შუაფეოდალურ ხანიდან

აღმოსავლეთ საქართველოში დახურული ტიპის მარნები ზატონდება, რომელიც გამონაკლისის სახით დასავლეთ საქართველოშიც გვხვდება.

12. განხილული არქეოლოგიური მასალების საფუძველზე საქართველო მევენახეობა-მელენეობის უძველეს ქვეყნად და ვაზის კულტურის ერთ-ერთ კერად ან ეგების ერთ-ერთ სამშობლოდ ჩაითვალოს.

ВИНОГРАДАРСТВО И ВИНОДЕЛИЕ В ДРЕВНЕЙ ГРУЗИИ ПО АРХЕОЛОГИЧЕСКИМ МАТЕРИАЛАМ

(с древнейших времен до XII—XIII вв. н. э.)

(Резюме)

Происхождение виноградной лозы относится к далекой геологической эпохе. В настоящее время виды дикой лозы распространены почти во всех странах, расположенных в жарких и умеренных поясах, между 52° северной и 43° южной широты. Культурная лоза — *v. vinifera* принадлежит к семейству *Vitaceae* или *Ampelideae*, насчитывающей около 600 видов. Пока еще окончательно не установлено, где была впервые одомашнена лоза. Исторические сведения свидетельствуют, что древнейшим очагом культурной лозы является Передняя Азия. Дикая лоза — *v. silvestris* больше всего распространена в Закавказье и Малой Азии. Поэтому надо полагать, что культура лозы впервые появилась в указанных странах и прилегающих к ним районах. Большинство исследователей считает, что родиной культурного виноградарства является Закавказье и, в частности, Грузия. На территории Грузии широко распространена типичная дикая лоза — *v. silvestris*, а на побережье Черного моря засвидетельствованы и переходные формы. Поэтому некоторые исследователи одним из древнейших центров культуры лозы считают Закавказье и, в частности, Грузию. В самой же Грузии существовало два самостоятельных очага возникновения виноградарства: западный и восточный.

Культурное виноградарство, видимо, берет свое начало в эпоху энеолита, когда человеку уже известны злаковые куль-

туры и мы имеем дело с весьма развитым земледелием. Оно вероятно возникло в тех местах (скорей всего в предгорьях, прибрежных долинах рек), где для этого существовали благоприятные естественные условия, густое население и хорошее земледелие.

На пути своего долгого развития виноградарство прошло три основных этапа. Каждому этапу соответствовала определенная форма — маглари (высокоствольная), олихнари (переходная) и даблари (низкоствольная).

Надо полагать, что маглари является первой ступенью развития виноградарства, она была прямо перенесена человеком из природы. На этом этапе человек впервые попытался одомашнить лозу, а также искусственно подобрать существующие в природе сорта. На следующем этапе развития виноградарства распространена олихнари, которая по системе разведения кустов является переходной формой от высокоствольной (маглари) на низкоствольную (даблари). При этой форме виноградарства, как и при высокоствольной, лоза пускалась на деревянный столб (примерно в 3,5—4,0 метра высотой) с развилками, для того, чтобы на них распускались ветви лозы, а при сборе урожая можно было бы на них свободно стоять.

При олихнари лоза может быть пущена и на невысокое дерево с подрезанными ветвями. Эта форма виноградарства, по всей вероятности, зародилась в I половине II тысячелетия до н. э. При этой форме рост лозы ограничен, он подчиняется желанию виноградаря. В этот же период человек должен был научиться обрезать побеги лозы, для чего применялось специальное орудие с длинной рукоятью и клювом на конце цалды (рис. 1).

На третьем этапе развития возникла низкоствольная форма виноградарства — даблари, подразумевающая, как это видно из самого названия, формирование лозы на низком штамбе. Ее характерной чертой является то, что лоза прикреплена к высокому таркасу (Чиги, Сари, Маргили).

Переход на эту форму виноградарства было прогрессивным явлением, так как при ней питательные вещества доставляемые корневой системой из земли, растрачиваемые до этого на бесполезный рост ветвей лозы, теперь уже направлялись на развитие плода и этим самым увеличивалась урожайность и улучшалось его качество.

Форма даблари с самого начала требовала обязательной обрезки побегов лозы. В материальной культуре указанного

времени выделяются своеобразные бронзовые литые «ножи для обрезки винограда». Такие ножи найдены во многих местах, например, в Бакурцихе (табл. I, 1), в Уриатубани (табл. I, 2), в разных местах Восточной (табл. I, 5) и Западной (табл. I, 6, 7; рис. 2) Грузии. Развитый вид этих ножей под названием «савазе» (инструмент для подрезки лозы) сохранился до наших дней.

В Грузии древнейшие виноградные семена найдены в Уплисцихе, относящиеся к началу I тысячелетия до н. э. На семенах отчетливо видны характерные для них признаки, — клювик и «халаза», а с противоположной стороны — два желобка. От древности семена претерпели деформации, вследствие чего точное их определение и принадлежность к культурному (*v. sativa*) или дикому (*v. silvestris*) винограду затрудняется.

В с. Ниоцминда в погребении IV—III вв. до н. э. обнаружены семена культурных сортов винограда, из которых по своим морфологическим признакам одно приближается к древнейшему сорту винограда—Будешури, другое же—Мцване. На Сухумской крепости, в слое III—II вв. до н. э. найдены семена, которые также приближаются к одному из древнейших сортов винограда — Качичи.

В с. Урбниси найдены виноградные семена, которые по ряду признаков сближаются с древнейшим сортом винограда Будешури. Виноградные семена найдены и в других районах Грузии.

На протяжении долгого существования винодавилен (Сацнахели) возникло три основных их типа, отличающихся друг от друга по характеру материала, используемого для их изготовления.

1. Из множества способов выдавливания винограда и применяемого при этом инвентаря, одним из самых распространенных является способ выдавливания его в деревянной винодавиле. Этот тип винодавилы, созданный в далеком прошлом, сохранился до настоящего времени (табл. II, 1, 2).

2. Вторым типом следует считать высеченные в скале винодавилы, обнаруженные при археологических раскопках в Уплисцихе и относятся к IV—III вв. до н. э. (табл. I, 8, 9). Винодавилы этого типа достигли высшей степени развития и распространения в период зрелого феодализма.

3. Винодавилы третьего типа построены из камня на известковом растворе (табл. II, 4). Они возникли в период зре-

лого феодализма и были широко распространены на территории Грузии.

При помощи сакаджави (винный пресс) выжимаются остатки виноградарского сока из чачи (виноградная жимка). Сакаджави засвидетельствован археологическим материалом из Уплисхихе IV—III вв. до н. э. В последующее время в Грузии было распространено несколько видов механического пресса. Некоторые из них сохранились и в современном быту (табл. II, 5, 6, 7).

Тагари употреблялся раньше для переливания виноградного сока (табл. I, 14, 15). Он подставлялся к щели винодавилни или винного пресса и в нем собирался виноградный сок. Он изготовлялся в основном из глины.

Глиняные тагари видимо довольно древнего происхождения; они связаны с появлением винодавилен со щелью на дне, возникших уже после того, как было освоено переливание сусла для брожения в другие сосуды.

В Квеври (глиняный сосуд для вина) происходит процесс брожения виноградного сока, он же применяется и для хранения вина. Универсальность его применения служит доказательством древности его происхождения. Первоначальные формы квеври встречаются на территории Грузии уже с эпохи энеолита (табл. III, 1) и после ряда этапов развития они получили окончательное оформление к середине I тысячелетия до н. э. (табл. III, 4). Подобный сосуд применялся и для хранения различных продуктов, а с VI в. до н. э. и как погребальный сосуд (табл. IV, 1, 2). Древние квеври отличаются сравнительно малыми размерами, но с позднеантичной эпохи их размеры значительно увеличиваются. С конца XI века квеври снаружи укрепляют известковым раствором, что делается с целью предохранения от повреждений (рис. 3).

Марани (винный погреб) представляет собой строение чисто хозяйственного назначения, где хранились инвентарь и посуда, связанные с виноделием. Здесь же производится выжимание винограда, брожение виноградного сока, настойка и хранение вина.

На территории Грузии найдено много марани. Их существование хорошо прослеживается с II—III вв. н. э. Из них примечательны марани в Мцхета, в Урбниси, в бассейне р. Храмы, Вашнари, в Вардзия (табл. V, 5) и др. В досредневековой Грузии, в основном, были распространены марани открытого типа (табл. VI, рис. 4) со средних же веков, встречаются и закрытые марани.

Представление о различных кувшинах и сосудах, имеющих непосредственное отношение к виноделию, дают изображения, помещенные на табл. V, 1—4; рис. 5; табл. VI, 1—3, а о виноградарстве — на табл. VI, 1—3, рис. 6.

По своим природным условиям Грузия относится к среде, где происхождение растений протекало путем естественного и искусственного отбора на основе местных исходных форм. Здесь был один из древнейших центров происхождения видов и одомашнения многих растений, в том числе и виноградной лозы, на основании чего Грузия нам представляется одним из очагов, а быть может и родиной культурного виноградарства.

ქართული
ენების ინსტიტუტი

ტ ა ბ უ ჯ ე ბ ი

ტაბულუმის აღწერილობა

ტაბ. I.

1. სასხლავი ნამგალი, ბრინჯაოსი. სოფ. ბაყურციხე (ყახეთი).
2. სასხლავი ნამგალი, ბრინჯაოსი. სოფ. ურიათუბანი (ყახეთი):
3. ნამგალი ბრინჯაოსი. ცაგერის განძი (ლენჩხუმი).
4. ნამგალი ბრინჯაოსი. თრიალეთი (ორმოსამარხი № 4).
5. ნამგლის ნატეხები, ბრინჯაოსი. სოფ. ჩურისხევი (სამხრეთ-ოსეთი).
6. მრუდე დანისპირი რკინისა. ეშერი (აფხაზეთი).
7. დანისპირი რკინისა. სოფ. ბორი (იმერეთი).
8. მეორე საწნახლის გეგმა და ჭრილი. ნაქალაქარი უფლისციხე (ქართლი).
9. პირველი საწნახლის გეგმა და ჭრილი. ნაქალაქარი უფლისციხე (ქართლი).
10. ორხელის მაგვარი ჭურჭელი თიხისა. სამთავროს სამაროვანი (მცხეთა).
11. ორხელის მაგვარი ჭურჭელი თიხისა. ნაქალაქარი ურბნისი (ქართლი).
- 12 — 13. ორხელი თიხისა. ნაქალაქარი ურბნისი (ქართლი).
14. თანამედროვე თაღარი. დასავლეთ საქართველო (იმერეთი).
15. თანამედროვე თაღარი, აღმოსავლეთ საქართველო.

ტაბ. II.

- 1 — 2. ხის საწნახელი, თანამედროვე.
3. მთლიან ქვაში ამოკვეთილი საწნახლის გეგმა. სოფ. ზენითი (აჭარა).
4. ნატეხი ქვითა და კირით ნაშენი საწნახელი. რეკონსტრუქცია კოდმანში (მცხეთასთან) გათხრილი საწნახლების მიხედვით (ვ. კანდელაკისა).
5. ბერკეტთან-ოწინარიანი საქაჯავი.
6. ბერკეტთან-ხრახნიანი საქაჯავი.
7. ბერკეტთან-ოწინარიანი საქაჯავის მეორე სახე. საქაჯავის ტარიანი გობი.

ტაბ. III.

1. ჭურჭელი თიხისა. სოფ. ოზნი (თრიალეთი).
2. ჭურჭელი თიხისა. დ. საჩხერე (იმერეთი).
3. ჭურჭელი თიხისა. (თრიალეთი).
4. ქვევრი. დ. ვანი (იმერეთი).

ტაბ. IV.

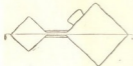
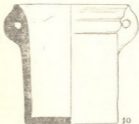
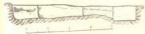
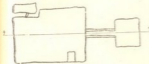
1. ქვევრსამარბი № 40. სამთავროს სამაროვანი (მცხეთა).
2. იგივე ქვევრსამარბი გაწმენდის შემდეგ.
3. ქვევრი. აღრეფეოდალური ხანისა. სამთავრო, უბანი A.

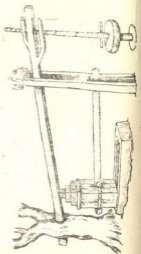
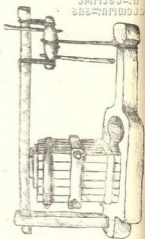
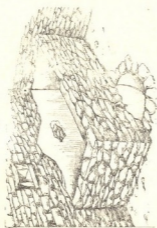
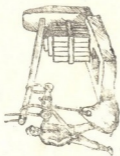
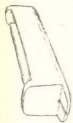
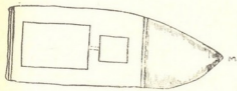
ტაბ. V.

1. სასმისი, თასი ვერცხლისა (თრიალეთი).
2. სასმისი, თასი ოქროსი (თრიალეთი).
- 3 — 4. თასი თიხისა. სამთავროს სამაროვანი (მცხეთა).
5. მარანი. ვარძიის ქვაბული ქალაქი (მესხეთი).

ტაბ. VI.

1. საყურეები ოქროსი. სამთავროს სამაროვანი (მცხეთა).
2. საყურეები ოქროსი. ბორის სამაროვანი (იმერეთი).
3. ვაზისა და ყურძნის მტევნების გამოსახულება, სვეტიცხოველის დასავლეთის ფასადზე (მცხეთა).
4. მარანი. მთა-ქართლი (მცხეთა).

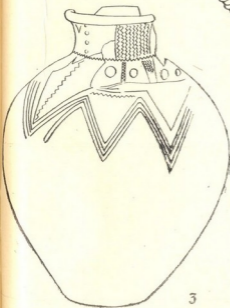

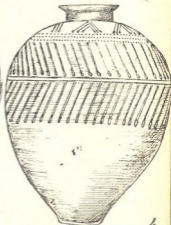
1

2

3

4

1

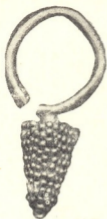
2

3

საქართველოს
მეცნიერებათა
აკადემიის
ბიბლიოთეკა

1

1

2

3

შ ი ნ ა პ ა რ ს ი

წინასიტყვაობა 5

შესავალი 7

თ ა ვ ი პ ი რ ვ ე ლ ი . მ ე ვ ე ნ ა ხ ე ბ ა

1. ზოგადი ცნობები ვაზის კულტურის სამშობლოს შესახებ 14

2. ვაზის კულტურის განვითარების საფეხურები. ვენახის სასახლავი სამშალეობანი 33

3. არქეოლოგიური გათხრების დროს საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ყურძნის წიპწები 70

თ ა ვ ი მ ე ო რ ე . მ ე ლ ვ ი ნ ე ო ბ ა

1. საწნახელი 81

2. საქაჯავი 99

3. თალარი 108

4. ქვეერი 114

5. მარანი 149

6. მოკლე ცნობები მევენახეობა-მელვინეობასთან დაკავშირებული ზოგი არქეოლოგიური და ეთნოგრაფიული მასალების შესახებ 177

7. დასკვნა 189

8. Виноградарство и виноделие в древней Грузии по археологическим материалам (с древнейших времен до XII—XIII вв. н. э.). 192

ტაბულების აღწერილობა 197

ტაბულები

Алексей Владимирович Бохочадзе

ВИНОГРАДАРСТВО И ВИНОДЕЛИЕ В ДРЕВНЕЙ
ГРУЗИИ ПО АРХЕОЛОГИЧЕСКИМ МАТЕРИАЛАМ
(С ДРЕВНЕЙШИХ ВРЕМЕН ДО XII — XIII ВВ Н. Э.)

(На грузинском языке)

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედ.-სავაჭრო-საბჭოს დადგენილებით

*

რედაქტორი ალ. კალანდიაძე
გამომცემლობის რედაქტორი აკ. იაკობაშვილი
ტექნიკური ნ. ჯაფარიძე
კორექტორი ზ. ავალიანი

გადაეცა წარმოებას 8.5.1963; ანაწილების ზომა 6×10; ხელმოწერილია
დასაბეჭდად 10.9.1963; ქაღალდის ზომა 60×92¹/₁₆;
ქაღალდის ფურცელი 6,44; საბეჭდი ფურცელი 12,88; საავტორო
ფურცელი 11,02; საალიტერატურო-სავაჭრო ფურცელი 11,19;
შეკვეთა 629; უე 05605; ტირაჟი 1000
ფაილი 84 კაპ.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობის სტამბა,
თბილისი, გ. ტაბიძის ქ. № 3/5

ფასი 84 კაპ.

K 297.167
3

ეროვნული
ბიბლიოთეკა